

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ DOKTORA PROGRAMI

KÜRESEL ADALETSİZLİKLER VE TOPLUM SÖZLEŞMESİ: BEŞ
ADALET İLKESİ İLE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANALİZİ

HAZIRLAYAN
CİHAN AYDIN

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ERDEM DAMAR

ANKARA-2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Doktora Programı çerçevesinde...CİHAN AYDIN.... tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 27 / 11 / 2023

Tez Adı: Küresel Adaletsizlikler ve Toplum Sözleşmesi: Beş Adalet İlkesi ile Birleşmiş Milletler Analizi

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)	İmza
Dr. Öğretim Üyesi Erdem Damar, Başkent Üniversitesi	
Prof. Dr. Cenk Saraçoğlu, Ankara Üniversitesi	
Doç. Dr. Nazlı Şenses Özcan, Başkent Üniversitesi	
Doç. Dr. Armağan Öztürk, Artvin Çoruh Üniversitesi	
Doç. Dr. Cihan Dizdaroğlu, Başkent Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Menderes Çınar
Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler
Enstitüsü Müdürü
Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 04 / 12 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı : Cihan AYDIN
Öğrencinin Numarası : 21710188
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Siyaset Bilimi Doktora Programı
Danışmanın Adı, Soyadı : Dr. Öğretim Üyesi Erdem Damar
Tez Başlığı : Küresel Adaletsizlikler ve Toplum Sözleşmesi: Beş Adalet
İlkesi ile Birleşmiş Milletler Analizi

Yukarıda başlığı belirtilen Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam ..207.. sayfalık kısmına ilişkin, 04 / 12 / 2023 tarihinde tez danışmanım tarafından ...turnitin... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ...14...'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları”nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

Onay

... / ... / 20...

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

İmza

TEŞEKKÜR

Başkent Üniversitesi'ne; yöneticilerine, öğretim üyelerine ve tüm mensuplarına,
Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ne,

Danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Erdem Damar'a
Enstitü Müdürü Prof. Dr. Menderes Çınar'a

Jüri üyeleri

Prof. Dr. Cenk Saraçoğlu

Doç. Dr. Armağan Öztürk

Doç. Dr. Nazlı Şenses Özcan

Doç. Dr. Cihan Dizdaroğlu'na

Yardımlarıyla bu tez çalışmasına katkıda bulunan Prof. Dr. Mehmet Toplu ve Prof. Dr. Nursel Dilsiz'e,

Bugünlere ulaşmamda emeği olan tüm hocalarıma,

ve ailem

Annem Suzan Aydın'a

Babam Hayrettin Aydın'a

Kardeşlerim Pelin ve Ceren'e

Son olarak bu zorlu süreçte yanımda olan tüm dostlarıma en samimi ve içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu tez çalışması günümüzde küresel olarak artan adaletsizliklerin nedenlerini araştırmaktadır. Adalet siyasi tarih boyunca talep edilen bir olgu olsa da adaletsizliklerin radikal bir biçimde arttığı dönemlerde daha fazla aranılan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle adalet arayışımız her ne kadar siyasi tarih kadar uzun bir geçmişe dayansa da her dönemin adalet arayışının kendine özgü nitelikleri; kavramın her dönemde yeniden düşünülmesini ve kümülatif/eklenik bir kuramsal yaklaşımla değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çünkü siyasi tarih göstermektedir ki adalet çözülmesi ya da mutlak anlamda tanımlanması gereken bir kavramdan öte, her dönemde yaşanan adaletsizlikleri tanımlayabilen, bu bağlamda siyasi tarihten adaletle dair norm ve ilkelerin analizlerine dayanarak sürekli geliştirilebilen kuramsal bir yaklaşımla kümülatif ve dinamik bir süreci ifade etmektedir.

Bu ihtiyaç doğrultusunda bu tez çalışması günümüzde yaşanan bazı küresel adaletsizlikleri tanımlayarak, uzun bir adaletsizlik deneyimine sahip siyasi tarihten toplum sözleşmesi kuramı özelinde örneklerle adaletle dair norm ve ilkeleri analiz ederek kuramsal bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu kuramsal yaklaşım adaletle dair mutlak tanımlardan öte, siyasi tarihin günümüzün adaletsizlikleriyle ilişkilendirilebilecek adaletsizlik deneyimlerini analiz ederek ulaştığı norm ve ilkelerin adaletin sağlanmasına dair kümülatif ve dinamik süreçte nasıl konumlanabileceğine dayanmaktadır. Buna göre bu tez çalışması günümüzde yaşanan kimi adaletsizlik sorunlarını siyasi tarihte yaşanan adaletsizlik deneyimleriyle ilişkilendirerek her bölüm sonunda adaletle dair ulaştığı normların / ilkelerin birbiri ile olan nedensellik ilişkisini açıklayarak bütüncül bir kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir.

Sonuç olarak geliştirilen bu kuramsal modelle günümüzde küresel olarak barış ve adaleti sağlaması beklenen Birleşmiş Milletler (BM) analiz edilerek; günümüzde artmaya devam eden adaletsizliklerin ve küresel olarak sağlanamayan adaletin nedenleri açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Toplum Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler

ABSTRACT

This doctoral dissertation analyses causalities of today's accrescent global injustice. As justice has been an in demand concept throughout political history, it stands out as a more sought-after concept in times when injustice increased radically. For this reason, although our search for justice goes back as long as political history, the unique characteristics of each period's search for justice; requires the concept to be rethought and evaluated with a cumulative theoretical approach at all times. Because political history shows that justice, rather than a concept that needs to be resolved or defined in an absolute way, expresses a cumulative and dynamic process with a theoretical approach that can define the injustices experienced of all times and that can be continuously developed based on the analysis of norms and principles related to justice from political history.

In line with this need, this doctoral dissertation has developed a theoretical approach by defining some global injustices experienced today and analyzing the norms and principles of justice with examples from political history with a long experience of injustice, specifically the social contract theory. This theoretical approach is based on how the norms and principles reached by analyzing the injustice experiences that can be associated with today's injustices in political history can be positioned in the cumulative and dynamic process of ensuring justice, rather than absolute definitions of justice. Accordingly, a holistic theoretical approach has been developed by associating some of the injustice problems experienced today with the injustice experiences in political history and explaining the causality relationship between the norms / principles regarding justice reached at the end of each chapter.

As a result, the United Nations (UN), which is expected to provide global peace and justice today, is analyzed with this theoretical model; the reasons for the injustices that continue to increase today and the justice that cannot be provided globally are explained.

Key Words: Justice, Social Contract, United Nations

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	10
Adalet, Toplum Sözleşmesi ve Devlet.....	16
Bölüm İddiaları ve Tezin Bulguları.....	22
Adaletin Beş İlkesi ve BM	27
BÖLÜM I: HOBBS VE ADALETİN ÖZNESİ	33
Doğa Durumu: Hobbes ve Günümüz.....	34
Doğa Durumundan Kaçış İçin ‘Otorite’:	41
Hobbes’un Adalet Çerçevesi ve Otorite İlişkisi	53
BÖLÜM II: LOCKE VE ADALET ÖZNESİNİN EKONOMİSİ / İKTİSADI	62
Günümüz Küresel İktisadi İlişkilerinin Adaletsizliği Bağlamında Locke’un Tarihselci ve Ekonomi Temelli Sözleşmecilik Yaklaşımı.....	63
Locke’un Adalet için Temel Öznesi: Birey / İnsan ve Özel Mülk.....	70
Locke’un Adalet Çerçevesi ve Bireyin Yaşamı, Özgürlüğü ve Mülkü ile İlişkisi.....	75
BÖLÜM III: ROUSSEAU VE ADALETİN İRADESİ OLARAK TOPLUMSAL YASALAR / HUKUK.....	86
Adalet için Eşitlik ve Özgürlük Arayışı	88
Çoğunluk İradesinin Adaletsizliğine karşı Genel İrade.....	92
Toplum, Siyasallaşma ve Adalet için Egemenliğin Kurulması	95
Rousseau’nun Adalet Çerçevesi ve Genel İradeyle Yasa / Hukuk Oluşumu.....	97
BÖLÜM IV: IMMANUEL KANT: ADALETİN KÜRESELLİĞİ, HERKES İÇİN ADALET.....	109
Günümüz Evrensel Adalet Arayışları ve Kant.....	110
Günümüz Küresel Adaletsizliklerine Karşı Kant’ın Toplum Sözleşmesi.....	116
Kant’ın Adalet Yaklaşımı ve Evrensel Yasa / Hukuk Oluşumu: Herkes için Adalet.....	120
BÖLÜM V: JOHN RAWLS VE ADALET TEORİSİ	134
Faydacı Adalet Yaklaşımlarının Günümüzdeki Yansımaları ve Rawls	135
Faydacı Adalet Yaklaşımlarına karşı Rawls’un Hakkaniyet olarak Adalet Yaklaşımı.....	140

Adalet için Rawls'un Sözleşmecî Yaklaşımı	146
Rawls ve Adalet Kuramı	150
BÖLÜM VI: GÜNÜMÜZDE KÜRESEL ADALET SORUNLARI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER.....	164
BM'nin Tarihçesi, Kuruluş Nedenleri, Günümüzde BM ve Reform Tartışmaları.....	168
BM ve Etkin Otorite (Hobbes)	171
BM ve İktisadî Bağımsızlık (Locke).....	174
BM ve Karar Alma (Rousseau)	182
BM ve Evrensellik (Kant)	188
BM, Adalet ve Birey (Rawls).....	193
BM Kararları, Örnekler ve ABD Hegemonyası.....	199
SONUÇ	208
KAYNAKLAR	216

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Aşırı sermaye yığılması: Dünya çapında servet eşitsizliği, 2021	137
Tablo 2: Yıllık ortalama servet büyüme oranı, 1995-2021	138
Tablo 3: Dünya çapında en yüksek %10'un gelir dağılımı, 2021	139
Tablo 4: Çok boyutlu Kırılganlık Çerçevesi	173
Tablo 5: Yıllık Sözleşme Harcaması (Mali yıla göre)	178
Tablo 6: Uluslararası göçmen sayısı	179
Tablo 7: Komisyonunda bölgesel temsilin değişimi	183
Tablo 8: BM 75. yılına girerken pozitif etkisine olan inanç	191
Tablo 9: Zorunlu (yargılama) yetki alanının devletlerce kabul edilmesinin tarihsel gelişimi ..	197

GİRİŞ

Adalet kavramı ve adalet arayışı siyasi tarih kadar siyasal düşünceler tarihinin de neredeyse tamamında ele alınan ve üzerinde çok yönlü olarak durulan temel bir mesele olmuştur. Tarih boyunca yaşanan adaletsizlikler veya yaşanan birtakım siyasal ve toplumsal gelişmelerin ‘adaletsizlik’ olarak ifade edilmesi, aynı zamanda bu adaletsizliklerin nerelerden kaynaklandığı ve bunların nasıl aşılabileceği yönünde çok çeşitli yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, adaletin nasıl sağlanabileceğinin aranması, siyasete ve siyasal düşünceler tarihine yön veren temel meselelerden biri olmuştur.

Antik dönemde adalet kavramı insanların esenliği ve mutluluğu olarak görülüyor ve bir doktorun hastasının sağlığını düşünmesi ve onunla ilgilenmesi gibi yönetimlerin ya da yöneticilerin de adaletsizlikleri gidermesi ve adaleti yerine getirmeleri bekleniyordu. Bunun için her hastalığın iyileşebilmesi için kendine özgü ilacı ve tedavi süreci olduğu gibi insanların esenliği ve mutluluğu için herkesin hak ettiğini alabilmesi de adaletsizliklerin ilacı olarak düşünüle gelmiştir.¹ Bakış açıları ve yorumlar farklılaşabilse de günümüzde de değişen pek bir şey olduğu söylenemez. Doktorlar hastalıklara çare aradığı gibi yönetimler de adaletsizliklere çare aramaktadırlar. Ne var ki, bu arayış nihai bir hedefle sonuçlanacak gibi görünmemektedir. Çünkü ne hastalıklar ne de adaletsizlikler bitmemektedir. Bu nedenle neyin adil olmadığına ve nelerin adil olabileceğine dair sürekli bir arayış süreci içerisinde olduğumuz söylenebilir. Bu da adaletin nihai bir amaç ya da sonuç değil, sürekli olarak geliştirilmesi gereken ve bitmeyecek siyasal ve toplumsal bir süreç olduğunu göstermektedir.² Adaleti sağlamak devletlerin en temel amaçlarından bir tanesi olarak değerlendirilse bile, bu yönde atılan adımların yeni birtakım adaletsizlik anlayışlarını doğurması, adalet arayışlarının sürekliliğine ve mutlak, sürekli veya tarih-ötesi bir adalet tesisinin imkânsızlığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda adalet sürekli olarak toplumsal gereksinimler, toplumsal hareketler

¹ Subrata Bagchi. “Introducing Sociology: An Indiscreet Text from the NCERT”, *Social Scientist* 32, no. 9/10(2022):72-75, s. 54-55.

² Chris Cunneen, ve Barry Goldson. 2015. *Restorative Justice? A Critical Analysis* içinde Goldson, B., ve Muncie, J. (Eds.) Youth, Crime and Justice 2nd ed, London: Sage, s. 138.

ve çağın ihtiyaçlarına göre yeniden inşa edilen bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Bu inşa sürecini ise, antik dönemden günümüze değişmeyen adalet arayışımızda değil, hak ettiklerimizin zamanla değişiminde arayabiliriz. Adaleti sağlamanın zorlu bir mesele olması da bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü neyi hak ettiğimiz ya da etmediğimiz, ne ölçüde hak ettiğimiz ya da etmediğimiz ve bu ikisi arasındaki dengenin nerede olabileceği ve bütün bunlara kimin karar vereceği meselesi net ve mutlak olarak tanımlanabilecek bir mesele değildir. Nasıl ki inşa edilen her adalet rejimi beraberinde farklı adaletsizlik tahayyül ve mücadelelerini getirmektedir, adaletin yeniden inşa süreci de bu adalet sağlama mücadelelerinin belirleyiciliğinde biçimlenmektedir.

Adalet konusu en temelde hak(lar) üzerinden tartışılmaya başlayan bir kavram olarak görülebilir. Yaşadığımız dünyada, ülkede, toplumda, kamusal alanda ya da özel hayatta yaşanan her durumu hak edip/etmediğimiz sorusu adalet/sizlik tartışmasını başlatmaktadır. Bu tartışma genelde sahip olduklarımız ya da olmadıklarımız üzerinden ama daha çok sahip olmadıklarımız üzerinden ilerlemektedir. Genelde adaletsizlikler bizi adaleti ya da hak ettiğimizi düşündüğümüz şeyler için mücadele etmeye çağırmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de çok çeşitli ve çok yönlü adalet arayışları dünyanın neredeyse her yerinde devam etmektedir. Adalet arayışında olan toplumsal ve siyasal çevrelerin adalet talepleri karşılık bulmadıkça adaletsizlikler ve adaletsizlik deneyimleri derinleşmekte, buna bağlı olarak adalet talebi de artmaktadır. Adalet/adaletsizlik üzerine yaşanan siyasal ve toplumsal çatışmalar, tartışmalar ve mücadeleler tarihin her döneminde yaşansa da, her dönemin adaletsizlik deneyimlerinin ve adalet tahayyüllerinin yaşanan dönemin koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterdiğini kabul etmek gerekir.³ Bu saptama, bir taraftan ‘tarih ötesi’ veya ‘mutlak’ bir adalet tahayyülünün mümkün olmadığını göstermekte, diğer taraftan her dönemin adalet arayışını her ne kadar tarihsel ve kuramsal bir arka plana sahip olsa da kendine özgü koşulları içinde değerlendirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, günümüzün adalet arayışları da yaşadığımız yüzyılın kendine özgü adaletsizliklerinden, daha doğrusu adaletsizlik deneyimlemelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, günümüzün adalet tanımı ve arayışı yaşadığımız çağın sorunları üzerinden kurulmaktadır.

³ Michael Buckley. “Justice in context: assessing contextualism as an approach to justice”, *Ethics & Global Politics* 5, no. 2 (2012): 71-94, s. 73-76.

Adalet bazen eşit olmadığımız için eşit haklar talep etmekten, bazen de eşit görülüp ayrıcalıklı haklar talep etmek gibi birbiriyle çelişen bir dizi sorunsalı içerisinde barındırmaktadır. Örneğin bir işyerinde aynı işi yapan ve aynı eğitim ve bilgi seviyesine sahip olmasına rağmen farklı maaşlar alan insanlar arasında eşit maaş almamaktan ötürü bir haksızlık/adaletsizlik algısı ortaya çıkabilirken, diğer yandan bir okulda aynı yaşta, aynı sınıfta ve aynı seviyede sınava tabii tutulan öğrenciler arasında çalışan ve emek veren öğrencilerin adaletsizliğe uğramaması için ayrıcalıklı bir sıralama olmasını gerektirebilmektedir. Bu nedenle adaletten bahsederken tanım ve normların bağlama göre hem adaleti hem de adaletsizliği gösterebileceği bir paradoks her zaman görülebilmektedir.⁴ Bahsedildiği gibi eşitlik normu bir bağlama göre adaleti gösterebilirken, başka bir bağlama göre adaletsizliği gösterebilmektedir. Bu nedenle adalet için mutlak tanım ve normlar geliştirmek kuramsal olarak zorlu bir meseledir.

Adaletin dönemsel ve bağlamsal bir karaktere sahip olmasının yanı sıra aynı zamanda hiçbir zaman mutlak bir sonuca varılamamanın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan bir tanesi, adalet/sizlik meselelerinin en iyi ihtimalle belirli bir dönemde ne tür söylem ve talepler üzerinden ne şekilde ortaya çıktığını açıklamakla sınırlı kalacağıdır. Nitekim 21. yüzyıl dünyasının adalet/sizlik söylemleri ile önceki dönemlerde konuya ilişkin yaklaşımlar önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bugün dünyada adalet/sizlik arayışlarının son derece çeşitli, birbiriyle çelişik ve karmaşık bir durumda olduğunu gözlemleyebiliyoruz. 20. yüzyılın başlarında iki büyük dünya savaşı sonrasında adalet için özgürlük talebi sadece ulus bağımsızlığı üzerinden okunabilirken, günümüzde özgürlük son derece çeşitli grupların (işçi, kadın, sosyal örgütler vb.) birbirinden oldukça farklı talepleri üzerinden okunabilmektedir. Buna göre adalet için özgürlük, barış, refah, eşitlik gibi kavramlara dair talepler bundan önceki yüzyıllarda benzer talepler olarak görülse de içeriği itibariyle günümüzde çok farklı söylem ve talepleri içermektedir.

Günümüz dünyasında kuramsal ölçekte adalet/sizlik durumlarını ele alacak olan bu tez, adalet açısından bugünün sorunlarını ortaya koymaya ve bu sorunların siyasal düşünceler

⁴ Subrata Bagchi. "Introducing Sociology", s. 56-58.

tarihine belirgin biçimde etki yapmış olan yaklaşımlar üzerinden günümüz adalet tartışmalarına nasıl bir fayda sağlayabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, siyasal düşünceler tarihinde adalet mevhumuna yönelik kuramsal ve kavramsal yaklaşımları ile oldukça belirgin katkı yapmış olan **toplum sözleşmesi** kuramı ve siyaset felsefesi geleneğinde birey hakları ve tikel örnekleri temele alan liberal yaklaşım ile toplumsal hakları ve ortak çıkarı gözetken toplulukçu-cumhuriyetçi yaklaşım çerçevesinde siyasal düşünceler tarihinin bugünün küresel, karmaşık ve çoğullaşmış dünyasının adalet/adaletsizlik meselelerinin yeniden ele alınmasına yönelik bir araştırma yapmakta ve sonuç olarak toplum sözleşmesi kuramına dayanarak günümüzde yaşanan adaletsizlikleri giderebilecek norm ve ilkelere ulaşarak adaletle dair kuramsal bir model geliştirmektedir. Ayrıca bu tez çalışması geliştirdiği kuramsal modelin ampirik incelemesini küresel adaletsizlikleri gidermesi beklenen uluslararası bir kurum olan Birleşmiş Milletler (BM) üzerinden son bölümde analiz ederek; günümüzde küresel adaletsizliklerin durdurulamayan artışının nedenlerini açıklamaktadır.

Adalet konusunu günümüz için tekrar ele almak önemlidir; çünkü adaletin (en azından tanımının) zaman üstü, net ve mutlak bir tanımı yoktur. Adalet her dönemde değerli, üstün ya da aranılan bir değer olmasına karşın içeriği, tanımı, normları ve ilkeleri her dönemde yaşanan farklı adaletsizlik deneyimlerinin giderilebilmesi üzerinden bağlamsal bir tanım ya da içerik oluşturulabilmesine bağlıdır. Ancak bu içerik oluşumunun geçmişin adalet tanımı ve içeriklerinden bağımsız olduğu da söylenememektedir.⁵ Bu nedenle günümüzde adalet kavramını yeniden tartışmaya açmak ve kuramsal olarak yeni bir içerik geliştirilmesi günümüz adaletsizliklerini ortaya çıkaran temel toplumsal ve siyasal mantıkların saptanabilmesi için önemlidir. Tüm bunlar günümüz için adalet kavramının içeriğini yeniden oluşturabilmek için günümüzün adaletsizliklerine neden olan temel faktörleri incelemeyi gerektirmektedir.

Her yüzyıl kendine özgü krizlere/sorunlara sahiptir.⁶ Her kriz yeni bir normun yani anormal olanın yeni normal olmasını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle her dönemin normu o bağlam içinde anlam kazanmaktadır ve her yüzyıl kendi niteliklerini ve normlarını

⁵ Michael Buckley. "Justice in context: assessing contextualism as an approach to justice", s. 83-84.

⁶ Robert W. Cox. "Thinking about civilizations", *Review of International Studies* 26, (2000): 217-234, s.217-219.

oluşturmaktadır.⁷ Bilinç, toplumsal hafıza, rasyonalite, duygular ve tüm bunlarla ilişkili olarak kurgulanan iktidar ilişkileri her dönem değişebilmekte, buna bağlı olarak adalet ile çok yakından ilişkili olan özgürlük anlayışı da dönüşebilmektedir. Dün özgürlük bağlamında yasak olanlar bugün meşru, meşru olanlar ise yasak olabilmektedir. Dolayısıyla, özgürlükten ne anlaşıldığı ve özgürlüğün nasıl tesis edilebileceği de değişkenlik göstermektedir. Dahası, bu dönemsel değişimlere paralel olarak adil olanın ne olduğu ve adaletin nasıl kavramsallaştırıldığı da zamanla değişebilmektedir. Adalet ve özgürlük gibi muğlak ve çok boyutlu kavramlar her dönemde yeniden üretilebilmekte ve yeniden tanımlanabilmektedir. Bu bağlamsallık ve değişimden beslenerek bu dönemin sorunlarını günümüz bağlamına uygun şekilde ortaya koyabilmek ardından da ona uygun bir adalet inşasını/yaklaşımını oluşturabilmek için bugünün adaletsizlik deneyimlerine yol açan temel mekanizmaların ortaya konması gerekmektedir. Bunun için günümüzün bağlamını analiz etmek kadar, oldukça geniş bir adalet(sizlik) birikimine sahip olan siyasal düşünceler tarihini bu analize dahil edip bu tarihin günümüze ilişkin meseleler için nasıl imkanlar sağladığını ortaya koymak da önemlidir.

Antik dönemden günümüze "*Hayatımın en mühim prensibi, kimseye hiçbir şekilde adaletsiz davranmamaktır.*" Socrates, "*Adalet insan topluluğunun kutsi bir bağıdır.*" Guizot, "*Adalet herkese hak ettiğini verir.*" Cicero (M.Ö. 106-43), "*Adalet insanın yeryüzündeki en büyük uğraşısıdır. Medenileşmiş insanoğlunu ve medenileşmiş milletleri birlikte tutan bir bağıdır.*" Daniel Webster (1782-1852), "*Kuvvetsiz adalet güçsüzdür, adaletsiz güç ise tiranlıktır.*" Pascal (1623-1662), "*Adalet bir milletin ekmeğidir. Her zaman ona acıdır.*" Chateaubriand (1768-1848), "*Adalet kurumların erdemidir*" John Rawls vb. birçok adalet tanımı yapılagelmiştir ve günümüzde hala buna benzer tanımlar yapılagelmektedir. İdeal adalet tanımlarına eleştirel bir yaklaşım getiren Vittorio Bufacchi sosyal bilimlerin geçmişte olduğu gibi son yarım yüzyılda da özellikle toplumsal adalet tanımına daha fazla odaklandığını ancak ideal olarak toplumsal adaleti tanımlamaya çalışırken gerçekte yaşanan toplumsal adaletsizliklere bu denli odaklanılmadığını iddia etmektedir. Bufacchi, bu durumun nedenini siyasal düşünürlerin toplumsal adaletsizlikleri, toplumsal adaletin sağlanamamasından kaynaklandığını düşündüklerine bağlamaktadır. Bu ilişki mantığı

⁷ Jan Nederveen Pieterse. 2009. *Globalization & Culture, Global Melange*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. s. 141-145.

Bufacchi'ye göre uzun zamandır yanlış bir bağlamda ilerlemektedir. Çünkü toplumsal adaletsizlikler aslında ideal yaklaşımların tersine toplumsal adaletin eksikliğinden ya da onun zarar görmesinden oluşmamakta, aksine adaletsizliklerin giderilmesi ile toplumsal bir adalete ulaşmanın mümkün olabileceği üzerinden biçimlenmektedir. Bu durum Hobbes'un "*Herhangi bir şey adaletsiz değilse, adildir*" ifadesi ile ortaya koyduğu adalet yaklaşımına benzetilebilir.⁸ Bu nedenle günümüz için tartışılmalı gelen adalet arayışında adaletsizlikleri tanımlamak, adaleti tanımlamak kadar önemlidir. Adaletin (yeniden) tesisi, öncelikle adaletsizlik olarak ileri sürülen somut ve tikel seslerin duyulması ve tanımlanması ile mümkün olabilir.

Ancak adalet kavramı Bufacchi'nin iddialarının aksine sadece adaletsizlikler üzerinden tanımlanabilecek kadar tek boyutlu bir kavram da değildir. Adaletsizliklerin giderilmesi her ne kadar adalet için önemli olsa da tersi yaklaşım, yani adalet kavramının normatif ve ilkesel esasları da kavramın diğer bir önemli tarafıdır. Yani bu durum adaletin kendine özgü ilkeleri/prensipleri olmadığı anlamına da gelmemektedir. Karşılıklılık – mütekabiliyet (*reciprocity*) ve dengeli dağıtım (*fair distribution*) adalet için temel ilkeler arasındadır.⁹ Adalet karşılıklılık esasına dayanır çünkü hiçbir hak ilişkisi tek taraflı değildir. Ayrıca adalet için dengeli dağıtım önemlidir çünkü kaynakların aşırı kullanımı ya da hak edildiğinden fazla ayrıcalık adaletsizliğe sebep olabilmektedir. Karşılıklılık meselesi ile adalet arasındaki ilişki mikro bakışta temelde en az iki kişi arasında, makro düzeyde ise kurumlar, topluluklar ve devletler arasında düşünülebilir.¹⁰ Siyasal düşünceler tarihinde bu karşılıklılığı merkezine alarak adil bir siyasal toplum kurgusu oluşturmaya yönelmiş bir yaklaşım olarak toplum sözleşmesi ekolünü örnek olarak alabiliriz. Çünkü adaletin karşılıklılık ilkesi üzerinden ele alınması gerekliliği fikri toplum sözleşmesi kuramının / yaklaşımının temelini oluşturur.

⁸ Vittorio Bufacchi. 2012. *Social Injustice, Essays in Political Philosophy*, Palgrave Macmillan, s. 1-2.

⁹ C. David Gartrell. "Relational and Distributional Models of Collective Justice Sentiments", *Social Forces*, 64, no. 1 (1985): 64-83, s. 64-65.

¹⁰ André L. C. Sousa. Rev. "Kazutaka Inamura. Justice and Reciprocity in Aristotle's Political Philosophy", Cambridge Classical Studies. Cambridge University Press: Cambridge, 2015, *Journal of Ancient Philosophy* 11, no. 2 (2016): 158-172, s. 160-170.

Adalet, Toplum Sözleşmesi ve Devlet

Adalet ya da hak tartışmalarının en az iki taraf temelinde karşılıklılık ilkesi üzerinden başlaması bu taraflar arasında adaletin sağlanabilmesi için sözleşme yaklaşımının doğmasına neden olmuştur. Ancak bu sözleşme kapsamı geniş bir ifadedir. Sözleşme gerçek olabileceği gibi varsayımsal da olabilir. Bu nedenle tek bir sözleşme anlayışı yoktur; sadece taraflar arasında sözleşme anlayışı vardır. Bu sözleşme haklar temelinde olabileceği gibi, normlar ya da ilkeler temelinde de olabilir. Dolayısıyla sözleşme kavramı ucu açık bir kavramdır ve içeriği bağlama göre değiştirilebilir.¹¹

Bu noktada şu soruyu sormak gerekmektedir: Bir adalet/adaletsizlik tartışmasında toplum sözleşmesinin rolü ne olabilir? Sözleşmeci yaklaşım neden önemlidir ve günümüzde adalet tartışmasına nasıl katkıda bulunabilir? Toplum sözleşmesi 17. ve 18. yüzyıllarda siyasal meşruiyet ve siyasal yükümlülük meselelerini tartışan/arayan bir ekol olarak doğmuştur. Siyasal iktidarın güç kullanımının ne zaman meşru olabileceği, bu gücün ne kadar ve hangi zamanlarda kullanılabileceği ve kaynağı gibi meşruiyet konuları bir yana, toplumun bu konuda her ferdinin yükümlülüklerinin neler olabileceği ve bu yükümlülüklerle neden dahil olunması gerektiğinin rasyonel ve duygusal cevaplarını arayan bir ekol olarak öne çıkmıştır. Bu noktada bu meseleler üzerinde nelerin meşru (kabul edilebilir) olduğu üzerinde varsayımsal bir sözleşme etrafında anlaşarak tarafların siyasal yükümlülüklerinin belirlenmesi ve buna göre hareket edilmesini gerektiren bir siyasal düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha çok siyasal yönetimin ve toplum inşasının nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşan ekol, 20. ve 21. yüzyıllarda ise daha çok toplumsal adaletin ilkelerini arar hale gelmiştir.¹² Ayrıca 17. ve 18. yüzyıllarda toplum sözleşmesi ekolünün çıkış noktası aynı zamanda bir zihniyet farklılaşması olarak siyasal yönetimin sadece belirli bir sınıfın/ayrıcalıklı grubun işi olarak görülmemesi, bunun toplumsal bir mesele olduğu kabulüyle toplumun her ferdine ve özellikle de devlete siyasal bir sorumluluk/yükümlülük belirlemesi üzerinden ilerlemiştir. Sözleşmeci yaklaşım adalete dair tartışmalara yaptığı bu önemli katkılar sonucunda farklı bir adalet yaklaşımı geliştirebilmiştir. Buna göre ekol sabit ve mutlak tanımlar üzerinden değil, normatif

¹¹ Robert A. Long, Jr. "A Theory of Hypothetical Contract", *The Yale Law Journal* 94, no. 2 (1984): 415-434, s. 416-422.

¹² Vittorio Bufacchi, "Social Injustice, Essays in Political Philosophy", s. 77.

ve etik ilkeler üzerinden günümüze kadar birçok düşünür üzerinden bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süreçte her düşünürün sözleşme ideali ve yaklaşımı birbirinden farklılaşabilse de temelinde etik, sivil (*civil*) ve normatif düzeyde haklar temelinde toplum sözleşmesi fikri savunula gelmiştir.¹³ Çünkü her ne kadar bağlama göre norm ve ilkeler farklılaşsa da bireylerin ve toplumların aralarında oluşturacağı norm ve ilkeler olmaksızın (toplum sözleşmesiyle oluşmuş kurallar bütünü) adaletin sağlanamayacağı düşünülmüş ve bu şekilde adalet ve toplum sözleşmesi arasında vazgeçilemez bir bağ kurulmuştur. Bu nokta sözleşme ve adalet arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için önemli bir gösterge olarak öne çıkarak adalet temelinin sözleşmecilik üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

Altını önemle çizmek gerekmektedir ki toplum sözleşmesi kavramı ucu oldukça açık bir kavramdır. Hem kavramın kendisi hem de amacı çok çeşitli kurgulanabilir. Soyut (ahlaki ya da kuramsal) olabileceği gibi somut (anayasal) bir sözleşme de olabilir. Ebedi, mutlak ya da zaman üstü bağlayıcılığı iddia edilebileceği gibi; bağlamsal, esnek, zamana göre değişebilen bir yapıda da olabilir. Haklar temelinde olabileceği gibi, tanımlar, idealler, ideolojiler, normlar ve ilkeler temelinde de olabilir. Açık ya da kesin hükümler barındırabileceği gibi örtük (*tacit*) yani bağlama ve zamana göre yorumlanabilir hükümler de içerebilir. Amacı bir toplum inşa etmek olabileceği gibi, topluma yön vermek, sivil toplumu geliştirmek ya da topluma yeni normlar ve ilkeler kazandırmak da olabilir. Aynı zamanda adalet, özgürlük, eşitlik gibi kavramların toplumdaki yerini ve anlamını yeniden inşa etme amacıyla olabilir. Toplumu yönetmek için güçlü bir egemen oluşturma amacıyla olabileceği gibi, egemenin gücünü sınırlama amacıyla da olabilir. Devletle birey arasında olabileceği gibi, bireyle şehir, devletle başka devletler vb. taraflar arasında olabilir. Sözleşmeye taraf olacakların motivasyonu ise adalet, siyasal ve toplumsal emeller, ideolojiler, güvenlik meseleleri, ekonomik çıkarlar gibi oldukça çeşitlidir. Kısaca, toplum sözleşmesi sosyal bir kurgudur.¹⁴ Yaşanan döneme ilişkin eleştirel nitelikte birtakım saptamalardan türeyerek ortaya çıkması nedeniyle her düşünürün toplum sözleşmesi kurgusu farklıdır. Geleneksel olarak bir sözleşme ekolü olmasına rağmen sözleşme kurguları birbirlerinden farklıdır. Ancak hepsinde ortak görülebilecek nokta her düşünürün kendisi için sorun olarak gördüğü/problematikleştirdiği olguyu sözleşmecilikle ya

¹³ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). 1994. *The Social Contract From Hobbes to Rawls*, Routledge, s. 1.

¹⁴ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 2.

da daha doğru ifadeyle sözleşme yaklaşımını kendi problematiğine adapte ederek aşma düşüncesidir. Yani her dönemde problematik olarak görülen meselenin sözleşmeci yaklaşımla nasıl aşılabileceğinin kurgulanabilmesidir. Günümüz dünyasını şekillendiren ve küresel ölçekte çeşitlenerek artan adalet problemlerinin sözleşmeci bir yaklaşımla tespit edilip incelenmesi, bu tez çalışmasının genel kapsamını oluşturmaktadır.

Ancak bu düşünce yaklaşımını olağandışı bir çözüm mucizesi gibi görmek doğru değildir. Bu nedenle toplum sözleşmesi ekolünü ve siyasal düşünceler tarihi içerisindeki yerini bütüncül bir biçimde dikkatle analiz etmek ve kuramın hangi noktalarda adaletsizlikleri giderdiği ya da hangi noktalarda daha büyük adaletsizliklere sebep olduğu da incelenmelidir. Bu da tek bir sözleşme örneği ya da düşünürü incelenerek değil, sözleşmeci ekolünün tarihsel sürecini takip ederek, her bir düşünürün ilke ve normların nasıl kurgulandığını ve tarihsel süreç içerisinde nasıl dönüşümlere uğradığının analiz edilmesiyle yapılabilmektedir.¹⁵

Adalet ve siyasete kurgusal bir yaklaşım olarak değerlendirilebilecek olan toplum sözleşmesinin temel amacı bir egemen oluşturmaktadır ve bu egemen çoğunlukla devlet olarak görülmüştür. Buna göre toplum sözleşmesi ile egemen bir devlet anlayışının/kurgusunun somut izlerini Thomas Hobbes ile görmek mümkündür.¹⁶ Hobbes keskin çizgilere ve saf nedenselliğe dayanan bir düşünür olarak¹⁷ devletin olmadığı bir durumu tasvir etmek için analiz ettiği doğa durumunda ne adaletten ne de adaletsizlikten bahsedilemeyeceğini, toplum sözleşmesiyle oluşturulacak bir egemenin (devletin) siyasal olarak gerçekleştireceği iyi ya da kötü eylemlerinin ve sonuçlarının adalet ya da adaletsizlik olarak değerlendirilebileceğini savunur.¹⁸ Bu bağlamda toplum sözleşmesi klasik dönemde, bireyler arasında devleti oluşturmak için yapılan ve kendi rızalarıyla bireyliklerinden vazgeçerek tüm haklarını devrettikleri ve sözleşmeden yana taraf olmayan mutlak bir egemenin uyruğu olma üzerine kuruludur. Egemen olarak belirlenen güç, sözleşmeden yana taraf değildir ve egemen olma vasfına sahip olması sözleşmenin bir sonucudur. Egemen devletin adaleti sağlama gibi bir

¹⁵ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, s. 2-3.

¹⁶ Quentin Skinner. “Hobbes and the Purely Artificial Person of the State”, *The Journal of Political Philosophy* 7, no. 1 (1999): 1-29, s. 2.

¹⁷ Cees Leijenhorst. “Hobbes’s Theory of Causality and Its Aristotelian Background”, *The Monist* 79, no. 3 (1996): 426-447, s. 426.

¹⁸ Thomas Hobbes. 1993. *Leviathan* çev. Semih Lim, 6. Baskı, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, s. 106.

yükümlülüğü bulunurken, vatandaşların da devlete karşı yükümlülükleri vardır.¹⁹ Devletin vatandaşlarına karşı en temel yükümlülüklerinden (uymak zorunda olduğu kurallardan) biri de adaletin sağlanabilmesidir ki bu da adaleti araçsal olarak sınıflandıran bir yaklaşımı ifade etmektedir.²⁰

Antik dönemde Antiphon, Hippias, Glaucon, Thrasymachus and Epicurus gibi sözleşmeciler, modern dönemde ise John Harsanyi, John Mackie, James Buchanan ve de özellikle David Gauthier gibi modern dönem sözleşmeciler ise adaleti etik (*moral*), soyut ve faydacı düşünceler üzerinden gören yaklaşımlarla sözleşmeciliğin bir başka ekolünü oluşturmaktadırlar. Bu noktada Hobbes, Locke ve Rousseau gibi klasik dönem sözleşmecilerin bu ekolden ayrılmalarının temel sebebi adaleti somut bir egemen/özne yani devlet üzerinden değerlendirmeleridir. Dahası oluşturdıkları siyasal egemenin/öznenin belirlenen siyasal yükümlülükleri yerine getirebilmek için gerektiğinde zorlayıcı yaklaşımlarda bulunabilmesidir. Sivil (*civil*) sözleşmecilik olarak adlandırılan (doğa durumundan sivil duruma geçme) ve bir anlamda Hobbes ile başlayan bu gelenek / ekol daha çok varsayımsal bir sözleşme geleneğini; siyasal otoritenin güç kullanımının meşruiyetini arayarak egemenlik kurma amacıyla birleştirdiği söylenebilir. Bu egemenlik anlayışı toplumu, onun bireylerini ve siyasal egemenin toplumsal ve siyasal yükümlülüklerini tanımlar ve buna rasyonel gerekçelerle uyulması gerektiğini düşünerek zorlayıcı tedbirler alabilir.²¹ Dolayısıyla bu ekolü diğer sözleşmecilerden ayıran en temel özellik siyasal egemenin (devletin) adaleti sağlayacak temel ve gerekli koşul (*necessary condition*²²) olarak görülmesidir.

Bu anlamda Hobbes ile başlayan John Locke ve Jean Jacques Rousseau ile devam eden ekolün temel kaygısı ya da düşünce dünyalarının merkezi olarak devleti gerekli bir koşul olarak konumlandıkları söylenebilir. Çünkü bahsedildiği gibi adaletin ya da adaletsizliğin

¹⁹ Samuel Freeman. 2007. *Justice and the Social Contract, Essays on Rawlsian Political Philosophy*, Oxford University Press, s. 17.

²⁰ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 37.

²¹ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 3-6.

²² Gerekli koşul (*necessary condition*), bir olayın gerçekleşmesi için zorunlu olarak mevcut olması/ bulunması gereken koşuldur. Yeterli koşul (*sufficient condition*), olayı üretecek bir koşul veya koşullar kümesidir. Gerekli koşulun bulunması tek başına olayın meydana gelmesi için yeterli nedeni sağlamamaktadır. Dolayısıyla gerekli koşulun bulunması ve yeterli koşullarla birleşmesi ile olay ancak meydana gelebilmektedir. Daha fazla bilgi için: Bear F. Braumoeller, ve Gary Goertz. "The Methodology of Necessary Conditions", *American Journal of Political Science* 44, no. 4, (2000): 844-858, s. 844-845.

konu dâhilinde olabilmesi dahi her düşünür için tanımı ve işlevi farklı olsa da genel olarak devletin varlığına indirgenmiş durumdadır. 17. ve 18. yüzyıllarda aranan güvenlik ortamı kontrolsüz güç kullanımı yerine otorite ve bunun meşruiyeti fikrini benimseyerek siyasal otorite figürü olarak devleti idealleştirmiştir. Buna göre ilk önce meşru bir siyasal otoritenin varlığı (devlet) bir adalet ya da adaletsizlik tartışmasının da başlangıcı ve gerekli koşuludur. Bundan önce yani meşru bir siyasal otoritenin yokluğundaki doğa durumu kendi kuralları olan ve örneğin Hobbes’a göre bu adalet tartışmasını yapamayacağımız bir alan olarak görülmektedir. Buna göre adalet/sizlik tartışması da bu siyasal otoritenin varlığına bağlıdır ve ancak bunun üzerinden ilerlemektedir.²³ Bu çerçevede, devlet adaletin tesisi için olmazsa olmaz gerekli koşul olarak görülürken, devlet-adalet tartışmaları daha çok devletin niteliğiyle veya nasıl bir devlet yönetiminin adil bir yönetime olanak sağlayabileceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu durum adalet tartışması yapabilmek için siyasi bir otoriteye ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Siyasal otorite olarak devlete yüklenen anlam ise bundan sonraki süreçte her düşünüre göre farklılaşmaktadır. Kimileri devleti ruhsuz ve iradesiz bir otorite olarak tanımlarken, devletin ruhu ve iradesi üzerine kutsallaştırmalar da görülebilmektedir. Hobbes ile başlayan klasik toplum sözleşmesi ekolü devlete bir meşruiyet ve hakikat kazandırarak ona haklar ve yükümlülükler tanımlayarak devleti gerçek, aktif bir özne haline getirmişlerdir. Bir önceki paragrafta isimleri bahsedilen Antik Dönem, Roma, Orta Çağ ve Modern Dönem sözleşmecilerinin ve sözleşmeci yaklaşımın böyle bir esasa dayanmadığı daha çok pasif, etik ve soyut bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.²⁴ Buna göre Hobbes ile başlayan toplum sözleşmeciliğinin adaleti ya da adaleti sağlaması beklenen özneyi, devlet gibi bir otorite üzerinden gördüğü söylenebilir. Yani devlet toplumsal adaleti sağlayacak aktif, gerçek ve iradesi olan yükümlü bir özne olarak görülmüştür.

Klasik dönem sözleşmecileri için adaletin gerçek bir öznesi olması gerekmektedir ki bu da bahsedildiği gibi devlettir. Bundan sonraki adalet tartışması ise adaletin varlığı ya da yokluğu değil bu öznenin ne kadar adil olup, olmadığı meselesidir. Buna göre öznenin nasıl

²³ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 106-110.

²⁴ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, s. 15.

davrandığı ve niteliği üzerinden adalet ya da adaletsizlik tartışması yapılmaktadır.²⁵ Bahsedildiği gibi bu geçiş keskin bir nedenselliğe oturtularak yapılmıştır. Yani adaletin yükümlüsü artık devlet ise ona uyan halk ve bireylerin itaati beklenmektedir. Klasik dönemde Hobbes'un adaleti sağlaması beklenen öznesinin tasviri yapay güçlü bir insandan (Kral Leviathan) oluşmaktadır. Bu güçlü insanın temsil ettiği şey ise egemenliktir. Bütünü temsil etmektedir. Bütünün bir temsili değildir. Bireyden bütüne yekpare olmuş tekil bir öznedir ve bu tekil öznenin kendi iradesi vardır.²⁶ Locke, Rousseau ve diğer düşünürler için ise her bölümde detaylı olarak görüleceği üzere bu yaklaşım noktasından oldukça farklı noktalara gidilmiştir.

Buraya kadar yazılanlara göre klasik dönem sözleşmecî ekolün siyasal düşünceler tarihinde adalet tartışmalarına katılması adaletin öznesi olarak devleti idealleştirmiş ve adaleti aktif bir özne olarak devletin bir yükümlülüğü olarak görmeleri olmuştur. Bundan sonraki süreçte günümüze kadar bunun adalet eksenli tartışması Hobbes'dan başlayarak John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve John Rawls üzerinden yapılacaktır. Çünkü toplum sözleşmesi ekolü Hobbes'dan Rawls'a diğer sözleşmecî yaklaşımlardan da bahsedilen sebeplerle ayrılarak bütüncül olarak adalet içkin nedensel bir yaklaşım kurgulamaktadır. Bahsedildiği gibi toplum sözleşmesi kuramı kurgusal bir yapıdadır ve Hobbes'dan Rawls'a belirli bir nedensellik içinde ilerlemiştir. Ancak bu bütünsellik içerisinde de Hobbes'dan Rawls'a her düşünür adaletle dair birbirinden farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu anlamda ekol boş bir şişeye benzetilebilir. Çevresi ve sınırları belli olmak kaydıyla içeriği istendiği gibi doldurulabilir. Bu çevre ve sınırları kurumsal olarak aktif bir özne, siyasal bir otorite yani genel olarak devleti kurgulamaktadır.²⁷ Ancak içeriği yani devletin niteliği ve bu anlamda adaleti sağlaması için yükümlülükleri Hobbes'dan Rawls'a çok farklı kurgulanmaktadır.

²⁵ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 127-139.

²⁶ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 15.

²⁷ S. A. Lloyd. 2013. *Hobbes Today, Insights for the 21st Century*, Cambridge University Press, s. 119.

Bölüm İddiaları ve Tezin Bulguları

Bu tez çalışması günümüzde yaşanan küresel adaletsizliklerin artışını problematikleştirerek adalete yönelik siyasal yaklaşımlara katkı sağlayabilmek için nasıl bir kuramsal çerçeve çizilebileceğini toplum sözleşmeciliği yaklaşımı üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu kuramsal model, toplum sözleşmesi kuramını bütüncül ve tarihsel olarak analiz ederek günümüzün küresel adaletsizlikleri için belirli ilke ve normların bir araya gelmesi ile günümüz bağlamına uygun bir adalet yaklaşımının / çerçevesinin oluşabileceğini iddia etmektedir. Buna göre bir önceki bölümde bahsedildiği gibi diğer sözleşmeci ekollerden ayrılan sivil sözleşmecilik düşünürleri Hobbes'dan Rawls'a her bölümde ayrı ayrı incelenerek günümüz adalet modeli için belirli norm ve ilkelere ulaşılması amaçlanmaktadır. Bir sonraki paragrafta bölüm iddialarında detaylı görüleceği üzere birinci bölümün analizi sonucunda ulaşılan norm bu tezin gerekli koşulunu, ilerleyen dört bölümün her birinin analizi sonucunda ulaşılan normlar ise yeterli koşulunu oluşturmaktadırlar. Son olarak altıncı bölümde ise bu beş bölümde oluşturulan kuramsal model günümüzde küresel adaletsizlikleri giderme misyonuna sahip bir kurum olan Birleşmiş Milletler (BM) örneği üzerinden incelenmektedir. Her ne kadar BM'nin kuruluş sözleşmesi olan BM Şartı'nda adaletin korunması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi...

“Biz Birleşmiş Milletler halkları:

*Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, **adaletin korunması** ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya, ve bu ereklere ulaşmak için: Hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan*

yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçlar› gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik.”²⁸

...temel kuruluş hedefleri arasında yer alsa da küresel adaletsizliklerin radikal bir biçimde artışının BM tarafından engellenememesi beş bölüm sonucunda oluşturulan kuramsal model çerçevesinde nedenleriyle birlikte açıklanmaktadır.

Bu doğrultuda birinci bölümde günümüzde uluslararası alanda yaşanan kaos ve savaş durumunun ayrıca ulus devletlerin neden olduğu küresel evre felaketlerinin Hobbes’un doğa durumu tasvirine benzer olduğunu, bu doğa durumundan sivil duruma geçebilmek için Hobbes’un ‘otorite’ normunun bugün farklı bir nitelikte ve günümüz bağlamına uygun bir şekilde ele alınabileceğini iddia etmektedir. Hobbes’a göre adalet kendiliğinden gerçekleşebilecek bir olgu olarak görülmediğinden ve adalet ancak doğa durumundan sözleşme ile oluşturulmuş siyasi bir otorite (zne) ile çıkılmasıyla (sivilleşme ile) inşa edilebilecek bir olgu olduğundan günümüzün adalet tartışmaları için de meşru bir siyasi otoritenin/öznenin gerekli olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada Realizmin doğa durumu ya da kaosun bitişinin ancak devletlerin bireysel olarak daha da güçlenmesiyle mümkün olabileceği iddiası eleştirilerek, Realizmin her ne kadar devlet üzerinde bir otoriteyi kabul etmese de özellikle güvenlik durumlarında kısa süreli ittifaklara girilebilir yaklaşımından hareketle bu otoritenin BM olabileceğinin tartıřılması²⁹, (altıncı bölümde yapılmak üzere kuramsal altyapısı bu bölümde oluşturularak) bu bölümde yapılarak bu normun (siyasi otorite) tezin kuramsal modelinin gerekli ve olmazsa olmaz koşulunu oluşturmaktaysa da yeterli koşulunu oluşturmadığı iddia edilmektedir. Bu doğrultuda diğer dört bölümün normları bu koşulun adaleti gerçekleştirebilmesi için yeterli koşullarını oluşturmaktadırlar.

İkinci bölümde Locke’un adaletsizlik normunun Hobbes’daki gibi doğa durumundan kaynaklanmadığı, toplumdaki iktisadi ilişkilerin meşru bir otorite tarafından (devlet) adil bir şekilde yönetilememesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Locke’a göre ulusal ya da uluslararası piyasalardaki ani para ve servet değişimleri aynı şekilde iktisadi kaynakların hızla

²⁸ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 3.

²⁹ Aswini K. Ray. “International Relations: A critique of the Realist theory”, *India International Centre Quarterly* 30, no. 2 (2003): 110-128, s. 111-114.

tüketilmesi gibi nedenlerle para, parasal varlıklar ve doğal kaynakların doğru ve adil yönetilemediğinde kaos ve düzensizliğin başlayarak adaletsizliğin temelini oluşturduğu iddia edilmektedir. Günümüzde küresel piyasalarda serbest rekabetin güçleşmesi ve özellikle 1973 Petrol Krizi'nden sonra ulus devletlerin enerji şirketlerinin çoğunluğuna sahip olarak enerji piyasalarını domine etmesiyle başlayan Devlet Kapitalizminin (*State Capitalism*) günümüzde diğer sektörlerde de artarak devam etmesinin hem ulusal hem de hem uluslararası anlamda iktisadi ilişkileri bozarak kaos ve düzensizliğe sebep olduğu iddia edilmektedir. Locke'a göre bu iktisadi ilişkilerin siyasal otorite (devlet) tarafından yönetilememesi durumunda başlayacak kaos ve düzensizliğin; bireylerin / insanların adalet açısından üç dokunulmazını (yaşam hakkı, özgürlükler ve özel mülk) tehdit edeceği öngörülmektedir. Günümüzde bu adaletsizliklerin küresel iktisadi ilişkiler üzerinden yaşandığı ve ulus devletlerin bu ekonomik küreselleşme karşısında vatandaşlarının yaşam, özgürlük ve özel mülk gibi adalet açısından dokunulmazlarını koruyamadığı iddia edilmektedir. Bu bölüm sonunda adalet için gerekli otorite koşulunun ilk yeterli koşuluna yani toplumdaki iktisadi ilişkilerin adil bir şekilde yönetilmesi ve izlenmesi gerekliliği normuna ulaşılmaktadır.

Üçüncü bölümde günümüz eşitsizliği ve ekonomik / sosyal zincirlerinin oluşturduğu özgürlük sorunlarının oluşturduğu adaletsizlikler Rousseau üzerinden incelenmektedir. Buna göre üçüncü bölümde Rousseau için günümüzün adaletsizlik ilişkilerinin, eşitsizliği ve zincirlerini kırabilmek için sadece bireyin yeterli bir olgu olmadığı ve bu durumun oluşturduğu adaletsizliklerden kurtulma yolunun düzenli toplumun (*well-ordered society*) tam olarak eşit ve özgür olarak inşa edilmesinden geçtiği Rousseau'ya referansla iddia edilmektedir. Bu eşitlikçi toplumun kurulabilmesi ile toplum kendi kararlarını yani Rousseau'nun ifadesiyle genel iradesini ortaya koyarak oluşturduğu yasalar ile adaleti sağlayabilecektir iddiasıyla; karar alma mekanizmalarındaki genel irade oluşumu adalet için gerekli otorite koşulunun ikinci yeterli koşulu olarak bu bölümde ifade edilmektedir.

Dördüncü bölümde Kant'ın, Hobbes'un doğa durumuna benzer okuyuşları bağlamında problematikleştirdikleri adaletsizliklerin benzerliğine atıfla birinci bölümde tartışılan günümüzde adalet için otorite normunun (gerekli koşulunun), Kant'da küresel anlamda genişletilerek uluslararası alanda devletlerin de yasasız, normsuz ve de kendi aralarında meşru

görüp oluşturabilecekleri yasal bir otorite olmadan barış içerisinde yaşayamayacakları iddiasıyla; siyasal otorite normunun niteliğini farklı bir bağlamda genişleterek küresel bir düzeye taşıdığı iddia edilmektedir. Ayrıca dördüncü bölümde bahsedilen siyasal otoritenin barışı sağladıktan sonra diğer görevinin ve yükümlülüğün öncelikli olarak adalet olduğu iddia edilmektedir. Kant'a göre insanların mutluluğunu önceleyen faydacı adalet yaklaşımlarının neden olduğu adaletsizlerin yol açtığı sorunlara referansla; mutluluğun bireysel ve bireyin kendi çabası ile gerçekleşebilen, adaletin ise toplumun ve bireyin sadece kendi çabası ile gerçekleşemeyen bir sosyal olgu iddiasıyla meşru, yasal ve hakkaniyetli bir siyasal otoriteye günümüzde küresel adalet için mutlu olmaktan çok daha fazla ihtiyacımız olduğu iddia edilmektedir. Çünkü Kant'a göre mutluluk insanın kendi özel iradesiyle bulabileceği / yaşayabileceği bir erdem olarak öne çıkarken, hak; insanın kendi özel iradesiyle/isteğiyle doğal olarak ulaşabileceği / kazanabileceği bir olgu ol(a)mayabilir düşüncesi gereğince tüm insanların kendiliğinden gerçekleştiremeyecek adaletin gerçekleşebilmesi için kendi rızalarıyla (zorlama olmadan) bu göreve dahil olmalarının gerekliliği iddia edilmektedir. Sonuçta insanların mutluluğu kendi iradeleri ile ulaşabilecekleri ancak adalete tek başına kendi iradeleriyle ulaşamayacakları öngörüldüğünde Kant'a göre bu erdemli görevin hem birey hem de ulus devletler özelinde inisiyatif alan özneler olmaları gerektiği dördüncü bölümde Kant'a referansla iddia edilmektedir. Buna göre dördüncü bölümde adalet için gerekli siyasal otorite koşulunun, günümüz bağlamı dikkate alındığında Kant'a referansla üçüncü koşulu hak/adalet ve ortak iyi temelli küresellik normu üzerinden kurulmaktadır.

Beşinci bölümde eşitlik, özgürlük ve hak arama (adalet) gibi kavramların diğer düşünürlerde olduğu gibi doğa durumunda varlığı ya da yokluğu tartışmasından ziyade bu kavramların ancak siyasal mücadelelerle (siyasal olanla) belirlenebileceği yani siyasal olanın (Rawls'a göre siyasal sistemin) önceliği ve vazgeçilemez niteliğinin adaletin önemli bir önkoşulu olduğu Rawls'a referansla iddia edilmektedir. Yani artık ne toplum sözleşmesi ne de onu oluşturanların üstün bir ontolojik değere sahip olmadığı, üstün ya da öncelikli olanın bu ikisi arasındaki siyasal sürecin (hak arama) yani siyasallaşmanın olduğu iddiasıdır. Buna göre Rawls'a referansla devletin (siyasal otoritenin) ne olduğu ve nasıl olması gerektiğine dair herhangi bir yorumda bulunmak yerine, siyasal olanın gücüne odaklanarak adaleti aslında sağlayacak olan öznenin doğrudan siyasal olanın gücü ve onun temel öznesi olan bireyden

yani vatandaşlık kavramından geçtiği iddia edilmektedir. Buna göre beşinci bölümde adalet için gerekli siyasal otorite koşulunun, günümüz bağlamı için son yeterli koşulunun Rawls'a referansla siyasal olan ve hakkı / adaleti önceleyen bilinçli siyasal vatandaşlık olduğu iddia edilmektedir. Aynı zamanda siyasal sisteme duyulan bu ihtiyacın günümüz bağlamında bireylerin olduğu kadar toplumların da ihtiyacı olduğu iddiasıyla³⁰ Rawls'un toplumların birbirleri ile olan ilişkisinde de aralarında hangi norm ve ilkelerin (toplum sözleşmesinin) kurulabileceği sadece ulus devletlerin güvenliğini arayan Uluslararası Hukukun (*International Law*) yanı sıra siyasal bir kavram olan Halkların Yasası (*The Law of Peoples*) ile hak, adalet ve ortak iyinin aranmasıyla gerçekleşebileceği iddia edilmektedir.³¹

Buna göre bu beş bölümden çıkan kuramsal modeli kısaca özetlemek gerekirse;

1) Adaletsizlikleri gidermek için etkin bir siyasal otoritenin varlığı (gerekli koşul), Hobbes
2) Etkin otoritenin ekonomik değer ve iktisadi varlıkları düzenleyebilecek ve adil paylaşımın nasıl olması gerektiğini bağlama göre değerlendirilebilecek nitelikte olması (1. yeterli koşul), Locke
3) Etkin otoritenin karar alma mekanizmalarında adaletsizlikleri giderecek yasalar yapabilmesi için eşitlikçi bir yapının kurulması ve bunun sonucunda genel iradenin adil yasalar çıkartabilecek nitelikte olması (2. Yeterli koşul), Rousseau
4) Etkin otoritenin günümüz küresel ve uluslararası ticaret, iktisat ve sosyal ilişkilerinde iyi olan yerine hakkaniyetli / adaletli olanı önceleyerek evrensel nitelikte olması (3. Yeterli koşul), Kant
(5) Etkin otoritenin adalet için siyasal olanı ve de özellikle hakkaniyet / adalet bilincine ulaşmış siyasal vatandaşlığı (bireyselliği) önceleyecek nitelikte olması ve siyasal olarak bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyisini arayan halkların yasasını (<i>The Law of Peoples</i>) arayacak nitelikte olması (4. Yeterli koşul), Rawls

Yukarıdaki bölümde bahsedilen bu beş ilkenin de bir adalet tanımı ya da ideali olmadığı, kurgulanan her siyasal norm ya da ilkenin de her zaman için adaletsiz görülebileceği

³⁰ John Rawls. "The Law of Peoples", *Critical Inquiry* 20, no. 1 (1993): 36-68, s. 38.

³¹ John Rawls. "The Law of Peoples", s. 42.

ve adalet için yeniden inşa edilebileceği kuramsal olarak öngörülmektedir. Ancak günümüzde küresel adaletsizliklerinin bağlamı dikkate alındığında geliştirilen bu kuramsal modelin küresel adaletsizlikleri azaltabileceği iddia edilmektedir. Bu iddia ve kuramsal model doğrultusunda altıncı ve son bölümde günümüzde küresel adaletsizlikleri gidermesi beklenen bir kurum olan BM, analiz edilen bu beş norm üzerinden incelenmektedir.

Adaletin Beş İlkesi ve BM

BM uluslararası barış ve güvenliği ve aynı zamanda küresel olarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için kurulmuş bir siyasal organizasyondur. Günümüzde 193 üyesiyle küresel adalete dair ortak problemlerin tartışılması ve ortak çözüm aranabilecek bir yer olması itibarıyla küresel anlamda antlaşması (BM Şartı), parlamentosu (Genel Kurul), gerektiğinde kullanılmak üzere askeri / barış gücü (Güvenlik Konseyi) ve de yargı mekanizması (Uluslararası Adalet Divanı) bulunan yani meşru varlığını sağlayan hukuki antlaşmasının yanı sıra yasama, yürütme ve yargı birimlerine sahip olan uluslararası politikada oldukça önemli bir pozisyona sahip bir siyasal oluşumdur. Bu doğrultuda her ne kadar günümüzde adalet için oldukça ihtiyaç duyulan önemli bir kurum olsa da yaşanan küresel adaletsizliklerin büyüklüğü kurumsal kapasitesinin aşımını; bu nedenle kurumsal olarak aşağıda analiz edilen sorunların giderilememesi durumunda küresel adaletsizliklerin artışının durdurulamayacağı ve adaleti sağlaması beklenen siyasal otoritenin daha büyük adaletsizliklere sebep olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

(1) Uluslararası alanda kırılgan ve başarısız devletler sayısının her geçen gün artmasıyla oluşan etkin otorite eksikliği BM gibi uluslararası etkin otoritelerce tamamlanamamaktadır ve başarısız devletler sonucunda oluşan etkin otorite eksikliği BM tarafından yeterince kontrol edilememektedir. (Hobbes)

- a. Halbuki egemen devletlerin siyasal otoritelerini kaybetmemeleri için yani ulus devletlerin başarısızlığa / kırılganlığa uğramaması için BM Şartının aşağıda belirtilen 55. Maddesi uyarınca egemen devletlerin ekonomik, sosyal/kültürel ve güvenlik unsurlarının korunması gerekmektedir.

Madde 55. Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

- i. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,*
- ii. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası iş birliğini ve*
- iii. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.³²*

(2) BM'nin herhangi bir iktisadi üretimi ya da iktisadi kaynakların kullanımına dair bir yapısı olmaması ve varlığını üye ülkelerin mecburi fonları ya da gönüllü bağışlarla devam ettirmesi BM'nin iktisadi hareketliliği yönetebilecek bir bağımsızlığı olmadığını göstermektedir. Ayrıca güçlü devletlerin fonları sayesinde iktisadi bağımsızlığı olmayan BM içerisinde eşitlikçi bir yapı kurulamamaktadır. (Locke)

- a. BM Şartının aşağıda belirtilen 19. Maddesine göre üye ülkeler maddi yükümlülüklerini yerine getiremezse BM içerisindeki oy haklarını kaybetmektedirler. Her ne kadar mücbir sebepler göz önüne alındığında bu durum askıya alınabilse de BM'nin temel gelirleri üye ülkelerden karşılandığı için fakir ülkeler mali yükümlülükleri yerine getiremeyecek duruma geldiklerinde oy hakları yani egemen eşitlik ilkesi zarar görmektedir.

Madde 19. Örgüte mali katkısını ödemekte gecikmiş olan bir Birleşmiş Milletler üyesi, eğer gecikmiş ödemelerinin tutarı önceki iki tam yılın ödeme payları tutarına eşit ya da bundan fazla ise, Genel Kurul'da oy kullanamaz. Bununla birlikte Genel Kurul, ödemedeki aksamanın söz konusu üyenin iradesi dışındaki nedenler yüzünden meydana gelmiş

³² BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 17-18

*olduğu kanısına varırsa, bu üyenin oylamaya katılmasına izin verebilir.*³³

(3) Eşitsiz yapısı itibariyle kararların alınmasında genel irade tam olarak yansıtılamamaktadır. Sadece Güvenlik Konseyi'nde beş daimi üyenin hegemonyası üzerinden bağlacı kararlar alınabilmektedir. (Rousseau)

a. Halbuki BM Şartının Madde 2, birinci fıkrası örgütün egemen eşitlik üzerine kurulduğunu açıkça belirtmektedir.

*Madde 2, fıkra 1. Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.*³⁴

(4) Uygulamada ve de karar alma mekanizmalarında yaşanan eşitsizliğin de etkisiyle genel irade yani Kant'ın ifadesiyle bütünleşik irade kurulamamaktadır. Bu nedenle ortak ve bütünleşik iradeyi yansıtacak kararlar almakta zorluklar yaşanmaktadır. (Kant)

a. Bu konuda BM Şartı açıkça birçok maddesinde sadece Güvenlik Konseyi üyelerinin aldığı kararların diğer ülkelerce de mecburen kabul edilmesini ve uygulanmasını şart koşmaktadır.

Madde 25- Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır.

*Madde 37- Fıkra 2. Güvenlik Konseyi bir uyumsuzluğun süregitmesinin gerçekten uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye soktuğu kanısına varırsa, 36. madde uyarınca mı hareket edeceğini yoksa uygun gördüğü başka çözüm yolları mı tavsiye edeceğini kendisi kararlaştırır.*³⁵

b. Hatta bu kararlar bir ülkenin egemenliğini tehdit edecek şekilde ağır yaptırımları da kapsamaktadır.

Madde 41- Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya

³³ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 10

³⁴ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 5.

³⁵ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 11-13.

çağırabilir. Bu önlemler; ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bütünüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

Madde 42- Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.³⁶

- (5) Küresel adalete dair sorunlar siyasal bir bilinç olarak siyasal sisteme ve de özellikle bireye aktarılamamaktadır ve sorunlar sadece ulus devletler düzeyinde çözülmeye çalışılmaktadır. Buna göre ulus devletlerin egemenliklerini koruma amaçlı Uluslararası Hukukun (*International Law – Law of Nations*) yanı sıra bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyisini arayan siyasal bir kavram olan halkların yasasına (*The Law of Peoples*) duyulan ihtiyacın karşılanamaması. (Rawls)

a. BM Şartı madde 110: İşbu Antlaşma, imza eden devletlerce her birinin anayasa kuralları gereğince onaylanacaktır.³⁷

Bu nedenlerle küresel adaletsizlikler artmaya devam etmekte ve bu sorunların giderilmesine dair küresel olarak oluşturulmuş siyasal otoritenin yani BM'nin yapısı itibariyle, toplum sözleşmesi kuramcılarının adalete dair yaklaşımlarına dayanılarak günümüzde küresel adaleti hem kapasite aşımı hem de belirtilen yapısal nedenlerden dolayı tam olarak sağlayamadığı iddia edilmektedir. Bu nedenle küresel adaletsizliğin arttığı, ihtiyaç duyulan hakkaniyetli küresel otoritenin kurulamadığı ve bunun sonucunda ulus devletlerin keyfi bir ortamda hareket ederek güç savaşlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumu engelleme amacıyla kurulan küresel iş birliğinin (BM) de belirtilen yapısı itibariyle

³⁶ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 14.

³⁷ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 30.

hakkaniyetli olmayan yaklaşımları sonucunda adaleti sağlaması beklenirken daha büyük adaletsizliklere sebep olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak bu tez siyasal düşünceler tarihine baktığında adalet arayışımızın yaşadığımız adaletsizlik deneyimlerinin bir sonucu olarak görmektedir. Adaletsizlik ise Hobbes, Rousseau ve Kant bölümlerinde bahsedildiği gibi ister bir doğa durumu, isterse de Locke ve Rawls bölümlerinde bahsedildiği gibi bir toplum durumu olsun bir arada yaşayan insanların, toplumların ve ulusların aralarında yaşadıkları düzenlen(e)meyen hak anlaşmazlıklarının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu tez çalışmasının bütün bölümlerinde iddia edildiği üzere toplum sözleşmesi ekolü için insanlar, toplumlar ve uluslar arasında yaşanan bu hak anlaşmazlıkları / adaletsizlikler tarafların kendi kendilerine aralarında çözebilecekleri ya da anlaşmazlıkları aşabilecekleri bir durum olarak gözükmemektedir. Tarafların bu durumu kendi kendilerine aşamadıkları için siyasal düşünceler tarihi boyunca çatışma ve savaşların arttığı ya da var olanların derinleştiği gözlemlenmektedir. Toplum sözleşmesi ekolünün yaşanan bu hak anlaşmazlıklarına karşın taraflar arasında adaleti sağlama pratiğinin bu duruma maruz olan her iki tarafın ya da tarafların her biri tarafından meşru gördükleri / rıza gösterdikleri etkin bir otorite olgusu üzerinden sağlayabilecekleri iddia edilmektedir. Toplum sözleşmesi ekolü için bu otorite devlet olarak görülmüştür. Bu otorite/devlet Hobbes bölümünde görüldüğü gibi ‘hükmedici, mutlak, korku ve saygı duyulması gereken’ bir nitelikte iken, Locke’da ‘düzenleyici, güçler ayrılığına dayanan, gerektiğinde sınırlı güç kullanabilecek’ bir nitelikte görülmüş; Rousseau’da ‘Genel irade ile oluşturulmuş yasalarla sınırlandırılmış toplumsal bir nitelikte kurgulanmış, Kant’da evrensel değerleri ve yasaları / normları olan cumhuriyetçi federe bir yapı olarak, Rawls’da ise siyasal olanın (sistemin) öncelendiği liberal demokratik bir devlet olarak kurgulanmıştır. Günümüzde ise küreselleşen dünyada yaşanan küresel adaletsizlikleri giderebilmek için BM gibi uluslararası nitelikte siyasal otoritelere ihtiyaç duyulduğu ancak bahsedilen yapısal reformların yapılamadığında bu otoritelerin de daha büyük adaletsizliklere ve küresel problemlere yol açabileceği iddia edilmektedir.

Ulaşılan iddialar ve sonuç doğrultusunda bu tez çalışması literatürde kapsamı ve tanımı oldukça geniş olan adalet kavramını siyasi tarihten günümüz adaletsizlikleri için alınabilecek

norm ve ilkeler bazında çerçeveleyerek; adalete dair kapsamlı bir kuramsal modelle literatüre katkı yapmayı amaçlamıştır. Bu noktada siyasi tarihten gerekçesi giriş bölümünde verildiği üzere özellikle toplum sözleşmesi kuramı ve düşünürleri incelenerek; dönemin bağlam, düşünce ve söylemlerini bütüncül bir biçimde ele alan kuramsal bir model geliştirilmiştir. Bu kuramsal modelin geliştirilmesinde metodolojik olarak Rawls'un adalet kuramını geliştirirken kullandığı yönteme; Rawls'un ifadesiyle 'üst düzey bir soyutlama – *a higher level of abstraction*'³⁸ yaklaşımına başvurulmuştur ki adalet kavramı bu şekilde siyasal meşruiyet, siyasal iktidar, devlet, özgürlükler vb. siyasal olgular üzerinden geniş bir perspektiften soyutlama yoluyla kuramsal olarak yeniden çerçevelenebilmiştir. Bu doğrultuda bu tez çalışması özellikle ilk bölümlerde (Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant) bütüncül bir bakış açısıyla siyasal meşruiyet, siyasal iktidar, devlet ve özgürlükleri ele alarak; bu siyasal kavramların adalet kavramı ile ilişkileri üzerinden yapılan soyutlamalarla norm ve ilkeler saptayarak kuramsal bir model geliştirmiş ve geliştirdiği kuramsal modelin ampirik incelemesini altıncı bölümde BM üzerinden analiz ederek; günümüzde fazlasıyla gündemde olan BM reform tartışmalarına katkıda bulunmuştur.

³⁸ John Rawls. 1999. *A Theory of Justice*, Revised Edition, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, s. 3.

BÖLÜM I: HOBBS VE ADALETİN ÖZNESİ

Bu bölümde öncelikle günümüzde yaşanan küresel adaletsizlik örneklerinden bazıları ele alınarak günümüzün adaletsizlik bağlamına göre Hobbes'un siyasal düşüncesinden bugün için neler alabileceğimiz incelenecektir. Buna göre bu bölüm uluslararası alanda yaşanan kaos ve savaş durumunun ayrıca küresel çevre felaketlerinin Hobbes'un doğa durumu tasvirine benzer olduğu tespitiyle bu doğa durumundan sivil duruma geçebilmek için Hobbes'un 'otorite' normunun günümüzün bağlamına uygun farklı bir nitelikte ele alınabileceğini iddia etmektedir.

Bu doğrultuda bu bölümde Hobbes'a referansla tıpkı önceki yüzyıllarda olduğu gibi günümüz dünyasında da adaletin tesisi için meşru bir siyasal otoritenin/öznenin gerekliliği iddia edilecektir. Bu bölümde detayları ile görüleceği üzere Hobbes'un adaletin kendiliğinden gerçekleşebilecek bir olgu olmadığı ve devletsiz bir düzen(sizliğı) tanımlayan doğa durumundan sözleşme ile oluşturulmuş siyasal bir otorite ile çıkılmasıyla (sivilleşme ile) adaletin sağlanabileceği iddia edilecektir. Sonuçta bu bölüm sonunda bu normun (siyasal otorite) tezin kuramsal modelinin gerekli ve olmazsa olmaz koşulunu oluşturmaktaysa da yeterli koşulunu oluşturmadığı iddia edilecektir.

Günümüzün küresel ölçekteki sınırsız çeşitlilik ve etkileşim durumu da tıpkı Hobbes'un doğa durumuna benzer nitelikte çıkar çatışmaları, siyasal ve toplumsal çatışma ve mücadele eksenleri üzerine çeşitlenmiştir. Böylesi bir küresel sınırsızlık ortamında da herhangi bir otoritenin yoksunluğu adalet normlarının sınırsızlığına ve dolayısıyla yokluğuna işaret edecek ve adaletin tartışılması veya aranması neredeyse olanaksız bir hale dönüşecektir. Hobbes'un da bu doğrultuda adalet için temel amacının özneyi (devleti) kutsamak olmadığı, toplumun/insanların doğa durumundan çıkarabilecek özneyi / otoriteyi oluşturabilme amacı dikkate alındığında sonuçta her ne kadar öznenin niteliği Hobbes için önemli olsa da asıl olan bu oluşturulan öznenin doğa durumundan kaçışı sağlayabilmesi olduğu iddia edilecektir. Buna göre bir sonraki başlıkta Hobbes'un doğa durumu analizi ve günümüzdeki bağlam ile ilişkisi incelenecektir.

Doğa Durumu: Hobbes ve Günümüz

Günümüzde uluslararası ilişkiler ulus devletlerin birbirleriyle olan ilişkisi itibariyle savaş alanına benzetilmektedir.³⁹ Uluslararası ortam, merkezi bir gücün olmadığı, normların ve kuralların olmadığı ya da dikkate alınmadığı ve şiddetin her türlüşünün yapılabildiği ölçüde diğerleri üzerinde yani zayıf olanların üzerinde yaşandığı bir savaş alanına benzemektedir.⁴⁰ Bu savaş alanında herkes yok olmamak için güçlenme yarışına girmekte ve orantısız / kuralsız bir güç savaşı yaşanmaktadır.⁴¹ Hobbes'un doğa durumu benzetmesi okunurken bu çatışmanın öznesi olarak birey yerine bugünün ulus devleti konulduğunda günümüzde yaşadığımız durumun Hobbes'un doğa durumu benzetmesinden çok da uzak olmadığı; bu nedenle günümüzde yaşanan küresel kaos durumun analizinin en azından başlangıç noktasının Hobbesçu bir yaklaşım üzerinden okunması gerektiği iddia edilebilir.⁴²

Hobbes'a göre doğa durumunda yaşamak tam bir ıstırap halidir. Çünkü hiç kimse doğa durumu halinde güvende değildir.⁴³ Günümüzde de benzer bir manzara yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı raporuna göre dünyada her yedi insandan altısı kendini güvende hissetmemektedir.⁴⁴ Buna göre küresel kalkınmanın beraberinde otomatik olarak güven getirmediği tam tersine güvensizliği arttırdığı iddia edilmektedir. 2022 İnsani Gelişme Raporu'na göre hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde insanların güvenlik endişeleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁴⁵ Covid-19 Pandemisinin bu büyük güvensizlik endişelerinde büyük payı olsa da bu seviyeye sadece pandemi etkisiyle gelinmemiştir. Yaşanan küresel savaşlar, bunun getirdiği göç yükü, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin getirdiği iş ve statü

³⁹ Valerie Morkevičius, "Power and Order: The Shared Logics of Realism and Just War Theory", *International Studies Quarterly* 59, no. 1 (2015): 11-22, s. 11-12.

⁴⁰ Murielle Cozette, "What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations", *International Studies Review* 10, no. 4 (2008): 667-679, s. 670-674.

⁴¹ Murielle Cozette, "What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations", s. 667-668.

⁴² Chris Naticchia, 2013. *Hobbesian Realism in International Relations A Reappraisal* içinde S. A. Lloyd (Ed.), "Hobbes Today Insights for the 21st Century", Cambridge University Press, s. 241.

⁴³ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 137-139.

⁴⁴ UNDP, Representation Office EU, "6 in 7 people worldwide plagued by feelings of insecurity", 08.02.2002, https://www.undp.org/european-union/press-releases/6-7-people-worldwide-plagued-by-feelings-insecurity?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQjAtvSdBhD0ARIsAPf8oNkIJVIUw8I8HSsufC5XRjV-WE4dCDiySND2GJeaXjo1N2hrB6mhF-gaAtxWEALw_wcB.

⁴⁵ UNDP, "2022 İnsani Gelişme Raporu", 9 Eylül 2022, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-insani-gelisme-raporu>.

kaybetme korkusu, değişen iklim koşullarında su ve yiyecek güvenliğinin sağlanamaması, sağlık hizmetlerine ulaşılamaması başlıca güvensizlik nedenleri arasında tehlikede olma derecesini arttırmaktadır. Bu nedenle çok büyük sayılabilecek bir oranda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke fark etmeksizin büyük bir çoğunluk kendini güvende hissetmemektedir.⁴⁶ Hobbes'un bahsettiği doğa durumunun ıstırap halinin bugün küresel olarak yaşandığı görüldüğünde günümüzdeki ıstırapın küresel göç, savaşlar, kıtlık ve doğal afetler üzerinden kendisini ciddi anlamda gösterdiği görülmektedir.

Küresel olarak yaşanan savaşlar, iç karışıklıklar ve terör eylemleri aynı zamanda çevre sorunlarının oluşturduğu güvenlik meseleleri son yüzyılda gittikçe artmakta ve sebep olduğu sorunlar gittikçe derinleşmektedir. Güvenlik çalışmaları son dönemlerde bu nedenle oldukça ilgi görmekte ve gündeme daha fazla gelmektedir.⁴⁷ Rusya-Ukrayna savaşı ve öncesinde ABD'nin Ortadoğu ülkelerini işgalleri güvenlik meselelerinin geçmişte olduğu gibi günümüzde önemli bir mesele olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Hobbes'un Britanya'da yaşadığı güvenlik öncelikli bağlamının bugün ulus devletlerin aktörlüğünde uluslararası düzeyde yaşanmakta olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda devlet olmadığında yaşanacak anarşi durumu göz önüne alındığında günümüzde hiçbir devletin tam olarak güvende olmadığı söylenebilir.⁴⁸ Uluslararası ortam günümüzde Hobbes'un belirttiği gibi doğa durumunda güçlü olanın zayıfa keyfi olarak savaş açabildiği bir durumdadır.⁴⁹ Özellikle devletlerin zorunlu durumlarda ittifak ilişkilerine girebileceği düşünüldüğünde bu ortamın daha da şiddetlenmesini kısmen de olsa engelleyen unsurların başında BM, NATO, Arap Birliği, Afrika Birliği gibi yine belirli bir meşruiyet alanına ve güce sahip otoriteler/özneler geldiği öne sürülebilir. Dolayısıyla, Hobbes'un bağlamı ile bugünkü uluslararası bağlamın benzerliğinin yanı sıra günümüz bağlamının daha büyük ve daha nitelikli bir karmaşıa içinde olduğu da söylenebilir. Çünkü Hobbes'un bağlamında bu çatışmanın öznesi bireyken, günümüzün bağlamında çatışmanın öznesi siyasal bir örgüt olarak daha karmaşık bir yapıda olan ulus devlettir. Buradan hareketle, Hobbes toplumsal düzeni (*social order*) sağlaması için ulus

⁴⁶ UNDP, Representation Office EU: "6 in 7 people worldwide plagued by feelings of insecurity", 08.02.2002.

⁴⁷ Edward Page, ve Michael Redclift. 2002. *Introduction: Human security and the environment at the new millennium*, Monograph Book, s. 1-3.

⁴⁸ David Polansky. "Drawing Out the Leviathan: Kenneth Waltz, Hobbes, and the Neorealist Theory of the State", *International Studies Review* 18, no. 2 (2016): 268-289, s. 268-269.

⁴⁹ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", *Philosophies* 7, no. 66 (2022), s. 1-6.

devleti etkin bir otorite olarak kullanırken, günümüzde bunun uluslararası ortamda düzeni sağlayacak bir otorite olarak düşünülebileceği tartışılmaktadır.

Günümüz bağlamında daha ciddi diğer bir uluslararası güvenlik meselesi ise küresel çevre sorunlarıdır. Çevre ve iklimin değişmesi ile yaşanan sel, yangın, kuraklık gibi doğal afetler en az savaşlar kadar yıkıcı ve hatta daha ölümcül niteliktedir. Çevre ve iklim meselelerinin günümüzde doğrudan sorumlusu olarak ulus devletler görülebilir. Çünkü neoliberal düzenin zorladığı rekabet ikliminde kontrolsüz sanayileşmenin ve silahlanma yarışının bir sonucu olarak iklim ve çevre değişmektedir. Uluslararası organizasyonların da yetersiz kaldığı görüldüğünde günümüzde hala en etkin egemen ulus devlet olarak görülmekte ve çözüm ondan beklenmektedir. Buna göre günümüzde uluslararası siyaset alanı yapısalcı ve realist görüşlere atıfla saf bir anarşi durumu olarak kabul edilirse yaşanan adaletsizliklerin de bu anarşi durumunun sonucu olarak oluşan ciddi bir kaos ve düzensizlik ortamından kaynaklandığı ileri sürülebilir.⁵⁰ Dolayısıyla Hobbes'un doğa durumu benzetmesinin / tasvirinin bugün ulus devletler arasında uluslararası alanda yaşandığı görülebilir.⁵¹

Hobbes doğa durumunda insanın kişisel çıkarları ve yapısal koşullar elverdiğinde insan doğasında bulunan kasıtlı kötümser niyetin (*malicious*) ortaya çıkabileceğini ve bunun diğer insanları ya da kendilerini zora sokacak eylemlerde bulunmaya yatkınlığının yüksek olduğunu; bu nedenle kimsenin mutlak özgürlük alanında güvende ve adil bir düzen içerisinde olamayacağını savunmuştur.⁵² Buna göre 'iyi olan', güvenlik, adalet gibi kavramlar ancak sosyal bir inşanın sonucu olarak görülmektedir. Kendi haline bırakılan her şeyin bir zaman sonra doğa durumuna dönme riskine dikkat çekerek, insanın ya da benzer analogi ile devletin de kendi haline bırakıldığında keyfi güç kullanımı, güç savaşları, hak ihlalleri gibi kendi ifadesiyle bedbahtlığa / kötülüğe (*malicious*) düşeceğini iddia etmektedir.⁵³

Diğer yandan Hobbes'un doğa durumunu benzetmesinin günümüz bağlamında ilişkisini inceleyen daha farklı yaklaşımlar da vardır. Örneğin Uluslararası İlişkiler İngiliz

⁵⁰ David Polansky. "Drawing Out the Leviathan: Kenneth Waltz, Hobbes, and the Neorealist Theory of the State", s. 273.

⁵¹ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 1-6.

⁵² Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 5.

⁵³ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 115-116.

Okulu günümüzde uluslararası ilişkilerin kaos durumunda olduğunu kabul etmekle birlikte bunun Hobbes'un doğa durumuna benzer bir analogi olmadığını ileri sürmektedir.⁵⁴ Çünkü birey ve devlet iki farklı ontoloji olarak görülmektedir.⁵⁵ Ancak dördüncü bölümde detayları ile görüleceği üzere Kant böyle bir benzeşimi Hobbes'un doğa durumu analogisi üzerinden yapmıştır. Dolayısıyla her ne kadar kimi realist ekollere göre uluslararası kaos durumu farklı değerlendirilse de davranış örüntülerine bakıldığında birey ve devlet arasında buna benzer bir analogi kurmak da yanlış olmayacaktır.

Bu doğrultuda her ne kadar literatürde insan ve devlet benzerliğine ontolojik olarak karşı çıkan kimi düşünceler olsa da uluslararası alanda yaşanan güç savaşları ve keyfiliğin günümüzde Hobbes'un doğa durumuna benzer bir kaos ve adaletsiz durumu olduğu söylenebilir ve günümüzde bu kaosun öznesi olarak daha çok ulus devletlerin görüldüğü iddia edilebilir.⁵⁶ Ayrıca Hobbes'un doğa durumunda savaş ve kaosun unsuru aslında doğrudan bireye indirgenemez çünkü o da örgütlü bir grup davranışının ve ittifakın bir sonucu olarak görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Hobbes kendi eserlerinde Amerikan Yerli Savaşı'nı anlatırken savaşanların birey olarak değil, koalisyon halinde ittifaklar kurarak gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Buna göre aslında Hobbes'un bulunduğu bağlamda da savaşın öznesi bireyler değil, aynı devlet veya devlet öncesi nitelikteki örgütlü sosyal yapılardır. Bu doğrultuda denilebilir ki Hobbes'un kuramına göre öznenin (devletin) önemi vardır ancak daha önemlisi hangi eylemlerin özne tarafından yapılabildiği ya da yapılamadığıdır. Çünkü Hobbes'a göre en güçsüz de en güçlüyü imkân bulduğunda öldürebilir. Önemli olan hangi eylemin (örneğin burada şiddet) yapılabildiğidir. Özneye (meşru otoriteye / devlete) düşen görev ise bunu ne kadar engelleyebildiği ya da engelleyemediği veya politikalarının adillığının ne kadar tartışılıp tartışılmadığıdır.⁵⁷ Çünkü giriş bölümünde de bahsedildiği gibi bu tez çalışmasının incelediği sözleşmecî ekolün diğer sözleşme ekollerinden farkı devleti aktif ve faal (etkin) bir özne olarak görmeleridir.

⁵⁴ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 4.

⁵⁵ Marco Aurélio Chaves Cepik, ve Pedro Txai Brancher, "Structure and Agency in International Relations: Statebuilding and the Evolution of the International Political System", *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 6, no. 11 (2017): 154-189, s. 157-158.

⁵⁶ James Griffith. "The Anarchy of Justice: Hesiod's Chaos, Anaximander's Apeiron", *Kilikya Journal of Philosophy I*, (2022): 1-16, s. 6.

⁵⁷ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 5-7.

Dolayısıyla adalet tartışması da bu öznenin adilliği ya da adilliğinin ne kadar tartışılıp tartışılmadığı üzerinden yürütülmektedir.

Bu nedenle siyasal birimlerin/mekanizmaların sadece var olmalarının doğa durumunun yaşanamayacağı anlamına gelmediği görülmektedir. Çünkü güvenliği ve adaleti sağlaması beklenen bu mekanizmaların işlevsizliği ya da başarısızlığı görüldüğünde veya meşru otoritelerini kaybettiklerinde doğa durumu tekrar ortaya çıkabilmektedir.⁵⁸ Dahası, bu mekanizmalar adalet eksenli bir düzeni sağlayamadıkları sürece adalet ve eşitliğin olmadığı doğa durumu niteliğindeki bir ortamın oluşmasının parçası olma riskini de taşımaktadırlar. Günümüzde iç savaş, yoksulluk, doğal afet ve bulaşıcı hastalıklar gibi nedenlerle hukuk ve sosyal düzeni kısmen ya da tamamen çöken ancak fiilen varlıkları devam eden “başarısız devletler” vardır. Bu durum uluslararası alanı daha da kaotik hale getirebilmektedir çünkü terör, kara para, uyuşturucu ticareti gibi olaylar genellikle bu ülkelerde rahatlıkla artışa geçebilmektedir.⁵⁹ Diğer yandan başarısız olmayan ancak savaşı ve yoksulluklara neden olan başarılı (güçlü) devletler de bulunmaktadır. İlginç olan ve bu örneklerle anlatılmak istenenin; Hobbes’un kurgusunda doğa durumundan kaçış için kurgulanan öznenin (devletin) günümüzde uluslararası alanda farklı bir doğa durumunun öznesi haline gelebilmesidir. Yani küresel anlamda yaşanan çatışmalar; Hobbes’un bağlamında farklı ve eşit olmayan birey ya da gruplar arasında yaşanırken, bugün birbirlerinden farklı ve eşit olmayan ulus devletler arasında yaşanmaktadır ve ulus devlet bunun bir öznesi haline gelebilmiştir. Bu nedenle buradaki örnek için de söylenebilir ki adalet kendi içerisinde paradokslar barındıran bir olgudur. Buna göre bir dönemin ihtiyacı olan güvenlik mekanizmaları, bir zaman sonra kendisi bir güvenlik tehdidi haline gelebilmektedir. Yani insanlar arasında şiddeti durdurması beklenen devlet, uluslararası alanda bir zaman sonra kendisi şiddetin baş aktörü olabilmektedir. Bu nedenle adalet ve mutlaklık yan yana gelmesi zor iki kavram olarak gözükmemektedir.

Bu örnekler göstermektedir ki Hobbes’un bağlamında olduğu gibi günümüz için de doğa durumundan kaçış meselesi önemli bir meseledir. Doğa durumundan çıkışın günümüz

⁵⁸ Hussein Solomon. “Discarding the Failed State Thesis: Neo-Weberian Institutionalism as an Alternative Approach to Policy Formulation”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 11, no. 22 (2013), s. 222-223.

⁵⁹ Marina Ottaway, ve Stefan Mair. 2004. *States at Risk and Failed States*, SWP German Institute For International and Security Affairs, Policy Outlook, s. 1-2.

küresel bağlamında diğer bir önemi Hobbes'un teminat / güvence (*assurance*) kavramı üzerinden şekillenmektedir. Buna göre toplum sözleşmesi ve otoritenin oluşturulmasıyla tarafların hak ettikleri ekonomik ve sosyal haklar güvence altına alınmaktadır. Bu olmadığında güçlü olan zayıf olanın ekonomik varlıklarına ve sosyal haklarına engel olabilmektedir. Buna göre Hobbes, doğa durumundaki düzende varlıkların ve hakların korunmadığını, bu nedenle bu teminatların adaletin temel doğasının bir parçası olmadığını, bunun sözleşme sonrası bir pratik olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Yani devletin aynı zamanda bireylerin ekonomik varlıklarının ve de sosyal haklarının güvencesi /teminatı olması gerektiğini belirterek hakların güvence altına alınmasını savunmuştur. Hobbes'un bağlamında bu haklar ulus devletin güvencesi altındayken, günümüzde daha önce de belirtildiği gibi çöken, başarısızlığa ya da işgale uğrayan devletlerde bireylerin teminatları da yok olup gitmektedir. Göç dalgalarıyla başka ülkelere giden göçmenler; düzensiz göçmen, mülteci, azınlık, vb. değişik statülerde barınma hakkı ve bazı haklara ulaşabilmektedirler.⁶¹

Yaşam hakkı insanın en temel hakkı olarak kabul edilmektedir ancak günümüzde nükleer tehditlerin arttığı, her an iç ve dış savaş ihtimalinin olduğu, çevre ve iklim değişikliklerinden ötürü rekor düzeylerde aşırılıkların görüldüğü bu ortam insan güvenliğini ve yaşamını tehdit etmektedir.⁶² Güvenlik meselesi insanlık tarihi açısından sürekli önemli bir yerde olmuş, günümüz için de aynı önemde geçerliliğini devam ettirmektedir. Ancak oldukça önemli olan güvenlik politikaları diğer yandan güvenlikleştirme sorununa da yol açabilmektedir. Günümüzde gerçek tehdit ile abartılan veya yaratılan tehdit arasında güvenlik ikilemleri yaşanabilmektedir. Bir tarafta gerçek savaş ya da güvenlik tehlikeleri ve her an bir saldırıya uğrama riski güvensizlik hissini arttırmaktadır. Diğer yandan da güvenlik gerekçeleri bahane edilerek ya da abartılarak çeşitli hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olabilecek güvenlikleştirme politikaları yürütülebilmektedir.⁶³ Güvenlikleştirme problemi güvenlik sorunlarının çözümünden çok, kurumların kendilerini koruma dürtüleri yani kendi güvenlikleri

⁶⁰ S. A. Lloyd. "Hobbes Today *Insights for the 21st Century*", s. 265.

⁶¹ UN: OHCHR and Migration,

https://www.ohchr.org/en/migration?gclid=CjwKCAiAu5agBhBzEiwAdiR5tDBRDnVnGrBkTgh8c9_V-WWTU5x9IfiFNOO2LAG-bet5vXTIAfMQKBoCZ08QAvD_BwE.

⁶² Ved P. Nanda. "Nuclear Weapons, Human Security, and International Law", *Denver Journal of International Law & Policy* 37, no. 331 (2009), s. 336-337.

⁶³ Ronnie Olesker. "The securitisation dilemma: legitimacy in securitisation studies", *Critical Studies on Security* 6, no. 3 (2018): 312-329, s. 3-4.

olarak da görülebilmektedir.⁶⁴ Sosyal yapılar da insanlar gibi sahip oldukları imtiyazları, egemenliği vb. güce içkin olguları bir kere kazandıktan sonra bırakmak istemeyen noktaya gelebilmektedirler. Bu nedenle günümüzde güvenlik ve adaleti sağlamakla yükümlü kurumlar, sorunların çözümünden çok, kendi imtiyazlarını ve egemenliklerini korumak için yapay korku oluşturma yoluna da gidebilmektedirler. Çünkü Joel S. Migdal'ın ifadesiyle devlet hem korku salma hem de şefkat gibi birden çok yüzü ve rolü olan bir olgudur.⁶⁵ Ancak bahsedilen örneklerde yaşanan olaylar ve adaletsizlik deneyimleri doğa durumunun yapay bir korkuyu değil, içinde yaşanılan gerçek bir korku durumu olduğunu göstermektedir.⁶⁶ Bu nedenle doğa durumundan kaçış bugün için de geçerliliğini koruyan bir güvenlik dürtüsü olarak görülmektedir.

Hobbes için temel mesele de bu güvenlik dürtüsü üzerinden doğa durumundan çıkışın nasıl sağlanabileceği üzerine olmuştur.⁶⁷ O dönemde bu siyasal kurgu sözleşme ile oluşturulan devlet üzerinden görülmüştür. Bu durum devleti doğa durumundan çıkış ve adaleti sağlamakla yükümlü bir özne haline getirirken, öznenin meşruiyeti bu durumun her daim sağlanabilmesi ve korunabilmesi üzerinden kurulmuştur.⁶⁸ İleriki bölümlerde diğer sözleşmeciler üzerinden görüleceği üzere adaleti sağlamakla yükümlü olan devletin niteliği sürekli değişecektir. Ancak Hobbes için asıl mesele her ne kadar öncelikli ve üstün olsa da devletin kendisi değil, adalet için toplumu doğa durumundan ne kadar uzaklaştırabildiğidir.

Bu alt bölümde temel olarak günümüzde yaşanan küresel güvenlik ve çevre meselelerinin yarattığı küresel kaos ve adaletsizlik durumunun Hobbes'un doğa durumuna benzer bir durum olduğu iddia edilmiştir. Hobbes'un adaletin ancak doğa durumundan çıkma / kurtulma ile mümkün olabileceği bunun da yolunun meşru bir otorite (devlet) ile mümkün olabileceği iddiasının günümüz için nasıl yorumlanabileceğine bir sonraki bölümde değinilecektir.

⁶⁴ Ronnie Olesker. "The securitisation dilemma: legitimacy in securitisation studies", s. 4-6.

⁶⁵ Joel S. Migdal. 2012. *Researching the State* içinde Comparative Politics, Ed. Mark Irving Lichbach ve Alan S. Zuckerman, Cambridge University Press, s. 162.

⁶⁶ Deborah R. Coen. 2018. *The Nature of Fear and the Fear of Nature from Hobbes to the Hydrogen Bomb* içinde Katrina Forrester ve Sophie Smith (Ed.), Nature, Action and the Future Political Thought and the Environment, Cambridge University Press, s. 131-132.

⁶⁷ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 116,

⁶⁸ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 235-236.

Doğa Durumundan Kaçış İçin ‘Otorite’:

Hobbes’un siyasal düşüncesinin biçimlenmesinde yaşadığı bağlamın etkisi büyüktür. Çünkü Britanya’da yaşanan kanlı iç savaşın oldukça şiddetli olması ve de parlamento ve kraliyet taraftarlarının birbirleriyle ideolojik olarak savaşmalarının yarattığı durumun devleti yıkıma götürebileceği endişesi Hobbes siyasal düşüncesinin güvenliği oldukça ön plana çıkaran ve bunu sert çizgilerle koruyan bir yapıyı ortaya çıkardığı söylenebilir.⁶⁹ Bu nedenle Hobbes’un adaleti sağlamakla yükümlü güçlü Leviathan Kral’ı ve onun siyasal egemenliği mutlak bir otorite olarak kurgulanmaktadır. Bu şekilde devlet mutlak bir otorite olarak düşünüldüğünde uluslararası alanda kendi üstünde başka bir otorite görmeye tahammülü olmamasına rağmen bu otoritenin kendi güvenliğini sağlayamayacak noktaya gelmesi zorunlu olarak devletlerin ittifak ilişkilerine girebileceği düşüncesini meşrulaştırabilmektedir. Diğer yandan her ne kadar bu güçlü devlet klasik anlamda herhangi ayrıcalıklı bir sınıfın ya da hanedanlığın yönettiği değil, eşit insanların oluşturduğu bir devlet olarak görülse de, nedenlerine bu bölümde değinileceği üzere adaletin mutlak olarak bir yapının (etkin otorite) tekelinde olması bir süre sonra o yapının da adaletsizliklerin kaynağına dönüşmesine neden olabileceği gözlemlenmektedir.⁷⁰ Fakat yaşanan kanlı iç savaşın şiddeti, aynı zamanda barışa ve adalete olan şiddetli özlemle doğru orantılı olarak en pratik yoldan mutlak bir otoriteyi meşrulaştırılabilmıştır ve bahsedildiği gibi bu mutlak otoritenin de varoluşsal sorunlar yaşadığında egemenliğini devretmeden diğer devletlerle zorunlu olarak işbirliği kurabildiği hem Hobbes dönemi hem de günümüz için benzer bir durumu yansıtabilmektedir.

17. yüzyılda Hobbes, güç ve otorite kavramlarını birbirlerinden ayırarak keyfi güç kullanımını, meşru bir otoritenin eksikliğine bağlamıştır.⁷¹ Bu bağlamda Rusya, ABD, Çin gibi güçlü devletlerin keyfi güç kullanımı uluslararası alanda otorite eksikliğinin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. ABD ve NATO Rusya’yı kendi güçleri ile durdurmaya çalışırken ve bu güçler arasında uluslararası alanda güç gösterileri yaşanırken ortada bunları durduracak ya da engelleyebilecek meşru bir otoritenin eksikliği siyasal anlamda sorgulanması gereken bir

⁶⁹ William R. Lund. “Hobbes on Opinion, Private Judgement, and Civil War”, *History of Political Thought* 13, no. 1 (1992): 51- 72, s. 51-52.

⁷⁰ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 241.

⁷¹ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, s. 13.

durum gibi gözükmetedir. Her ne kadar uluslararası sistemdeki anarşi ya da Hobbes'un tabiriyle doğa durumu devletlerin egemenliklerinin bir sonucu gibi değerlendirilebilecekken, bu egemenlik savaşlarının getirdiği uluslararası kaos durumundan araçsal olarak yine etkin bir otorite ile (mutlaklaştırılmayan) çıkılabileceği savunulabilir. BM'ninse meşru bir uluslararası örgüt olmasına rağmen bu güçleri durdurabilecek yeterince etkin bir otorite mekanizmasına sahip olduğu söylenemez.⁷² Bu duruma altıncı bölümde detayları ile değinilecektir. Hobbes'un, Leviathan'ı Tevrat'taki su canavarına benzetmesi, sağ elinde kılıcının olması ve her daim savaşmaya hazır bir kral benzetmesi onun aynı zamanda ürkülecek, sakınılacak bir otorite figürü olmasını istemesinden kaynaklanmaktaydı.⁷³ Bu nedenle Hobbes, egemenliği de egemenliğin öznesini de mutlaklık üzerinden kurmuştur.⁷⁴ Çünkü keyfi güç kullanımı ve güç/iktidar savaşlarını durdurabilecek güçlü ve meşru bir otorite ihtiyacını gerekli görmüştür. Bugün uluslararası alanda yaşanan iktidar / güç savaşlarının ciddi anlamda arttığı bir ortamda da Leviathan kadar ürkütücü olmasa da kendisinden sakınılacak meşru bir siyasal otoritenin yasalar çerçevesinde gerekliliği sorgulanabilir.

Bu tez çalışması adaleti ve adalet arayışını giriş bölümünde de bahsedildiği gibi dinamik ve esnek bir süreç olarak tanımlasa da Hobbes'a göre ebedi ve mutlak anlamda böyle bir sosyal yapıya her zaman ihtiyacımız vardır. Bu noktada Hobbes'un mutlakiyetçi yaklaşımı eleştirilebilir çünkü Hobbes bu şekilde dinamik olması gereken süreci mutlaklaştırmasıyla ihtiyacımız olan sosyal inşa sürecini durgunlaştırarak ya da onu dar bir alana hapsederek; aslında sürekli olarak sosyal anlamda inşa edilmesi gereken adalet, özgürlük vb. kavramları da mutlaklığa indirgeyebilmektedir. Hobbes, özellikle bu anlamda ekolü takip eden diğer düşünürler tarafından bu yönüyle eleştirilmiştir. Buna göre Hobbes'da temelleri biraz da Aristoteles'ten alınarak kurulan düz mantık/nedensellik şu şekildedir: Mutlak özgürlük, mutlak güvensizlik getirir bunun getirdiği mutlak güvensizlik ortamına ise mutlak otorite gerekir.⁷⁵ Mutlak otorite mutlak akıl / rasyonalite üzerinden kurulabilir. Çünkü mutlak aklın

⁷² Şahin Eray Kırdım. "Failed Efforts to Reform Humanitarian Intervention System in the United Nations", *Journal of Economics and Administrative Sciences* 19, no. 1 (2017): 75-85, s. 75-79.

⁷³ Noel Malcolm. "The Name And Nature of Leviathan: Political Symbolism and Biblical Exegesis" *Intellectual History Review* 17, no. 1 (2007): 29-58, s. 29-30.

⁷⁴ Eleanor Curran. "Hobbesian Sovereignty and the Rights of Subjects: Absolutism Undermined?", *Hobbes Studies* 32, no. 2 (2019): 215-217.

⁷⁵ Cees Leijenhorst. "Hobbes's Theory of Causality and Its Aristotelian Background", *The Monist* 79, no. 3 (1996): 426-447, s. 432-436.

olmadığı yerde duygular insanı irrasyonelliğe sürükler ki bu da mutlak güvensizlik ortamına dönüş anlamına gelmektedir. Diğer yandan mutlak akıl üzerinde inşa edilen toplum sözleşmesi ise mutlak otorite ile mutlak adaleti sağlayabilecektir. Mutlak adaletin olmadığı yerde ise mutlak esaret yaşanacaktır.⁷⁶ Bu düz nedensel yaklaşım her zaman ve her yerde özellikle de günümüz bağlamında doğru olmayabilir. Hobbes, Leviathan baştan sona dikkatlice okunduğunda, her ne kadar nedenselliği çok iyi kurgulayan bir düşünür olsa da bu nedenselliği tamamen matematiksel düzlemde determinist ve mutlakiyetçi bir şekilde ele alması yönünden eleştirilebilir bir düşünürdür.⁷⁷ Dolayısıyla bu mantığa göre adalet de mutlak bir kurguya hapsedilebilmektedir. Ancak aslında kendisinin de savunduğu gibi bu tür kavramlar sosyal bir inşa sürecidir. Günümüzde hala bu arayışın bitmediği ve bitemeyeceği görüldüğünde bu sosyal inşa sürecinin de sürekli güncellenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Ancak Hobbes’u günümüzde haklı çıkaran temel iddianın doğruluğu da görülebilmektedir ki adalet, özgürlük vb. gibi kavramların kendiliğinden var olamayacağını bu gibi kavramlara ancak insanların iradelerini birleştirmeleriyle sosyal bir inşa süreciyle ulaşılacağı görülebilmektedir.⁷⁸ Kendi haline bırakıldığında görüldüğü gibi ne ulus devletlerin sebep olduğu çevre sorunları ne de iktidar savaşları bitmemekte, aksine daha da derinleşmektedir. Bu hem bir bölge ya da belirli sınırlar içerisinde olabilmekle birlikte, hem de uluslararası alanda ülkeler arasında olabilmektedir.

Bu nedenlerle günümüzdeki tartışma bu örgütlenmenin ve otoritesinin niteliği üzerinedir. Bu örgütlenme sadece hükümetler arası düzeyde mi kalmalı yoksa egemen devletin üstünde ulus üstü bir yapılanmaya mı gidilmelidir.⁷⁹ Bunun tartışmasını yapabilmek için ilerleyen bölümlerde Kant’tan bahsedilecektir. Bu bölüm için bu tartışmaya iki temel paradigma üzerinden yaklaşılabilir. Birincisi uluslararası düzeyde artan kaos ve güç savaşları Hobbes’un doğa durumu benzetmesine oldukça benzerdir.⁸⁰ Bu nedenle meşru bir otorite arayışı gerekli görülmektedir. Ancak bu otoritenin korku duyulacak, kendisinden sakınılacak

⁷⁶ Deborah Baumgold. “Hobbesian Absolutism and the Paradox of Modern Contractarianism”, *European Journal of Political Theory* 8, no. 2 (2009): 207-228, s. 215-219.

⁷⁷ Aslıhan Çoban Balcı. “A Review on Freedom and Authority in Theories of John Locke and Thomas Hobbes”, *Fiscaoeconomia* 4, no. 1: (2020): 132-158, s. 147-148.

⁷⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s. 115-116.

⁷⁹ Thomas G. Weiss, ve Rorden Wilkinson. “Rethinking Global Governance? Complexity, Authority, Power, Change”, *International Studies Quarterly* 58, no. 1 (2014): 207-215, s. 207-208.

⁸⁰ Brianna Sargent. 2019. *The Hobbesian State of Nature Among Nations*, A capstone project submitted in partial fulfillment of graduation from the Academic Honors Program at Ashland University, s. 33-44.

bir dünya hükümeti olmasının günümüz için gerçekçiliği sorgulanabilir.⁸¹ Diğer yandan uluslararası ikna ve diplomasinin ön plana çıkmasıyla egemen devletlerin öznesi olduğu hükümetler arası iş birliği güçlenebilir. Bunun da Hobbes'un nihayetinde ulaştığı gibi monolitik bir yönetim mekanizması olarak oluşması ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere özellikle otoriteryanizm gibi sorunlara yol açabilir ki otoriter yönetimler aynı zamanda belirli toplumsal çevrelerin adaletsizlik deneyimlemeleri ve adalet arayışlarını da oldukça görünür kılmaktadır.

Bu doğrultuda günümüzde bahsedilen uluslararası anlamda bir otorite arayışının bağlama göre gerekliliği görülürken, Leviathan'daki gibi mutlak bir oluşuma gidilmesiyle niteliğinin küresel bir otoriteryanizm ya da totaliter modern bir küresel imparatorluk olarak sonuçlanma riski doğabilir. Bu nedenle adalet için yapılan her şeyin bir zaman sonra adaletsizliğe de sapabileceği düşünülerek mutlaklıktan ve dengesiz güç dağılımından sakınmak gerektiği söylenebilir.⁸² Dolayısıyla toplum sözleşmesi ekolünün de adalet için öngördüğü şeyin bahsedildiği gibi adaleti sağlayacak bir öznenin varlık bulmasıdır. Ancak bu öznenin de mutlak bir adalet sağlamayacağı, öznenin de mutlaklaştırılmaması gerektiğini Hobbes düşüncesini eleştirel bir bakış açısı ile yeniden sorgulayarak çıkarabilmekteyiz.

Hobbes'un bağlamında doğa durumundan kaçışın ve güvenliği sağlayacak otoritenin o günün şartlarında sadece devlet üzerinden kurulabilmesi devlet olgusuna önemi oldukça arttırmıştır. Çünkü devlet kaosu giderilmesi için şarttır. Devlet hem içeride hem de dışarıda güvenliği sağlayan unsurdur, bunun için gerekirse savaştadır. Günümüzde ise küresel bağlam daha farklı niteliktedir. Günümüzde bazı devletler kendi güvenliklerini sağlayamamakta ve bu durumun oluşturduğu kaosu engelleyememektedirler. Dolayısıyla bu durum adaleti sağlaması beklenen otorite ihtiyacının tarihsel değil, bağlamsal olduğunu göstermektedir.⁸³ Günümüz için adaletin sağlanabilmesi bugünün bağlamına ve içeriğine göre yapılabilir. Buna göre Hobbes için devlet tarihsel anlamda bir gerekliliği değil, bağlamsal anlamda bir gerekliliği yansıtmaktadır. Daha doğrusu bağlamın değişen ihtiyaçlarına karşı

⁸¹ Maria Debre, ve Dijkstra Hylke. 2022. *Are international organisations in decline? An absolute and relative perspective on institutional change*. Global Policy, 2022, s. 1.

⁸² Jelena Subotić. "The Paradox of International Justice Compliance", *International Journal of Transitional Justice* 3, no, 1 (2009): 362–383, s. 365-368.

⁸³ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 11-13.

öznenin (devletin) farklı niteliklerde işlevselliğine ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁴ Bu nokta Hobbes'tan başlayarak ilerleyen bölümlerde diğer toplum sözleşmesi düşünürlerinde de görüleceği üzere; devleti ne tarihsel (Locke hariç) ne de romantik kutsal bir kurgu olarak görmemektedir. Aksine insanların ve toplumların güvenliği ve adaletin sağlanabilmesi için rasyonel bir gereklilik olarak görmektedir. Bu nedenle ontolojik varlığı ve gerekliliği sorgulanmazken, niteliği, işlevi ve boyutları her düşünüre göre ve de bağlamın ihtiyaçlarına göre değişebilmektedir. Ancak varlığı da Hobbes için herhangi bir tarihsel nedene ya da romantik / kutsal bir ögeye dayandırılmamaktadır.⁸⁵ Bu nedenle toplum sözleşmesi ekolü ve Hobbes için devletin önceliğini ya da üstünlüğünü çıkarabiliriz ancak devletin kutsanmasını çıkaramayız. Hobbes'dan çıkaracağımız olgu doğa durumundan çıkabilmek için siyasal bir örgütlenmenin (otoritenin) sözleşme temelinde kurulabilmesidir.⁸⁶ Yani Hobbes'a göre temel amaç öznenin(devletin) kutsanması değil, doğa durumundan kaçmaktır. Bu Hobbes'tan günümüz için çıkarılabilecek önemli bir olgudur. Bu anlamda Realistlerin Hobbes'un görüşlerini kendileri için uygun şekilde kullanarak sadece anarşi ve güvensizlik durumunu vurgulamaları bu noktada eleştirilebilir. Çünkü temel mesele her ne kadar öznenin niteliği olsa da asıl olan bu oluşturulan öznenin doğa durumundan kaçışı sağlayabilmesidir. Bu nedenle günümüz için de temel siyasal amaç sadece uluslararası örgütlenme değildir. Günümüzde zaten siyasi, ekonomik, güvenlik gibi gerekçelerle uluslararası örgütlenmeler fazlasıyla yapılmaktadır. Bu noktada adalet için siyasal amaç doğa durumundan çıkıp, uluslararası anlamda sivilleşmenin önünün açılabilmesidir. Çünkü doğa durumunun getirdiği güvensizlik ve haksızlık ortamının aşılması toplum sözleşmecilerine göre sözleşme nosyonu ile başlamaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki Hobbes için kurulacak otoritenin amacı doğa durumundan kaçışın sağlanabilmesidir. Bu gerçekleşmediğinde otoritenin de meşruiyeti sorgulanmaya başlanmaktadır.

Hobbes'un temel argümanı ve devlet ideali bireylerin ihtiyaçlarından doğmuştur. Yine bireylerin güvenlik ve adalet arayışı toplum sözleşmesi ile bir devlet oluşumunu öngörmüştür. Günümüzde bu ihtiyaç ulus devletlerin ihtiyacı gibi görülmektedir.⁸⁷ Yani ulus devletlerin

⁸⁴ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 13.

⁸⁵ Jeremy Waldron. 1994. *John Locke: social contract versus political anthropology* içinde David Boucher ve Paul Kelly (Ed.): "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 63.

⁸⁶ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 131-139.

⁸⁷ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 2.

güvenlik ve uluslararası düzeyde adalet için küresel/bölgesel ya da siyasal anlamda ortak bir hükümete/yönetime ihtiyaçları var gibi gözükmektedir. Bu ihtiyaç 1900’lü yılların başından beri görülmektedir ki öncelikle tüm dünya ülkelerini bir araya getiren hükümetler arası düzeyde Birleşmiş Milletler (BM), daha sonrasında bölgesel ancak ulus üstü düzeyde Avrupa Birliği (AB) gibi oluşumlar doğmuştur.⁸⁸ Günümüze gelindiğinde ise son yarım yüzyılda gerçekleşen olaylar sonucunda bu kurumların da yetersiz kaldığı ve yapısal reformlara ihtiyaç duydukları görülebilmektedir. Buna göre her ne kadar iklim değişikliği, kuraklık, temel insan hakları, savaş suçları gibi sorunların niteliği küresel olsa da günümüz küreselleşmesinin monolitik, tek taraflı bir toplum yapısını öngörmediği söylenebilir. Aksine temelinde hareket özgürlüğü olan günümüz küreselleşmesinin kutuplaşması çok boyutludur.⁸⁹ Bu nedenle bugün güvenlik ve adalet arayışı sadece yerel ya da ulusal değil, yeni bir düzeyde küresel ancak kutuplaşan bir dünyada verilmektedir. Bauman’a göre küresel anlamda yaşanan zamansal ve mekânsal mesafelerin küçülmesi insanları homojenleştirmekten ziyade çok boyutlu bir kutuplaştırma eğilimindedir.⁹⁰ Bu nedenle yeni örgütlenme biçimi küresel ancak kutuplaşan bir ortamda, bölgesellikten öte belirli ortak siyasal çıkarların etrafında biçimlenmektedir. Günümüzde küresel ya da bölgesel niteliğin ötesinde mekândan bağımsızlaşabilen, ortak siyasal ya da toplumsal normlarda birleşebilen / uzlaşabilen devletlerin ittifak kurması ve ortak bir yönetim oluşturma çabası vb. tartışmalar küresel yönetim / *global governance* kavramı etrafında tartışılmaktadır.⁹¹ Bu ifade artık hükümetler arası ya da uluslararası ilişkilerde sadece devletler düzeyinde kurulan kontrol mekanizmalarından öte, tüm insanların ve sivil toplumun da öznesi olduğu ve ilişki ağlarının bir yönetim ve kontrol mekanizması gerekliliğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla küreselleşen dünyada artık sadece devletler arasındaki ilişkinin yönetimi değil, küreselleşen insan, sermaye ve toplumların da yönetimini ele almaktadır.⁹²

Günümüzde bu durumu Hobbes ile bağdaştıran / Hobbes’u referans alan yaklaşımlar ve tartışmalar mevcuttur. Hobbes’un doğa durumuna karşı siyasal örgütlenme biçimi güçlü

⁸⁸ Knud Erik Jørgensen. 2008. *The European Union and international organizations: A framework for analysis* içinde The European Union and International Organizations, Routledge, s. 1.

⁸⁹ Zygmunt Bauman. 2010. *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları* çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları 255, s. 9.

⁹⁰ Zygmunt Bauman. *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*, s. 25.

⁹¹ Thomas G. Weiss, ve Rorden Wilkinson. “Rethinking Global Governance? Complexity, Authority, Power, Change”, s. 211-213.

⁹² Lawrence S. Finkelstein. “What Is Global Governance?”, *Global Governance I*, no. 3 (1995): 367-372, s. 367-368.

hükümet ve devlet yani Leviathan'dır.⁹³ Günümüzde Uluslararası İlişkilerde Realist akım, ve hatta Hobbes'un kendi realist görüşü, ulusal sınırlar içerisinde tehlikeli gördüğü anarşiyi güçlü ve mutlak devlet ile durdurmayı düşünürken, uluslararası ortamın sürekli bir anarşi ve kaos halinde olmasının kaçınılmaz olduğuna bağlaması ilginç bir paradoks olarak görülebilir. Buna göre eğer bireyler ya da toplum içerisindeki anarşi ya da kaos güçlü bir devlet oluşumu ile engellenebiliyorsa uluslararası ilişkilerde devletler arasındaki kaos realist akıma göre neden bu kadar kaçınılmaz görünmektedir sorusu önemli bir ikilem olarak görülmektedir.⁹⁴ Realist akımın birey ve devleti farklı okuması bu noktada bir neden olarak görülebilecekken, devletin çok boyutlu ve bireyden farklı bir sosyal yapı olarak görülmesi davranışının da bireyden farklı olabileceğini düşündürmektedir.⁹⁵ Ancak ulus devleti uluslararası düzeyde baskın/hakim (*predominant*) aktör/ özne olarak gören realist yaklaşımlar az değildir.⁹⁶ Dolayısıyla uluslararası düzeyde var olan kaos ortamının bu kadar kaçınılmaz olup/olmadığı meselesi tartışmalıdır. Kaos ortamı kaçınılmaz olsa dahi ulus devletlerin oluşturacağı siyasal oluşumların barış ve adaleti sağlaması günümüz için mümkün olabilir. Hobbes, kanlı Britanya iç savaşında bireylerin güvenliği için yeni bir siyasal kurguya gidebildiyse günümüzde uluslararası düzeydeki kaos ve savaşların durdurulabilmesi için uluslararası siyasal oluşumlar da pek tabii yeni siyasal açılımlar yapabilirler.

Günümüz için uluslararası nitelikte siyasal oluşumlar gerekliliğinde Hobbes siyasal düşüncesini referans alan bazı realist düşüncelere göre uluslararası örgütlenme, ulus devlet egemenliğinde hükümetler arası düzeyde olmalıdır.⁹⁷ Hobbes'un genel düşüncesine de aslında bu daha yakındır. Ancak ilerleyen bölümlerde Kant'ta görüleceği üzere ulus devletin mutlak egemenliğinin de adalet, güvenlik ve savaşlar gibi sorunların öznesi olduğu görülebildiğinde egemenliğin ulus üstü örgütlenmelerde toplanabileceğini savunmuşlardır. Günümüzde her ikisinin de eksiklikleri olduğu görüldüğünde hibrit yapılanmaların yani egemenliğin kısmen ulus üstü yapılarda, kısmen de ulus devlette toplanılan ya da paylaşılan karma sistemler de

⁹³ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 139-140.

⁹⁴ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 2.

⁹⁵ Marco Aurélio Chaves Cepik, ve Pedro Txai Brancher, "Structure and Agency in International Relations: Statebuilding and the Evolution of the International Political System", s. 157.

⁹⁶ Marco Aurélio Chaves Cepik, ve Pedro Txai Brancher, "Structure and agency in International Relations:", s. 176-181.

⁹⁷ Alistair Jones. 2016. *Intergovernmentalism versus Supranationalism* içinde Britain and the European Union, Edinburgh University Press, s. 106-116.

savunulmaktadır.⁹⁸ Ancak bu tartışmayı ilerleyen bölümlere bırakmakta fayda görülmektedir çünkü Kant'tan bahsetmeden bu karşılaştırmanın yapılabilmesi zordur. Ancak şu kısma Hobbes bölümünde değinmek gerekir ki bahsedildiği gibi adalet için mesele doğa durumundan çıkmıştır. Bu nedenle bu çıkışı sağlayabilecek her otorite Hobbes düşüncesine göre meşru görülebilir. Bu bağlamda günümüzde uluslararası ortamı bireylerin doğa durumu gibi görenlerin yanında durumu evrensel/küresel özel hükümler (*universal private judgement*) altında değerlendirenler de vardır. Buna göre uluslararası düzeyde her zaman devletler arasında savaş mümkündür ancak bunun için küresel bir siyasal örgütlenme yerine küresel özel hükümler ifadesi kapsamında duruma yaklaşanlar da mevcuttur.⁹⁹ Bu yaklaşıma sahip olanlar bugünkü bağlamı sadece güvenlik üzerinden değerlendirmektedirler. Ancak küresel anlamda bugün sadece güvenlik değil, diğer bölümlerde detaylarıyla görüleceği üzere adalet anlamında ciddi sorunlar yaşandığı görülmektedir.

Dolayısıyla tartışma sadece küresel örgütlenmeden değil, asıl olarak egemenlik üzerinden yürütülmektedir. Yani küresel bir egemenliğin nasıl olabileceği tartışması önemli bir tartışmadır.¹⁰⁰ Hobbes bu konuyu otorite üzerinden kurduğu için uluslararası düzeyde Papa'nın siyasal bir otorite olarak kabul edilip, Hristiyan dünyası için otoriteyi bu şekilde kurmaktadır.¹⁰¹ Günümüzde küresel bir otorite kimin yani hangi kurumun üzerinden kurulabilir tartışması zorlu bir meseledir. Çünkü herkesin aynı oranda meşru gördüğü bir otorite bulmak günümüzün çoğulcu dünyasında oldukça zorlu bir konudur. Ancak günümüzün normu hukukun üstünlüğü normudur ki günümüz küresel örgütlenmelerinin hukuki zemini otorite bağlamında en önemli unsur olarak görülebilir. Bu da ulusların hukuku olarak değerlendirilebilir çünkü uluslararası arena günümüzde yönelsiz, kuralsız ve düzensiz bir güç savaşının içerisinde. Uluslararası antlaşmalar yapılmasına rağmen, bağlayıcılığın zayıf kaldığı ve kurumsal olarak ulus üstü bir egemenlik bulunmadığı için bu girişimler de çözümsüz kalabilmektedir. Ancak gerektiğinde zor kullanma ya da kuralları uygulama (*enforcement*) küresel düzeyde Hobbes'un usulünce uygulanabilir gibi değildir. Yani hem

⁹⁸ Scott Cooper, Darren Hawkins, Wade Jacoby, ve Daniel Nielson. "Yielding Sovereignty to International Institutions: Bringing System Structure Back in", *International Studies Review* 10, no. 3 (2008): 501-524, s. 503-508.

⁹⁹ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 289.

¹⁰⁰ Stephen D. Krasner. "Sovereignty", *Foreign Policy* 122, (2001): 20-29, s. 20-22.

¹⁰¹ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 281.

imparator niteliğinde küresel bir egemene ihtiyaç olmadığı gibi zaten meşruiyeti de sağlanamayacağına göre küresel egemenlik meselesi bir ütopya olarak görülebilir. Ancak karşılıklılık / mütakabiliyet esasına göre tarafların siyasal yükümlülükleri esasına göre merkezileştirilmemiş yürütme gücü küresel nitelikte uygulanabilir.¹⁰² Karşılıklılık esası ise toplum sözleşmesinin en temel bileşenlerindendir ve taraflara karşılıklılık esasına göre belirli yükümlülükler belirlemekte ve yürütme gücünü meşru bir üst kuruma (otoriteye) bırakmaktadır.

Benzer bir durum daha da önemli bir güvenlik meselesi haline gelen çevre konusu için de söylenebilir. Ulus devletlerin kontrolsüzce sanayileşme ve güçlenme yarışları kontrolsüz bir büyümeyi beraberinde getirmektedir. Bu kontrolsüz sanayileşme sonucunda küçük bir bölgeden dahi havaya salınan aşırı karbondioksit, ozon tabasını delmekte ve küresel olarak tüm dünyaya zarar vermektedir.¹⁰³ Bunun engellenebilmesi için Paris İklim Anlaşması gibi tüm ülkelerin üzerinde anlaştığı ve imzaladığı önemli bir anlaşmanın yapılabilmesi küresel ya da uluslararası bir toplum/sosyal sözleşmenin mümkün olabileceğini göstermiştir.¹⁰⁴ Buna göre insan kaynaklı sera gazı salınımlarının neden olduğu küresel sıcaklık artışını uzun vadede, sanayileşme öncesi döneme kıyasla 2 santigrat derecenin altına sınırlamayı hedeflemekte; bu konuda 1,5 santigrat dereceyi yakalama amacıyla ulus devletleri;

1) Mutlak azaltım: belli bir yıldaki emisyon seviyesi referans alınarak (örn. 2000), hedef yıldaki emisyonların bu seviyenin altına indirilmesi.

2) Tavan emisyon yılı: ülkelerin ulusal emisyonlarının en üst seviyeye (tavan) ulaşacağı yılın belirlenmesi ve bu yıldan itibaren emisyonların azaltılması.

3) Referans senaryodan azaltım: ülkelerin mevcut politikaları altındaki emisyon seviyelerini referans senaryo olarak kabul edip, emisyonların bu senaryodaki seviyenin altına indirmesi.

¹⁰² S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 290-291.

¹⁰³ Fitri Juliana Sanjaya, Robby Darwis Nasution, Nabillah Audia Putri Utami, ve Ninda Mirantama. 2021. *Green Politics Theory: Industrialization and Environment*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research 606, Atlantic Press, s. 324-326.

¹⁰⁴ UN Paris Climate Agreement, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/pa/pa_e.pdf.

4) Emisyon yoğunluğu hedefi: ülkelerin birim ekonomik çıktı başına ürettikleri emisyonların belli bir seviyeyi aşmayacağına ya da bu yoğunluğun azaltılacağına dair açıkladıkları hedefler.¹⁰⁵

Bu maddeleri uygulamaya çağırmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 2020 yılında Başkan Trump'ın bir anlık kararıyla anlaşmadan çekilmesine¹⁰⁶ rağmen Trump döneminden sonra anlaşmaya geri dönmüştür.¹⁰⁷ Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerden (özellikle kotasını dolduran AB ülkelerinden) yabancı şirketlerin ülkeye gelebilmesi için 2021 yılına kadar anlaşmayı imzalamamıştır.¹⁰⁸ Ancak 2021 yılında anlaşmaya katılmaya karar vermiştir.¹⁰⁹ Çünkü çevresel ve küresel ısınma tehdidi günümüzde artık etkileri oldukça ciddi olarak görülebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu bağlamda günümüzde Leviathan gibi korkulacak yapay bir otorite yerine aslında doğanın gerçek etkileri üzerinden bir korkunun böyle bir motivasyonu tetiklediği söylenebilse de örgütlenme metodoloji için uluslararası ikna ve diplomasinin günümüzde daha etkin mekanizmalar olduğu görülebilmektedir. Var olan uluslararası örgütlerin daha etkin bir siyasal mekanizma ve diplomasi ile uluslararası alanda meşru bir otorite olabileceği bu örnek üzerinden görülebilir.

Özellikle çevre meselesi göstermektedir ki ulus devletler tek başına bu sorunun bir çözümü olamamaktadır ancak tek başına sorunun büyük bir tarafı olabilmektedir. Diğer yandan uluslararası örgütlenmenin egemen/hâkim bir öznesi olarak aynı zamanda çözümün de

¹⁰⁵ Sürdürülebilir Ekonomi ve Finans Araştırmaları Derneği (SEFİA), “Türkiye Paris’e Ne Kadar Uzak? Paris İklim Anlaşması’nda çok tartışılan, az bilinen doğrular”, https://sefia.org/blog/turkiye-parise-ne-kadar-uzak-paris-iklim-anlasmasinda-cok-tartisilan-az-bilinen-dogrular/?gclid=CjwKCAiAl9efBhAkEiwA4Torirdtz9Ni_1fHGWJeXnqiFwu0-BB4NjzJWGVlvhhYXqaRpYlyqd2oxoC3fUQAvD_BwE

¹⁰⁶ Statement by President Trump on the Paris Climate Accord, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-trump-paris-climate-accord/>, 1 Haziran 2017.

¹⁰⁷ The United States Officially Rejoins the Paris Agreement, <https://www.state.gov/the-united-states-officially-rejoins-the-paris-agreement/>, 19 Şubat 2021.

¹⁰⁸ IKV Brief, “Where Does Turkey Stand on the International Climate Regime”, https://www.ikv.org.tr/images/files/Where_Does_Turkey_Stand_on_the_International_Climate_Regime.pdf, s. 17.

¹⁰⁹ UNDP Climate Promise, Türkiye report, <https://climatepromise.undp.org/what-we-do/where-we-work/turkiye#:~:text=NDC%20Status&text=In%202021%2C%20T%C3%BCrkiye%20ratified%20the,cities%2C%20sectors%2C%20and%20ecosystems.>

büyük bir tarafı olabilmektedirler. Hobbes'un Leviathan'ına baktığımızda Büyük Kral'ın çiftçisinden, tüccarına tüm halkın tek tek bireylerinden oluştuğu görülmektedir ve buradaki benzetme aynı zamanda halkın tüm bireylerinin bir vücudun parçaları gibi olduğu her birinin kendi iradesiyle en küçükten, en büyüğe bir sorumluluğu olduğunu benzetmesi üzerinden yapılmıştır.¹¹⁰ Günümüzde bu bireylerin uluslararası düzeyde kendi iradesi olan egemen devletler olabileceği söylenebilir. Hobbes'un ve genel olarak ileriki bölümlerde görüleceği üzere adaleti sağlamak için somut bir irade (özne) arayışının bugün egemen devletlerin örgütlenmesiyle farklı tezahürlerde/görünümlerde siyasal özneler oluşturabilir.

Buna göre günümüzde şiddetin ve keyfi güç kullanımının uluslararası bir özne tarafından da önlenilebileceği bugün için rahatlıkla söylenebilir. Hobbes'un önceliği de bu eylemleri durdurabilecek öznenin (meşru otoritenin yani ona göre devletin) oluşturulmasıydı. Dolayısıyla günümüzdeki bağlam dikkate alındığında uluslararası alanda yaşanan kaos ve şiddeti ya da çevre gibi küresel problemleri durdurabilecek farklı nitelikte oluşturulmuş bir özneye (BM gibi) ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Günümüzün uluslararası sisteminin öznesi ulus devlettir. Ayrıca egemen olan güç de ulus devlet üzerinden okunmaktadır. Dolayısıyla hem sınırları içerisinde hem de küresel anlamda yaşanan adaletsizliklerin giderilmesi bakımından adaleti sağlama yükümlülüğü hala bu egemen gücün sorumluluğu olarak görünmektedir. Günümüz dünyasında sadece kendi sınırlarının içerisinde yaşamak yetmemektedir. Çünkü çevre gibi sorunlar göz önüne alındığında istenmediği halde ve kendi yükümlülüğünü yerine getirdiğin halde soruna hala maruz kalılabildiği görüldüğünde küresel dünyanın bir parçası olmanın zorunluluğu da görülmektedir.¹¹¹ Bu nedenle uluslararası alanda yaşanan her sorunun içe de yansıyabileceği görüldüğünde küresel olarak siyasal bir platformun gerekliliği ya da var olan platformların etkinliğin artırılmasının (örneğin hukuksal bağlayıcılık anlamında Paris İklim Anlaşmasında görüldüğü gibi) önemli bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

¹¹⁰ Katherine Bootle Attie. "Re-Membering the Body Politic: Hobbes and the Construction of Civic Immortality", *ELH* 75, no. 3 (2008): 497-530, s. 497-499.

¹¹¹ Lathi Jotia. "Globalization and the Nation-State: Sovereignty and State Welfare in Jeopardy", *US-China Education Review B*, 2, (2011): 243-250, s. 246.

Buraya kadar anlatıldığı kadarıyla Hobbes siyasal düşüncesinden ve toplum sözleşmeciliğinden günümüzün adalet tartışmalarına içkin iki temel mesele ortaya çıkmaktadır. Birincisi günümüzün uluslararası kaos ortamının Hobbes'un doğa durumuna benzerliği, ikincisi ise toplum sözleşmesi ekolü için doğa durumundan çıkışın başlangıç noktasının meşru bir siyasal otorite üzerinden yapılabileceğidir. Bu Hobbes'un bağlamında sadece devlet olarak görülürken günümüz bağlamında çok daha karmaşık nitelikte devletler arası ya da ulus-üstü bir biçimde olabileceği iddiasıdır. Bahsedildiği gibi eğer yasal/meşru bir otorite yoksa adalet de yoktur yaklaşımdan uluslararası alanda yasal bir otoritenin olmaması ya da işlevsel olarak eksikliğinin de (BM göz önüne alındığında) küresel adaletin olmadığını gösterdiği söylenebilir. Ancak böyle bir dünya hükümetinin tartışması literatürde yürütülse de niteliğinin nasıl olabileceği bu bölümde görüldüğü üzere tartışmalı gözükmemektedir.¹¹² Ancak Paris İklim Anlaşması gibi örnekler tartışmaları konuların da aşılabileceğini gösteren önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

Bu alt bölümün yazılma nedeni önceki bölümde günümüzde yaşanan adaletsizliklerin Hobbes'un doğa durumunu benzediğini, bu durumdan çıkabilmek için Hobbes'un siyasal kurgusunun meşru bir otorite olarak devleti nasıl öne çıkardığını göstermek içindir. Buna göre Hobbes'dan çıkaracağımız olgu doğa durumundan çıkabilmek için siyasal bir örgütlenmenin sözleşme temelinde yapılabilmesidir.¹¹³ Ayrıca mesele her ne kadar öznenin (devletin) niteliği olsa da asıl olan bu oluşturulan öznenin doğa durumundan kaçışı sağlayabilmesidir. Bu nedenle günümüz için de temel siyasal amaç sadece uluslararası örgütlenmeden ibaret değildir ki günümüzde zaten bu tür örgütlenmeler mevcuttur. Adalet için siyasal amaç doğa durumundan çıkıp, uluslararası anlamda sivilleşmenin önünün açılabilmesidir. Bu bölümde günümüzde de böyle bir meşru otoriteye farklı niteliklerde olsa da adalet için ne kadar ihtiyaç duyduğumuz sorunu ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde bu iki bölümün birleşimi ve genel olarak Hobbes'un adalet çerçevesinin nasıl biçimlendiği üzerinde durulacaktır.

¹¹² Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 15.

¹¹³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s. 131-139.

Hobbes'un Adalet Çerçevesi ve Otorite İlişkisi

Hobbes siyasi düşünceler tarihinde sistematik ve saf nedenselliği ile bilinen bir düşünür olarak öne çıkmaktadır ve kuramsal sistematığını en küçük parçadan büyüğe doğru inşa etme biçiminde tümevarımsal bir yaklaşımı benimseyen bir düşünürdür. Bu nedenle Leviathan'ı bir yazboz gibi bireylerin birbirleriyle eklemlenmeleri analogisi üzerinden kurmuştur.¹¹⁴ Hobbes'a göre iyi olan her şey bu atomik birleşmeden meydana gelmektedir. Buna göre adalet de doğa durumunda bulunmayan bir şeydir ancak belirli parçaların bir araya gelmesiyle oluşan sosyal bir inşadır.

Hobbes, adaleti; hak ve hukuku (yasa veya adalet) birbirinden ayrılması gereken ve birbirine karıştırılmaması gereken iki farklı kavram olarak ele almıştır. Hobbes, hakkın insanın doğada her istediğini kendi iradesiyle ve gücüyle yapmaya özgür olduğu rasyonel bir seçim durumu, yani, kısaca yapma ve yapmama özgürlüğü ve salt birey iradesi olduğunu savunurken, adaletin (hukukun ve hakların) taraflar arası siyasal uzlaşma ile ilzam ve düzenlenmesi durumu olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hak, özgürlük ve irade iken, adalet üzerinde uzlaşılan normatif kurallar altında yükümlülük olarak belirmiştir;¹¹⁵ bu nedenle birbirlerinden epey farklı iki kavram olarak görülmektedir.¹¹⁶ Hobbes'a göre doğa durumunda herkesin her şeye iradi olarak yapma hakkı vardır ve buna göre bu mutlak özgürlük ortamında herkes herkese istediğini yapabilir. Bu nedenle hiç kimsenin güvende olmadığı bu mutlak güvensizlik ortamında kendimizi korumanın tek yolunun adalet ya da hukuktan geçtiğinin altı çizilmektedir.

Bu bağlamda Hobbes'dan günümüz bağlamı için adalete dair hangi normatif ilkelerin alınabileceği tartışması önemlidir. Örneğin Hobbes, uluslararası anlamda bir doğa durumundan hiç bahsetmemektedir ancak Hobbes'tan sonra I. ve II. Dünya Savaşları göstermiştir ki doğa durumu insanlar arasında olduğu gibi devletler arasında da yaşanabilmektedir. Dolayısıyla günümüz bağlamında bu kavram bir benzetme üzerinden

¹¹⁴ Henrik Skaug Sætra. "A Hobbesian Argument for World Government", s. 4-5.

¹¹⁵ Samuel Freeman. "Reason and Agreement in Social Contract Views", *Philosophy & Public Affairs* 19, no. 2 (1990): 122-157, s. 122-123.

¹¹⁶ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 96-117.

yapılabilir. Hobbes'un düşüncesinde her ne kadar devletler arası savaşlar olabileceği olsa da kurguladığı devlette vatandaşların her zaman güvende olabileceği mantığı hakimdir.¹¹⁷ Ancak günümüzde ulus devlet altında da vatandaşlar kendini güvende hissedemeyebilmektedirler.¹¹⁸ Bu durum günümüzde ya devletlerin işlevlerini artık yerine getiremeyecek kadar zayıflamasından ya da aksine haddinden fazla güçlenmesinden dolayı temel hak ve hürriyetleri kısıtlama yoluna gidebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bugünkü mesele Hobbes'un güvenliği ve adaleti sağlamak için kurguladığı siyasal otoritenin de (devletin) her zaman adil olamayacağını görülmesidir. Hobbes'un bu kurgusu kendi bağlamında tarihsel olarak gelen devlet anlayışı değildir. Hobbes'a göre bahsedildiği gibi bu devlet vatandaşların oluşturduğu devlettir ve bu nedenle insan doğasının kendi aleyhine olamayacağı düşüncesiyle bireyle devleti özdeşleştirebilmiştir.¹¹⁹ Ancak devlet örgütlü bir sosyal yapı olarak bir zaman sonra birey iradesinin üzerinde önemli bir tahakküm oluşturabilmektedir. Bu tahakküm de bir zaman sonra daha büyük adaletsizliklere sebep olabilmekte ve sonrasında meşruiyet sorunlarına sebep olabilmektedir. Çünkü bireyler aralarındaki adaletsizlikleri gidermek için yani adaletin sağlanabilmesi için otorite meşrulaştırılabilirken, bunun daha büyük adaletsizliklere sebep olduğu görüldüğünde meşruluk azalabilmektedir.

Meşru olmanın en temel standardı rızadan geçmektedir. Yani insanların böyle bir otoriteye müdahalesiz / zorlamasız rıza göstermeleridir. Toplum sözleşmesi kuramıyla beraber meşruluk da yavaş yavaş literatüre giren ve aranmaya başlayan bir kavram haline gelmiştir. Hobbes bu kelimeyi hiç kullanmamasına rağmen (ki kelimenin dahi İngiliz Literatürüne yeni girdiği zamanlarda Leviathan yazılmıştır, kelime ilk olarak 1651'de ilk defa Oxford Sözlüğüne giriş yapmıştır¹²⁰), düşünce sistemi ve kurguladığı sistem temelde rızaya dayalı meşruiyeti arayan bir yapıdadır. Çünkü o dönemde gerçekte yaşayan Kral'ın yetkilerini, mutlaklığını ve tiranlığını sorgulamaktadır. Ancak buna rağmen eğer kral tüm halkın rızasını alırsa Hobbes'a göre meşruiyet sağlanmış olmaktadır. Bu nedenle Hobbes'un otorite kavramı için temel standardı halkın/toplumun rızasını alabilmekten geçmektedir.¹²¹ Bu ise sabit değil, dinamik bir

¹¹⁷ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 127.

¹¹⁸ Janne Autto, Jukka Törrönen, ve Jef Huysmans, "Fear and insecurity in the politics of austerity", *European Journal of Cultural and Political Sociology* 9, no. 1 (2022): 83-111, s. 85-88.

¹¹⁹ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 12.

¹²⁰ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 192-193.

¹²¹ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 193.

süreci işaret etmektedir. Örneğin güçlü devlet söylemleri II. Dünya Savaşı öncesi Almanya için oldukça önemli iken, II. Dünya Savaşı sonrası bu söylemler yavaş yavaş meşruiyetini yitirmiştir. Bu da meşruiyetin sürekli sınanan bir yapıda olduğunu gösteren pek çok örnekten sadece bir tanesi olarak değerlendirilebilir.¹²²

Günümüzde uluslararası meşruiyetin ya da egemenliğin bu kadar zor görünmesi uluslararası kaosu henüz dibini ya da en kötüsünü henüz göremediğimizden ya da her yerde aynı şekilde hissetmediğimizden dolayı olabilir. Ancak yaşanan savaşlar, afetler, kitlesel imha silahları vb. büyük olaylar bir zaman sonra bu adaletsizlikleri hangi otorite durdurabiliyorsa meşruiyetin onun üzerinden aranabileceğini gösterebilir. Dolayısıyla meşruiyet kaygan bir zemine sahip bir olgudur ve hiçbir yerde sabitleşmemektedir. Bugün meşru gördüklerimiz, yarın örneğin hak ihlallerine başladıklarında meşruiyetlerini önce zayıflatmakta sonra da yok edebilmektedirler. Günümüzün küresel düzeyde adaletsizliklerini çözme noktasında hangi siyasal otorite etkili olabilecekse o kadar meşruiyetini arttırabilecektir. Bu ulus devlet için geçerli olmakla birlikte uluslararası siyasal bir örgüt olarak da aynı şeyi ifade etmektedir.¹²³ Bu nedenle tekrar ifade etmek gerekmektedir ki Hobbes ve toplum sözleşmesi ile başlayan süreçte güvenlik ve adalet gibi olguları sağlayabilen siyasal otoritelerin bu meşruiyeti kazanabileceklerini belirtmekle birlikte siyasal otoritenin niteliğine değil (günümüz için ulus devlet ya da uluslararası bir örgüt), işlevine (adillğine) odaklanmaktadır. Bu öznenin varlığı işlevine bağlıdır çünkü doğa durumu sürekli bir adaletsizlik yaratmakta adaleti sağlaması beklenen siyasal otorite bu adaletsizlikleri giderebildiği ölçüde meşruiyetini koruyabilmektedir. Hobbes ve toplum sözleşmecileri için bu nedenle siyasal otoritenin niteliği bağlama göre değişebilir. Yani günümüz için bu bilgiye referans verdiğimizde siyasal otoritenin günümüzün adaletsizlik bağlamına göre hangi koşullarda işlevsel olabileceğine bağlıdır.

Toplum sözleşmesi ekolü Hobbes ile başlayan bu süreç içerisinde belirtilen işlevsellik ve siyasal otoritenin niteliği konusunda tarihsel süreç içerisinde ileriki bölümlerde görüleceği üzere daha sert bir yaklaşımdan günümüz için çıkarımda bulunulan esnek bir yapıya

¹²² Martin Sabrow, "Time and Legitimacy: Comparative Reflections on the Sense of Time in the Two German Dictatorships", *Totalitarian Movements and Political Religions* 6, no. 3 (2005): 351-369, s. 351-353.

¹²³ Peter G. Stillman, "The Concept of Legitimacy.", *Polity* 7, no. 1 (1974): 32-56, s. 40-48.

ulaşmıştır. Hobbes'ta ulus devletin meşruiyeti çok daha sert bir bağlamda korunurken, son bölümde görüleceği üzere Rawls'la geline nokta adaleti hangi kurum sağlıyorsa onun erdeminden bahsedilebileceği, hangisi sağlamıyorsa onun bırakılabileceği ilkesinden bahsedilmektedir.¹²⁴ Dolayısıyla siyasal otoritenin durumunun tarihsel süreç içerisinde esnediği görülebilir. Buna göre artık siyasal otoritenin işlevselliği daha ön plandadır. Yani doğa durumunun ürettiği sürekli adaletsizlik durumuna karşın, adaleti sağlayabilen özne arayışı hakimdir denilebilir. Bu özne (siyasal otorite) de egemenliğini halktan almaktadır yani işlevini yerine getirebildiği ölçüde meşru, meşruiyetinin zayıflaması ya da tamamen yitirilmesi ile egemenliğini kaybettiği noktada yeni bir özne arayışı başlamaktadır.

Bu noktanın da aslında en azından mantığının yine Hobbes ile başladığı söylenebilir. Hobbes'un siyaset teorisi kararlı bir biçimde kendi zamanında ve o günün bağlamıyla ilgili bir kurgudur.¹²⁵ Geçmişten dersler öğrenilebilir, ilkeler ve normlar çıkarılabilir, benzer adaletsizlikler görülebilir ve bunlar üzerinden bir gelecek beklentisi çıkarılabilir ancak siyasal kurgunun öznesi günün (bağlamın) yaşanan zamanındadır. Hobbes, bu bağlamda geçmişin kötü öznelerinin / deneyimlerinin bile bugünün barış değerlerinin önüne geçmemesini savunmuştur. Yani geçmişteki kötü bir deneyim bile bugün barış için aranan bir değer olarak görüldüğünde geçmişin kötü izlerinin hatırlanmamasının daha doğru olduğunu belirtmiştir. Vahşi bir zorba bile günü geldiğinde barışı ve adaleti tesis edebilen bir egemen ya da tam tersi barışı ve adaleti sağlayan egemen güç günü geldiğinde en vahşi zorba haline gelip hükmetme gücünü / meşruiyetini kaybedebilir.¹²⁶ Hobbes'da esas olan geçmişten öğrenmek, geleceğe bakabilmek ama asıl olan içinde bulunulan zamanda yaşayabilmektedir. Buna göre yaşanan zamana göre de öznenin niteliği ve meşruiyeti de buna göre sürekli değişebilmektedir.

Çünkü öznenin / siyasal otoritenin meşruluğu meselesi zamana göre ortaya çıkmaktadır. Günümüzde meşru görülmeyen ancak geçmiş bir zamanda herkesin rızasını alan meşruiyeti oldukça yüksek bir makam, kişi ya da kurumlardan bahsedilebilir. Dolayısıyla meşruiyet günümüzde hangi değerler üzerinden kime ya da hangi kuruma rıza gösterdiğimizle

¹²⁴ Josip Berdica. "Justice as first virtue of social institutions: Rethinking with Rawls", *Filozofska Istrazivanja* 33, (2015): 667-682, s. 667.

¹²⁵ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 194.

¹²⁶ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 194.

ilgili bir konudur ki bu da rıza gösterdiğimizde yetki verme / yasallık kazandırma ile gerçekleşebilmektedir. Hobbes, etimolojik olarak meşruluk kavramını ele aldığı anda kelimenin kökenini Latince *legitimare*'den yani (bir şeyin yasallaştırılması (kurallaştırılması) olarak ele almaktadır.¹²⁷ Bu nedenle denilebilir ki meşruluk aynı zamanda yasal/hukuksal bir inşa sürecidir. Rıza gösterilenin yasallık kazanması ve egemen kabul edilerek yürütme gücüne haiz olabilmesidir.

Günümüzde bu yasallığı elinde bulunduran egemen ulus devlettir. Ancak ulus devletler arasında 19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar iki büyük dünya savaşına sebep olan büyük çatışmalar yaşanmakta ve günümüz için baktığımızda ulus devletler arasında doğa durumuna benzer bu çatışma ortamının ürettiği adaletsizlikleri giderecek bir özne / siyasal otorite arayışı var olanların etkisizliği görüldüğünde gün geçtikçe artmaktadır. Ancak var olan küresel siyasal otoritelerin de hukuksal ve yapısal reformlarla etkinliğinin artırılması ile küresel barış ve adalet tekrar sağlanabilir noktaya ulaşabilir. Hobbes kendi bağlamında korkulacak bir otoriteyi öngörmesine rağmen, günümüz için bunun korku yerine hukuka dayalı bir otorite olarak inşa edilebilirliği mümkündür.¹²⁸

Hobbes'a göre meşruluğun düz mantığı genel olarak yönetilenin yönetene / egemene rıza göstermesidir. Hobbes'un bağlamında yaşanan kanlı iç savaşta bunun yolunun korkulacak başka bir otorite olmaması bu kurguya yön verirken, yani korku o günün meşru bir ihtiyacı olarak görülürken, günümüz için bu motivasyonun ne olabileceği yani insanların ne tür bir otoriteyi kabul edebilecekleri bugünün siyasal kurgusunun bir sorunu olarak görülmektedir.¹²⁹ Bu çıkış motivasyonu olmadığında ise bu bölümün ana kurgusu olan doğa durumundan kaçışın başka bir yolu yok gibi görünmektedir. Buna göre bu tez çalışması için beşinci bölümde daha net görüleceği üzere bu motivasyon hak ve adalet temellidir.

Hobbes için doğa durumundan meşru bir otorite ile kaçış ve doğa durumu halinden sivil duruma geçiş adaletin de en temel ilkesi olarak görünmektedir. Çünkü sözleşme öncesi

¹²⁷ S. A. Lloyd. *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 194.

¹²⁸ Harold J. Laski. 2000. *Authority in the Modern State*, Batoche Books Kitchener, s. 181.

¹²⁹ S. A. Lloyd, *Hobbes Today Insights for the 21st Century*, s. 195.

durumda yani doğa durumunda adaletin ne olup, olmadığını tartışmak zordur.¹³⁰ İnsanın neye müdahil olabildiği ya da olamadığı neyi adalet adına değiştirebileceği ya da değiştiremeyeceği net değildir. Hobbes’a göre doğa durumunda adalet yoktur. Doğa durumunda adalet kendiliğinden de gelmemektedir.¹³¹ Bu nedenle sözleşmecilikle, karşılıklılık esasına dayanarak adalet inşa edilmesi gereken ve bunu devlet gibi siyasal bir otorite üzerinden oluşturan bir süreç görülmektedir. Bunun bir adalet tanımı ya da ideali olmadığı, kurgulanan her siyasal norm ya da ilkenin de insan yapımı olduğu için, her zaman için adaletsiz görülebileceği ve adalet için yeniden inşa edilebileceği öngörülmektedir. Öznenin (devletin) kendisinin adilliği, öznenin eylemlerinin adilliği gibi her şey sözleşme sonrasının meselesi olarak görülmektedir. Bu nedenle sözleşme başlangıcı aynı zamanda adaletin kendisinin olmasa da tartışmasının başlangıcı olarak görülmektedir.

Günümüz adalet tartışmalarına Hobbes’un katkısı adalete normatif bir bakış açısı getirerek, adaletin doğa durumunda kendiliğinden olmadığını ve bunu inşa edecek öznenin / siyasal otoritenin kendini gerçekleştirme / kurgulanması üzerinden yapılabileceği yaklaşımını getirmesidir. Buna göre bu öznenin / siyasal otoritenin barış ve adaleti sağlamak gibi siyasal bir yükümlülüğü meşruiyeti ile paralel olarak başlamıştır. Siyasal otorite adaleti sağlayabilmesi nihayetinde kendi meşruiyetini sağlamlaştırmasıyla, sağlayamadığı durumlarda ise meşruiyetinin sorgulandığı bir durumla karşılaşabilmektedir. Meşruluk ise içinde yaşanan zamana ve bağlama göre sürekli değişen bir yapıda olduğu için öznenin niteliklerinin de buna göre değişmesi ya da yeniden kurgulanması adaletsizlik eyleminin de her zaman ve bağlama göre değişmesine paralel olarak gerekli görülmektedir. Bu nedenle siyasal otoritenin niteliğinin ya da işlevinin zamanla esneklik ve değişim göstereceği bir siyasal kurgu olan toplum sözleşmesi ekolünün başlangıç noktalarından bir tanesi sayılabilecek olan Hobbes’un kuramsal söyleminin merkezinde devlet yer almaktadır. Hobbes bu esnekliğin farkında olmasına rağmen siyasal kurgusunu bu esnekliğe ve değişime karşı daha sert ya da dirençli bir yapıda oluşturmuştur.

¹³⁰ Florian Rödl, “Justice in Contract, no Justice in the Background”, *European Review of Contract Law* 17, (2021): 157–169, s. 158-159.

¹³¹ Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 106.

İleriki bölümlerde görüleceği üzere günümüzde Rawls ile devlet otoritesinin niteliği daha esnek hale gelmiştir. Buradan da günümüzün bağlamına baktığımızda adaletsizlik deneyimlerinin küresel bir ortamdan kaynaklandığı, zaman zaman bu adaletsizlik öznesinin ise doğrudan ulus devlet olabildiği görüldüğünde günümüzde doğa durumundan kaçışın nasıl bir otorite üzerinden mümkün olduğu tartışılmıştır. Küresel bir Leviathan iddiası bu çalışma için kabul gören bir iddia olmasa da küresel bir siyasal yapılanma ve merkezileşmemiş otoritenin günümüzde adalet için gerekli olduğu iddia edilmiştir. Hans Morgenthau'nun Hobbes'a referansla dünya otoritesi olarak tanımladığı ancak niteliğinin günümüzde hala tartışmalı olduğu bir siyasal otorite figürü günümüzde doğa durumundan kaçış ve adalet için gerekli bir özne olarak görülmektedir.¹³²

Ulusların birleşmesi bireylerin birleşmesinden daha zorlu bir mesele olmasına rağmen küresel ve bölgesel düzeyde olmasa da etik ve ilkesel düzeyde benzer adaletsizliklere karşı uluslararası siyasal örgütlenmeler mümkün olabilir. Bunun için ilerleyen bölümlerde Kant'a başvurulacaktır. Ancak bu bölüm için Hobbes'dan böyle bir çıkarım yapılabilir mi sorusuna nedenleri ile cevap verilmeye çalışılmıştır. Günümüzde böyle bir çıkarımın içinde bulunduğumuz zamanın ve bağlamın ihtiyacı olduğu görüldüğünde; bugün adalet için kendi öznenin bugünün bağlamına göre nasıl kurgulanması gerektiğini doğrudan Hobbes'a referansla yapılabiliriz gibi gözükmemektedir. Ayrıca bu bölüm için adalet için temel ilke olarak tartışılan doğa durumundan kaçışın Hobbes'a göre kendi bağlamında nasıl mümkün olabiliyorsa günümüz bağlamında da asıl mesele: Küresel olarak yaşanan doğa durumu kaos ve düzensizliğinden bireyin kendini nasıl koruyabileceğidir? Başarısız devletler, işgale uğrayan devletler sonucunda bireylerin hiçbir uluslararası ekonomik ve sosyal teminatlara sahip olmaması, bu küresel kaos ortamında devletlerini yitiren insanlara çok zorlu şartlarda göç etmekten başka bir seçenek sunmamaktadır. Bu nedenle insanlar artık küresel şartların zorlu mücadeleleri ve güç savaşları içerisinde kendilerini güvende hissetmemektedirler.

Daha önce bahsedildiği üzere Hobbes'un böyle bir uluslararası siyasal birleşme noktasında bu şekilde referans verilmesine karşı bazı düşünürlere göre insanın doğa durumu

¹³² Mark A. Heller. "The Use & Abuse of Hobbes: The State of Nature in International Relations." *Polity* 13, no. 1 (1980): 21–32, s. 22.

ile devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri birbirine benzememektedir. Çünkü devlet bireye göre daha örgütlü bir yapıdadır ve karar alma mekanizmaları farklıdır.¹³³ Bu doğru olsa bile, günümüzde ulus devletlerin arasında yaşanan güç savaşı bireylerin arasında yaşanan güç savaşından çok daha güçlü, yıkıcı ve dramatik olabilmektedir. Tek başına bir insanın nükleer silah üretmesi ve kullanması mümkün olmamakla birlikte, tek bir devletin bunu üretmesi ve kullanması ve milyonlarca insanı bir anda öldürebilmesi mümkündür. Günümüzde nükleer tehdit söylem düzeyinde son olarak Rusya ve Batı dünyası arasında birçok kez kullanılmıştır.¹³⁴ Olası böyle bir tehdide karşı olayla hiçbir ilgisi olmayan diğer ülkelerde bundan etkilenmektedir.

Çevre sorunları da aynı şekilde tüm ulusları etkilemektedir. Doğal afetler değişen iklim koşullarında günümüzde daha yıkıcı hale gelmeye başlamıştır. Yani küresel doğa durumu benzetmesi bugün görüldüğü / yaşandığı kadarıyla dahi bireyler arasındaki doğa durumundan çok daha büyük bir kaos ve tehdit gibi görünmektedir. Tek başına ulus devletlerin de vatandaşlarını koruma yükümlülüğü günümüzde bu nedenle zayıflayabilmekte ya da tamamen yok olabilmektedir. Bahsedildiği gibi işgale ya da ekonomik yaptırımlar sonucunda başarısızlığa uğrayan devletlerin vatandaşlarını koruyacak hiçbir siyasi mekanizma kalmamaktadır ki bu da büyük göçlere sebep olabilmektedir. Ancak çok büyük sayılabilecek kitlesel göçleri de uzun süre barındırabilecek devletler günümüzde zor bulunmaktadır. Hem demografik hem ekonomik hem de sosyal yapılar çok radikal değişimlere uğradığından bir taraftan devletler arasındaki doğa durumundan dolayı güç savaşları yaşanırken değişen toplum yapılarında da bireylerin arasında doğa durumuna dönüş artmakta ve iç sorunlar artarak devam etmektedir.

Sonuç olarak günümüzde insan yine güvende değildir. Doğa durumu bugün farklı koşullarda yeniden tezahür etmektedir. Adaleti sağlaması gereken özne / siyasi otorite işlevini yeteri kadar yerine getiremediğinde, adaletsizlik eylemleri/deneyimleri artmakta /derinleşmekte bu nedenle insanların barış ve adalet talepleri artmaktadır. Sonuçta adalet insan

¹³³ Gillian E. Metzger. “The States as National Agents”, *Saint Louis University Law Journal* 59, no. 4 (2015), s. 1076-1077.

¹³⁴ NY Times, “Fears of Russian Nuclear Weapons Use Have Diminished, but Could Re-emerge”, 3 Şubat 2023, <https://www.nytimes.com/2023/02/03/us/politics/russia-nuclear-weapons.html>.

için sağlanması gereken bir inşa sürecidir. Bu nedenle birey/insan bu adalet tartışmasının neresinde sorusu siyasal düşünceler tarihi ve toplum sözleşmesi kuramcısı John Locke’u hatırlatmaktadır. Çünkü özne ve eylemlerden bu kadar bahsederken bunların kim için kurgulandığı yani bireyin konumunu sorgulamamız gerektiği düşünülmektedir. Locke’un bu noktada Hobbes’a yönelttiği en temel soru bu adalet tartışmasında bireyin nerede olduğu ve özellikle bireyi Leviathan’a karşı kimin koruyacağı sorusudur. Bu soru günümüz bağlamında tekrar sorulabilecek bir sorudur: Günümüzde bireyi ulus devletlerin güç savaşından kim koruyacaktır?

Ancak ondan önce bu bölümün iddiasını toparlamak gerekmektedir ki buna göre birinci bölüm Hobbes’a referansla günümüz adalet tartışmaları için şunu iddia etmektedir: Günümüzde adalet için meşru bir siyasal otorite/özne gereklidir. Ancak bu özne/otorite ne tarihsel ne de ideolojik herhangi bir doktrine bağlanmadan niteliği, meşruiyeti ve işlevselliği her döneme göre değişebilen esnekliğe sahip olması gereken, yani mutlaklıktan sakınılması gereken bir yapıyı işaret etmektedir. Bundan sonraki bölümde bu esnek küresel merkezi otorite figürünün adaleti tesis edebilmek için sahip olması gereken yeterli koşullardan ilki olan adil ekonomik dağıtım-paylaşım meselesi bir diğer sözleşme kuramcısı olan Locke üzerinden ele alınacaktır.

BÖLÜM II: LOCKE VE ADALET ÖZNESİNİN EKONOMİSİ / İKTİSADI

Bu bölümde Locke'un adaletsizlik normunun Hobbes'da olduğundan farklı bir şekilde doğa durumundan kaynaklanmadığı, toplumdaki iktisadi ilişkilerin devlet gibi meşru bir otorite tarafından yönetilememesinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Bu analiz özellikle ana akım (*second treatise of the civil government*) okumalarının yanı sıra Locke'un özellikle iktisadi politikalar üzerinden analizlerde bulunduğu söylemlerini inceleyen alternatif akım okumalar üzerinden yapılabilmektedir. Buna göre Locke'un bu iddialarını en önemli eserleri sayılan *Second Treatise*'ın dışında diğer söylemleri üzerinden de inceleyen George Caffentzis'in *Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke's Philosophy of Money* kitabı ve literatürde bu konuda yer alan alternatif okumalar referans alınarak Locke farklı bir adalet bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlam Locke'un Britanya'nın uzun yıllar süren iç savaş sebebiyle durgunluk yaşayan ekonomisinin savaş sonrası aniden büyüyen deniz aşırı ticaret ilişkileri ve para politikalarıyla kontrol edilmesinin barış, güvenlik ve adalet adına oldukça önemli olduğunu düşünmesi, para politikalarına ve kendi döneminde para basımına dair doğrudan etkisi olması sebebiyle yapılabilmektedir.

Bu doğrultuda Locke'a göre ulusal ya da uluslararası piyasalardaki ani para ve servet değişimleri aynı şekilde iktisadi kaynakların hızla tüketilmesi gibi nedenlerle para, parasal varlıklar ve doğal kaynakların doğru ve adil yönetilemediğinde kaos ve düzensizliğin başlayarak adaletsizliğin temelini oluşturduğu bu bölümde iddia edilmektedir. Ayrıca Devlet Kapitalizminin (*State Capitalism*) iktisadi ilişkileri bozarak kaos ve düzensizliğe sebep olduğu, bu iktisadi ilişkilerin siyasal otorite (devlet) tarafından yönetilememesi durumunda başlayacak kaos ve düzensizliğin; bireylerin / insanların adalet açısından üç dokunulmazını (yaşam hakkı, özgürlükler ve özel mülk) tehdit edeceği ve günümüzde bu adaletsizliklerin küresel iktisadi ilişkiler üzerinden yaşandığı ve ulus devletlerin bu ekonomik küreselleşme karşısında vatandaşlarının yaşam, özgürlük ve özel mülk gibi adalet açısından dokunulmazlarını koruyamadığı iddia edilecektir. Bölüm sonuna gelindiğinde adalet için gerekli otorite koşulunun ilk yeterli koşuluna yani toplumdaki iktisadi ilişkilerin adil bir şekilde yönetilmesi ve izlenmesi gerekliliği normuna ulaşılacaktır.

Günümüz Küresel İktisadi İlişkilerinin Adaletsizliği Bağlamında Locke'un Tarihselci ve Ekonomi Temelli Sözleşmecilik Yaklaşımı

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de şu sorunun cevabı önemlidir: Devletler neden bir kaos ve güç savaşı içerisinde birbirleriyle yarışmaktadırlar? Bu durumun en temel nedenlerinden biri olarak tarafların adil ekonomik bölüşme ve kaynaklara ulaşım konusunda yaşadığı anlaşmazlıklar gösterilebilir. Günümüzde küresel düzeyde yaşanan kaos ortamının önemli nedenlerinden biri de ulus devletler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin adil bir düzeyde sağlanamamasından kaynaklanmaktadır.¹³⁵ Bu adil ilişkilerin kurulamaması sonucunda bireylerin ekonomik refahları da bundan oldukça etkilenebilmektedir. Bourguignon and Morrisson'a göre küresel gelir adaletsizliği 19. yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar artarak devam etmiştir. Sonrasında 1980'lere kadar durağan kalmış ve sonrasında yine artışa devam etmiştir.¹³⁶ 1990'lardan sonra ise radikal artışlar yaşanmaya başlamıştır. İstisnalar olsa da gelir adaletsizliği artık yerel ya da ulusal düzeyde değil, küresel düzeyde bir olgu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler raporuna göre gelişmiş ülkeler dahil gelir adaletsizliğinin artışı yüzde yetmişlere kadar ulaşmıştır.¹³⁷

Bu bağlamda günümüzde insanların ekonomik anlamda tekrar refah seviyelerine ulaşması için devletler arasında kaynaklara ulaşım, iktisadi üretim, ticaret gibi gelişmelerle bunların adil paylaşımını sağlayacak bir otorite günümüz için de oldukça önemlidir. Buna göre ekonomik temelli bir toplum sözleşmesi tarafların iktisadi kaynakları nasıl paylaşacaklarına dair bir antlaşma olması itibarıyla taraflar arasında yaşanabilecek güç savaşlarının önüne geçebilir düşüncesi Locke'un ekonomik temelli sözleşmeciliğinden alınabilecek bir norm olarak değerlendirilebilir. Locke'un ekonomik temelli yaklaşımı üretilen

¹³⁵ T. Paul Schultz. "Inequality in the Distribution of Personal Income in the World: How It Is Changing and Why", *Journal of Population Economics* 11, no. 3 (1998): 307-344, s. 308-309.

¹³⁶ James Davies, ve Anthony Shorrocks. 2021. *Comparing Global Inequality of Income and Wealth* içinde Carlos Gradín, Murray Leibbrandt, ve Finn Tarp (Ed.), *Inequality in the Developing World*, Oxford University Press, s. 50.

¹³⁷ United Nations, "World Social Report 2020, Inequality in a Rapidly Changing World", Department of Economic and Social Affairs, United Nations publication, 2020, s. 3.

refahın ve kaynakların adil paylaşılması noktasında adalet için kaçınılmaz olarak önemli bir norm olarak günümüzde de geçerliliği korumaktadır.¹³⁸

Bu bölümde Locke için temel adalet meselesinin Hobbes'un adalet kurgusunun aksine askeri güce dayalı değil, iktisadi güce dayalı olarak oluşan adalet/sizlik durumuyla ilgili olduğu iddia edilecektir. Kontrolsüz ekonomik büyüme ya da kaynakların paylaşılamaması, ayrıca tek ve merkezileşmiş otoritenin de büyük iktisadi kaynaklara sahip olmasının adalet için bir kaos ve düzensizlik ortamı oluşturacağı problematiği Locke'un siyasal kurgusunun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle Locke için devletin adaleti sağlayabilmesi bireyler arasındaki ya da toplum içindeki ekonomik ilişkilerin adil olarak düzenlenmesinden geçmektedir.¹³⁹ Bunu günümüz için birinci bölümün bağlamına göre uyarladığımızda günümüzde uluslararası alanda ulus devletler arasında yaşanan kaostan önemli nedenlerinden birinin taraflar arasında ekonomik ilişkilerin norm ve ilkelerini sağlayacak merkezileşmemiş bir otorite ihtiyacı olarak ifade edebiliriz. Tarafların aralarında kurulacak olan adil ekonomik ve iktisadi ilişkiler aralarında güç çatışmalarını da engelleyebilecektir düşüncesi Locke'dan günümüz için alınabilecek bir norm olarak bu bölümde tartışılacaktır. Ayrıca Locke'un adalet çerçevesinin bu bağlamda ne üzerinden biçimlendiği ve günümüz adalet/adaletsizlik tartışmalarına bu biçimin nasıl katkı yapabileceği sorusunun cevabı bu bölümde aranacaktır.

Locke'un siyaset, devlet ve (liberal) ekonomik düzen arasında kurmuş olduğu ilişkiyi bugünün ekonomi eksenli adalet(sizlik) durumları üzerinden yeniden ele almanın günümüz açısından önemi sorgulanabilir. Günümüzde özellikle 2000'li yıllardan itibaren, paranın izlenmesi özellikle terör olayları ve finansmanın önlenmesi açısından tüm ülkelerin para transferlerinde şeffaflığa gitmeye zorlanması günümüzde de bu ilkenin geçerliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Locke'un asıl amacı paranın apolitikleştirilmesinden öte, paranın nasıl kullanıldığının izlenmesi / kontrol altına alınması ve devletin ancak müdahale etmeden düzenleyici rolü oynayacağı bir rolü öngörmektedir. Dolayısıyla Locke, ekonomi ve devlet arasındaki ilişkinin toplumsal düzen ve adalet için de önemli olduğunu gösteren bir düşündürdür.

¹³⁸ Eric Roark. "Applying Locke's Proviso to Unappropriated Natural Resources", *Political Studies* 60, no. 3 (2012): 687-702, s. 687-688.

¹³⁹ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 54-55.

Günümüzde ekonomi ve para transferleri her ne kadar sıkı kontrol alınmış olsa da ulus devletlerin kontrolsüz para, servet ve varlık büyümesi birinci bölümde bahsedildiği üzere ulus devletlerin uluslararası alanda güç savaşlarına neden olabilmektedir. Locke’a göre bu ekonomi temelli çatışma bağlamsal değil, tarihseldir. Hatta tarih ötesine geçen zaman üstü bir ilke olarak da görülebilir. Dolayısıyla her zaman için geçerli olduğu gibi günümüz için de geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Para, varlık ve refah kaynaklarına herhangi bir gücün ya da kurumun tek başına sahip olmasının bir zaman sonra çatışmayı arttıracak ve zorbalığa başvurabileceği günümüz için de geçerliliğini koruyan tarihsel bir norm olarak değerlendirilebilir. Aristoteles siyasal çalkantıların ekonomik eşitsizliklerden kaynaklandığını belirtir.¹⁴⁰ Antik dönemden günümüze bu ilkenin geçerliliği fazlasıyla doğrulanabilir. Günümüzde artan ekonomik eşitsizlikler siyasal çalkantıları, bu çalkantıların sonucu da büyük adaletsizlikleri beraberinde getirmektedir. Eşitsizliğin derinleştiği toplumlarda ise hak edimi, talebi ve mücadelesinin zorlaştığı görülmektedir. Çünkü hak edimi ve talebi de aynı zamanda bir ekonomik gücün varlığına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.¹⁴¹ Dahası sözleşme temelini ekonomi temelli olması üretilen para ve refahın tek başına hiç kimsenin, kurumun ya da siyasal otoritenin olmadığını; üretilen tüm ekonomik değer tarafların anlayacağı şekilde paylaşılması ve kullanılması için sözleşmecî yaklaşımla üretilen değer tüm paydaşların olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada Locke siyasal kurgusu da bir devlet kurgusuna gitmekle birlikte bahsedildiği gibi bunun düzenleyici ve uzlaştırıcı rolü olan merkezi ancak güçler ayrılığı ilkesiyle sınırlandırılmış bir erk olması gerektiğini savunmuştur.

Bu bağlamda tekrar ifade etmek gerekir ki Locke sözleşmeciliği ekonomi temelli, tarihselci bir yaklaşımla okunmaktadır. Ekonominin ve paranın kontrolsüzlüğü ve kullanımının normatif bir sözleşmeyle kural ve ilkelerinin olmaması buna sahip olanların bir zaman sonra güç kullanımlarının da artacağı ve keyfileşeceği düşüncesindendir. Günümüzde uluslararası kaos ve güç savaşlarının önemli bir ayağı görüldüğü üzere uluslararası ekonomik kaynaklar üzerinde normatif ve ilkesel yaklaşımlardan değil, güçlü devletlerin sömürüsü üzerinden görülmektedir. Devlet Kapitalizmi (State Capitalism) olarak ifade edilebilecek bu durum serbest pazar rekabetini değil, güçlü devletlerin küresel piyasaları domine etmesi

¹⁴⁰ Albert Weale. 2013. *Democratic Justice & Social Contract*, Oxford University Press, s. 2

¹⁴¹ Steven J. Hoffman. “Mitigating Inequalities of Influence among States in Global Decision Making”, s. 423.

üzerinden ilerlemektedir. Günümüzde dünyanın en büyük petrol şirketlerinin özel şirketler yerine hükümetler tarafından kontrol edilmesi ve dünya enerji piyasasının üçte birinin hükümetler tarafından kontrol ediliyor olması buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca küresel yatırımların çoğunun da hükümetler tarafından merkezi otoritelerce kontrol edilmesi küresel ekonomik kaynaklar üzerinde adil bir paylaşımı değil, güçlü devletlerin sömürsünü göstermektedir. Dolayısıyla iktisadi adaletin önemli bir koşulu olan serbest ve eşit koşullarda rekabet durumu tehdit altına girmektedir.

Bahsedildiği gibi geçmişten bugüne yaşanan güç savaşlarının önemli bir nedeni ya ekonomik kaynaklara ulaşım ya da üretilen refahın doğru paylaştırılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Locke ekonomik anlamda adil paylaşımı ve iktisadi ilişkileri adalet için önemli bir öncül olarak tanımlamıştır.¹⁴² Çünkü Locke’a göre ekonomik dengelerin güce bağlı olması, yani güçlü olanın tüm ekonomik kaynaklara sahip olabilmesinin yarattığı ekonomik eşitsizlik tehlikelidir. Bunun için taraflar arasında ekonomik ilişkileri düzenleyecek özne (devlete) ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu devlet ideali Hobbes’un devlet idealinden oldukça farklıdır çünkü bu ekonomik varlığa bir zaman sonra devletin tek başına gerektiğinde zorla sahip olmasının da bir zorba yaratacağı düşüncesiyle merkezileşmemiş bir siyasal otorite olarak devleti kurgulamaktadır. Devlet, kamulaştırma gerekçesiyle bir zaman sonra insanların mülklerine el koyabilir dahası halkı fakirleştirip, kendi zenginleşerek hem içeride hem de uluslararası alanda zorba bir özne haline gelebilir. Bu nedenle ekonomik refahın adil dağıtılması önemlidir ve devlet bunun tek sahibi olarak görülmemektedir. Aksine devlet bu ekonomik ilişkileri düzenleyen merkezileşmemiş düzenleyici bir otorite olarak görülmektedir.¹⁴³

Birinci bölümde bahsedildiği üzere toplum sözleşmesi ekolü sabit bir toplum sözleşmesi fikri etrafında toplanmamaktadır. Her birinin farklı bir siyasal kurgusu ve yaklaşımı vardır. Her birinin öncelediği kavram da (örneğin, özgürlük, adalet, eşitlik)

¹⁴² Luca J. Uberti. “By “fancy or agreement”: Locke’s theory of money and the justice of the global monetary system”, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* 6, no. 1 (2013): 49-81, s. 50.

¹⁴³ John Locke. 1823. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, Oxford: B. Blackwell Press, s. 164-167.

birbirinden farklıdır.¹⁴⁴ Locke'un Hobbes'dan ayrıldığı en önemli noktalardan biri toplum sözleşmesi fikrini Hobbes gibi bağlamsal değil, tarihsel görmesidir. Locke tarihsel yaklaşımını ikiye bölmektedir: Birinci safhada insanın doğa durumunda bir arada yaşarken eşit ve özgür olduğunu ve hiçbir siyasal otoriteye ihtiyaç duymadan sadece doğa yasalarının norm ve ilkelerine göre yönetildiğini belirtirken, ikinci safhada, modern dönemde, insan ilişkileri siyasal kurumlarla (yasama, mahkemeler vs.) bağlanır olmuştur ki bu da pozitif hukuk dönemi olarak kategorize edilmiştir. Locke sözleşmeciliği bu iki dönem arasındaki geçişin önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Locke'a göre siyasal otorite, Hobbes'tan farklı olarak fiziki güç/iktidar ya da askeri güçten değil, ekonomiye bağlı olarak büyümüş ve gelişmiştir.¹⁴⁶ Ekonomi geliştikçe ve paranın kullanımı yaygınlaştıkça anlaşmazlıklar ve toplum dışı davranışlar artmaya başlamıştır. Bu nedenle uzlaştırıcı ya da cezalandırıcı otoriteye daha çok ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Bu ihtiyaç sıklığının artması da düzen gereksinimini ortaya çıkarmış ve sonucunda kurumsallaşma ihtiyacını arttırmıştır. Ancak bu da aynı zamanda kurumların görevi kötüye kullanımını ve de yozlaşmayı arttırmıştır.¹⁴⁷

Bu nedenlerle Locke'un sözleşme gereksinimi ve gerekliliği Hobbes'dan oldukça farklıdır. Bahsedildiği üzere Locke'a göre bu ihtiyaç bağlamsal değil, tarihseldir ve sürekli'dir.¹⁴⁸ İkincisi Locke için sözleşme doğa durumu tehlikesinden kaçışı değil, ekonomi ve refah gelişiminden dolayı üretilen ve tüketilen kaynakların paylaşılması ve dağıtımından çıkacak anlaşmazlık ve kaosu düzenlenmesi için bir gereklilik olarak görülmektedir. Bunun beraberinde getireceği kurumsallaşma ise niteliği gereği zamanla yozlaşacağı için de güçler ayrılığı ilkesini ve merkezileşmeyecek bir siyasal otorite fikrini savunmuştur.¹⁴⁹ Ancak güçler ayrılığı ilkesinin aslında temel nedeni bahsedilen ekonomik sebeplerden ötede daha ziyade

¹⁴⁴ Patrick Huntjens. 2021. *Towards a Natural Social Contract, Transformative Social-Ecological Innovation for a Sustainable, Healthy and Just Society*, Springer, s. 28.

¹⁴⁵ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 52.

¹⁴⁶ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 53.

¹⁴⁷ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 53-54.

¹⁴⁸ Mark Glat. "John Locke's Historical Sense", *The Review of Politics* 43, no. 1 (1981): 3-21, s. 15-21.

¹⁴⁹ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 52-54.

siyasaldır. Çünkü temel olarak İngiliz Monarşisinin anayasa ile sınırlandırılması fikri, Britanya için o dönem oldukça önemli bir siyasal tartışma olarak görülmektedir.¹⁵⁰

Bu nedenlerle Locke için önemli bir mesele para politikalarının doğal ve toplumsal olarak norm ve ilkelerinin belirlenmesidir. Çünkü Locke'un bağlamında yeni yeni araçsallaştırılan ve değer kazanan 'para' aslında derin bir kriz ortamında ortaya çıkmıştır. Krizin nedeni ise bu paranın siyasal çatışmalara yol açmaması için herhangi bir planın / normun olmaması olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla kontrolsüz artan para çatışmaların ve toplumsal düzensizliğin artışı olarak değerlendirilmektedir.¹⁵¹ Locke'a göre artan tehdit o zamanın şartlarında deniz aşırı yapılan ticaretten kazanılan ve korsanlık ya da diğer yollarla saklanan gümüş, altın gibi paraların artışının sivil bir otorite olan devlet kontrolünden çıkması olarak görülüyordu. Bu uluslararası para artışı Locke'a göre devlet (sivil otorite) tarafından kontrol edilmesi gereken bir niteliktedir. Ancak bu kontrol paranın mutlak sahibi ya da hâkimi olma anlamında değil, sadece onun kendi dinamikleri içinde izlenmesi/yönetilmesi ve düzenlenmesi anlamındadır.¹⁵²

Kayıt dışılık, sahtecilik ve korsanlıktan elde edilen para o dönem için yeni bir durum olmamakla birlikte yeni olan Locke'un yaşadığı bağlamda Britanya'nın deniz aşırı ülkelerde yaptığı ticaretin özellikle büyük bir durgunluktan (iç savaş nedeniyle) sonra aniden artmasıydı. Bu nedenle paranın ya da para değerindeki varlıkların kontrolsüz artışı toplumsal dengelerin bozulması anlamına gelebileceği için bu paranın ya da para değerinden tüm varlıkların izlenmesi ve kontrolü meşru bir otorite tarafından sağlanmadıkça adaletsizliklerin ve çatışmaların artacağı Locke'un temel sözleşmecilik düşüncesini ve bağlamını oluşturmaktadır.¹⁵³ Ancak Hobbesçu ve merkezileşmiş bir otoritenin bu servete tek başına hâkim olmasından bahsedilmemektedir. Çünkü bu paranın tek hakimiyetinin devlet olması bir zaman devleti de farklı bir zorbalığa götürebileceğinden Locke'un devlet kurgusu güçler

¹⁵⁰ Pasquale Pasquino. "Locke on King's Prerogative", *Political Theory* 26, no. 2 (1998): 198-208, s. 199.

¹⁵¹ George Caffentzis. 2021. *Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke's Philosophy of Money*, Pluto Press, s. 30.

¹⁵² George Caffentzis. "Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke's Philosophy of Money", s. 31-34.

¹⁵³ George Caffentzis. "Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke's Philosophy of Money", s. 36-40.

ayrılığına dayanır.¹⁵⁴ Bu nedenle para ve refahın güçler ayrılığına dayalı, merkezileşmemiş bir otorite tarafından izlencesi yapılmakla beraber, aslında para politikalarının merkezi otoriteden / devlet otoritesinden bağımsızlaşması da önemli görülmektedir.¹⁵⁵ Bu nedenle bu siyasal kurgu Locke'da kendisini mülkiyet hakkının doğal hak olarak görülmesi ve İngiltere'de gücün mutlakıyetleşmesine tutum alınması gibi bir siyasal bağlam içerisinde oluşmuştur.

Bu durumu günümüzde farklı okuyan düşünceler de vardır. Buna göre Locke'un bu yaklaşımı paranın apolitikleştirilmesi yani paranın politik mekanizmalardan arındırılması olarak görenlerin yanı sıra paranın bir merkezde izlenerek ve kayıt dışılıktan çıkarılarak (devlet dışı grupların güçlenmesinin önüne geçilmesi ve bundan -paradan- doğan gücün keyfi güç kullanımının önlenmesi için) her türlü politik müdahaleden kaçınılması yani para kullanımının keyfi bir güç ve müdahale aracı olmasından çıkarılması olarak görenler de vardır.¹⁵⁶ Yani Locke'un sözleşmeciliğini ekonomi temelli olmasının yanı sıra parasal sözleşme olarak görenler de vardır.¹⁵⁷ Ancak her iki görüşe göre sonuç aynı yere ulaşmaktadır ki Locke'un adaletsizlik tanımının temelinde öncelikle iktisadi temeller olduğu, bunun için gücü dağıtılmış siyasal otoritenin her türlü iktisadi üretim, tüketim ve ticareti kontrol etmesi gerektiği ve toplum içerisinde adil paylaşımı gerçekleştirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta bu alt bölümde günümüzde küresel piyasalarda dolaşan para ve parasal varlıkların, Locke'un bağlamında olduğu gibi Britanya'nın deniz aşırı ülkelerle yaptığı ticarete benzer şekilde düzenlenememesi / kontrol edilememesi riskine ve bunun oluşturduğu adaletsizliğe değinilmiştir. Locke'a göre bunun önlenmesinin yolu taraflar arasında ekonomi temelli bir toplum sözleşmesinden ya da var olan kurumlar üzerinden ekonomik temelli adil bir antlaşmadan geçmektedir. Buna göre artan para, varlıklar ve kaynakları nasıl paylaşılacağı taraflar arasında uzlaşılacak adil bir paylaşımdan geçmediği sürece kaos ve düzensizliğin artacağı düşünülmektedir. Böyle bir bağlamın Locke'a göre adalet açısından en

¹⁵⁴ David Jenkins. "The Lockean Constitution: Separation of Powers and the Limits of Prerogative", *McGill Law Journal / Revue de droit de McGill* 56, no. 3 (2011): 543-589, s. 545-547.

¹⁵⁵ Lee Ward. "Trust and Distributive Justice in John Locke's Politics of Money", *The Review of Politics* 83, (2021): 510-532, s. 527-538.

¹⁵⁶ Lee Ward. "Trust and Distributive Justice in John Locke's Politics of Money", s. 510-511.

¹⁵⁷ Lee Ward. "Trust and Distributive Justice in John Locke's Politics of Money", s. 511.

fazla etkilediği özne ise birey/insan olmaktadır. Bir sonraki bölümde bu bağlamın adalet açısından Locke’a göre bireyi nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

Locke’un Adalet için Temel Öznesi: Birey / İnsan ve Özel Mülk

Locke’un ekonomi temelli sözleşmecî yaklaşımının ve devlet iktidarının paylaştırılmasının nedeni adalet için asıl özneyi yani insanı tekrar hatırlatmak istemesinde görülebilir. Birinci bölümde Hobbes’un atomik yani bireyden bütüne tümevarımsal bir yaklaşımı olmasına rağmen, Locke tümevarımsal yaklaşımların sonunda asıl öznenin / insanının önüne geçebildiğini hatırlatmaktadır.¹⁵⁸ Bu nedenle Locke için nihai noktada nereye ulaştığınız değil, insanı ve onun temel haklarını nerede konumlandırıldığınız önemli hale gelmektedir. İnsanın varlığı ise önce ekonomik sonra da sosyal haklarının korunmasıyla başlamaktadır.

Locke’un bağlamına geri dönersek ekonomi temelli sözleşmeciliğin kurgulanmasının kendisi her ne kadar tarihsel yaklaşıma sahip olsa da bağlamdan fazlasıyla etkilendiği de görülmektedir. Ciddi ve uzun süren bir iç savaştan yeni yeni çıkan ve uzun süren ticari durgunluktan sonra Britanya’nın deniz aşırı yaptığı ticaretin ve deniz aşırı para akışının birden patlamasıyla kontrolsüz büyük miktarda sermayenin neden olabileceği çatışma Locke’u kapitalist ve liberal ekonomik temeller üzerine düşündürmüş olabilir. Çünkü zaten içeride sorun olan ‘anarşi’ ve ‘vatan hainliği’ problemi ciddi para artışlarıyla korsanlık ve diğer uluslararası yasadışı örgütlenmeleri de sınırları dışarısında güçlendirmekteydi.¹⁵⁹ Bunun için uluslararası düzeyde bir meşruiyetin aranması zaten o dönemde bağlamın büyük bir ihtiyacı olarak görülebilir ki buna göre uluslararası para akışı ve sermayeyi kontrol edecek meşru ve sınırlandırılmış devletin siyasal kurgusunun buna uygun hale getirilmesi önemli görülmektedir.

¹⁵⁸ Elizabeth Kharkongor. “Thomas Hobbes and John Locke’s State of Nature and Social Contract: A Comparative Analysis”, *International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI)* 8, no. 2 (2019): 16-19, s. 18.

¹⁵⁹ George Caffentzis. “Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke’s Philosophy of Money”, s. 32.

Locke'un sözleşme yaklaşımının ekonomi temelli olması, bahsedildiği güvenlik meselelerini de liberal ekonomi üzerinden okumasından kaynaklanmaktadır. Buna göre bireyin güvenliği de ekonomiden geçmektedir. Bu nedenle özel mülk kavramını savunmuştur ve birey için öncelmiştir. Çünkü bireyin güvenliği de özel mülkünün dokunulmazlığı üzerinden emniyete alınmaktadır.¹⁶⁰ Bu nedenle, her türlü para ve mülkün devlet ya da başka erkler tarafından zorla alınamayacağından emin olmak için devletle vatandaş arasında sözleşme yaklaşımını bu nedenler üzerinden savunmuştur.¹⁶¹ Güvenlik unsuru Hobbes'da gördüğümüz gibi Locke'da da devam etmektedir ancak bu unsurun ikisinde nasıl farklı bir siyasal kurguya gidebildiği de görülebilmektedir. Hobbes için güvenlik için yapay bir özne olarak devletin inşası ve gücü önemli iken, Locke için insan tarafından inşa edilen yapay öznenin (devletin-*(man-made)*) Tanrı'nın kutsal olarak yarattığı insanı (*God-made*) hiçbir zaman geçemeyeceğini; birinin insanın kendi üretimi olan yapay bir özne olduğunu, diğerinin ise Tanrı'nın yarattığı ve korunması gereken birey/insan olması gerektiği savunulmaktadır. Yani Locke adaleti inşa eden öznenin yine gerçek bir insan olduğunu hatırlatmaktadır ki yapay bir özne (devlet) her ne kadar gerekli olsa da onu kurgulayan yine gerçek bir insan olduğu için oluşturulan öznenin (devletin) kutsallaştırılmaması gerektiğini öne çıkarmaktadır.¹⁶² Bunun için Locke'a göre asıl kutsal olan Tanrı'nın yarattığı insanın korunması gerektiği, bunun yapısal olarak en önemli etkenin de bireyin önce ekonomik haklarının güvence altına alınması olarak görülmüştür.

Günümüzde mülk dokunulmazlığı çoğu ülkelerde anayasal güvence/teminat olarak savunulmaktadır. Yani Locke temelli sözleşme yaklaşımı günümüzde somut toplum sözleşmeleri olarak görülen anayasalar üzerinden korunma altına alınmıştır.¹⁶³ Ancak günümüzde asıl sorun küreselleşen dünyada ve savaş ortamında başarısız ya da işgale uğrayan devletlerin artık işlevlerini yerine getiremedikleri görüldüğünde mülk dokunulmazlığının da günümüzde ne kadar kırılgan olabileceğini hatırlatmaktadır. Diğer yandan günümüzde asıl sorun ekonomik ilişkilerin uluslararası bağlamda dengesinin ciddi anlamda bozulduğudur. Bahsedildiği gibi Devlet Kapitalizmi küresel piyasalara hâkim birkaç devleti güçlendirirken,

¹⁶⁰ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 166-168.

¹⁶¹ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 190.

¹⁶² John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 55-57.

¹⁶³ James Y. Stern. "Property's Constitution", *California Law Review* 101, no. 2 (2013): 277-326, s. 285-287.

diğerleri hem doğal kaynakları hem de beşeri kaynakları üzerinden sömürülmektedir.¹⁶⁴ Bunun sonucunda tükenen devletler ‘başarısız’lığa uğrayıp iflas etmektedirler.¹⁶⁵ Birinci bölümde bahsedilen küresel örgütlenmenin uluslararası düzeyde ulus devletleri eşit bir zemine taşıması gerekliliği öncelikle ekonomi üzerinden görülebilir. II. Dünya Savaşından sonra Avrupa Entegrasyonu bu minvalde öncelikle ekonomik bir topluluk olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ekonomik temelli bir birleşme hem devletler arasında serbest pazar ve ticareti oluşturacağından çatışma riskini azaltmakta, hem de ekonomik olarak birbirlerine paralel ve dengeli gelişen ekonomileri uluslararası alanda eşit bir noktaya ulaşabilmektedir.¹⁶⁶ Diğer yandan Devlet Kapitalizmi birkaç devlet üzerinden küresel piyasaları tek başına domine ederek serbest pazarı bitirebilmektedir.¹⁶⁷ Günümüzde BM’de ülkelerin oldukça eşit olmayan temsilleri ve güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda kararların alındığı görülebilmektedir. Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ayrım oldukça göze çarpmakta ve alınan kararlarda bunun etkileri ciddi anlamda görülebilmektedir.¹⁶⁸ Bu duruma altıncı bölümde detayları ile değinilmektedir. Günümüzde AB örneği de benzer bir yapıya doğru ilerlese de ülkelerin arasındaki ticari anlaşma ve ekonomi temelli sözleşme tarafların eşit ya da dengeli büyümelerini sağlayarak karar alma mekanizmalarında da eşit davranabilmelerine ya da en azından etkili olabilmelerine imkan vermektedir.¹⁶⁹

Locke’a geri dönersek buna göre devletin en temel görevlerinden biri yine insanın güvenliğini sağlamak üzerinden okunmakta ancak bunun yolunun askeri ve güvenlikleştirme üzerinden değil, ekonomi temelli olması savunularak öncelikle toplumda insanların eşit olabilmesinin yolunun temel olarak ekonomiden geçtiğini savunmaktadır. Toplumda bireylerin eşit olabilmesi için temel ekonomik standartlara ulaşmaları gerektiği bunun için özel mülk

¹⁶⁴ Ian Bremmer. “State Capitalism Comes of Age: The End of the Free Market?”, s. 40-43.

¹⁶⁵ Robert I. Rotberg. “The New Nature of Nation-State Failure”, *The Washington Quarterly* 25, no. 3 (2002): 85-96, s. 86-90.

¹⁶⁶ Wilfried Loth. 2015. *60 Years ago: The Foundation of EEC and EAEC as Crisis Management*, Political history of European integration: Building Europe. A history of European unification, De Gruyter Oldenbourg, Berlin/Boston, s. 11-15.

¹⁶⁷ Ian Bremmer. “State Capitalism Comes of Age: The End of the Free Market?”, s. 45-50.

¹⁶⁸ Steven J. Hoffman. “Mitigating Inequalities of Influence among States in Global Decision Making”, *Global Policy* 3, no. 4 (2012), s. 423-426.

¹⁶⁹ Sergio Fabbrini. 2020. *Institutions and Decision-Making in the EU* içinde Governance and Politics in the Post-Crisis European Union, Cambridge University Press, s. 70-71.

dokunulmazlığının öne çıkartılması savunulmaktadır.¹⁷⁰ Gerçi özel mülk kavramı da sınırlandırılmadığında kontrolsüz mülk kavramının da bir zaman sonra büyük bir adaletsizliğe neden olabileceği savunulabilir ancak bu da aynı adalet için görülen paradokslar da olduğu gibi eşitlik anlamında bir paradoks olarak görülebilir. Asgari düzeyde mülk edinimi eşitlik için bir ekonomik güç verirken, denge sınırlarının aşılması yeni bir eşitsizliğin ve adaletsizliğin önünü açmaktadır.

Buna göre Locke’a referansla uluslararası güvenliğin bir temelini de ekonomik olarak asgari olanaklara sahip olabilmekten geçtiği söylenebilir. Locke’a göre iktisat doğrudan toplumu ve onun davranışlarını yönlendiren temel öğelerden biridir.¹⁷¹ Locke’un doğa durumunda bahsedildiği gibi tam bir adaletsizlik durumu yoktur. Toplumda iktisadi ilişkilerin adil düzenlenememesinden dolayı doğal sınırların ortadan kalkışı ve düzensiz/kontrolsüz paranın devreye girişi ile bozulan adalet ve toplumsal düzen vardır. Günümüzde kapitalist düzenin ve devlet kapitalizminin yarattığı adaletsizlikler açısından Locke’un bu nedensel kurgusu çok da haksız görünmemektedir.¹⁷² Bu nedenle denilebilir ki her ülkenin eşit şartlarda ve kaynakların adil kullanılması ile belirli bir kalkınmaya ihtiyacı vardır.¹⁷³ Bu olmadığında başarısızlığa ya da işgale uğrayan devletler sonucunda büyük göç dalgaları ile karşılaşabilmektedir ve bu göç dalgaları büyük duvarlar inşa etmekle ya da polis gücüne dayanarak sıkı güvenlik kontrollerinden geçmekte değil¹⁷⁴, Locke’un bahsettiği gibi ekonomi temelli sözleşmeciliğe geri dönmekle azaltılabilir. İnsan kendi toprağında ürettiği ve ürettiğine dair teminata sahip olduğunda belirli bir ekonomik kalkınmaya ulaşabildiğinde toplumsal ve küresel çatışmanın da Locke’a referansla azalabileceği söylenebilir. Ancak bunun için mülkün ve de ekonomik üretimin sınırlandırılmış bir siyasal otorite tarafından teminat altına alınması da gereklidir ki bu Locke için sınırlandırılmış bir devletten geçmektedir.

¹⁷⁰ Henry Moulds. “Private Property in John Locke's State of Nature”, *The American Journal of Economics and Sociology* 23, no. 2 (1964): 179-188, s. 188.

¹⁷¹ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.). “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, s. 53-60.

¹⁷² Onur Ulas Ince. “Enclosing in God's Name, Accumulating for Mankind: Money, Morality, and Accumulation in John Locke's Theory of Property”, *The Review of Politics* 73, no. 1 (2011): 29-54, s. 33-39.

¹⁷³ Robert I. Rotberg. “The New Nature of Nation-State Failure”, s. 95-96.

¹⁷⁴ Artur Gruszcak. 2010. *The securitization of the Eastern borders of the European Union. Walls or bridges?*, Paper to the UACES 40th Annual Conference Exchanging Ideas on Europe: Europe at a Crossroads, Bruges, s. 2.

Son yarım yüzyılda giderek derinleşen gelir adaletsizliği ve beraberinde getirdiği aşırı yoksulluğun küresel düzeyde artması büyümenin bir sınırı olduğunu ve küresel anlamda artık bu sınırlara fazlasıyla yaklaşıldığını göstermektedir. Bunun sonucunda güvensizlik, sosyal kırıma ve parçalanmalar, kutuplaşma gibi sosyal sorunlar büyümektedir. Eşitsizlikler, aşırı yoksullukla mücadele, toplumsal kalkınma gibi sorunlarla mücadele yerine var olan sistemin korunmaya çalışılması devam edegelen adaletsizlikleri daha da derinleştirmektedir.¹⁷⁵ 2008 krizinde küresel sistemin devamı ve korunması için krize neden olan şirketlerin toplanan vergiler üzerinden ‘*too big to fail - kaybedemeyecek kadar büyük/güçlü*’¹⁷⁶ meşrulaştırması ile kurtarılması günümüzün adaletsizliğine verilebilecek bir örnek olabilir. Küresel anlamda ekonomik krize neden olan, küresel düzeyde iş kaybına neden olan şirketler cezalandırılmak yerine toplanan vergiler üzerinden kurtarılmıştır. Diğer yandan dünyanın neredeyse yarısı aşırı yoksulluk ve temel ihtiyaçlara ulaşım konusunda sıkıntı yaşamaktadır.¹⁷⁷ Verilen bu örneğin adalet açısından küresel dünyaya verdiği mesaj ise aslında küresel anlamda ekonomi temelinde başlayarak adaletin ne kadar sarsıldığının bir göstergesidir. Adaletsizliğe neden olan aktörlerin cezalandırılması yerine mağdurların haklarının büyük sistemin korunması için cezalandırılması gereken aktöre ödül olarak sunulmasıdır. Bu adalet kırılması günümüzde toplumsal infiallere ve kırılmalara neden olabilmektedir.

Bu durum/örnek Locke’a referansla şunu göstermektedir: Mesele insan tarafından adaleti sağlaması için inşa edilen yapay öznelere (devlet, hükümet, büyük şirketler vs.) kutsanması/öncelenmesi ya da her koşulda kurtarılması değildir. Büyük şirketlerin sistemi kurtarmak için kurtarılması yani yapay öznelere (devlet, hükümet ve büyük şirketler) ne pahasına olursa olsun kurtarılması adaleti gerçekleştirmek yerine, daha büyük adaletsizliklere neden olabilmektedir. Bu nedenle yapay öznenin, yani devletin, kendisi değil, sonuçta insanlığa olan etkisi son noktada adaletin ya da adaletsizliğin yansıması olarak görülmektedir. Bu nedenle Locke’un adalet için oluşturulan yapay öznenin her ne pahasına olursa olsun kurtarılması değil, nihayetinde bireye/insana olan etkisinin adalet ya da adaletsizliğinin

¹⁷⁵ Augusto Lopez-Claros, Arthur L. Dahl, ve Maya Groff. 2020. *The Challenges of the 21st Century* içinde Global Governance and the Emergence of Global Institutions for the 21st Century, Cambridge: Cambridge University Press, s. 4.

¹⁷⁶ Stefanos Ioannou, Dariusz Wójcik, ve Gary Dymki. “Too-Big-To-Fail: Why Megabanks Have Not Become Smaller Since the Global Financial Crisis?”, *Review of Political Economy* 31, no. 3 (2019): 356-381, s. 358.

¹⁷⁷ Augusto Lopez-Claros, Arthur L. Dahl, ve Maya Groff. “The Challenges of the 21st Century”, s. 5.

tartışılması daha önemli görülmektedir. Aynı durum devlet ya da uluslararası örgütlerin niteliği için de geçerlidir. Temel mesele öznelere / siyasal otoritelerin durumu ya da niteliği değil, bağlama göre insanın/bireyin üzerindeki etkileridir ki adalet için tartışılması gereken nokta Locke’a göre bunun üzerinden şekillenmektedir. Çünkü siyasal özneler / otoriteler her zaman adaletsizliğe sapabilir ancak asıl korunması gereken insanın/bireyin kendisidir.¹⁷⁸ Bu Locke’dan günümüz için alabileceğimiz en temel normlardan biri olarak görülebilir. Bir sonraki bölümde Locke’un adalet çerçevesine göre bireyin / insanın hangi ölçüler üzerinden korunabileceği üzerinde durulacaktır.

Locke’un Adalet Çerçevesi ve Bireyin Yaşamı, Özgürlüğü ve Mülkü ile İlişkisi

Toplum sözleşmesi ekolünün diğer düşünürleri ile kıyaslandığında Locke adalet kelimesini çok sık kullanmamaktadır. Ancak siyasal düşüncesinin adalete dair bir söylem geliştirdiği düşünülmektedir.¹⁷⁹ Çünkü Locke’a göre adalete dair öznenin adilliği ya da adaletsizliği bir yana, sonuçta insanın/bireyin maruz kaldığı davranışın etkisi ve sonucu adaleti ya da adaletsizliği göstermektedir. Ancak bundan öte literatürde az incelenmesine rağmen, Locke’un adalete dair bir tanım ya da öznenin çok adalete dair bir çerçeve getirdiği düşünülmektedir. Bu çerçevenin temel öznesi bahsedildiği gibi siyasal otoritenin kendisi değil, onun etkilerine ve eylemlerine maruz olan insanın / bireyin bundan nasıl etkilendiğidir. Çünkü Locke’a göre adalet kavramı daha çok eylem ve etkileri üzerinden okunmaktadır. Bireyin/insanın adalete dair pratiği ise eyleminin/davranışının doğruluğundan geçmektedir ki bu da Locke’un sürekli referans verdiği dine uygun hareketten geçmektedir.¹⁸⁰

Adalet sadece birey üzerinden ya da sadece bireyin davranışından oluşan bir olgu değildir. Bu durum tüm tez çalışması boyunca tüm bölümlerde adaletin farklı boyutları incelendiğinde daha net görülmektedir. Her ne kadar adaletin toplumsal-karşı odaklılık (*other-*

¹⁷⁸ Shannon Hoff. “Locke and the Nature of Political Authority”, *The Review of Politics* 77, no. 1 (2015): 1-22, s. 6-8.

¹⁷⁹ Kiyoshi Shimokawa. 2003. *Locke’s concept of justice* içinde Peter R. Anstey (Ed.), *The Philosophy of John Locke New perspectives*, Routledge, s. 61.

¹⁸⁰ Victor Nuovo. 2003. *Locke’s Christology as a key to understanding his philosophy* içinde Peter R. Anstey (Ed.), *The Philosophy of John Locke New perspectives*, Routledge, s. 131.

directedness), bireysel-bireyler-öznelerarasılık (*inter-subjectivity*)¹⁸¹, ya da etik-eşitlik ya da orantılılık.¹⁸² anlamda birçok boyutu olsa da Locke bireyi önceleyen bir düşünür olduğu için adaletin bireysel boyutuna dair bir yaklaşım getirmektedir. Ancak bu durum adaletin toplumsal tarafını yadsıma ya da görmezden gelme anlamında da değildir. Diğer düşünürlerde görüleceği üzere, örneğin bir sonraki bölümde Rousseau, daha çok adaletin toplumsal boyutuna dair yaklaşımlarda bulunmuştur. Dolayısıyla Locke’da adaletin birey üzerinden sadece bir boyutunu inceleyebiliriz.

Bölümün başında bahsedildiği gibi Locke’un da aynı Hobbes gibi temel motivasyonu esasında farklı bir nedensellik üzerinden bireyin güvenliğinin sağlanabilmesidir. Bunu adalet temelinde incelersek adaletin en temel ögesi olan birinci normun yani karşıdaki diğer insanı düşünme açısından en temel başlangıç noktası bireylerin öncelikle birbirlerine zarar vermemesidir. Yani temelde insanların birbirlerine zarar verme durumundan uzaklaşmakla başlamaktadır.¹⁸³ Locke bunun için bahsedildiği gibi bu duruma ekonomi temelli yaklaşmaktadır. Bireylerin birbirleriyle iktisadi açıdan dengeli ilişkileri aralarındaki çatışmayı azaltabilir. Ancak paranın kontrolsüz artışı, denetim gerekliliği, bunun getireceği kurumsallaşma, kurumların yozlaşması gibi nedenlerle yine insan kendi başına bela getirebilir ve son noktada bunlardan zarar görebilir.¹⁸⁴ Ancak insanların aralarında asgari bir ekonomik ilişki olması bireylerin birbirlerine zarar vermelerini engelleyebilir. Çünkü aralarındaki ticaretin bozulmasını istemeyerek uzlaşma yoluna gidebilirler. İkinci Dünya Savaşı öncesi Fransa ve Almanya’nın birbiriyle olan güç savaşı, İkinci Dünya Savaşından sonra aralarında derin bir ticari ilişki ağı kurularak aşılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda her anlaşmazlık sonunda savaşmak yerine uzlaşma yoluna gidebilmişlerdir.¹⁸⁵

Bu nokta adaletle dair birey perspektifinden Locke’un getirdiği önemli bir çıkarımdır. Adalet için karşı odaklı olmak yani insan eyleminin sebep ve sonucunda hem eylemi yapanın hem de bu eyleme maruz kalanın her ikisinin de sonuçtan etkilenmesi adaletin en temelde en

¹⁸¹ Ya da mütakabiliyet (*reciprocity*)

¹⁸² Aktaran: Kiyoshi Shimokawa. “Locke’s concept of justice”, s. 62-63.

¹⁸³ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 107-110.

¹⁸⁴ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 176-177.

¹⁸⁵ Dale C. Copeland. “Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations”, *International Security* 20, no. 4 (1996): 5-41, s. 33-39.

az iki tarafı olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım elbette Locke ile gelmemiştir tarihsel bir adalet inşası sürecinde ortaya çıkmıştır ancak Locke'un bu konseptte katkısı temelde karşındakinin iyiliğini ya da doğru olmasını düşünmektense en önce karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemenin daha önemli ve temel bir yaklaşım olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre bu karşıtlıkta en temel ilke birbirine zarar verme durumundan kurtulmadır.¹⁸⁶

Bireylerin karşılıklı zarar görmeme ilkesinin Locke için temel değişkenleri yaşam, özgürlük ve özel mülk (*property*) olarak sınıflandırılmaktadır. Yani bireyin/insanın yaşamı, özgürlüğü ve mülkü dokunulamaz olarak kavramsallaştırılmıştır.¹⁸⁷ Bu üçünden biri zarar gördüğünde bireyin temel haklarına girildiği yani adaletsizliğin başladığı düşünülmektedir. Yaşam ve özgürlükler bir yana Locke için özel mülk kavramı oldukça önemlidir. Çünkü mülksüzlük, Locke'a göre eşitsizliğe, eşitsizlikte özgürlükleri tehdit ederek insanları sınırlayabilmektedir. Özgür olmayan insanın ise yaşamı bile bir başkasının iradesine bırakılabilmektedir.¹⁸⁸ Giriş bölümünde adaletin birçok paradoksa sahip olduğunu burada bir daha hatırlamak gerekirse bunun fazlasının da aynı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Fazla mülk, para ve refahın da eşitliği bozduğu ve aynı nedenselliğe sahip olduğu söylenebilir. Günümüzde ekonomik açıdan güçlü devletler bürokratik ve siyasal olarak da diğer ülkeler üzerinde eşitsiz bir hakimiyet kurabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler ise nispeten diğer ülkelerle eşit olmak için mücadele etmektedirler.¹⁸⁹ Bu nedenle Locke'un belirttiği gibi bireyin toplumda eşit olabilmesi ya da ulus devletlerin uluslararası arenada eşit olabilmeleri ekonomiden bağımsız bir olgu olarak görülmemektedir.

Locke'a göre belirtilen üç ögenin (yaşam, özgürlük, özel mülk) korunması bireyin zarar görmemesi adına adaletin en temel ögesi olarak görülmektedir. Bunların korunması için ise Locke'da sınırlı da olsa bir siyasal otorite fikrine uzak durulmamaktadır. Çünkü bunların korunması gerektiğinde güç kullanımını da meşrulaşabilmektedir. Bunun için meşru bir siyasal otorite düşüncesi niteliği farklı olsa da Locke için de geçerlidir. Çünkü adalet bozulan dengeyi

¹⁸⁶ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 197-200.

¹⁸⁷ Kiyoshi Shimokawa. "Locke's concept of justice", s. 64.

¹⁸⁸ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 106-109.

¹⁸⁹ Steven J. Hoffman. "Mitigating Inequalities of Influence among States in Global Decision Making", s. 428-429.

sağlayabilmek için gerektiğinde güç kullanımı da meşrulaştırabilmektedir.¹⁹⁰ Bu nedenle hem Hobbes için hem de Locke için ve ileride diğer toplum sözleşmecileri için de görüleceği üzere adaletin her ne kadar eleştirilebilir olsa dahi siyasal bir otoriteye her halükârda ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Locke için devlet adilliğin ve orantılılığın sağlanabilmesi için de gerekli görülmektedir. Aynı durum Hobbes’da da benzer niteliktedir. Eşitliğin ya da liyakat temelli orantılı paylaşımın hakem ya da uzlaştırıcı bir otorite tarafından yapılabileceği gerekçesiyle devlet önemli görülmektedir.¹⁹¹ Locke’a göre doğa durumu Hobbes’un doğa durumu benzetmesine göre korkutucu ya da ıstırap dolu değildir. Hatta doğa durumunda devlet gibi bir otorite de olmadığında barış içerisinde yaşanabilir. Ancak Locke’a göre devleti gerekli kılan insanın doğa durumundan sivil topluma geçmesiyle başlamıştır. Siyasal toplum insan, para, ticaret vb. gelişmelerin artmasıyla kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bundan sonra yaşanan adaletsizlik ya da topluma göre aykırı davranışların uyumsuzluğu, cezalandırılması vb. hukuk kuralları geliştirilmek zorunda kalınmıştır.¹⁹² Bugün uluslararası toplum için de aynı şey geçerli olabilir. Küreselleşen ekonomi ve sosyal hayat küresel normların ve kuralların oluşturulmasına zorlamaktadır. Çünkü toplum yapısı ve sınırlar genişlemektedir. Buna uygun toplum normları ve siyasallaşma farklı nitelikte kurumsallaşmayı gerektirmektedir.

Locke için bu durum bağlamsal değil, tarihseldir. Aynı şekilde devlette tarihsel olarak gelişerek ya da değişerek ilerlemektedir. Bu değişimde bağlam etkilidir ancak tarihsel olarak da bir arka plan ve birikim getirmektedir.¹⁹³ Aynı zamanda süreç devam etmektedir Locke’un bağlamında deniz aşırı gelişen ticaret günümüzde daha büyük boyutlarda genişlemiştir. Buna uygun olarak siyasette küreselleşmeye çalışmaktadır ancak tarihsel olarak ve bağlama göre bu değişim nitelik ya da kabuk değiştirebilmektedir. BM’in kurulması, ardından AB gibi örgütlenmeler bu gibi dönüşümlerin günümüzde örnekleridir ve de bir önceki ya da daha önceki yıllara ait düşünürlerin kuramsal / epistemolojik izlerini yansıtabilmektedir.

¹⁹⁰ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 141-143.

¹⁹¹ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 163-165.

¹⁹² A. John Simmons. “Locke’s State of Nature”, *Political Theory* 17, no. 3 (1989): 449-470, s. 451-459.

¹⁹³ Jeremy Waldron. “John Locke: social contract versus political anthropology”, s. 56.

Locke' a göre doğa durumunun kendi yasaları vardır ve buna uyulduğunda barış içerisinde yaşanılabilir. Ancak siyasal toplumun barış içerisinde yaşayabilmesi için doğru yasalara ihtiyacı vardır. Doğru yasa yapabilmek de zorlu bir süreç meselesidir.¹⁹⁴ Küreselleşen ekonomi ve ticaret belirli kuralları, bu kurallar belirli bir toplum yapısını zamanla ortaya çıkarmaktadır. Locke göre bu süreçte en önemli kaygı Hobbes'la benzer şekilde güvenlik temellidir ancak Hobbes'dan farklı olarak bu temel askeri değil, ekonomiktir. Locke'a göre adalet bireyin güvenliği yaşamı, özgürlüğü ve mülkünün korunmasından geçmektedir. Adaletin mütekabiliyet esasına göre en önce bireyler arasındaki birbirine zarar verebilme potansiyeli engellenmelidir ki bunun da bir yolu iktisadi ilişkilerden geçmektedir.¹⁹⁵ Ayrıca iktisadi ilişkiler siyasal bir toplumu oluşturmakta bunun için de süreç içerisinde toplumların bir arada yaşayabilmesi için yasa oluşturma yoluna gidilmesini gerektirmektedir.

Yasalarla oluşmuş siyasal toplum için mütekabiliyet (*reciprocity*) ilkesinin önemini Locke'da görebiliriz. Çünkü eşitliğin sağlanabilmesi için bende olanın karşısındaki de olması düşüncesi ve bunun iktisadi temellerinin sağlanabilmesi adalet için gereklidir. Buna göre Locke için adalet bireyde başlamaktadır. Ancak adaletin sağlanabilmesi için bireyler arasındaki mütekabiliyet ilişkilerinin yani toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve belirli normların yasalaşması (hukukileşmesi) için devlet gerekli bir koruyucu mekanizma olarak görülmektedir. Devlet koruyucu bir mekanizmadır ancak Locke'a göre devlet insan yapımı (*Man-made*) olduğu için kutsallaşmamalı ve mutlaklaşmamalıdır ve asıl özne olan Tanrı'nın yarattığı insanın (*God-made*) önüne geçmemelidir. Locke'a göre Hobbes'la benzer şekilde adalet kendiliğinden gelmemektedir. Buna göre adalet insan ilişkilerinin mütekabiliyet esasına göre iktisadi ve sosyal ilişkilerinin düzenlenmesinden ortaya çıkan ilişkilerin en sonunda insanı/bireyi nasıl etkilediği ile alakalıdır. Bu durum Locke için bağlamsal değildir, tarihseldir.¹⁹⁶ Yani günümüz için de durum tarihle beraber gelen arka plan göz önüne alındığında çok farklı olmamalıdır. Locke için adaletin öznesi insan olduğu için, insan doğası değişmemektedir. İnsan yapımı olan özneler (devlet, devletin niteliği), kurumlar, yasalar,

¹⁹⁴ A. John Simmons. "Locke's State of Nature", s. 458.

¹⁹⁵ Onur Ince. 2017. *John Locke and Colonial Capitalism: Money, Possession, and Dispossession*, SSRN Electronic Journal, s. 4-12.

¹⁹⁶ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 56-195.

hukuk vb. tarihsel süreç içerisinde bağlama göre değişebilmektedir. Ancak Locke için insan doğası değişmemektedir. Her dönemde benzer tepkiler ya da davranışlar sergilenmektedir.

Günümüzde de adaleti neyin üzerinden okuyacağımız ya da hangi ölçüye göre adaleti değerlendireceğimiz üzerinden farklı tartışmalar yaşanmaktadır. Locke’u günümüz için değerlendirdiğimizde özellikle bireyler arası ekonomik farklılıkların ve eşitsizliklerin toplumda nasıl bir çatışma yarattığı görülebilir. Günümüzde bir duvar ile ayrılan ultra lüks mahalleler ile hemen bitişiğinde oldukça fakir mahallelerin yan yana olduğu bir dünya daha sık görülmeye başlamıştır. Gelir dağılımında son yarım yüzyılda ciddi dengesizlikler yaşanmıştır ve bazı bölgeler aniden zenginleşirken, bazı bölgeler savaş ve kıtlık gibi zorluklarla yok olmanın eşiğine gelebilmişlerdir.¹⁹⁷ Bu gibi durumlarda ani para, refah ve sermayenin yönetilememesi Locke’un bahsettiği gibi ciddi çatışmalara neden olabildiği günümüzde de görülebilmektedir.

Modern Dönemde Locke’un siyasal düşüncesini analiz eden bazı liberal düşünürlere göre ekonominin doğrudan siyasal mekanizmalardan uzak olması ve kendi bağımsız kurumlarının olması gibi ilkeler Locke’a referansla yapabilmektedirler.¹⁹⁸ Ancak Locke doğrudan güçlü ya da mutlak devlet anlayışının piyasaya ya da doğrudan para ve sermayeyi tekeline almasından endişe (yani günümüz için devlet kapitalizmi) duymaktadır ve sınırlı devlet anlayışının bu iktisadi ilişkilerden uzak olmasını söylemektedir. Buna göre tam tersine müdahaleci olmamakla birlikte düzenleyici rolü üzerinden devletin bu ekonomik ilişkileri hem içeride hem de uluslararası düzeyde yönetmesini savunmaktadır.¹⁹⁹ Çünkü bu yapılmadığında bireylerin ya da uluslararası alanda devletlerin arasındaki ekonomik ilişkilerin dengesinin bozulacağını ve aralarında çatışmanın artacağına savunmaktadır. Bu nedenle kendi döneminde para basımı, altın ve gümüş gibi varlıkların para üzerinden değerlendirmesi gibi ekonomik konularda detaylı görüşleri okunabilmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Lucas Chancel, Thomas Piketty. “Indian Income Inequality, 1922-2015: From British Raj to Billionaire Raj?”, *Review of Income and Wealth Series* 65, no. 1 (2019), s. 35-40.

¹⁹⁸ Stefan Eich. “John Locke and the Politics of Monetary Depoliticization”, *Modern Intellectual History* 17, no. 1 (2020): 1-28, s. 1-5.

¹⁹⁹ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 165-167.

²⁰⁰ George Caffentzis. “Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke’s Philosophy of Money”, s. 29-35.

Locke'un tarihsel yaklaşım üzerinden bireyi incelemesi günümüzün küresel bağlamında da benzer çıkarımları yapmamıza engel olmamaktadır. Çünkü bugün üzerinden Locke'a baktığımızda sonuçta küresel bağlamın kendisinin ya da niteliğinin değil, bu bağlamın bireyi günümüzde nasıl etkilediği önemlidir. Buna göre günümüz küresel bağlamında birey yine güvende değildir ve bunun bazı sebeplerini günümüzde yaşanan politik ve ekonomik ilişkilerin niteliğinde arayabiliriz.²⁰¹ Buna göre Locke için önemli olan yaşam, özgürlük ve özel mülkün üçünün de günümüzde teminat altında olmadığı ya da tehdit altında olduğu görüldüğünde günümüzde küresel bağlamın bireye / insana etkisinin adaletsiz olduğunu söyleyebiliriz.

Locke'un adalet için en temel normu insanların birbirlerine zarar vermemesi için iktisadi yapısal durumun düzeltilmesi ve siyasal otoritenin de bunu durumu sürekli koruması ve takip etmesi üzerinden okunmaktadır. Yani devlet-insan, insan-insan ya da küresel bağlam-insan gibi siyasal otoritenin bağlamı hangi şekilde kurulursa kurulsun sonucunda insanın bu üç alanına (yaşam, özgürlük, özel mülk) zarar verildiğinde adaletsizlik başlamaktadır.²⁰² Buna göre de bu üçünü hangi siyasal otorite koruyorsa adalet orada başlamaktadır. Bu nedenle Locke'da da devletin kendisinden çok yerine getirdiği işlev öne çıkarılabilir. Bugün bu işlevin yerine getirilmesi günümüzde hala egemen olan ulus devletin yükümlülüğündedir ancak başarısız ya da işgale uğrayan devletler bu işlevlerini artık yerine getiremediği için yaşam, özgürlük ve mülklerini kaybeden insan sayısı günümüzde ciddi oranlarda artışa geçmiştir. 2022 yılında şiddete, insan hakları ihlallerine maruz kalan göçmen sayısının 100 milyona ulaştığı BM raporlarında görülmektedir. Bu rekor sayı 2012 yılında 50 milyonun altında iken 2022 yılında 100 milyonu geçmiştir ve sayının hızla artmasından endişe edilmektedir. Bu sayı dünyada her 78 insandan birinin zorla yaşadıkları yerden göç ettirildiğini göstermektedir.²⁰³

Sayıları yaklaşık yüz milyona ulaşan ve de daha da artacağı öngörülen milyonlarca insanın yaşadığı adaletsizliği giderecek siyasal otoritenin varlığı ya da işlevi günümüzde tartışmalıdır ve bu tartışmalar küresel düzeyde adalet arayışlarını artırmaktadır. Milyonlarca

²⁰¹ Francesca Vietti, Todd Scribner. "Human Insecurity: Understanding International Migration from a Human Security Perspective", *Journal on Migration and Human Security* 1, (2013): 17-31, s. 20-22.

²⁰² Kiyoshi Shimokawa. *Locke's concept of justice*, s. 60-72.

²⁰³ UNHCR, "Global Trends, Global Forced Displacement", Haziran 2022, <https://www.unhcr.org/globaltrends.html>.

insanın yaşam, özgürlük ve mülklerinin elinden alınması ve sayının her geçen gün artması küresel bir adaletsizliğin her geçen gün arttığını göstermektedir. Bunu korumakla yükümlü ulus devletler ise işlevlerini yerine getiremez hale gelmektedir. Bu sayının artmasıyla bu durumu sadece göç başlığı altında incelemek de zorlaşacaktır. Çünkü bu kadar çok göçmeni sahiplenecek ya da sürekli olarak barındırabilecek bir ülke bulmak zorlu bir meseledir. Ayrıca göç meselesi Locke'un öngördüğü bireyler arası çatışma olasılığını fazlasıyla arttırmaktadır. Çünkü göçmenler göç ettikleri yerlerde, ekonomik ilişkileri radikal bir biçimde değiştirebilmektedirler. İşgücü, para ve refah dağılımı dengesiz ve hızlı bir şekilde değişmekte²⁰⁴ bu da Locke'un bahsettiği güvenlik ve çatışma riskini arttırmaktadır. Diğer yandan, Locke için önemli olan temel ilke bahsedildiği gibi bireylerin birbirine zarar verme davranışının durdurulması ve özel mülkünün korunması değişen bu demografik yapı nedeniyle daha da zorlaşmaktadır.

Locke gözünden bakıldığında bugünkü küresel durum Hobbes bölümünde bahsedildiği gibi doğa durumuna dönüş demek değildir. Çünkü tarihsel olarak ilerleyen süreçte siyasal topluma geçiş yapmış insanın doğa durumuna dönmesi zordur. Locke'a göre bu durum insan ilişkilerinden doğan ve zamanla kurumsallaşmanın yetersizleşmesi, işlevsizleşmesi ya da yozlaşması üzerinden okunabilir. Locke'a göre doğa durumunda herkes eşittir. Bu noktada siyasal otoriteye ihtiyaç yoktur ama tarihsel olarak toplumsal ilişkilerin genişlemesi siyasal bir otoriteyi bir gereklilik haline getirmiştir. Günümüzde tüm ulus devletler ve siyasal otoriteler ve ekonomik / sosyal ilişkilerin oluşturduğu siyasal toplum tamamen yok olup; Locke'un bahsettiği doğa durumuna dönemeyeceğine göre bu ilişkilerin düzenlenmesi gerekmektedir. Günümüzdeki duruma Locke üzerinden baktığımızda doğa durumuna dönüşü değil, kurumların, devletlerin bahsedildiği gibi yetersizliği, işlevsizliği ya da yozlaşması üzerinden insan ilişkilerinin ekonomik ve sosyal olarak düzenlenememesinden kaynaklanan bir kaos ve düzensizlik ortamının yaşandığı iddia edilebilir.²⁰⁵ Yani buna göre adalet için inşa ettiğimiz insan yapımı (*man-made*) öznelere kendilerinin, niteliklerinin ve işlevlerinin günümüz için yeniden yorumlanması gerektiği sonucuna Hobbes'la benzer bir şekilde Locke'da da ulaşabiliriz. Çünkü Locke'da esas olan siyasal otoritenin (devlet) sonuçta insana olan etkisidir.

²⁰⁴ Ina Lodewyckx, Christiane Timmerman, ve Johan Wets. "From Nation State to Migration State", *Economics & Sociology* 3, no. 2 (2010): 9-22, s. 10-16.

²⁰⁵ Jeremy Waldron. "John Locke: social contract versus political anthropology", s. 50-56.

Eğer insan belirtilen değerler (yaşam, özgürlük, mülk) üzerinden zarar görüyorsa adaletsizlik başlamıştır. Diğer yandan belirtilen değerleri kim koruyabiliyorsa adalet orada gerçekleşmiştir. Kısaca bu durumun Locke'un adalet çerçevesi olduğu söylenebilir.

Locke için adaletsizlik meselesi Hobbes'daki gibi doğa durumuna dönmek değildir. Zaten bu dönüşte tarihsel olarak bakıldığında oldukça zordur. Locke'daki mesele bireyi ve bahsedilen değerlerini kimin koruyacağı meselesidir. Bu Locke için de devlet gibi bir siyasal otoriteden ibarettir. Ancak onun da insan tarafından inşa edilen bir özne olduğu görüldüğünde onun da zamanla insana zarar verebilecek bir duruma gelebileceğinden gücünün sınırlanması gereken bir nitelikte olması gerektiği savunulmuştur.²⁰⁶ Dolayısıyla endişe edilmesi gereken doğa durumuna dönüş değil, siyasal otoritelerin insan yapımı olduğu için zamanla yıpranabileceği, işlevini yitirebileceği ya da yozlaşabileceğidir. Bunun sonucunda zarar gören ise doğrudan insan ve onun yaşamı, özgürlükleri ve varlıkları olacaktır.

Hobbes üzerinden günümüz bağlamına baktığımızda birinci bölümde görüldüğü üzere uluslararası alan doğa durumuna benzetilebilir. Ancak Locke üzerinden bakıldığında yaşanan uluslararası kaos ve kriz ortamı ulus devletlerin ve de uluslararası örgütlerin işlevsizleşmesi, yetersizleşmesi ve de yozlaşması üzerinden okunmaktadır. Locke gözlüğüyle bakıldığında küresel ekonomik ve sosyal dinamiklerin bu siyasal otoriteler tarafından doğru yönetilememesi bu kriz ve kaos ortamının nedeni ve de milyonlarda insanın yaşamı, özgürlükleri ve varlıklarının yitirilmesinin sebebi olarak görülebilir. Bu durum Locke'a göre Hobbes'un doğa durumundan daha tehlikelidir. Locke'a göre doğa durumunda herkesin yaşamasını devam ettirebilmesi için uymaya mecbur olduğu doğa kuralları kesin bir şekilde uygulanmaktadır bu nedenle böyle bir ortamda nispeten eşitlik vardır. Bu eşitlik durumu her zaman adil olmayabilir ancak yine de birey güvencedir.²⁰⁷ Locke'a göre siyasal toplumsal düzenin bozulması doğa durumuna dönüş anlamında değildir fakat bu durum Hobbes'un bahsettiği ıstıraplı doğa durumundan çok daha ıstırap vericidir.

Sonuç olarak bu bölümde günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmalarına Locke açısından bakarak günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmalarına ne gibi katkılar yapılabileceği

²⁰⁶ John Locke. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, s. 164-166.

²⁰⁷ A. John Simmons. *Locke's State of Nature*, s. 458-461.

analiz edilmiştir. Buna göre bahsedildiği gibi Locke'un doğa durumu, sözleşme yaklaşımı ve adalet konsepti yaklaşımı temel meselelerde bu bölümde anlatıldığı üzere Hobbes'dan büyük oranda farklılaşmaktadır. Hobbes, bağlamsal bir analiz yaparken; Locke, tarihsel bir analiz yapmaktadır. Hobbes ve Locke benzer şekilde temel problematiğin güvenlik olduğunu ancak güvenlik meselelerinin Hobbes'da askeri ve güce dayalı olduğunu, Locke'da ise güvenlik sorununun ekonomi temelli olduğu iddia edilmiştir. Hobbes, adaletin sağlanabilmesi için inşa edilen yapay öznenin (devletin) mutlaklığı ve gücünün devamlılığı üzerinden bir yaklaşım getirirken, Locke insan yapımı yapay öznelerin zamanla işlevini yitirebileceği ve yozlaşabileceği nedeniyle daha esnek ve gücü dağıtan bir devlet yapısı kurgulamıştır. Ayrıca Locke da esas olan adaletin sağlanabilmesi için inşa edilen yapay öznenin durumunun değil, asıl özne olan insanın sonuçta bu mütakabiliyete dayalı ilişkiden nasıl etkilendiğine bağlı olarak bir adalet tartışmasının yapılabileceğini iddia etmiştir.

Sonuçta Locke'un adalet konsepti birey/insan odaklıdır ve sözleşmecilikle kurulan toplumsal ilişki şeklinin önemli olması rağmen, sonuçta daha önemli olanın bu ilişki şeklinden son noktada insanın yaşamı, özgürlükleri ve özel mülkünün zarar görüp, görmediğidir. Buna göre bu değerlerden en az birinin zarar görmesi adaletsizliğin başlaması olarak görülebilir. Günümüzde bu zarar durumunun hem küresel bağlamda yaşandığı hem de adaleti sağlaması gereken siyasal otoritelerin (hem ulus devletlerin hem de uluslararası örgütlerin) Locke'un öngördüğü şekilde işlevsizleşmeleri ya da yozlaşmaları sonucunda yaşandığı görülebilmektedir. Locke'a göre bu durumun yaşanması doğa durumuna benzer bir durum değildir. Siyasal toplumun ekonomik ve sosyal ilişkilerinin doğru ilkeler ve haklar ölçüsünde düzenlenememesinin bir sonucudur. Buna göre siyasal otoriteler işlevlerini ve adaleti yerine getirme yükümlülüklerini günümüz küresel bağlamının ekonomik ve sosyal dengelerine göre yeniden işlevselleştirebilmeleri sonucunda bireyin yaşam, özgürlük ve mülkü teminatı altına alınabildiğinde nispeten adil bir ortamın sağlanabileceği Locke'a referansla bu bölüm için söylenebilmektedir.

Bahsedildiği gibi adalet çok boyutlu bir kavramdır ve her bir düşünür bu çok boyutluluğun nispi bir bölümünü / boyutuna katkı yapmaktadır. Locke bölümünde de bu boyut birey üzerinden yapılmıştır ve Locke'un adalet çerçevesi birey ve bireylerin karşılıklı

haklarının yani toplumsal haklarının düzenlemesi ve tarafların birbirlerinin yaşam, özgürlük ve mülküne zarar vermemesi üzerinden bir adalet yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Ancak adalet sadece birey üzerinden değerlendirilebilecek bir olgudan daha geniş bir kavram olduğu için adaletin toplumsal tarafı da üzerinde düşünülmesi gereken ve günümüz adalet tartışmaları için incelenmesi gereken bir boyuttur. Bu nedenle bir sonraki üçüncü bölümde birey yerine, toplumu bir bütün olarak özneleştiren Jean Jacques Rousseau toplum sözleşmesi ekolünün bir diğer düşünürü olarak incelenecektir.

BÖLÜM III: ROUSSEAU VE ADALETİN İRADESİ OLARAK TOPLUMSAL YASALAR / HUKUK

Bu bölümde günümüz eşitsizliği ve ekonomik / sosyal zincirlerinin oluşturduğu özgürlük sorunlarının oluşturduğu adaletsizlikler Rousseau'nun yaşadığı bağlam ile ilişkilendirilmekte ve günümüzün adaletsizlik ilişkilerinin, eşitsizliği ve zincirlerini kırabilmek için sadece bireysel yaklaşımın yeterli bir olgu olmadığı ve bu durumun oluşturduğu adaletsizliklerden kurtulma yolunun toplumsal bir yaklaşımla yani Rousseau'nun ifadesiyle düzenli toplumun (*well-ordered society*) genel iradesinden geçtiği iddia edilecektir. Bu eşitlikçi ve özgür toplumun kurulabilmesi ile toplum kendi kararlarını yani Rousseau'nun ifadesiyle genel iradesini ortaya koyarak oluşturduğu yasalar ile adaleti sağlayabilecektir iddiasıyla adalet için gerekli otorite koşulunun ikinci yeterli koşuluna (Karar alma mekanizmalarında genel irade) bu bölümde ulaşılmaktadır.

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Hobbes'ta adaletin sağlanabilmesi için siyasal otoritenin (devletin-Leviathan) kendisi, varlığı (mutlaklığı) ve niteliği (meşru ve korkulacak bir siyasal otorite) genel olarak Hobbes'un adalet yaklaşımını oluşturmuştur. Locke'a gelindiğinde ise adaletin sağlanabilmesi için siyasal otoritenin (devletin) kendisi ve varlığı hala önemliken, niteliği (meşru ve sınırlı- güçler ayrılığına dayanan işlevsel bir siyasal otorite olarak) değişime uğramıştır. Ancak Locke'da bu çerçeveye nihai şeklini veren devletin, niteliğinin ve onun işlevselliğinin son noktada bireyi/insanı (yaşam, özgürlükler ve mülk) bağlamında nasıl etkilediği Locke'un genel olarak adalet yaklaşımını oluşturmuştur. Rousseau için ise bölüm sonunda görüleceği üzere bu çerçeve düzenli toplumun eşit ve özgür yapısının kurulabilmesiyle ortaya çıkacak genel iradenin yasa/hukuk üzerinden kendisi bulması olarak ortaya çıkacaktır.

Her düşünürün toplum sözleşmesi kurgusuna gitmeden önce önceki bölümlerde de görüldüğü üzere problematikleştirdiği (yani aslında adil bulmadığı) bir kavram bulunmaktadır. Hobbes için bu durum güvenlik kavramı üzerinden kurgulanmış, Locke için de bu durum bireysel güvenlik (yaşam, özgürlükler ve özel mülk) üzerinden problematikleştirilmiştir. Rousseau için ise problematikleştirilen (adil olmadığı düşünülen) durumun özgürlük ve eşitlik

olduğu söylenebilir. Çünkü Rousseau kendi döneminde insanın ne özgür ne de eşit olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle eserinin başlangıç sayfalarında “insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur.” söylemini kullanır.²⁰⁸ Rousseau’nun özgür doğan ancak her yerde zincire vurulan insan tabiri aslında insanın zincire vurulan iradesidir. Buna göre en temel haklarından biri yani iradesi elinden alınmış birey artık ne özgürdür ne de eşittir.²⁰⁹

Günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmasında özgürlük meselesi hala önemli bir tartışmadır ve toplum sözleşmesi ekolü için adalet ve özgürlük ilişkisi günümüzde de sorgulanması gereken bir durum gibi gözükmektedir. Çünkü günümüzde her ne kadar özgür olduğumuz meselesi bir önceki bölümlerde görüldüğü üzere ne kadar güvende olduğumuz kadar önemlidir. Dolayısıyla günümüzde adalet için güvenlikten sonra ikinci temel sorunumuz özgürlük olarak görülebilir. Günümüzde insanlar, toplumlar ya da ulus devlet uluslararası arenada ne kadar özgürdür ve adaleti sağlamakla yükümlü özne(devlet) bugün özgürlükleri ne kadar koruyabilmektedir? Rousseau’yu bu noktada nasıl değerlendirilebilir ya da hangi noktalarda eleştirilebiliriz? Rousseau’nun kendi bağlamında eşit ve özgür olmadığını iddia ettiği insan günümüzde eşit ve özgür müdür? Yoksa hala aynı zincirlere mi vurulmaktadır? Bu bölümde bu soruların yanıtları ve Rousseau’nun siyasal kurgusunun bu problematik üzerinden nasıl biçimlendiği incelenecektir.

Özellikle pandemi döneminde yaşanan kısıtlamalar özgürlüğün günümüzde hala ne kadar önemli olduğu ve üzerinde düşünmemiz gereken bir olgu olduğunu tekrar hatırlatmıştır. Bireysel çıkarların ötesinde toplumsal gereklilikleri gerektiren maske takma, sosyal mesafe gibi kurallara uymanın adaletin bireysel bir yanı olduğu gibi toplumsal bir tarafının da olduğunu hatırlatmıştır.²¹⁰ Daha büyük bir amaç uğruna bireylerin bazı özgürlüklerinden vazgeçmeleri toplumsal adaletin yükümlülüğün/gerekliliğinin bir sonucudur. Bu toplumsal yükümlülükler uyulmadığında pandemi gibi büyük bir tehditle başa çıkılamadığı ve

²⁰⁸ Jean-Jacques Rousseau. 2017. *The Social Contract*, Jonathan Bennett (Ed.), s. 1.

²⁰⁹ Frederick Neuouser. “Freedom, Dependence, and the General Will”, *The Philosophical Review* 102, no. 3 (1993): 363-395, s. 391-394.

²¹⁰ Birden Güngören Bulgan. “Hegel’in Özgürlük Anlayışı Günümüzde Nasıl Yorumlanabilir”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20, no. 1 (2021): 119-132, s. 127.

toplumsal sağlının uzun süre tehdit edildiği görölmüştür.²¹¹ Ancak kritik zamanlarda adaleti sağlamanın zorluğu bir yana adaletin giriş bölümünde bahsedildiği gibi paradoksal yanı burada da özgürlük açısından önemli bir kritiği ortaya çıkarmaktadır: İnsan / birey daha büyük bir amaç uğruna (toplum uğruna) kendi bireysel özgürlüklerinden nereye kadar fedakârlık yapabilecek ya da vazgeçebilecektir? Kendini toplum için daha büyük amaç uğruna feda etmenin bir sınırı yok mudur soruları akla gelmektedir. Pandemi sürecinde göröldüğü gibi günlük maaşla çalışan, oturacak sabit bir evi olmayan ya da kirada oturan insanlar nereye kadar işlerinden feragat edip evlerinde oturabileceklerdir sorusu pandemi gibi büyük bir soruna herkesin eşit şartlar altında maruz kalmadığını göstermiştir. Bir önceki bölümde de istatistiklerle bahsedildiği gibi son yarım yüzyılda gelir eşitsizliğinin küresel olarak derinleşmesi büyük felaketlerden de eşitsiz bir durumda etkilenildiğini göstermektedir. Bu nedenle bu bölümde göröleceği üzere adaletin bireysel boyutunun sınırları olduğu gibi toplumsal boyutunun da sınırları olduğu ve her zaman bu ikisinin arasında çatışmacı bir meramin olduğu iddia edilmektedir.

Siyasetin iki merkezi değeri olan eşitsizliğin ve özgür olmamanın sebep olduğu adaletsizlikler günümüzde hala tartışılmaya devam etmektedir. Günümüzde bu yaklaşımlar ve bunların adaletle olan ilişkisi Rousseau üzerinden bu bölümde tartışılacaktır. Rousseau'nun adalet ölçüsünün eşitlik ve özgürlük kavramlarından başladığı görölmektedir.²¹² Bir sonraki başlıkta bu durumun kuramsal arka planı Rousseau'nun eşitlik ve özgürlük kavramları üzerinden incelenecektir.

Adalet için Eşitlik ve Özgürlük Arayışı

Rousseau'nun adaletin temelinde eşitlik ve özgürlüğü aradığı söylenebilir çünkü azınlığın ya da herhangi ayrıcalıklı bir sınıfın olmadığı eşitlikçi bir toplum arayışındadır.²¹³ Bu eşitlik kapsamlı bir eşitlik arayışıdır çünkü Rousseau'ya göre adaletsizliğin ve esaretin

²¹¹ Fanny Lalot, Dominic Abrams, Sanna Ahvenarju, ve Matti Minkkinen. 2021. *Being future-conscious during a global crisis: The protective effect of heightened Futures Consciousness in the COVID-19 pandemic*, *Personality and Individual Differences* 178, s. 2.

²¹² William T. Bluhm. "Freedom in "The Social Contract": Rousseau's "Legitimate Chains"", *Polity* 16, no. 3 (1984): 359-383, s. 370-372.

²¹³ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 1-2.

kaynağı eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla eşitlik adaletin ve özgürlüğün ön koşulu olarak konumlanmaktadır. Rousseau'nun bahsettiği eşitlik mülkiyetten başlar ve herkesin eşit haklarda siyasal sürece tam olarak katıldığı eşitlikçi bir sosyal yapıyı öngörür. Genel irade olarak bahsettiği ve üzerinde çokça durduğu kavram tam eşitliğin olduğu bir ortamda mümkündür.²¹⁴ Bu eşitliğin sağlanabilmesi için toplumda kişilerin birbirleriyle ilişkisini düzenleyen işlevsel kanunların olması adaletin nesnel göstergesidir. Burada öncekilere oranla farklılık adaletin görünür yüzü olarak yasalardan bahsedilmesi yani adalet - yasa ilişkisinin kurulmasıdır.²¹⁵ Ayrıca Rousseau'nun kurgusu ben merkezli liberal bir tahayyülden öte Cumhuriyetçi-toplulukçu bir tahayyülünün başlangıcı olarak görülebilir.²¹⁶ Bunu inşa etmenin yolu ise eşit bireylerin genel iradeyle oluşturacakları bir cumhuriyet sisteminden geçmektedir.²¹⁷ Bu Hobbes'un hak alış-verişi²¹⁸ ile yükümlülük haline getirilen adalet prensibinin normatif haline çok benzerdir. Ancak bu prensibi gerçekleştirebilmesi için bireylerin eşit ve özgür iradeye sahip olmaları gerekmektedir. Özgür ve eşit (eşitliğin burada aynılıktan/ özdeşlikten çok yurttaş olarak haklar düzeyinde eşdeğerliği ifade ettiği söylenebilir²¹⁹) olmayan yurttaşların böyle bir sözleşme yapabilmeleri mümkün olmadığından adaletin sağlanabilmesi de bu durumda zorlu bir meseledir. Aynı zamanda burjuva toplumuna güçlü bir eleştiri olarak görülebilecek bu eşitlik savunması Rousseau'ya göre ancak özgür ve eşit olan yurttaşların²²⁰ belirtilen prensiplerle aralarında toplum sözleşmesini oluşturmalarını ve bunu normatif olarak yasalarla korumalarıyla adaleti sağlamaktadır.²²¹

Rousseau'nun savunduğu özgür ve eşitlikçi siyasal kurgunun metodolojisi önemle vurguladığı genel irade kavramından geçer. Genel irade topluluğun kolektif ortak iradesini yansıtır; çoğunluğun iradesi değildir. Uzlaşma ile ulaşılmış ortak iradedir ve her şeyin

²¹⁴ William T. Bluhm. "Freedom in 'The Social Contract': Rousseau's 'Legitimate Chains'", s. 372-375.

²¹⁵ William T. Bluhm. "Freedom in 'The Social Contract': Rousseau's 'Legitimate Chains'", s. 361-363.

²¹⁶ Annelien de Dijn. "Rousseau and Republicanism", *Political Theory* 46, no. 1 (2018): 59-80, s. 60-65.

²¹⁷ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 7-20.

²¹⁸ Hobbes'a göre doğadan gelen haklarımızın aramızda ferağ, devir gibi yollarla taraflar arası paylaşılması. Örneğin güvenlik ve kendimi koruma hakkımı devlete devredebilirim ve bunun karşılığında devlete vergi veririm. Yaşam hakkımdan ferağ edemem (vazgeçmek) çünkü bundan alacağım bir fayda ya da hakkım yoktur. Thomas Hobbes. *Leviathan*, s. 99-100.

²¹⁹ Veli Urhan. "Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 26, 2016, s. öz kısmı.

²²⁰ Rousseau düşüncesinin sosyalist ya da eşitlikçi bir yapıdan ziyade küçük mülkiyete dayalı bir komün sistemine yakın olduğu söylenebilir.

²²¹ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 1-11.

üzerindedir. Genel irade, birey iradesinin de üzerindedir, birbiriyle çatıştığı noktada genel irade baskındır ve birey iradesi buna uymaya zorlanır.²²² Genel iradeyle ulaşılmış ve toplumun ortak çıkarlarına göre belirlenmiş yasalar adaleti temsil etmektedir. Bu kanunlar herkesin çıkarını yansıtmaktadır ki antik dönemdeki gibi belirli gruplarca saptanmış ya da Hobbes’da olduğu gibi mutlak değil, daha çok işlevsel ve kanunların yeniden şekillendirilmesiyle tekrar değerlendirilebilir niteliktedir.

Rousseau’nun insan doğası okuması oldukça farklı olmasına rağmen Hobbes’la benzer bazı noktaları bulunmaktadır. Hobbes ve Rousseau bu bölümde görüleceği üzere bazı noktalarda benzer çıkış noktalarından hareket etmekle birlikte, idealleştirdikleri modelde farklı bir boyutta ulaştıkları söylenebilir. Buna göre Hobbes’un doğa durumu insan için bir ıstırap iken, Rousseau’ya göre insanın hali özgürlüğü elinden alınmış ve ömrü hapisanede geçen bir ıstırap halidir.²²³ Rousseau’nun içinde bulunduğu zamanda burjuvazinin oluşturduğu çok ciddi eşitsizlikler yaşanmakta ve bu eşitsizliklerden kaynaklanan görünen/görünmeyen zincirler de insanı her yerde köleleştirmektedir. Bu nedenle Rousseau’nun siyasal düşüncesinin çıkış noktası bu eşitsizliklerin tam anlamıyla giderilmesiyle mutlak eşitlik ve bunun getireceği mutlak özgürlük arzusu üzerinden biçimlenmiştir. Çünkü Rousseau eşitsizliği içinde bulunduğu bağlamda kendisi de kişisel olarak büyük oranda deneyimlemektedir. Rousseau kişisel olarak toplumun her sınıfında o sınıfa ait olmadan bulunabilmekte ve aynı gün içerisinde bir prensesle akşam yemeği yerken, gündüz bir çiftçi ile çorba içebiliyordu.²²⁴ Dolayısıyla Rousseau’nun içerisinde bulunduğu bağlamın oldukça eşitsiz ve keskin katmanları olan sınıfsal bir ortam olduğu söylenebilir.

Rousseau’ya göre insan eşit doğmamıştı ancak eşit olmalıydı.²²⁵ Bu nedenle Rousseau için eşitlik doğa durumunda olmayan ancak adalet için inşa edilmesi / olması gereken bir olgu olarak görülmektedir. Dolayısıyla Rousseau için de Hobbes’a benzer şekilde problematik doğa durumunun kendisinden kaynaklanmakta ve bundan çıkışın yolu sözleşmeyle oluşturulacak eşit vatandaşların oluşturacağı bir devletten geçmektedir. Rousseau’ya göre bu durum

²²² Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 7-20.

²²³ Judith N. Shklar. “Jean-Jacques Rousseau and Equality”, *Daedalus* 107, no. 3 (1978): 13-25, s. 13.

²²⁴ Judith N. Shklar. “Jean-Jacques Rousseau and Equality”, s. 14.

²²⁵ Judith N. Shklar. “Jean-Jacques Rousseau and Equality”, s. 16.

Locke'un yaklaşımı gibi var olan siyasal mekanizmaların yetersizliği ya da işlevsizliği değil, Hobbes'daki gibi öznenin kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle doğa durumdan kaçış Rousseau için de önemli bir ölçüdür. Hobbes bunu doğa durumun güvensizliği temelinde meşrulaştırırken, Rousseau bunu doğa durumunun eşitsizliği temelinde meşrulaştırır.²²⁶ Bu durumu toplum öncesi durum olarak görerek doğa durumunda herkes farklı hak ve imtiyazlara sahipken, sözleşme sonrası sivil durumda (toplum durumunda) herkes oluşturulan yasaların önünde eşit olarak görülür.²²⁷

Rousseau'nun Hobbes'dan farklılaştığı ikinci nokta öznenin (devletin) tabii olacağı yasaların oluşturulmasıdır. Hobbes'da bu durum Leviathan'ın kendisi iken, Rousseau'da siyasal otorite (devlet) genel iradenin oluşturacağı yasalara bağlıdır. Bu nedenle Rousseau'da adalet – yasa ilişkisi yaklaşımı görülmeye başlamıştır. Buna göre Rousseau'da öne çıkan siyasal otoritenin kendisinden çok tabii olduğu yasalardır. Çünkü Rousseau'ya göre hiçbir toplum kuralsız yaşayamaz.²²⁸ Ancak tabii ki bu Rousseau'nun devleti önemsemediği anlamına gelmemektedir. Yasaların uygulanabilmesi için bir meşru bir siyasal otoriteye ihtiyaç vardır ki bu da devletin kendisidir. Ancak bahsedildiği gibi daha da önemli olan Hobbes'daki gibi sadece siyasal otoritenin (devletin) varlığı değil, onun hangi yasalara (genel irade tarafından oluşturulacak) tabii olacağıdır.

Rousseau'da görüldüğü gibi yüksek otorite olarak öznenin (devletin) kendisi değil, genel irade ile oluşturulmuş yasalar egemen olarak görülmektedir. Bunun geçerli olabilmesi için de eşitlik oldukça önemli görülmektedir. Çünkü böyle bir modelin işleyebilmesi için tam bir eşitlik olabilmelidir ki hukukun üstünlüğü ilkesi tam olarak gerçekleşebilsin.²²⁹ Rousseau'nun siyasal modeli nedensel olarak birbirine oldukça bağlı bir modeldir ve her kavram, ilke ya da norm diğer bir kavram, ilke ya da normun doğru şekilde çalışabilmesi için

²²⁶ Emre Karatekeli. "The Modern Value of the State of Nature in Rousseau's Political Thought", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 31, (2021): 211-224, s. 213.

²²⁷ John T. Scott. "The Theodicy of the Second Discourse: The "Pure State of Nature" and Rousseau's Political Thought", *The American Political Science Review* 86, no. 3 (1992): 696-711, s. 696-701.

²²⁸ Judith N. Shklar. "Jean-Jacques Rousseau and Equality", s. 17.

²²⁹ Arthur M. Melzer. "Rousseau's Moral Realism: Replacing Natural Law with the General Will", *The American Political Science Review* 77, no. 3 (1983): 633-651, s. 645-650.

gereklidir. Burada da eşitliğin sağlanamamasıyla genel iradenin işletilememesi ve sonunda yasaların belirli bir grubu/sınıfı kayırması gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle Rousseau için eşitlik tam anlamıyla toplumda yerini bulabilmelidir ki doğru yasalar çıkartılabilsin. Dolayısıyla Rousseau için yasaların üstünlüğü normu örneğin günümüz adalet tartışmaları için çıkartılabilecek bir norm olmasına rağmen, bunu ancak eşitliğe ekonomik ve sosyal açıdan tam olarak ulaşabilen toplumların yapabileceği görülmektedir. Eşitlik olmadan genel irade dediğimiz kavramın çalışabilmesi neredeyse imkansızdır ki o zaman genel irade çoğunluğun yani genel olarak güçlü olanın iradesine dönebilmektedir.²³⁰

Günümüzde hukukun üstünlüğü söylemsel olarak oldukça etik gibi görünmesine rağmen içeriğinin üstünler hukuku gibi algılanması ve uygulanması hem ulusal sınırlar içerisinde hem de uluslararası düzeyde eşitliğin ciddi anlamda bozulmasından kaynaklanmaktadır.²³¹ 1980'lerden beri hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımı ve ekonomik dengesizlikler artmaktadır. Büyük kitleler yoksulluğa, zenginleşen küçük bir sınıf ise servetini daha da arttırıp tekelleşme yolundadır.²³² Yasaların üstün olabilmesi için onu yapan insanların ya da devletlerin de tam anlamıyla eşit olması gerekmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin artması yasaların da genel iradenin değil, çoğunluğun ve güçlü olanın iradesinin bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda genel irade ve çoğunluğun iradesi arasında önemli ayrımlar bulunmaktadır. Bir sonraki başlıkta bu ayrımdan bahsedilecektir.

Çoğunluk İradesinin Adaletsizliğine karşı Genel İrade

Günümüzün eşitsizlik ortamında genel irade olarak kullanılan söylemler aslında toplumda herkesin ortak iradesi gibi lanse edilirken, aslında çoğunluğun azınlığa tahakkümü

²³⁰ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 54-57.

²³¹ Erik Cornell. 2013. *From the Laws of Rulers to the Rule of Law*, Desert Hearts Publishers, s. 1-5.

²³² Jerry Harris. "Global monopolies and the transnational capitalist class", *International Critical Thought* 2, no. 1 (2012): 1-6, s. 1-6.

gibi görünmektedir.²³³ Bu da Rousseau'nun genel irade kavramına benzetilmektedir ki aslında bu durum Rousseau'nun çoğunluğun iradesi dediği kavramdır ve bu durum eşitsizliğin olduğu yerlerde güçlü olanın diğerini köleleştirmesi olarak görülmektedir.²³⁴ Genel irade tam anlamıyla eşit olan toplum ya da toplumların çıkartacağı yasalardır. Her ne kadar toplumu bu şekilde monolitik bir sosyal yapı olarak görmek özellikle günümüzün çoğulcu ortamında eleştirilebilir olmasına rağmen, çoğunluk iradesinin genel irade olmadığı ve de Rousseau için çok daha tehlikeli bir durum olduğudur.²³⁵ Günümüzün bir gerçekliği bozulan ekonomik dengelerde eşitsizliğin ciddi anlamda artması ve çoğunluk iradesinin günümüzde neredeyse her yerde hakimiyet kurması ve bunu genel irade ya da demokrasi üzerinden meşrulaştırmaya çalışabilmesidir.

Bu nedenlerle denilebilir ki Rousseau'nun siyasal düşüncesinin temelinde eşitlik mutlak anlamda bir gerekliliktir. Aksi takdirde Rousseau'nun tüm siyasal kurgusu zayıflayabilmektedir.²³⁶ Rousseau düşüncesi kendisinin de *Toplum Sözleşmesi* kitabında bahsettiği gibi bütüncül bir kurgudur. Parçalı bir kurgu değildir. Parçalı bakıldığında sorunlu ancak bütüncül bakıldığında anlamlı bir kurgudur. Rousseau'nun bu durumu özellikle ifade etmesi bu sisteme parçalı bakıldığında yanlış anlaşılmalara neden olabileceğini düşünmesindendir.²³⁷ Günümüzde Rousseau'yu eleştiren literatürün büyük bir kısmında bu durum gözlemlenebilir. Örneğin genel irade kavramı çoğunluğun iradesiyle karıştırılabilmektedir. Diğer yandan genel iradeyi eleştiren yaklaşımlarda eşitlik normunun gerekliliğinden bahsedilmediğinde kavramın nasıl yanlış kurgulanabileceği görülebilmektedir. Bu durum Rousseau'nun siyasal kurgusunun eleştirilemez olduğu anlamına gelmemektedir ancak nedenselliğin kurulamaması ve bütüncül yaklaşımın olmaması Rousseau'nun günümüzde farklı okunabilmesine neden olduğu söylenebilir.²³⁸ Bu farklı okumaların bir yanlışlıktan ziyade Rousseau'nun genel irade kavramının müphem olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

²³³ Michael Mitsopoulos. 2007. *Majority Rule, Minority Rights and Corruption*. SSRN Electronic Journal, s. 1-4.

²³⁴ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, s. 56-60.

²³⁵ Arthur M. Melzer. "Rousseau's Moral Realism: Replacing Natural Law with the General Will", s. 641-645.

²³⁶ Judith N. Shklar. "Jean-Jacques Rousseau and Equality", s. 13-20.

²³⁷ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 29.

²³⁸ Gerasimos Kakoliris. "Misreading Rousseau? Jacques Derrida's Deconstructive Reading of Rousseau's Essay on the Origin of Languages", *Philosophy Study* 5, no. 10 (2015): 499-512, s. 499-500.

Rousseau'daki bu bütüncül yaklaşım aslında bütüncül ya da monolitik bir toplum yapısı/inşasıdır ve bu toplum ideali Rousseau'ya göre düzenli bir toplum oluşturma/inşa çabasıdır.²³⁹ Rousseau doğa durumunun eşitsizliğinden kurtulabilmek için öncelikle bir toplum inşa etme idealini ardından bu toplumun genel iradeyle oluşturacağı yasalarla oluşturacağı ya da çatısı altında toplanacağı bir devlet ideali kurgulamıştır. Ancak Rousseau'da öncelikli olan toplumun kendisidir dolayısıyla adaleti sağlayacak özne de bu durumda toplum ve toplumun normlardır. Rousseau'da Hobbes gibi bütüncül ve parçadan çok bütüne bakan bir yaklaşıma sahiptir.²⁴⁰ 'Beden' siyaseti Rousseau için de geçerli bir analogidir ki toplum da aynı beden gibi işlevleri tanımlanmış parçalardan oluşarak hareket etmektedir.²⁴¹ Bu anlamda Rousseau için düzenli bir toplumun anahtarı da parçaların doğru hareket etmesinden yani insanların yasalar çerçevesinde hareket etmesinden geçmektedir ve yine Hobbes'la benzer şekilde Rousseau'ya göre de bütün korunmalıdır ki parça güvende olsun; bu nedenle Rousseau için korunması gereken temel özne toplumdur denebilir. Öncelikli olan devletin kendisi değildir. Devlet bu kurguya göre toplumu koruyan bir çatı görevindedir. Çatı yıkılsa bile toplum korundukça yeni çatıyı inşa edebilir. Rousseau için temelde korunması gereken düzenli toplum (*well-ordered society*) ve onun genel iradesidir. Rousseau için de devlet vazgeçilmez ve gerekli bir olgudur ancak kurgusu ve işlevi bahsedildiği gibi farklıdır. Devleti kuran toplumun kendisidir. Onu yasalarla bağlayan da toplumun genel iradesidir.²⁴²

Dolayısıyla Rousseau için temel olan düzenli toplumun kurulabilmesidir. Toplum olarak yek vücut olunabilmesidir. Bu toplum inşa edilebilirse tek egemen olarak görülmektedir. Ancak bu Hobbes'daki gibi Leviathan'a benzer bir siyasal bir otorite değildir. Gerçek bir kişi de değildir. Locke'daki gibi işlevsel ve araçsal bir devlet de değildir. Bireylerin birleşerek artık bireyden farklı bir olguya yani toplum olgusunu oluşturarak egemen bir güç haline gelebilmesidir.²⁴³ Rousseau'ya göre önemli olan özgürlük idealindeki bireyin her yerde tek başına zincire vurulabilirliği ancak bu egemen gücü (toplumu) zincire vurmanın

²³⁹ Maurizio Viroli. 2002. *Jean Jacques Rousseau and the 'well-ordered' society* çev. Derek Hanson, Cambridge University Press, s. 158-160.

²⁴⁰ Jeremy Jennings. *Rousseau, social contract and the modern Leviathan*, s. 117-126.

²⁴¹ Maurizio Viroli. *Jean Jacques Rousseau and the 'well-ordered' society*, s. 223.

²⁴² Maurizio Viroli. *Jean Jacques Rousseau and the 'well-ordered' society*, s. 223-235.

²⁴³ John B. Noone. "The Social Contract and the Idea of Sovereignty in Rousseau", *The Journal of Politics* 32, no. 3 (1970): 696-708, s. 697-703.

zorluğudur.²⁴⁴ Rousseau bütünü bu şekilde hayal ettiği için bu monolitik bütün içindeki sorunları görmek zorlaşabilmektedir. Buna göre bireyin / insanın özel iradesi genel iradeyi asla geçemez. Birey genele daima uymakla yükümlü ve zorunludur. Bu yönüyle insanın özel iradesinin önündeki engel büyüktür.²⁴⁵ Bu nedenle denilebilir ki Rousseau için özgürlük insanın her istediğini yapabilmesi ya da yapma / yapmama iradesi değildir toplum olarak bağımsız olma idealidir. Bu noktada artık eşit toplum ve onun genel iradesi gerçekleşebildiği için Rousseau'ya göre artık toplum özgürleşmiş ve adaleti sağlayabilmek için kendi yasalarını yapabildiği için egemen duruma ulaşmıştır. Egemenliğin kurulması Rousseau'nun özgürlük ve adalet ideali için önemli bir olgudur. Bu nedenle bir sonraki başlıkta siyasal otoritenin egemenliği nasıl tanımlandığı incelenecektir.

Toplum, Siyasallaşma ve Adalet için Egemenliğin Kurulması

Rousseau'nun toplum idealinin bir diğer önemli yansıması siyasal olanın da öneminin artmasıdır. Yani toplumun tam olarak eşit olmasının yanında olmazsa olmazı aynı zamanda toplumun siyasallaşmasıdır. Birey ve onun kolektif haliyle oluşturduğu toplum için siyasal olan vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü Rousseau'ya göre birey ve toplum siyasallaşmalıdır ki genel iradeyle oluşturduğu yasalarla egemenlik (*sovereignty*²⁴⁶) kurulabilsin. Bu egemenliğin niteliği ise farklı bir siyasal kurgudur buna bir sonraki paragraflarda değinilecektir. Rousseau'nun bu yaklaşımı adalet kavramını çözümlenebilecek ya da sadece hakların tanımlanması ve sahibine verilmesi üzerinden tanımlanan dar bir seçkinci anlayıştan, üzerinde siyasal yollarla eşit ve özgür fertlerin oluşturduğu toplulukçu / cumhuriyetçi bir alana genişlettiği iddia edilebilir.²⁴⁷

Rousseau'nun bu anlamda temel yaklaşımı öncelikle eşitlik temelinde toplumun kurulabilmesi ve bu toplumun siyasallaşmasıdır. Bu siyasallaşma aynı zamanda toplumun düzeni için siyasal kurumsallaşmanın da tamamlanabilmesidir. Bunun için de adaletin nesnel

²⁴⁴ Judith N. Shklar. "Jean-Jacques Rousseau and Equality", s. 17.

²⁴⁵ Philip J. Kain. "Rousseau, the General Will, and Individual Liberty", *History of Philosophy Quarterly* 7, no. 3 (1990): 315- 334, s. 330-334.

²⁴⁶ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 12-13.

²⁴⁷ Wm. A. Dunning. "The Political Theories of Jean Jacques Rousseau", *Political Science Quarterly* 24, no. 3 (1909): 377-408, s. 396-397.

olarak inşası yani hukuk ve yasaların tanzimi Rousseau için önemlidir.²⁴⁸ Bu durumun gerçekleşebilmesi için de siyasal topluma ulaşılması gerektiğini savunmaktadır.²⁴⁹ Doğa durumundan sivil topluma geçiş meşru bir siyasal otorite (devlet) ile mümkünken siyasal topluma geçiş genel irade ile oluşturulan yasalar ve hukuk ile mümkündür. Bu anlamda Rousseau için sivil toplumdan siyasal topluma geçiş sürecinde adalet temel bir paradigmadır.²⁵⁰

Hobbes'la benzer şekilde Rousseau da bu geçiş ve inşa sürecinin doğal bir süreç olmadığı ve kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini iddia etmektedirler. Bu nedenle ikisi için de siyasal otoriteye (devlet) olan ihtiyaç hiç bitmemektedir. Bu süreç doğal olarak gerçekleşmediğinden, inşa edilen süreci de siyasal otoriteyi koruması öngörülmektedir. Bu anlamda Hobbes ve Rousseau'nun düşünce şekline göre doğal / gerçek özne olan insan ölümlüdür ancak süreç içerisinde oluşturulan / inşa edilen siyasal otorite ebedi ve onu koruyan özne de o zaman ebedi ve mutlak olmalıdır düşüncesi ortaya çıkmaktadır.²⁵¹ Bu nedenle Hobbes ve Rousseau'nun süreci değil ancak özneyi mutlaklaştırdığı görülebilir ve bugünden bakıldığında bunun zararları günümüze kadar görülebilir. Çünkü Locke bölümünde gördüğümüz üzere kurumlar da bir zaman sonra yozlaşarak, işlevsizleşerek vb. zararlara uğrayabilir. Kurumlar da statik olgular değil, dinamik olgulardır ve insan ya da toplumun içinde bulunduğu bağlama göre biçimlenmektedirler.²⁵² Locke için bunun bireye yansımaları adalet ölçüsü iken, Rousseau için bu durum toplumun kendisi ve toplum düzenine olan etkidir.

Sonuçta bu alt bölüm için iddia edilen Rousseau için oldukça eşitsiz ve özgür olmayan bir bağlamda adaletsizliğinin ancak toplum sözleşmesiyle kurulabilecek düzenli toplum idealinden geçtiği iddia edilmektedir. Bu düzenli toplumun adil olabilmesi için tam bir eşitlikte olması ile genel iradesinin de adalet için yasalar / hukuk inşa edilebileceği öngörülmektedir. Bir sonraki bölümde Rousseau'nun adalet için yasa / hukuk inşa etme süreci incelenecektir.

²⁴⁸ Wm. A. Dunning. "The Political Theories of Jean Jacques Rousseau", s. 391-395.

²⁴⁹ Maurizio Viroli. 2013. *Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'*, Cambridge University Press, s. 45

²⁵⁰ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 118-125.

²⁵¹ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 25-27.

²⁵² Nafi Ghaniy, ve Fithra Faisal Hastiadi. "Political, Social and Economic Determinants of Corruption", *International Journal of Economics and Financial Issues* 7, no. 4 (2017), s. 144-147.

Rousseau'nun Adalet Çerçevesi ve Genel İradeyle Yasa / Hukuk Oluşumu

Bahsedildiği gibi Rousseau'da adaletin öznesi toplumun kendisidir. Bu toplum da doğal yollarla değil, siyasal yollarla inşa edilmektedir / oluşmaktadır. Çünkü adaletin nesnel göstergesi olarak hukukun inşasını bu öznenin (toplum) genel iradesiyle gerçekleştirmektedir. Rousseau'ya göre düzenli toplum normlardan ve kurallardan oluşmaktadır.²⁵³ Adaletin de normları ve kuralları vardır. Rousseau'da adalet açısından sorumlu olan öznenin adil olup, olmayacağı meselesi sorunludur. Çünkü Rousseau'ya göre toplumun genel iradesi şaşmaz ve yanılmazdır ve insan kendi aleyhine karşı davranamaz.²⁵⁴ Ancak toplumun her zaman adalet için doğru normu bulup, bulamayacağı meselesi sorunlu gözükmemektedir. Bu nedenle günümüzde hukuk ve adaletin hala aynı şeyi ifade ettiğini iddia edememekteyiz. Çünkü var olan hukuk her zaman adaleti gerçekleştiremeyebilmektedir.²⁵⁵ Bu noktada Rousseau'da adaletin tamamen nesnel bir alana yani pozitif hukuk alanına indirgendiği söylenebilir.

Rousseau adaleti bireye / insana indirgememektedir. Buna göre adalet mefhumu toplumsal adaletin ve düzenin sağlanmasından geçmektedir. Çünkü adalet sadece tek bir kişinin ve tek bir boyutun değil, toplumsal bir karşılıklılığa da dayanmaktadır. Bu karşılıklılık çok boyutlu hale geldiğinde ise zaten toplumu oluşturmaktadır. Bu noktada Rousseau için adalet birey üzerinden değil, toplum üzerinden okunmaktadır. Ancak bu toplum okuması her zaman bireyin aksine ya da aleyhine olan bir durum da değildir. Çünkü Rousseau insanın özel iradesinin genel iradeyle çakışabileceğini iddia etmesine rağmen, çoğunlukla insanın toplumsal davranışlarının rasyonel olduğunu düşünmektedir. Yani Rousseau'ya göre genel irade çoğu zaman özel iradeden daha rasyonel ve hakkaniyetlidir.²⁵⁶ Herkesin kendi iradesini düşündüğü yerde bağımsız bir toplum olamayacağını çünkü böyle bir durumda toplumun en önemli temel değeri gördüğü eşitliğin bozulacağını iddia etmektedir.²⁵⁷ Eşitliği bozulan toplumun ise artık genel iradesinin değil, çoğunluğun (ki bu da ekonomik ya da sosyal olarak

²⁵³ Maurizio Viroli. *Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'*, s. 118.

²⁵⁴ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, s. 54.

²⁵⁵ Wouter Veraart. "The Experience of Legal Injustice", *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 43, no. 3 (2014), s. 267-273.

²⁵⁶ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 124.

²⁵⁷ Judith N. Shklar. "Jean-Jacques Rousseau and Equality", s. 17.

güçlü olanın) iradesinin hakim olacağı bir toplum olacağını varsaymaktadır. Bu da nihai noktada yine bireye/insana zararı dokunabilecek bir noktayı işaret etmektedir.

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin gerilemesiyle (*democratic backsliding*) buna benzer durumların yaşandığı görülebilir. Demokrasinin sadece seçimlere indirgendiği bu gibi durumlarda çoğunluğun azınlığa tahakkümü ya da çoğunluk zorbalığı eşitsiz toplum yapısının etkisiyle daha sık görülebilmektedir.²⁵⁸ Diğer yandan bu durum millet iradesi, demokrasinin iradesi gibi söylemlerle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Daha da ilginç ve aslında yanlış olanı bu siyasal kurgunun Rousseau'ya referansla yapılabilmesidir. Genel irade tam anlamıyla ekonomik ve sosyal haklar temelinde eşit olanların toplumsal iradesidir. Çoğunluğun iradesi ise tam anlamıyla eşit olmayanların yaşadığı toplumda güçlü olanın (ya da güçlü olmaya çalışanların) iradesidir.²⁵⁹ Böyle bir ortamda seçimlerin neredeyse bir savaş ortamı gibi görülmesi, kurumların kalelere benzetilmesi, kazananın sınırsız iktidar gibi bir ganimete ulaştığı, kaybedenin ise yok olmakla tehdit olduğu savaşa benzer bir seçim siyaseti sürecine girildiği söylenebilir.²⁶⁰

Rousseau'ya göre genel iradenin olduğu yerde özgürlük (bağımsızlık anlamında), çoğunluğun iradesinin olduğu yerde ise insan sürekli bir zincire vurularak özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Rousseau'nun da dediği gibi insan özgür doğmuştur. Ancak her yerde zincire vurulmuştur. İnsan doğal olarak özgürdür. Ancak yaşamında da özgür olabilmek için siyasal bir mücadele vermelidir.²⁶¹ Çünkü siyasal olarak özgür bir ortam içine doğmayabilir. Siyasal olarak özgür bir ortam meselesi ise tartışmalı bir konudur. Ne olduğunda ya da olmadığında özgür bir siyasal ortamda oluruz sorusu özgürlük tartışması için önemli bir sorudur. Diktatörlük, otoriteriyen ya da faşizm gibi özgürlüğü doğrudan kısıtlayıcı rejimleri bir tarafa bırakırsak özgür olduğunu iddia ettiğimiz rejimler altında da ne kadar özgür olduğumuz tartışmalıdır. Philip Pettit, liberal ve cumhuriyetçi özgürlük anlayışını karşılaştıran

²⁵⁸ David Andersen. "Review: Comparative Democratization and Democratic Backsliding", *Rev: Conservative Parties and the Birth of Democracy* by Daniel Ziblatt: Dictator and Democrats: Masses, Elites, and Regime Change by Stephan Haggard and Robert R. Kaufman: How Democracies Die by Steven Levitsky and Daniel Ziblatt, *Comparative Politics* 51, no. 4 (2019): 645-663, s. 646-650.

²⁵⁹ Ceren Kalfa, ve Faruk Atay. "Rousseau ve Çoğunlukçu Demokrasi", *alternatif politika* 7, no. 3 (2015), s. 1-3.

²⁶⁰ Thad Dunning. "Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics", *The Journal of Conflict Resolution, Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics* 55, no. 3 (2011): 327-339, s. 329-332.

²⁶¹ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 151-155.

çalışmasında liberallerin özgürlüğü müdahalesizlik üzerinden, cumhuriyetçilerin ise tahakküm üzerinden değerlendirdiğini ortaya koyar. Ancak asıl özgürlüğün keyfi irade üzerinden müdahalesizlik olarak değil, dengeli ve kontrol edilebilir tahakküm üzerinden değerlendirilebileceğini savunur.²⁶² Çünkü birey iradesi üzerinde keyfi bir tahakküm bulunduğu sürece özgürlük belirli iktidarların izin verdiği ölçüde bugün izin verilen yarın ise verilmeyen keyfi bir alandadır. Cumhuriyetçi özgürlük ise özgürlüğü tahakküm ve iktidar ilişkileri üzerinden görür.²⁶³

Özgürlüğün güç üzerinden okunması ise toplumda eşitsizliklerin artmasıyla çoğunluğun iradesinin ya da güç için çoğunluk arayışının artması anlamına gelmektedir. Bu noktada bölüm başlığı ile ilgili olarak akla şu soru gelmektedir: Adaletin iradesi var mıdır varsa kimin elindedir? Rousseau'ya göre toplumunda eşitsizliği gideren ve tam anlamıyla eşit olabilen ve eşit olduğunda genel iradesi işleyen toplumun iradesi adaleti gerçekleştirebilir. Rousseau'ya göre eşit toplum adaletin kendisini, eşit toplumun genel iradesi de adaletin iradesini yasalarla hukuk oluşturarak tamamlamaktadır. Rousseau'ya göre insan ancak o zaman bağımsızlaşabilmektedir.²⁶⁴

Bahsedildiği gibi toplumsal adaletin en temel öğelerinden biri olan mütakabiliyet / karşılıklılık (*reciprocity & other directedness*) üzerinden görülmektedir. Rousseau'ya göre bu durumun ilkesel olarak kalması yeterli değildir. Siyasal sistemin de bu karşılıklılığı kurması, yürütmesi ve koruması gerekmektedir.²⁶⁵ Özel iradenin artmasıyla eşitliğin bozulduğu ve adaletsizliklerin de arttığı görülebilmektedir. Ayrıca toplumsal adalet öncelikle kendini değil, karşındakini düşünmekle başlayan bir düşünce sistemi olduğu için özel irade yerine genel irade öne çıkartılmaktadır. Ancak buna rağmen, Rousseau'nun bireyciliği tamamen yok saydığı ya da pejoratif gördüğü de söylenemez. Sadece öncelikli ve de üstün olan adaletin karşılıklılık esasına da uygun şekilde önce karşındakini düşünmek, sonrasında da bunun genele yani topluma olan yansımasını düşünerek hareket etmekten geçmektedir. Çünkü toplumu oluşturan temel özne yine insan ve onun Rousseau'ya göre etik davranmasından

²⁶² Philip Pettit. 1998. *Cumhuriyetçilik, Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi* çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, s. 27-31.

²⁶³ Philip Pettit. *Cumhuriyetçilik, Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, s. 43-54.

²⁶⁴ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 118-155.

²⁶⁵ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 126.

geçmektedir. Özel iradeyi gerektiğinde kendi rızasıyla genel iradenin arkasında bırakmak ancak etik davranabilen erdemli insanın yapabileceği bir hareket olarak görülmektedir.²⁶⁶

Buna göre eşit vatandaşların kendi rızalarıyla daha büyük bir iyinin, yani Rousseau'ya göre 'ortak iyi'ye ulaşmak için, kendi özel iradelerinden gerektiğinde vazgeçebilmeleri gerektiği belirtilmektedir.²⁶⁷ Bu adaletin önemli bir öncülüdür. Çünkü adalet bahsedildiği gibi sadece birey üzerinden okunabilecek kadar tek boyutlu bir yapıya sahip değildir. Günümüzün önemli adalet düşünürlerinden Micheal Sandel *Adalet* kitabının ilk bölümlerinde bunu ortaya koymaktadır. Buna göre insanın hangi seçeneği seçtiğinde daha doğru ve adil bir seçim yapılabileceğini zor örnekler üzerinden sormaktadır. Örneğin zorunda olsak bir kişinin mi yoksa beş kişinin mi ölmesinin daha adil olduğuna karar vermek ya da denizde mahsur kalmış gemicilerin kimi ölüme mahkum edeceğini eşitlik üzerinden mi, fayda üzerinden mi yoksa rastgele kurayla seçim ile yapmanın mı daha adil olabileceği gibi soruları önümüze çıkarmaktadır. Sonuçta doğru ya da adil olarak seçtiğimiz yolun faydacı, bireyci, toplumcu vb. şekilde ayrılabilmesini göstermektedir.²⁶⁸ Buna göre bazen bir kişinin ölümü binlercenin insanın kurtulabilmesine neden olabilmektedir. Bu en aşırı örnek olmakla birlikte bazen genel olanın iyiliği için bireyden vazgeçilebilmesi oldukça zor olsa da adaletin temel felsefesi için doğal görülebilmektedir. Bu da adaletin paradoksal bir kavram olduğunu ve oldukça zorlu bir kavram olduğunu tekrar hatırlatmaktadır.

Rousseau için de bu gereklilik öncelikli olarak etik davranan insanın sivil toplum ve siyasal toplumun oluşabilmesi için gerekli olan iradeyi ortaya koymasını oluşturmaktadır. Ancak bu karşılıklılık sonucu oluşan genel irade ve egemenliğin de şaşabileceği ya da zamanı gelip yozlaşabildiğinde adaletten şaşabileceği hem Hobbes'ta hem de Rousseau'da görülmemektedir. Çünkü beden siyasetinden hareket eden iki düşünür de bedenin kendi organlarına zarar veremeyeceğini düşünmektedir. Bu nedenle hiçbir şekilde insanın kendi oluşturduğu siyasal otoritenin (Leviathan ya da Rousseau'nun egemen toplumu) hiçbir zaman

²⁶⁶ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 158-159.

²⁶⁷ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 54-56.

²⁶⁸ Michael Sandel. 2013. *Adalet, Gereken Doğru Şey Nedir?* çev. Mehmet Kocaoğlu, Bigbang Yayınları 3, s. 44-70.

insanın aleyhine olamayacağını düşünmektedirler.²⁶⁹ Locke ile başlayan bu kaygı aslında hiç de gerçek dışı görülmemektedir. Hem tarihsel hem de bağlamsal bakıldığında bu oluşumların da adaletsizliğe sapabileceği durumu oldukça muhtemeldir ve günümüze kadar defalarca görülebilmektedir. Rousseau'nun son durumda mutlak olarak görülebilecek bir egemen kurgusu (yasa ve hukuk üzerinden olsa dahi) adalet açısından her zaman doğru sonuçları olan siyasi bir kurgu olarak görülmeyebilir.

Rousseau adaleti ve özgürlüğü sadece yasalara ve genel irade tarafından oluşturulan hukuka indirgemektedir. Rousseau'ya göre genel irade tarafından oluşturulmuş bir hukuk varsa insan adil bir yerde yaşamaktadır.²⁷⁰ Günümüzde bunun geçerliliği oldukça sorgulanabilir. Çünkü modern hukuk günümüz adaletsizliklerini tam anlamıyla giderebiliyorsa günümüzde küresel olarak artan adalet talebinin sebebi neye, kime ya da hangi olguya bağlanmalıdır sorusu akla gelmektedir.²⁷¹ Buna göre adalet aslında sadece hukukun ve yasaların işi olarak görüldüğünde adaletin çok boyutluluğu dar bir alana hapsedilebilmektedir. Bu adalet açısından oldukça tehlikeli bir durum olarak görülebilir. Çünkü bahsedildiği gibi adalet; eşitlik, özgürlük, karşılıklılık, etik, vb. birçok kavramdan oluşan aynı zamanda bu kavramlara göre de içerisinde paradokslar oluşturan netlik ve mutlaklığa sığmayacak bir kavram olarak dar bir alana hapsedildiğinde hem bağlam hem de içeriğinden kopararak sabit bir tanıma indirgenebilmektedir. Halbuki eşitlik, özgürlük vb. kavramlar değiştikçe bunlardan beslenen bir kavram olarak adalet kavramı da sabit kalmamaktadır.²⁷² Dolayısıyla adalet gibi geniş bir kavramı sadece hukukun bir ögesi olarak görmek adalet açısından çok dar bir bakışı ifade etmektedir.

Rousseau'da siyasi otoriteyi bağlayan ve sınırlandıran ya da güçlendiren tek şey sadece genel irade ile oluşturulan yasalardır. Rousseau bu yasaların üstünlüğü savunduğundan yüksek meşru otorite olarak anayasa fikrinden de bahsetmiştir. Bu anlamda Rousseau'nun

²⁶⁹ Peter J. Steinberger. "Hobbes, Rousseau and the Modern Conception of the State", *The Journal of Politics* 70, no. 3 (2008): 595-611, s. 596-600.

²⁷⁰ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 129.

²⁷¹ Thomas R. Kearns, ve Austin Sarat. 1996. *Legal Justice and Injustice: Toward a Situated Perspective* içinde Thomas R. Kearns, Austin Sarat (Eds.), *Justice and Injustice in Law and Legal Theory*, 1-18, University of Michigan Press, s. 1-5.

²⁷² James C. Davies. "Political Stability and Instability: Some Manifestations and Causes", *The Journal of Conflict Resolution* 13, no. 1 (1969): 1-17, s. 1-13.

adalet çerçevesi karşılıklılığı benimseyen, özel çıkarları reddeden ve yasalara indirgenen pozitif hukuk anlayışdır denilebilir. Buna göre aslında rasyonelleştirilmeye çalışılan şeyin toplumun ancak yasalarla yönetilebileceği iddiasını savunma olduğu söylenebilir.²⁷³

Yasaların egemenliği ve yasaların önünde herkesin eşit olması Rousseau'nun genel olarak adalet çerçevesini oluşturmaktadır. Rousseau için en yüksek otorite ve egemenliğin temsili yasalardan (hukuktan) geçmektedir. Özgürlük de ancak genel iradeye uyulduğunda gerçekleşebilecek bir olgu olarak okunmaktadır.²⁷⁴ Bu nedenle Rousseau için özgürlük negatif özgürlük bağlamında değerlendirilebilir. Bunun en önemli sebebi Rousseau için adalet kavramının özgürlüğe göre daha öncelikli bir kavram olmasıdır. Düzenli toplum, yasalar ve özel iradenin genel iradeye uyması Rousseau için pozitif özgürlükten ya da bireyin iradesinden / bireyin temel özgürlüklerinden daha önemlidir.²⁷⁵

Adalet, özgürlük gibi kavramlar nitelikleri ve içeriklerinin tarihsel ve bağlamsal olarak nasıl ele alındığına göre tanım ve çerçeveleri değişebilen kavramlardır ve bu değişimler kavramları bazen birbirine yaklaştırabilirken, bazen de kavramları birbirilerinden uzaklaştırabilmektedir. Örneğin içinde bulunduğu bağlama göre adalet için çok gerekli bir önlem ya da davranış, bazen özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olabilmektedir.²⁷⁶ Bu noktada özgürlüğün mü daha önemli olduğu yoksa adaletin mi daha öncelikli olduğu tartışması göreceli bir tartışmadır. Yakın geçmişte yaşanan pandemi ve sokağa çıkma yasakları toplumsal sağlığın mı, adaletin mi yoksa özgürlüklerin mi öncelikli olduğu meselesini her toplumda farklı algılarla yönetmiştir.²⁷⁷ Ancak bu örneklerle anlatılmak istenenin bazen kavramların karşı karşıya gelebilmesidir ve buna göre hangi kavramın öncelendiğinin önemli olmasıdır. Buna göre Rousseau için bu daima adalet ve yasaların önceliğidir. Bu nedenle Rousseau özgürlük düşünürü gibi görünmesine rağmen aslında adalet öncelikli (yasa koşullu) bir özgürlük savunucusudur. Bu durum sadece Rousseau'yu liberal anlamda değerlendiren düşünürleri değil, cumhuriyetçi özgürlük anlayışı bakımından da Rousseau'yu bu kategoriye

²⁷³ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 148.

²⁷⁴ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 149.

²⁷⁵ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 18-30.

²⁷⁶ Arnold S. Kaufman. "The Paradoxes of Freedom by Sidney Hook", *Review, The Journal of Philosophy* 62, no. 9 (1965): 241-246, s. 241-246.

²⁷⁷ Johan C. Bester. "Justice, Well-Being, and Civic Duty in the Age of a Pandemic: Why we all Need to Do our bit.", *Journal of Bioethical Inquiry* 17, (2020): 737-742, s. 737-742.

sokabilmektedir. Çünkü bahsedildiği gibi liberal yaklaşım özgürlüğü irade üzerinden okurken, Cumhuriyetçi yaklaşım özgürlüğü tahakküm üzerinden okur. Rousseau'da liberal anlamda bakıldığında zaten özel irade genel iradeye tabii olduğu için liberal bir özgürlük anlayışı düşünülemezken, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımında da özgürlük genel iradenin oluşturduğu egemenin yasalarla düzenlediği ölçüde mümkündür. Önünde yine güçlü bir tahakküm bulunmaktadır. Bu anlamda cumhuriyetçi özgürlüğe yakın ancak günümüz cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımlarına da uzak sayılabileceğinden adalet koşullu bir özgürlük anlayışıdır.²⁷⁸

Toplum sözleşmesi ekolü için özgürlük kavramı her düşünür için sorunlu bir kavram olarak öne çıkabilmektedir. Çünkü sözleşmecî yaklaşımın temelinde bireye yüklenen bir sorumluluk ve yükümlülük vardır. Bu nedenle bireyin iradesi meselesi daima sorunlu bir konu olagelmıştır.²⁷⁹ Sadece Locke bu anlamda ikinci bölümde görüldüğü gibi bu duruma dikkat çekmiştir. Ancak ikinci bölümde de bahsedildiği gibi Locke'un adalet kavramını diğer düşünürlerle göre daha az kullandığı ikinci bölümde belirtilmiştir. Çünkü adalet bir toplumsal karşılıklılığı esas alan bir kavramdır ve kimi durumlarda bireyi aşan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanabilmektedir. Bu nedenle adaletin öncelenmesi, kimi durumlarda özgürlük meselesine dönüşebilmektedir.

Günümüzde de bu ikilimde kalınabilmektedir. Bahsedildiği gibi pandemi hem özgürlükleri hem de birey ve toplum hakları gibi konuları tekrar gündeme getirmiştir ve bu gibi durumlarda öncelenmesi gerekenin hangisi olduğu göreceli bir tartışma olarak görünmektedir ancak Rousseau gözüyle günümüze baktığımızda her zaman yasaların ve hukukun öncelenmesi ilkesi görülebilmektedir. Bu durum eğer özgürlüklerin kısıtlanmasını gerektiriyorsa zor kullanma meşruiyetini sahip olan egemenin bunu yapılabileceği savunulmaktadır.²⁸⁰ Pandemi döneminde insanların evden çıkmaması için kapıların zincirlenmesi gibi uygulamalara giden Çin'in uygulamaları görüldüğünde aşırı totaliter yaklaşımların da bir zaman sonra özgürlük talep edenlerin haklarını gasp ettiği için daha

²⁷⁸ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 150-155.

²⁷⁹ William T. Bluhm. "Freedom in 'The Social Contract': Rousseau's 'Legitimate Chains'", *Polity* 16, no. 3 (1984): 359-383, s. 362- 381.

²⁸⁰ William T. Bluhm. "Freedom in 'The Social Contract': Rousseau's 'Legitimate Chains'", s. 365.

büyük adaletsizliklere neden olduğu söylenebilir.²⁸¹ Bu nedenle mutlak yaklaşımlar ya da ilkeler adalet, özgürlük gibi büyük ve çok boyutlu kavramlar söz konusu olduğunda kimi zamanlarda kavramları amacından saptırabilmektedir.

Dostoyevski'nin “*Sınırsız özgürlükten başlayarak, sınırsız despotizme ulaştım*”²⁸² sözünden de anlaşılabilir gibi bazı kavramlardan yola çıkarak sonuçta kavramın tam tersine ulaşabiliriz. Adaleti ararken mutlak normlar üzerinden çok daha büyük adaletsizliklere yol açılabilir gibi özgürlüğü ararken de onun tam tersine ulaşabiliriz. Isaiah Berlin bu benzetmeyi Rousseau için kullanmaktadır. Rousseau'nun mutlak özgürlük üzerinden düşüncelerini kurgulamaya başladığı ancak sonuçta despot bir anlayışa ulaştığını iddia etmektedir.²⁸³ Berlin'e göre Rousseau'nun duygulara önem verdiği düşünülür ama aslında soğuk rasyonalizmin önemli temsilcilerinden olduğu iddia edilmektedir.²⁸⁴ Özgürlük bireye, siyasi iktidara ya da kurumlara sınırsız bir irade gücü tanımak olmadığı gibi adalet de sınırsız bir egemenlik alanı değildir. Sınırsız ve mutlak olan her şey kavramın içini boşaltabilir. Sınırsız hak özgürlüğü adaletsizliği, sınırsız irade özgürlüğü Hobbes'un anarşi ortamını, sınırsız iktidar despotizmi vb. getirebilir. Bu nedenle siyasal özgürlük de insanın her istediğini yapabilmesi olarak okunmamaktadır. Ayrıca bu kavramların siyasal düşünürler tarafından nasıl kurgulandığıyla, sonrasında onlara referansla nasıl kullanıldığıyla da alakası vardır. Foucault, Fransız devriminin özgürlüğü çok seven Rousseau'yu toplumsal baskı modeli oluşturmak için kullandığını, Marx'ın ise Stalinizm ve Leninizm'i görse korkacağını belirtmiştir.²⁸⁵

Günümüzde Rousseau bu anlamda farklı düşünce ekolleri ile değerlendirilebilen önemli bir düşünürdür. Çünkü Rousseau oldukça ideal bir özgürlük savunusu için referans olabilirken, oldukça totaliter ve despotik amaçlı ideallerin de referansı olabilmektedir.²⁸⁶

²⁸¹ Yung-Yung Chang. “The Post-Pandemic World: between Constitutionalized and Authoritarian Orders—China's Narrative-Power Play in the Pandemic Era”, *Journal of Chinese Political Science* 26, (2021): 27–65, s. 45-50.

²⁸² Dostoyevski. 2007. *Cinler* çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 401.

²⁸³ Isaiah Berlin. 2014. *Freedom and Its Betrayal, Six Enemies of Human Liberty*, Second Edition, Princeton University Press, s. 32-33.

²⁸⁴ Isaiah Berlin. *Freedom and Its Betrayal, Six Enemies of Human Liberty*, s. 29.

²⁸⁵ Michel Foucault. 2014. *Özne ve İktidar*, Seçme Yazılar 2, 307, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, s. 99.

²⁸⁶ George Kateb. “Aspects of Rousseau's Political Thought”, *Political Science Quarterly* 76, no. 4 (1961): 519-543, s. 519-522.

Dolayısıyla günümüzde Rousseau'dan siyasal norm ve ilkeler alınırken tüm bağlamı dikkate almak ve kavramları bu bütün içerisinde okuyabilmek Rousseau'yu doğru anlayabilmek için önemlidir. Bunu Rousseau'nun bizzat eleştirilmeden önce eserinin tümünün dikkatle okunmasını isteyerek yapması da siyasal kurgusunun çok farklı algılanabileceği endişesinin bizzat kendisinde de olduğunu gösterebilir.²⁸⁷

Günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmasına Rousseau'nun gözünden baktığımızda aslında bugün için alabileceğimiz en önemli temel bu bölümde bahsedildiği üzere Rousseau'nun eşit toplum okuması ve çoğunluğun iradesinin değil genel iradenin işletilebilmesidir. Rousseau'da adil ve eşit bir toplum inşası hem siyasal otoritenin hem de bireyin önüne geçmişken, nihai noktada egemenin ve yasaların (hukukun) mutlakiyetçi bir yapıya ile bürünmesi dinamik toplum yapısı ve genel irade kavramının değerini zayıflatabilecek dar bir alana indirgenmiştir. Aynı durum adalet kavramı için de geçerlidir. Dinamik ve eşit toplum yapısı genel iradeyle yasa yapım sürecini sürekli ve bağlama göre esnetebilecekken pozitif hukuk ve mutlak/katı yasalara indirgenerek adalet de dar bir alana hapsedilebilmiştir. Bu nedenle Hobbes'a benzer şekilde Rousseau'nun siyasal kurgularının özellikle çıkış noktalarının günümüz adalet/adaletsizlik tartışmaları için oldukça önemli olabileceği görülürken, nihai noktalarındaki mutlaklaştırma ve kavramları dar bir alana hapsedme çabası istenilen sonuçlara (adalet, özgürlük, güvenlik vb.) ulaşamamasına ya da ulaşılsa bile uzun vadede korunamamasına neden olabilmektedir.

İlginç bir şekilde Rousseau, siyasal kurgusunun başlangıcında özgürlük meselesini problematikleştirerek sonuçta özgürlükleri adalete emanet eden ve yasaların (pozitif hukukun) mutlak üstünlüğünü savunan bir duruma gelmiştir. Yani adaletin nesnel hali için özgürlükleri ikinci plana itebilmiştir.²⁸⁸ Daha da ilginç olan ekolün devamında yani ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere John Rawls, siyasal kurgusunun başlangıcında Rousseau'nun tam tersine adalet meselelerini problematikleştirerek, siyasal kurgusunun ulaştığı noktada siyasal liberalizmi meşrulaştırdığı pozitif bir özgürlük savunucusu noktasını gelebilmiştir.²⁸⁹

²⁸⁷ Jean-Jacques Rousseau. *The Social Contract*, s. 29.

²⁸⁸ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 160-175.

²⁸⁹ Russell Hittinger. "John Rawls, 'Political Liberalism'", *The Review of Metaphysics* 47, no. 3 (1994): 585-602, s. 585-586.

Rousseau içinde yaşadığı bağlamın adaletsizliğinden, eşitsizliğinden ve zincirlerinden kaçış için yeni bir toplumu adalet, eşitlik ve özgürlük temelinde kurgulamıştır. Rousseau'nun adaletin öznesini siyasal kurgusunun başlangıcında toplum üzerinden okuması günümüz adalet/adaletsizlik tartışmaları üzerinden alınabilecek en temel norm olarak görülebilir. Günümüz ilişkilerinin adaletsizliği, eşitsizliği ve zincirlerini kırabilmek için sadece bireyin yeterli bir olgu olmadığı görüldüğünde günümüz adaletsizliklerine toplumsal bir bakış açısı ve karar alma mekanizmalarında genel irade kavramı Rousseau'dan alınabilecek en değerli norm gibi görünmektedir. Ancak bu toplum yapısının günümüz çoğulculuğu da dikkate alındığında mutlak ve statik bir yapıya hapsedilmesi ve Rousseau'nun şaşmayacağına inanmasına rağmen genel iradenin de kimi zamanlarda şaşabileceği ve daha büyük bir adaletsizliklere neden olabileceği de dikkate alınmalıdır. Günümüzde küresel düzeyde uluslararası örgütler dikkate alındığında örneğin BM'nin altıncı bölümde detayları ile görüleceği üzere karar alma mekanizmalarında genel irade kavramından uzak olmasının oluşturduğu adaletsizlikler görülebilmektedir. Diğer yandan örneğin AB'nin karar alma mekanizmalarında daha eşitlikçi ve adil bir oybirliği yaklaşımı ile genel irade kavramına daha yakın olduğu söylenebilir. Bu nedenle adalet için genel iradesi kavramı Rousseau'ya referansla günümüz için de mümkün bir oluşum olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Rousseau, adaletin öznesi olarak toplumu ardından da adaletin iradesi olarak toplumun genel iradesini işaret etmiştir. Bu günümüz adalet/adaletsizlik tartışmaları için Rousseau'dan alınabilecek önemli bir argümandır. Hobbes'da bu öznenin kendisi devletken, Locke'da devletin işlevi ve onun bireyin yaşamı, özgürlükleri ve özel mülküne olan etkisi iken bu durum Rousseau'da eşitlikçi, katılımcı ve genel iradeyle yasalarını oluşturabilen (yasa koyucu) toplumun kendisi olarak belirmiştir. Siyasal otoriteye (devlete) hala mutlak bir şekilde ihtiyaç vardır ancak bunun da yasalarla düzenlenmesi gerekmektedir. Yasaları yapan ve pozitif hukuku oluşturan toplumun genel iradesidir. Genel irade, çoğunluğun iradesi değildir. Çoğunluğun iradesi eşitliğin önce ekonomik sonra da toplumsal olarak bozulduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle üstün olan son durumda devlet ya da bireyin kendisi değil, yasalar ve yasaların üstünlüğüdür.²⁹⁰ Rousseau'ya göre bu yasalar sabit ve

²⁹⁰ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 118-128.

mutlaktır hatta toplumdan topluma değişmez, evrensel niteliktedir. Bu anlamda aslında mutlaktır. Anayasa gibi daha üstün yasalara da gidilebilir. Bu da göstermektedir ki, adalet Rousseau için tam anlamıyla nesnel bir alandan ibarettir. Yasaların varlığı, adaletin de var olması olarak değerlendirilmektedir.²⁹¹ Ancak bu durum adalet gibi çok boyutlu bir kavram açısından sorunlu ve mutlak dar bir alana hapsedilme anlamındadır. Eğer böyle olsaydı günümüzde adalet tartışmalarının bitmesi gerekirken, bitmediği hatta daha da arttığı görülebilmektedir.

Sorunun çözümü için de daha fazla ve mutlak anlamda hukuk oluşumuna gidilmektedir. 17. yüzyıldan itibaren artan anayasacılık akımları daha mutlak ve pozitif hukuk oluşumunun adaleti sağlayacağını ve tartışmaları bitirmeyi öngörürken, günümüzde geldiğimiz noktada adalet tartışmaları daha da artmakta ve daha da derinleşmektedir. Bu da güçlü ve katı anayasaların her zaman adaleti sağlamadığı anlamına gelmektedir.²⁹² Günümüzde küresel düzeyde anayasa örnekleri incelendiğinde ve gelişmekte olan bazı ülkelerin anayasalarına bakıldığında güçlü, katı ve oldukça geniş anayasaların varlığı görünürken, eşitlik, gelir dağılımı uçurumları, fakirlik, temiz su ve havaya ulaşımında zorluklar, güvenlik ve daha bir sürü adaletsizlik deneyimleri görülebilmektedir.²⁹³ Dolayısıyla yasalar ya da adaletin nesnel çıktıları her zaman adaletin yerine getirilmesi ya da adalet tartışmalarını bitirecek örnekler olarak düşünülmemelidir. Buna göre yasaların üstünlüğü dahi kimi zamanlarda adaletsizlik deneyimlerini derinleştirebilmektedir.

Hobbes'da adalet için oluşturulan siyasal otoritenin (Leviathan'ın üstünlüğü), Locke'da adalet için Tanrı'nın yarattığı insanın üstünlüğü, Rousseau'da ise genel iradenin oluşturduğu yasaların üstünlüğü görülmektedir. Üstünlük meselesi bu noktaya kadar sorun olarak görülmezken, Rousseau'dan sonra hangi öznenin adalet açısından üstün olabileceği meselesi tartışılır olduğundan farklı kurgulara ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere gidilmiştir. Ancak Hobbes'dan Rousseau'ya üstünlük aranan ve hangi özneye verilmesi

²⁹¹ Maurizio Viroli. "Jean-Jacques Rousseau and the 'Well-Ordered Society'", s. 128-148.

²⁹² D. J. Galligan. "Review: The Paradox of Constitutionalism or the Potential of Constitutional Theory", M. Loughlin, ve N. Walker, Rev: Reviewed Work(s): The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Reform, *Oxford Journal of Legal Studies* 28, no. 2 (2008): 343-367, s. 355-359.

²⁹³ Keith S. Rosenn. "The Success of Constitutionalism in the United States and Its Failure in Latin America: An Explanation", *The University of Miami Inter-American Law Review* 22, no. 1 (1990): 1-39, s. 6-9 & 20-30.

gereken bir olgu olarak öne çıkmıştır. Ancak bu üstünlüğün de adaleti sağlaması beklenirken daha büyük adaletsizliklere sebep olabilmesi ekol içerisinde tartışmaların yönünü değiştirebilmiştir.

Bu noktada bir sonraki bölümde Immanuel Kant, klasik dönem olarak adlandırabileceğimiz Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplum sözleşmeciliğini bıraktığı yerden modern dönemde farklı bir biçimde devam ettiren ve günümüz adalet/adaletsizlik tartışmalarına katkı yapabilecek diğer bir önemli düşünür olarak görülmektedir. Bir sonraki bölümde günümüz adaletsizlikleri için Kant ve onun siyasal düşüncesinden hangi adalet yaklaşımlarını çıkarabileceğimiz incelenecektir.

BÖLÜM IV: IMMANUEL KANT: ADALETİN KÜRESELLİĞİ, HERKES İÇİN ADALET

Bu bölümde Kant'ın, Hobbes'un doğa durumuna benzer okuyuşları bağlamında problematikleştirdikleri adaletsizliklerin benzerliğine atıfla birinci bölümde tartışılan günümüzde adalet için otorite normunun (gerekli koşulunun), Kant'da küresel anlamda genişletilerek uluslararası alanda devletlerin de yasasız, normsuz ve de kendi aralarında meşru görüp oluşturabilecekleri yasal bir otorite olmadan barış içerisinde yaşayamayacakları iddiasına dayanarak; Kant'ın siyasal otorite normunun niteliğini farklı bir bağlamda genişleterek küresel bir düzeye taşıdığı iddia edilmektedir. Ayrıca siyasal otoritenin barışı sağladıktan sonra öncelikli görevinin adalet olduğu iddiasıyla faydacı adalet yaklaşımlarının neden olduğu adaletsizlerin giderilmesi için meşru, yasal ve siyasal bir otoriteye günümüzde küresel adalet için mutlu olmaktan çok daha fazla ihtiyacımız olduğu iddia edilmektedir. Sonuçta Kant'a göre bu erdemli görevin hem birey hem de ulus devletler özelinde inisiyatif alan öznelere olmaları gerektiği bu bölümde iddia edilmektedir. Buna göre bu bölümde adalet için gerekli siyasal otorite koşulunun, günümüz bağlamı dikkate alındığında Kant'a referansla üçüncü koşulu hak/adalet ve ortak iyi küresellik normu üzerinden kurulmaktadır.

Hobbes ve Kant'ın bu bölümde detayları görüleceği şekilde doğa durumu okuyuşları ve siyasal kurgularının başlangıç noktasında problematikleştirdikleri adaletsizlikler benzerdir. Ancak aynı bakış açısından başlamalarına rağmen Kant'ın siyasal düşüncesi ve toplum sözleşmesi kurgusu nihai aşamada önceki düşünürlerin kurgularından oldukça farklı bir yere ulaşmaktadır. Bu bölümde bu farklılıkların neler olduğunun yanı sıra, günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmalarında Kant düşüncesinin bu boşlukları nasıl doldurulabileceği tartışılmaktadır. Buna göre bu bölümde birinci bölümde Hobbes'un otorite normu genişletilerek Kant'ta da benzer bir iddia olduğu yani insanlar gibi devletlerin de yasasız, normsuz ve de kendi aralarında meşru görüp oluşturabilecekleri yasal bir otorite olmadan barış içerisinde yaşayamayacakları iddia edilmektedir.²⁹⁴ Kant'a göre bu durum tarihsel ya da bağlamsal değil, zaman-üstüdür ve önlem alınmazsa zamanla değişen bir şey olmayacağını ve

²⁹⁴ Leonard Krieger. "Kant and the Crisis of Natural Law", *Journal of the History of Ideas* 26, no. 2 (1965): 191-210, s. 202-208.

dünyanın tekrar savaş haline döneceği öngörülmektedir. Kant'a göre ne barış ne de adalet kendiliğinden zamanla ortaya çıkmayacağından ulus devletler kendi rızalarıyla bir araya gelmeli, yasa ve normlarını bütünleşik genel iradeleri ile oluşturmalı ve bunları uygulayacak / yürütecek meşru organları (yasal otoriteyi) oluşturmalıdırlar. Buna göre Kant'ın siyasal düşüncesi de diğer sözleşmecilerde olduğu gibi olmazsa olmaz olarak siyasal otorite aramaktadır. Nitelikleri farklı olsa da bu otorite olmadan barış, adalet ve adil yönetimin sağlanması Kant için mümkün değildir.²⁹⁵ Ancak korunması gereken bu oluşumun rızaya dayalı, meşru, yasal bir otorite olabilmesidir.

Bu bölümde diğer bölümlerde de olduğu gibi öncelikle günümüz adaletsizlikleri problemleştirilerek, bu adaletsizliklerin Kant siyasal düşüncesi ile ilişkisi analiz edildikten sonra Kant'ın toplum sözleşmeci yaklaşımının bu bağlama göre hangi normları öne çıkardığı incelenecektir. Ardından Kant'ın adalet çerçevesinin bu bağlamda insana, topluma ve devlete dair çıkarımları analiz edilmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde günümüz adaletsizlik bağlamının Kant ile ilişkilendirilebilecek noktaları analiz edilecektir.

Günümüz Evrensel Adalet Arayışları ve Kant

Kant, insanlığın evrensel tek bir çatı altında birlikteliğine inanmıştır.²⁹⁶ Hegel ise bu fikri siyasal çıkarları birleşen bir ulus altında toplamıştır.²⁹⁷ Günümüzde geldiğimiz noktada bu iki fikrin uyumu ulus devletin küresel bir çatı altında birleşmesini tartışmaktadır. Bunun küresel ölçekte mi yoksa bölgesel birlikteliklerin bir birleşimi mi olabileceği de henüz bir ikilemden ibaret olarak görülmektedir. Ancak bu geniş tartışmaya şu açıdan dahil olunabilir: İnsanlık var oldukça siyaset, siyaset var oldukça da kutuplaşma ya da taraflaşma devam edecektir. Dolayısıyla tarafsız ya da tek bir çatı altında dünya hükümeti gibi bir siyasal birliktelik ütopya olarak görülebilir. Toplum sözleşmesi kuramı da zaten monolitik bir sözleşmeyi ya da tarafları homojenleştirmeyi değil, farklı gördüğü tarafların uzlaşma ve iş birliğine vurgu yapmaktadır. Günümüzde de küresel iş birliği ulus devletlerin siyasal

²⁹⁵ Craig L. Carr. "Kant's Theory of Political Authority", *History of Political Thought* 10, no. 4 (1989): 719-731, s. 719-720.

²⁹⁶ Roger Scruton. 2001. *Kant A Very Short Introduction*, Oxford University Press, s. 114.

²⁹⁷ Edwin D. Mead. "Hegel on the State", *The Journal of Speculative Philosophy* 16, no. 2 (1882): 194-208, s. 197-198.

çkarlarının birleşmesiyle eski başarısızlıklarından ders çıkartarak kümülatif bir ilerlemeyle bir üst yapı oluşturma çabası olarak görülebilir.²⁹⁸

Bu çaba yirminci yüzyılın başlarında büyük savaşların ardından Milletler Cemiyeti yani günümüzdeki adıyla Birleşmiş Milletler (BM) oluşumunu doğurmuştur. Ancak günümüzde BM'nin yaşanan adaletsizliklere karşı yapısal olarak etkisizliğine ve çözümsüzlüğüne dair eleştiriler az değildir.²⁹⁹ BM'nin ülkeler için kalkınma planları, ekonomik eşitsizlikleri giderecek fonları olduğu bunların bazılarının işe yaradığı, bazılarının işe yaramadığı günümüzde görülmektedir. Ancak BM sadece bir ekonomik iş birliği modeli ya da birlikteliği değildir aynı zamanda siyasal ve sosyal bir birlikteliktir. Siyasal krizlerde taraflara sağduyu çağrısı yapması ya da bir araya getirmesi önemli bir barış ve adalet görevini / yükümlülüğünü tanımlanmamaktadır.³⁰⁰ Ancak ürettiği bir ekonomik değer olmadığı görüldüğünde üye ülkelerin ayırdığı fonları kullanmaktadır ki bu da kimi zamanlarda zengin ülkelerin verdiği parayı kontrol etme gücü doğrultusunda taraflı bir kullanım ve de aynı zamanda hegemonya yarışına sebep olabilmektedir.³⁰¹ Dolayısıyla siyasal olarak da bu kurumun zaman zaman bağımsız olamadığı görülmektedir. Bu durumun detaylı analizine altıncı bölümde devam edilmektedir ancak bu bölüm için sadece belirli başlıklar altında Kant düşüncesi ile ilişkisi günümüzün küresel adaletsizliklerine atıfla vurgulanmaktadır.

Kant, diğer bütün sözleşmecî kuramcılardan farklı olarak toplum sözleşmesini sadece kurucu/inşacı değil, düzenleyici bir ilke olarak görmektedir ve aslında sözleşmenin oluşturduğu somut elle tutulur kurumlar ya da mekanizmalar olma zorunluluğunu aramamaktadır. Kant'da entelektüel bir sosyal inşa süreci ve bunu düzenleyici düşünceler ya da ilkeler vardır. Öncelikli olarak temelde bilinç de oluşan/inşa edilen entelektüel bir sosyal inşa süreci kurgulanmaktadır.³⁰² Buna göre Kant da Hobbes gibi bağlamı dikkate alan bir

²⁹⁸ Jeffry Frieden, Michael Pettis, Dani Rodrik, ve Ernesto Zedillo. 2012. *After the Fall: The Future of Global Cooperation*, Geneva Reports on the World Economy 14, International Center For Monetary and Banking Studies, s. 5-6.

²⁹⁹ Peter Nadin. "The United Nations: A history of Success and Failure", *Australian Quarterly* 90, no. 4 (2019): 11-17, s. 14-17.

³⁰⁰ Nile Gardiner. "The Decline and Fall of the United Nations: Why the U.N. has Failed and How it Needs to be Reformed", *Macalester International* 19, no. 9 (2007), s. 40.

³⁰¹ Ann Zammit. 2003. *Development at Risk: Rethinking UN-Business Partnerships*, A joint publication by the South Centre and UNRISD, s. xxviii.

³⁰² Roger Scruton. "Kant A Very Short Introduction", s. 115.

düşünürdür. Hobbes kendi bağlamında birinci bölümde bahsedildiği gibi ulus devleti siyasal kurgusunun temel öznesi olarak kurgulamıştır. Çünkü o dönemde ulus devlet yeni yeni güçlenen bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ise küreselleşme nosyonu ulus devleti yok saymamakla birlikte onu uluslararası alanda bir konum almaya zorlamaktadır. Kant da bu doğrultuda bu bağlama göre siyasal kurgusunu küresel / evrensel nitelikte kurmaktadır. Yani Hobbes'un bireyler arasındaki doğa durumunu, devletler arasındaki doğa durumuna benzetip bunun sürekli bir savaş hali olduğunu belirtmektedir. Hobbes'da doğa durumundan kaçış olarak temel özne ulus devlet üzerinden görülmüşse, Kant için de kendi bağlamında küresel ortamın kaosundan / düzensizliğinden kaçış ulus devletin de öznesi olduğu uluslararası meşru, yasal bir siyasal otoriteden geçmektedir.³⁰³

Günümüzde artık ulus devletler birbirlerinden bağımsız yapılar olarak düşünülmemekte ve kendi aralarında girift ilişkiler geliştirmekte, ittifak ve antlaşmalar yapmaktadırlar. Bu nedenle son yüzyıldaki gelişmeler uluslararası hukuk kavramını yani devletin dış egemenliğini sınırlayan bir olgu olarak gelişmeye başlamıştır.³⁰⁴ Birinci ve İkinci Dünya Savaşları barış ve güvenliğin korunmasını, egemen devletler arasındaki ilişkilerin Kant'ın öngördüğü gibi belirli kurallara bağlanması gerektiğini göstermiştir. Günümüzde ise Ortadoğu ülkelerindeki işgaller, Ukrayna-Rusya krizi gibi gelişmeler güçlü ülkelerin hiçbir kural dinlemeden diğerlerinin tüm haklarını nasıl gasp edebildiklerinin önemli göstergelerindendir. Bu nedenle denilebilir ki birinci bölümde de bahsedildiği üzere tüm dünya 1945 öncesi Westphalia Dönemine benzer bir ortama tekrar geri dönmektedir.³⁰⁵ Aradaki farkın ise o dönemde nispeten eşit devletlerin kendi aralarında iktidar çatışmalarının olduğu ancak günümüzde çok kutuplu ve dengesiz bir dünya düzeni olarak tanımlanabilecek ve neredeyse uluslararası sistemin çöküşünün yakın olduğu bir ortamın söz konusu olduğu söylenebilir.³⁰⁶

³⁰³ Robert Ginsberg. "Kant and Hobbes on the Social Contract", *The Southwestern Journal of Philosophy* 5, no. 1 (1974): 115-119, s. 115-119.

³⁰⁴ Oktay Uygün. "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *Anayasa Yargısı* 19, no. 1 (2003): 11-45, s. 16.

³⁰⁵ Westphalia Dönemi: "Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır", Aktaran Oktay Uygün. "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", s. 11-12.

³⁰⁶ Oktay Uygün. "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", s. 17.

Günümüzdeki yapısal sorunun II. Dünya savaşından itibaren küreselleşen ve uluslararasılaşan ekonominin baskın olmasına rağmen, siyasetin hala ulusal düzeyde kalması olarak yorumlanabilir. Henüz hala uluslararası ya da ulus-üstü bir siyasetin ya da uluslararasılaşmış bir siyasetten tam olarak bahsedilememektedir.³⁰⁷ Bu nedenle ekonomik olarak ister-istemez küreselleşen bir dünyada buna uygun siyasetin ve adaletin nasıl inşa edilebileceği sorusu ve bu noktada bu çalışma için önemli olan adaletin öznesinin günümüzde niteliğinin nasıl olabileceği önemli bir sorudur. Bu noktada Kant'ın sözleşme yaklaşımı ve siyasal düşüncesi günümüzde bu tartışmaya önemli katkılar yapabilir.

Kant adalet için hakları toplum sözleşmesinden türetenlerdendir. Yani Hobbes'la benzer şekilde siyasal bir otorite kurulmadan doğa durumundan kurtulanamayacağını ve doğa durumunda adaletin aranamayacağını belirterek; hak iddia edebilmemiz için önce sözleşmeyle oluşturulmuş yasal bir otoritenin olmasından bahsetmektedir.³⁰⁸ Ancak daha önce belirtildiği gibi Kant'ın sözleşme anlayışı diğer sözleşmecilerin aksine daha soyut ve ilkesel bir sözleşmeden ibarettir ancak sözleşmeyi gerçekmiş gibi görmemiz gerektiğini de belirtmektedir.³⁰⁹ Bu doğrultuda Kant'ın Uluslararası Hukuk Teorisi olarak adlandırılan aslında “Ebedi Barış Üzerine Bir Deneme” adlı eserinden günümüz için çıkarımlarda ve eleştirilerde bulunabiliriz.³¹⁰

Kant felsefesinde öne çıkan olgu akıldır. Ona göre uluslararası siyasette etkin olan güç bir zaman sonra yerini akla bırakacaktır. Akıl ise bireye / insana atfedilen bir olgu olduğu gibi aynı zamanda kurumsal olan siyasal otoriteye de (devlet, uluslararası örgütler vs.) yüklenebilecek bir olgudur. Bu nedenle Kant'a göre uluslararası sistemde yer alacak özneler hem birey temelinde hem de kurumsal özneler olarak düşünülebilmektedir.³¹¹ Kant'ın bu küresel tasvirini bir hayalperestlik ya da romantik bir idealistlik olarak yorumlayabilenler olsa da Ebedi barış ismi aslında bir hiciv olarak kullanılmıştır. Kant “ebedi barış” yazısını bir hancının mezar resminde görmüştür ve ebedi barışın ancak mezarda (ölümcül bir alemde)

³⁰⁷ Chadwick F. Alger. “Comparison of Intrnational and International Politics”, *The American Political Science Review* 57, no. 2 (1963): 406-419, s. 406-410.

³⁰⁸ Robert Ginsberg. “Kant and Hobbes on the Social Contract”, s. 115-119.

³⁰⁹ Michael J. Sandel. *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*, s. 166.

³¹⁰ Immanuel Kant. 1960. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Ankara.

³¹¹ Enver Bozkurt. “Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, *Anayasa Yargısı* 23, no. 1 (2007): 501-523, s. 157.

olabileceğini ima etmiştir. Ya da iktidar sahiplerinin savaşa ve paraya doymayıp tüm insanlığı yok ettiğinde mümkün olabileceğini, bunu düşünen filozofların ise rüya aleminde olduğu şeklinde yorumlayanlar da vardır.³¹² Kant'ın Hobbes gibi doğa durumunu her an patlayabilecek bir savaş hali olarak görmesi ve bunun aşılabilmesi için hukuk düzeni arayışı daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi barış halinin doğal olarak kendiliğinden gerçekleşmemesi ve bu sürecin sosyal bir inşa süreci olduğunu tekrar hatırlatmaktadır. Yani Kant'a göre barış hali doğal bir durum değil, insanlar tarafından inşa edilmesi gereken sosyal bir olgudur.³¹³

Birinci bölümde bahsedildiği gibi günümüzde ulus devletler arasındaki durum Hobbes ve Kant'a referansla doğa durumuna benzer bir durumu yansıtmaktadır. Ulus devletlerin uluslararası arenada birbirlerine karşı güç savaşları keyfi bir şekilde ilerlemektedir ve bu keyfi güç kullanımlarının ne bir bağlayıcılığı ne de bir bedeli olabilmektedir. Bu nedenle Kant'ın küresel düzeyi doğa durumuna benzetmesi ve bu öznelar arasında toplum/sosyal sözleşme nosyonu ile barış temin edilmedikçe sürekli bir savaş halinin devam ettiği günümüzde hala görülebilmektedir. Kant'ın zaman-üstü yaklaşımı günümüzde yaşananlar görüldüğünde bu ilke temelinde hala geçerli bir ilke olarak görülebilir. Çünkü birinci bölümde de bahsedildiği gibi günümüzde uluslararası arena tam bir savaş ve kaos durumundadır. Hobbes kendi bağlamında bireyleri /insanları doğa halinden sivil duruma çağırırken, Kant kendi bağlamında ulus devletleri (ayrı ayrı öznelar olarak) doğa halinden sivil duruma çağırmaktadır. Kant bunun nasıl yapılacağına dair çıkarımlarda da bulunmaktadır ki buna göre bu sosyal/toplum sözleşmesiyle bir araya gelecek ulus devletlerde aranması gereken ilk koşulun saldırgan değil, barışçıl olması ilk koşul olarak görülmektedir. Yani temelinde insan haklarına saygılı, temel hak ve hürriyetleri kabul etmiş olması öngörülmektedir.³¹⁴

Bunun ardından ikinci nihai madde de “devletler hukuku özgür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır.” ifadesi ülkelerin egemenliklerini ortak (bütünleşik- *United General Will*) bir iradeye bırakmasını tartışmaktadır. Burada yöneten ya da yönetilen devletler

³¹² Enver Bozkurt. “Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, s. 504.

³¹³ Amer N. Shatara. “On the Hypothetical State of Nature of Hobbes and Kant; Same Premises, Different Conclusions”, *European Scientific Journal* 12, no. 23 (2016), s. 210.

³¹⁴ Immanuel Kant. 1795. *Perpetual Peace, A Philosophical Essay* çev. Campbell Smith, London, s. 107.

yoktur beraber ortak (bütünleşik) bir yönetme vardır ve bunun koşullarını / normlarını / yasasını ulus devletler beraber oluşturacaklardır.³¹⁵ Bu noktada ortak iradenin bir kurum üzerinden mi yoksa bir kuruma gerek olmadan da gerçekleşebileceği konusunda çeşitli görüşler vardır. Kimilerine göre bu bilince ulaşmış devletler için böyle bir organizasyona gerek yoktur. Kimileri için ise bu iş birliğini sağlayacak ve devam ettirecek ulus-üstü kurumlara gerek vardır. Kant bu noktayı muğlak bırakmıştır.³¹⁶ Çünkü zaman-üstü bağlama göre ulus devletlerin kendi bağamlarına göre bunu değerlendirebileceklerini öngörmüştür. Önemli olan bu bilincin ve entelektüel sosyal inşa sürecinin ulus devletler arasında gerçekleşebilmesidir. Ancak Kant'ın her ikisinde oluşan bu birlikteliğin küresel süper bir güç ya da evrensel bir monarşiyi öngörmediği söylenebilir.³¹⁷ Zaten Kant'ın toplum sözleşmesi diğer sözleşmeciler kuramcılara göre daha düzenleyici nitelikte olduğu görüldüğünde oluşturulan kurumların hükmedici değil, düzenleyici rolü vardır. Düzenleyici olmak için de sınırlı da olsa bir iktidara ihtiyaç vardır ama bu Rousseau'da olduğu gibi hukukla sınırlandırılmış bir iktidardır. Hükmetmek için ihtiyaç duyulan mutlak bir iktidar değildir.³¹⁸ Bu nedenle Kant'ın kaba kuvvet yolu ile tek bir egemen güç yaratma düşüncesinin faydadan çok zarar getireceğini öngördüğünü söyleyebiliriz. Diğer yandan ticaret için bir araya gelen devletlerin zaten kaba kuvvete ihtiyaç duymadan bir arada durabileceğini savunmuştur.³¹⁹

Kant'ın bahsettiği bu sosyal yapının kurulabilmesi kısa vadeli bir süreç değildir. Nitekim tarihsel süreç 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar doğru ve yanlışlamalarla devam etmektedir. 20. yüzyılda Wilson ilkeleri, BM, AB gibi oluşumların temel dayanaklarında Kant'ın izleri görülebilmektedir.³²⁰ 20. yüzyılın başlarında uluslararası hukukun öznesi egemen devletler olarak görülmüştür. 7 Eylül 1927 tarihli Bozkurt-Lotüs uyuşmazlığını çözen Milletlerarası Daimî Adalet Divanının bu kararı buna örnek olarak

³¹⁵ Enver Bozkurt. "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması", s. 514.

³¹⁶ Kjartan Koch Mikalsen. "In Defense of Kant's League of States", *Law and Philosophy* 30, no. 3 (2011): 291-317, s. 292-305.

³¹⁷ Enver Bozkurt. "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması", s. 516.

³¹⁸ Howard Williams, *Kant on the Social Contract*, s. 137-145.

³¹⁹ Meral Uğur Çınar. "Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 16, no. 1 (2017): 61-80, s. 65-67.

³²⁰ Jochen Rauber. "The United Nations – a Kantian Dream Come True?, Philosophical Perspectives On the Constitutional Legitimacy Of The World Organisation", *International Law Hanse Law Review* 5, no. 1 (2009), s. 50-53.

gösterilebilir.³²¹ Ancak 20. yüzyıldan itibaren oluşturulan uluslararası kurumlarda üye tüm devletlerin egemenliklerin tam olarak eşit olduğu da (Rousseau ve Kant'a göre göre oldukça önemli olan) söylenemez. BM'de sadece beş daimî üyenin Güvenlik Konsey'inde olması, zengin ülkelerin diğer üyeler üzerinde siyasal egemenlik kurabilmesi gibi dengesizlikler yaşanmaktadır. Buna göre uluslararası sözleşme adı altında sunulan metinlerin çoğu bütünleşik genel bir iradeyi / uzlaşmayı değil, daha güçlü olan devletlerin ortak çıkarlarının evrensel kalıplara büründürülerek savunulması olarak görülebilir.³²² Bu oluşumların bazıları yukarıda bahsettiğimiz bazı nedenlerle başarılı olurken, başarısız olan noktalarda nelerin yanlış yapıldığı kümülatif bir öğrenme sürecinden geçilmektedir. Başarısız olunan noktalarda iki büyük dünya savaşının ağır yıkımları bu kümülatif süreçte doğru olanı bulma çabalarımızı arttırmaktadır. Bulamadığımız takdirde, ki günümüzde bulamadığımız daha aşikâr görünmektedir, üçüncü bir dünya savaşından bahsettiğimiz bir dönemin içine girmekte olduğumuz söylenebilir.³²³ Kant ve sonrasında gelen Rawls'un toplum sözleşmeciliğini taşıdığı / taşıyacağı nokta günümüz sorunlarının bu kuramsal çerçeveden nasıl çözülebileceği noktasında önemli çıkarımlar sunabilmektedir. Bir sonraki bölümde bu nedenle kuramsal olarak Kant'ın toplum sözleşmesini getirdiği nokta ve bunun adalet yaklaşımı çıkarılmaya çalışılacaktır.

Günümüz Küresel Adaletsizliklerine Karşı Kant'ın Toplum Sözleşmesi

Toplum sözleşmesi ekolü için bu tez çalışmasında bahsedilen tüm düşünürler içerisinde en farklı olanın Immanuel Kant olduğu söylenebilir. Gerek sözleşmecilik açısından gerekse de adalet kavramı ve de siyasal düşünceler tarihi açısından Kant'ın göze çarpan bir farklılığı vardır. En başta sözleşmecilik bağlamında başlamak gerekirse Kant sözleşmeciliğinin herhangi bir tarafı yoktur. Yani sözleşme bir önceki bölümlerde kurgulandığı gibi, birey-birey, birey-toplum, birey-devlet, toplum-devlet vb. gibi taraflara ayrılmamaktadır. Buna göre Kant sözleşmeciliği etik ve pratik değerler üzerinden entelektüel bir sosyal inşa süreci olarak

³²¹ Mümtaz Soysal. "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", *Anayasa Yargısı* 20, (2003): 171-181, s. 174.

³²² Mümtaz Soysal. "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", s. 176.

³²³ Lawrence Freedman. "The Third World War", *The International Institute for Strategic Studies, Survival* 43, no. 4 (2001): 61-88, s. 61-64.

görülmektedir.³²⁴ Bu entelektüel inşa sürecinin insanın/toplumların ya da devlet(ler)in düşüncelerini ve eylemlerini değiştirecek hem bir bilinç kazandırma hem de eylem/davranış değiştirme motivasyonuna ulaşma amacıyla olduğu söylenebilir.

Hobbes, Locke ve Rousseau bölümünde görüldüğü üzere bu düşünürlerin adalet yaklaşımlarında her koşulda siyasal otorite olarak devlet gerekli görülmektedir. Birinci bölümde giriş düzeyinde bahsedildiği üzere ve Kant ile bu bölümde görülebileceği üzere toplum sözleşmeciliğini sadece devlet üzerinden okumanın gerekli olmadığı ve sözleşmeciliğin bunun ötesinde bir yorumunun da olabileceğidir. Bu bağlamda Kant sözleşmeciliğinin sınırları sadece devletle sınırlanmamaktadır, onun ötesine geçmektedir.³²⁵ Çünkü sözleşmecilik giriş bölümünde bahsedildiği gibi siyasal bir kurgudur ve mutlak tanımlara ya da dar çerçevelere sığdırılmak zorunda olan bir olgu değildir. Bu nedenle Kant'ın sözleşme yorumunu devletin sınırlarının ötesine genişletmesi toplum sözleşmesi kuramı için önemli bir paradigma genişlemesidir. Buna göre uluslararası ilişkilerde devletin de bir özne olarak hareket edebileceğini bunun da evrensel/küresel normlarının olabileceğini göstermiştir. Bu nedenle Kant sözleşmeciliği uluslararası bir ilişki modelini incelemektedir.³²⁶

Kant için toplum sözleşmeciliği açısından söylenebilecek diğer bir önemli nokta Kant'ın siyasal kurgusunun bağlamsal ya da tarihselliği nasıl ele aldığı üzerinedir. Kant bu bağlamda sözleşmeciliği ve bunun siyasal biçimini zaman-üstü kurgulayan bir düşünür olarak öne çıkmaktadır. Yani kendinden önce gelen Hobbes, Locke ve Rousseau'dan tarihsel olarak esinlenerek, kendi bağlamının ilke ve normları üzerinden sözleşmeciliğe farklı bir boyut kazandırarak, sonrasında bunun ötesine yani zamanın ilerlediği noktada sözleşmeci ekolün daha da gelişeceğini iddia etmiştir. Yani süreci geçmiş, bugünü ve yarınıyla kuramsal bir ilerleme dinamiği olarak değerlendiren bir yaklaşıma sahiptir. Bu bağlamda Kant için toplum sözleşmeciliği zaman-üstü ve bütüncül bir niteliktedir.³²⁷

³²⁴ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 135.

³²⁵ Ricardo Norberto Medina. "Cosmopolitanism and Democracy Beyond States: The Cosmopolitan Democracy Project", *European Scientific Journal* 4, (2013), s. 144-149.

³²⁶ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 135.

³²⁷ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 135.

Bu kümülatif sosyal inşa sürecinde Kant, kendinden önce gelen Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerden oldukça etkilenmesine rağmen onlardan bir argümanı alıp derinlemesine inceleme, eleştirme ya da doğrulamak yerine kavramlara kendi bakış açısı ve kendi argümanları üzerinden yorum getirmiştir.³²⁸ Giriş ve birinci bölümlerde bahsedildiği üzere toplum sözleşmesi içi boş bir şişeye benzetilebilen siyasal bir kurgudur. Kant da bu bağlamda kendi argümanları üzerinden toplum sözleşmesi kuramının genişlemesine önemli katkıda bulunmuştur.

Üçüncü bölümde bahsedildiği üzere düşünürlerin hangi kavramları problematikleştirdiği ve hangi adaletsizlik deneyimleri üzerinden siyasal kurgularına başladıkları önemlidir. Kant için bu durumda doğa durumunun niteliği Hobbes ile benzer bir okumadır. Hobbes’a göre doğa durumu zorlu ve düşmanca koşulları barındıran bir durumken, Kant’a göre de doğa durumu sürekli bir savaş halidir. Bu savaş durumu Hobbes için bireyler arasında iken, Kant için hem bireyler hem de devletler arasındadır.³²⁹ Bu nedenle hem devletler arasında hem de bireyler arasında kuralların ve normların (yasaların) oluşturulması doğa durumunun savaş halinden kaçınılması Kant’a göre insanlık için bir yükümlülük ve de görev olarak görülmelidir.³³⁰

Kant için nerede olursa olsun (ulus devlet sınırları içerisinde ya da sınırlar ötesinde) doğa durumu her zaman aşılması gereken bir durumdur ki Hobbes’la benzer şekilde doğa durumunun aşılması için siyasal otorite düşüncesi gerekli görülmektedir. Bu otorite Kant için herhangi meşru yasal bir otoritenin varlığıdır. Çünkü yasal otorite Kant için gerekli olan ilke ve normları koruyabilecek tek mekanizma olarak görülmektedir. Ancak Hobbes’dan farklı olarak Kant, bu otoritenin Hobbes’daki gibi mutlak görülemeyebileceğini; bu otorite yozlaştığında şikayet edilebilecek esnekliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak bu esneklik Locke’daki gibi bir esneklik de değildir. Çünkü Kant’a göre bu otoriteye isyan ya da otoritenin değiştirilmesi mümkün görülmemektedir. Otoriteden memnuniyetsizlik ve toplu olarak

³²⁸ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 136.

³²⁹ Amer Shatara. “On the Hypothetical State of Nature of Hobbes and Kant; Same Premises, Different Conclusions”, s. 214-216.

³³⁰ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 136.

kamusal bir şikayet durumu söz konusu olabilirken isyan ve otoritenin yok edilmesi kabul edilemez niteliktedir.³³¹

Kant doğa durumu okumasında Hobbes'a benzer ancak kuramsal olarak sözleşmecilik bağlamında değerlendirildiğinde daha çok Rousseau'ya yakın görülebilir. Locke'un sözleşmeciliği ve adalet yaklaşımı ise Kant için temelden farklı ve eleştirilmesi gereken niteliktedir.³³² Kant, Rousseau'nun genel irade kavramını büyük oranda benimseyen ve genel irade kavramını birleşik / bütünleşik (ortak amaçlı) genel irade (*united general will*) olarak genişletmektedir. Kant'a göre kimse kendi kendine yönetemez bu nedenle böyle bir otoriteye her zaman ihtiyaç vardır.³³³

17. yüzyılda ulus devlet kavramı yavaş yavaş ortaya çıkmakta iken Hobbes'un sözleşme düşüncesinde adaletin öznesi olarak ulus devleti göstermesi birinci bölümde bahsedildiği gibi Hobbes'un siyasal kurgusunda her ne kadar öznenin kendisi ön planda olsa da bağlamın daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu nedenle birinci bölümde Hobbes'un kurgusunun bugünkü bağlamda farklı nitelikte bir özneyi meşrulaştırabileceği birinci bölümde iddia edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren küreselleşme nosyonu ulus devlet ve toplum sözleşmeciliğini tehdit etmeye başlamasıyla toplum sözleşmesi niteliği de bağlama göre değişmeye başlamıştır. Ulus devleti yok saymamasına rağmen onun niteliğini ve de onun uluslararası alandaki pozisyonunu, küresel toplum sözleşmesi nosyonu çerçevesinde Kant'la beraber yeniden değerlendirmiştir.³³⁴

Kant felsefesi Rousseau gibi bir bütüncüllük içermektedir ve bu bütüncül düşünce Kant'ın kendi tabiriyle saf ve pratik nedensellikler üzerinden kurulmaktadır. Bu yaklaşımın derinliklerine fazlasıyla girilmeyecektir çünkü Alman İdealizminin önemli bir düşünürü olan Kant bu noktalarda fazlasıyla derin ve karmaşık bir düşünce sistemini yansıtmaktadır. Bu nedenle tezin amacından ve temel kurgusundan sapmaması için bu noktalara

³³¹ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 136-137.

³³² George Armstrong Kelly. "Rousseau, Kant, and History", *Journal of the History of Ideas* 29, no. 3 (1968): 347-364, s. 347-354.

³³³ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 137-140.

³³⁴ Seung-Whans-Choi. "Beyond Kantian Liberalism: Peace through Globalization?", *Conflict Management and Peace Science* 27, no. 3 (2010): 272-295, s. 273-277.

değnilmemektedir. Temel olarak adalet ile ilişkisi olan genel bir çerçeve verilmeye çalışılacaktır. Bir sonraki bölümde Kant'ın adalet yaklaşımı analiz edilecek ve günümüz bağlamına göre bu adalet yaklaşımının günümüzün adaletsizlerine dair neler söyleyebileceği incelenecektir.

Kant'ın Adalet Yaklaşımı ve Evrensel Yasa / Hukuk Oluşumu: Herkes için Adalet

Kant'ın sözleşme kuramı ne tarihseldir ne de bir doktrine dayalıdır. Bu nedenle Kant sözleşme yaklaşımını oldukça rasyonel bulmaktadır. Adalet de rasyonel olan üzerinden düzenlenebilecek, inşa edilebilecek bir olgu olarak görülmektedir. Buna göre sözleşme temelini de pratik ve rasyonel nedenlere dayandırarak bir adalet yaklaşımına gitmektedir. Bahsedildiği gibi doğa durumunda adalet Kant için de yoktur. Bu nedenle adalet sosyal bir inşa süreci olarak görüldüğünde, sözleşme yaklaşımı bunun en pratik ve en rasyonel aracı olarak görülmektedir.³³⁵

Hobbes'dan Kant'a (bir sonraki bölümde Rawls dahil) her düşünürün toplum sözleşmesini rasyonel gördüğü / rasyonelleştirdiği bir kavram aynı zamanda motivasyon vardır. İnsanlar böyle bir sosyal anlaşmaya / örgütlenmeye gitmelidir çünkü örneğin güvende (Hobbes) değildirler. İktisadi kazanımlarını teminat altına almak isterler (Locke), eşit ve bağımsız bir toplum olmak isterler (Rousseau).³³⁶ Kant'a göre ise insanlar arasındaki sosyal örgütlenme dinamiği sadece güvenlik, teminat vb. gerçekçi olgulardan ya da sadece bağımsızlık gibi etkileyici tarihsel ve soyut olgulardan ibaret değildir. Kant'a göre sosyal örgütlenmenin en temel motivasyonu rıza kavramından geçmektedir.³³⁷ Yani insanlar rıza gösterdikleri her kavram üzerinden sosyal örgütlenmeye katılabilirler.

Hobbes'dan Kant'a adalet bahsedildiği gibi kendiliğinden olan / gerçekleşen bir olgu olarak görülmediğinden rasyonel ya da duygusal motivasyonlarla gerçekleştirilmesi / yerine getirilmesi gereken bir olgu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Kant'ta da bu temel motivasyon

³³⁵ Howard Williams. *Kant on the social contract*, s. 135-140.

³³⁶ Hüseyin Fırat Şenol, ve Ahmet Emre Demirci, "The Role of Social Contract in Kant's Political Philosophy", *Dört Öge 21*, (2022): 53-65, s. 55-56.

³³⁷ Pauline Kleingeld. *Kant's theory of peace*, s. 493.

ve rasyonalite rıza kavramı üzerinden başlamaktadır.³³⁸ Çünkü adaletin gerçekleşebilmesi için bahsedildiği gibi belirli yükümlülüklerin altına girilmektedir. Kant için bu durum rıza kavramı ile başlamakta, görev kavramı ile devam etmektedir.³³⁹ Yani adaletin kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini kabul eden birey/insan (ya da uluslararası arenada ulus devlet) adaletin bir yükümlüsü olmak için rıza göstermelidir. Bu rızanın ardından kendisi için bir yükümlülüğün oluşması yani Kant'ın sürekli vurguladığı görev kavramı ortaya çıkmaktadır.

Toplum sözleşmesi ekolü, Locke hariç, bu yaklaşımı ile faydacı adalet yaklaşımlarını reddetmektedir. Yani adalet için gerçekleştirilen eylemlerin sonuçlarına bakarak genel bir mutluluk yaklaşımını reddetmektedir. Sözleşmecî ekol için adalet sonuçta herkesi mutlu etmek için değil, herkesi güvende, eşit, özgür/bağımsız ve barış içerisinde yaşatmak için gerekirse bazılarının bireysel mutluluğu ya da özel çıkarlarının arka plana alınması gerektiğini savunmaktadır.³⁴⁰ Locke bu yaklaşımın ikinci bölümde detaylı bahsedildiği gibi dışındadır; çünkü tam anlamıyla bu yaklaşımın aksini savunmaktadır. Ancak Hobbes, Rousseau, Kant ve diğer bölümde görüleceği üzere Rawls'da dahil bu ekol için faydacı adalet yaklaşımları temelden reddedilmektedir. Buna göre bu düşünürlerin adalet konseptleri de genel olarak bütüncül ya da bütünü koruyan bir yaklaşıma sahiptir.

Dolayısıyla Kant'ın adalet yaklaşımının temelinde insanların bireysel mutluluğu ya da keyfiyeti ön planda değildir. Bütünün hakkı ve adaletin tümü, bütünü kapsayan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Kant için etik ya da ahlaki (*moral*) anlamda doğru olan / hak olan (*right*), iyi olana (*good*) önceliklidir.³⁴¹ Bir sonraki bölümde Kant'ın 20. yüzyıldaki en bilinen takipçileri arasında gösterilen Rawls'da adalet teorisini bu ilke (hakkın iyi olana önceliği) üzerinden kurmuştur. Kant için insanın mutluluğu adalet için temel bir gösterge değildir. Çünkü mutluluk insandan insana değişen göreceli bir kavramdır. Herkesi mutlu etmeye çalışmanın sonu Kant için büyük bir adaletsizlik olarak değerlendirilmektedir. Çünkü herkesi mutlu etmek için birinin hakkı diğerine, diğerinin hakkı da bir başkasına verilmesiyle

³³⁸ Mark D. White. "Pareto, Consent, and Respect for Dignity: A Kantian Perspect", *Review of Social Economy, Ethics and Economics* 67, no. 1 (2009): 49-70, s. 51-52.

³³⁹ Jens Timmermann. "Kantian Duties to the Self, Explained and Defended", *Philosophy* 81, no. 317 (2006): 505-530, s. 505-506.

³⁴⁰ David Johnston. 2011. *A Brief History of Justice*, First Edition, John Wiley & Sons, s. 142-143.

³⁴¹ David Johnston. *A Brief History of Justice*, s. 142-145.

insanlar kısa vadede mutlu olabilirler ancak uzun vadede kimse hakkını alamadığı için daha büyük sorunlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle hak, Kant için insanların mutlu olması için iyi olandan daha önceliklidir.³⁴²

Bu durumda Kant için insanın mutluluğu önemli değildir çıkarması da doğru değildir. Ancak mutluluk Kant'a göre bireyin zaten kendisinin takip edebileceği; kendisi için iyi olanı bulup mutlu olabilmesidir. Dolayısıyla Kant için mutluluk bireysel ve bireyin kendi çabası ve iradesi ile gerçekleşebilen, adalet ise toplumsal ve bireyin sadece kendi çabası ile gerçekleştiremeyen bir sosyal olgudur. Bu bağlamda Kant'ın bahsettiği yasal otoritenin insanların mutluluğu için sadece iyi olanı vermesi değil, toplumsal adalet için hak edilenin verilmesinin daha öncelikli olduğudur.³⁴³ Antik dönemde bu kavramlar giriş bölümünde de görüldüğü birbirlerinden ayrı iki kavram olarak görülmezken Kant bu ikisini birbirinden şu şekilde ayırır: erdem görevleri (*duties of virtue*) ile adalet görevleri (*duties of justice*), erdem görevleri başkasının mutluluğunu ve iyiliğini gözetmekken (bireysel), adalet görevleri hakkın doğru bir şekilde (toplumsal) dağıtılmasıdır.³⁴⁴ Bu nedenlerle Kant'ın bahsettiği yasal otorite adalet için iyiyi değil, hakkı öncelikli olarak gözetmelidir. Kant için insanlar kendi aralarında mutlu olabilecek araçları temin edebilir ve mutlu olabilirler. Ancak kendi aralarında adaleti ve hakkı herhangi bir otorite olmadan sağlayamazlar.³⁴⁵ Yani yine bahsedildiği gibi adalet bu ekol için doğal olarak gerçekleşebilen bir olgu değildir. Üçüncü bölümde verilen örneklerde de görüldüğü gibi Kant'da da Rousseau'yu takiben adalet bazen bireyin mutluluğu ya da özgürlüğü önündeki bir engel olabilir. Bazen bütünün iyiliği için parçanın göz ardı edilebilmesini de savunabilir.

Kant için bu nedenle tüm bireyler / özneler kendiliğinden gerçekleştiremeyecek adaletin gerçekleşebilmesi için zorlama olmadan rıza gösteren görevlilerdir. Bu nedenle Kant görev bilincine sürekli atıf yapan ve görev bilincini çok yüksek bir erdem (ahlak) olarak gören bir düşündürür.³⁴⁶ Rousseau'da zorlama meselesi büyük bir amaca hizmet ettiği için rasyonel

³⁴² David Johnston. *A Brief History of Justice*, s. 142-146.

³⁴³ David Johnston. *A Brief History of Justice*, s. 144.

³⁴⁴ Heather M. Roff. "Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect", s. 58-60.

³⁴⁵ Heather M. Roff. "Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect", s. 60-63.

³⁴⁶ Lewis White Beck. "Sir David Ross on Duty and Purpose in Kant", *Philosophy and Phenomenological Research* 16, no. 1 (1955): 98-107, s. 99-102.

görülürken, zorlama meselesi Kant da yoktur. Kant zorlanma varsa bu özgürlüğün tam olarak özgürlük sayılmayacağını çünkü ahlaki olmadığını belirterek, adaletin ahlaki bir özgürlükten geçtiğini vurgular. Aynı zamanda adaletin Rousseau'daki gibi sadece işlevsel olamayacağından, daha çok ideolojik ve ahlaki yani bir anlamda metafiziksel boyutunun da göz ardı edilemeyeceğinden bahsetmektedir.³⁴⁷ Yani Kant'a göre adalet kavramı çok boyutludur. Rousseau'nun indirgediği dar alanda sadece nesnel yasalardan ibaret değildir.

Kant zorlama kapsamında sadece iki unsurun ahlaki olabileceğini belirtir: (1) Başkaları tarafından kişisel haklara saygı, 2) eğer bu haklar başkaları tarafından ihlal edilirse bunları savunma hakkı. Yani Kant'a göre zorlama sadece bu şekilde ahlaki ve adil görülebilir. Aynı zamanda Kant'a göre haklar (1) doğuştan gelen ve (2) sonradan edinilen olmak üzere ikiye ayrılır. Doğuştan gelen insani ve doğal haklar bizim rasyonel ve irade sahibi bir varlık olduğumuzu, dolayısıyla özgür olabilme hakkımızın doğuştan gelen bir hak olduğunu göstermektedir. Kant için bu özgürlük ancak diğerlerinin özgürlüğünü kısıtlamadığı sürece hak olarak görülebilir ve kısıtlandığı takdirde güç ve zorlama meşru görülebilir. Ona göre bu hak evrensel olmalıdır ki herkes için adaletli, evrensel bir özgürlük alanı oluşabilsin; aksi takdirde biri için adaletli olan diğerinin özgürlüğünü kısıtlayarak adaletsiz olabilmektedir.³⁴⁸

Kant için de adalet yaklaşımının temel normu Rousseau gibi özgürlükten geçmektedir. Ancak Kant özgürlüğü de içsel ve dışsal olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre içsel olan bahsedildiği gibi kişisel olan ve mutluluk gibi içsel erdemlerle aynı kategoride yer alabilecek kişisel alanda yer almaktadır ve burada insan mutluluğu vb. herhangi bir özgürlüğü başkasına zararı dokunmayacak şekilde yaşayabilme özgürlüğüne sahiptir. Dışsal özgürlük ise adalet kavramının yer aldığı toplumsal alanda toplumsal olan neyi gerektiriyorsa ona göre hareket edebilmekten yani yasaların izin verdiği ölçüde özgür hareket edebilmekten geçmektedir.³⁴⁹ Kant için bu 'erdem' ve 'hak' ikiliğinde (*dualizminde*) hakların yerine getirilmesi zamanla erdemli bir tavra ulaşılmasına rağmen, kişisel erdemlerin takip edilmesi her zaman adaletle sonlanmamaktadır. Yani daha önce de bahsedildiği gibi insanlık sadece kendi iyiliğini tercih

³⁴⁷ I. Kant. NoD. *Political Writings*, Cambridge Texts in the history of Political Thought, Theory and Practice, s. 63-76 & s. 131-136.

³⁴⁸ George Smith. "Immanuel Kant's Theory of Justice", The Encyclopedia of Libertarianism, 2016, <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel-kants-theory-justice>.

³⁴⁹ Heather M. Roff. "Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect", s. 58-59.

ederse bu durumun götüreceği yol sonunda adalete yaklaşmamızı engelleyebilirken, hak temelli bir tercih zamanla kişisel mutlulukları ya da özgürlükleri her zaman ve kesin olmasa da sağlayabilir. Ancak aksi yol Kant’a göre mümkün değildir. Buna göre ‘iyi’ olandan hakka (adalete) gidilemez. Ama ‘hak’ olandan ‘iyi’ olana gidiş kesin ve her zaman olmasa da mümkündür.³⁵⁰

Kant’ın bu düalist yaklaşımı tüm siyasal kurgusuna hakimdir ancak dikkatli okunmadığında ikilemli ya da çelişkili gibi görünebilmektedir. Aslında bu ikilem bir çelişki değil, çift boyutluluğun bir yansımasıdır. Kant tüm kavramlara tek boyut üzerinden değil, diğer boyutlarıyla da bakan bir düşünür olduğu için anlaşılması da kimi zaman zorlaşabilmektedir. Aynı durum Kant’ın sürekli üzerinde durduğu ‘görev’ kavramında da görülebilmektedir. Hakkın görevini (*duties of right*) yerine getirmek için gerçekleştirilecek eylemlerin bir otoriteye sahip olma hakkı varken, yani toplumsal olanın otoriteye ihtiyacı varken, erdemlerin (*duties of virtue*) görevini yerine getirmek kişisel bir tercihten ibaret olduğu için içseldir ve otoriteye ihtiyaç duymamaktadır. Bu duruma toplumsal adalet yasal bir otoriteye ihtiyaç duyarken, içsel özgürlük ve mutluluk gibi insani erdemler için bu kişinin kendi etik değerleriyle ulaşacağı bir merteye olarak bakılmaktadır. İkinci noktada yani içsel özgürlük ve mutluluk noktasında kimsenin kimseyi zorlama hakkı yokken; birinci durumda Kant, otoritenin tarafları zorlama hakkını tanımlamakta ve gerekli görmektedir.³⁵¹ Buna göre erdemlerde zorlama yoktur ama adalet için gerektiğinde zorlama zorunlu görülmektedir.

Kant bu bağlamda Rousseau gibi adaleti tamamen nesnel alanda görmese de adalet ve hukukun (yasal olanın) birbirine oldukça bağımlı (*codependent*) olduklarını düşünmektedir.³⁵² Kant’ın adalet çerçevesi yasalar düzeyinde nesnel olduğu gibi, bahsedilen erdemler noktasında metafiziksel bir tarafının da olduğunu göstermektedir. Ancak erdemlerin kişisel, adaletin ise karşılıklıya dayalı toplumsal bir olgu olduğunun altı çizilmektedir. Buna göre Kant için de adaletin temel öznesi Locke’da olduğu gibi insanın kendisi değildir, toplumsal halidir. Bu toplumsal halin uyum halinde yaşayabilmesi ve yönetilebilmesi için yasalar zorunludur. Bu yasalarında otoritesi adaletin gerekliliği olarak görülmektedir.

³⁵⁰ Heather M. Roff. “Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect”, s. 58-68.

³⁵¹ Heather M. Roff. “Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect”, s. 63.

³⁵² Heather M. Roff. “Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect”, s. 64.

Bahsedildiği gibi Kant'ın siyasal kurgusu ve adalet yaklaşımı ulus devletle sınırlı değildir, herkes içindir ve evrensel niteliktedir. Ulus devletin birer özne olarak uluslararası alanda birey gibi davranabileceğini ve buna göre uluslararası alanda da adalet ve barış kendiliğinden oluşamayacağından bu bağlamda barış ve adaletin öznesi bu sefer sınırları dışına yönelen ulus devlettir. Yani ulus devletin burada tekrar Hobbes'daki gibi adaleti sağlamakla yükümlü birer özne olduğu görülmektedir ancak Kant'da bu sefer özne dışa yönelmektedir. Uluslararası alanda barışı ve adaleti sağlamak yine ulus devletin bir görevi olarak kurgulanmaktadır.³⁵³

Kant'ın ulus devletlerin adaleti sınırları dışında sağlama görevi Hobbes'un siyasal kurgusunu benzetmekle birlikte nihai aşamada birinci bölümde tartışıldığı gibi birleşik tek dünya hükümeti fikrini savunmamaktadır. Ancak cumhuriyetçi anlamda federasyon tipi bir sosyal örgütlenmeyi savunmaktadır.³⁵⁴ Buna göre Kant için birey hakkı ile (*right of man*), devletin hakkı (*right of states*) benzer iki kavram olarak ele alınmaktadır. Buna göre ulus devlet de birey gibi etik (*moral*) karakteristik özelliğiyle hareket etmektedir.³⁵⁵ Bu şekilde bakıldığında yine devletler arasındaki ilişkilerde de adalet görevlerinde olduğu gibi başkasına zarar vermeme ve adalet dışı konular haricinde (erdem hakları) müdahale etmeme ilkesi çıkmaktadır. Yani her devlet, kendi mutluluğu ve iyiliği gibi konularda kendi iç işlerinde özgürken ve diğer devletlerin buna müdahale etme hakkı yokken, adalet hakkı konularında örneğin toplu katliamlar, büyük çevre sorunları vb. yaşam hakkı gibi adalet hakkı konularında; bir devletin diğerine müdahale etmesi yerine bunlar arasında toplum sözleşme ile oluşturulmuş siyasal otoritenin (meşru ve yasal üst bir federe yapının) bu gibi durumlarda müdahale etmesini savunmaktadır.³⁵⁶

³⁵³ Dora Ion. 2012. *Kant and International Relations Theory: Cosmopolitan Community-Building*, Routledge, s. 139-155.

³⁵⁴ Dora Ion. *Kant and International Relations Theory: Cosmopolitan Community-Building*, s. 127-139.

³⁵⁵ Burleight T. Wilkins. "Kant on International Relations", *The Journal of Ethics* 11, no. 2 (2007): 147-159, s. 147-148.

³⁵⁶ Dora Ion. "Kant and International Relations Theory: Cosmopolitan Community-Building", s. 178-184.

Bu durum üzerinden Kant'ı yorumlayanların bu gibi konularda diğer devletlerin müdahalesini savunabileceği ya da meşru görülebileceği gibi yorumlara gidebilmektedir.³⁵⁷ Ancak Kant'ın adaletle ilgili görev yükü bireylerin üzerinde değil ya da doğrudan bireyler arasında değil, doğrudan oluşturulmuş yasal otoritenin zor kullanma gücünün elindedir. Buna göre aslında Kant'ın adalet çerçevesine göre hiçbir devletin diğer bir devlete müdahale hakkı hiçbir koşulda doğmamaktadır. Ancak uluslararası alanda devletlerin arasında aynı bir toplum içinde yaşayan insanların arasında olabileceği gibi doğa durumundan kaynaklanan her türlü anlaşmazlık tarafların meşru ve yasal olarak oluşturacakları otoritenin görevi olarak kurgulanmaktadır. Buna göre bir devletin içerisinde yaşanan adaletsizlik ve yaşam hakkına dair sorunlar için diğer bir devlet şikayetçi olabilir ancak doğrudan müdahale edemez.³⁵⁸ Müdahale edebilmesi için ikisinin de meşru saydığı bir yasal otoritenin varlığı gerekmektedir. Ancak bu şekilde meşru yasal otorite yaşanan bu adaletsizliklere karşı o devletin iç mekanizmalarına müdahale edebilir.³⁵⁹

Bu durumu günümüz perspektifinden değerlendirdiğimizde iki örnekle durum daha net açıklanabilir. Birinci örnekte ABD'nin Irak işgaline bakıldığında ABD'nin işgali meşrulaştırmak için Irak'ta demokrasinin olmadığı ve diktatör rejiminden insanların kurtulması için o ülkeye doğrudan askeri müdahale gerçekleştirmesidir. Bu Kant'ın kurgusuna göre meşrulaştırılabilir bir şey değildir. Tam tersine doğa durumunun bir yansıması olarak güçlü olanın zayıf olan üzerinde keyfi güç gösterisine ve sömürüsüne örnek olarak verilebilir.³⁶⁰ Kant'ın kurgusuna göre eğer ABD, Irak'ta gerçekten insanlık dramının yaşandığına dair kanıtları varsa BM üzerinden bu ülkeyi şikayet edip, ekonomik ve sosyal yaptırımlarda bulunmaya ve diğer ülkeleri BM üzerinden bu duruma müdahale etmeye çağırabilir. Bu örnek Kant'ın kurgusuna daha yakın bir örnektir.³⁶¹ Diğer bir örnek AB üzerinden verilebilir. Örneğin iki üye devletin aralarında yaşanan ticaret anlaşmazlıklarında üye bir devletin uyguladığı ticari politikalar diğer bir üye devlet için ticari çıkarları ya da diğer konularda adaletsizliğe neden oluyorsa, bu iki ülkenin bu nedenle savaşmaması için

³⁵⁷ Burleight T. Wilkins. *Kant on International Relations*, s. 76-77.

³⁵⁸ Thomas Hill. "Kant and Humanitarian Intervention", *Philosophical Perspectives Ethics* 23, (2009): 221-240, s. 221-222.

³⁵⁹ Dora Ion. "Kant and International Relations Theory: Cosmopolitan Community-Building", s. 178-184.

³⁶⁰ James Lindley Wilson, ve Jonathan Monten. "Does Kant Justify Liberal Intervention?", *The Review of Politics* 73, no. 4 (2011): 633-647, s. 634-638.

³⁶¹ James Lindley Wilson, ve Jonathan Monten. "Does Kant Justify Liberal Intervention?", s. 638.

birbirlerine müdahale etmemesi gerekir. Adaletsizliğe maruz kaldığını düşünen ülke AB'nin yasal otoritelerine bu durumu şikayet edip, yasal olarak otoritenin bu duruma müdahale etmesini ve aralarında adaleti sağlamasını bekleyebilir. Kant'ın bahsettiği federe üst yapının gerekliliği adaletsizliğe uğrayan ya da adaletsizliği yaratan tarafın birbirine müdahale etmemesidir / zarar vermemesidir. Dolayısıyla Kant'a göre hiçbir şekilde uluslararası alanda devletler birbirlerine müdahale etmemelidir. Müdahale görevi ancak tarafların her ikisinin de meşru gördüğü yasal otorite üzerinden yapılabilir.

Kant'ın bu yaklaşımı uluslararası alanda 'demokrasi bekçiliği', özgürlük savunucusu gibi erdemli tanımlarla diğerlerine müdahale hakkı vermemektedir. Kant referans verilerek adalet gibi konularda eğer sorun yaşıyorsa ancak o zaman dış müdahale meşru görülebilir ifadesi Kant'ı oldukça yanlış okumaktan ibaret görülebilir.³⁶² Çünkü Kant'ın felsefesinde ulus devletler aynı bireyler/insanlar gibidir. Bireyler yaşadıkları anlaşmazlıkları kendiliğinden aşamadıkları durumlarda yaşanabilecek çatışma için Hobbes'tan itibaren bu ekol üst bir otorite kurgusuna / oluşumuna gitmiştir. Kant için de bu durum uluslararası anlamda ulus devleti bir birey olarak gördüğünde aralarında yaşanan her türlü anlaşmazlığın giderilmesi için uluslararası yasal ve meşru bir otorite gerekmektedir. Yoksa herkes günümüzde yaşandığı gibi adaleti kendisi sağlamaya çalışırken aslında hukuk ve normun olmadığı oldukça keyfi ve doğa durumuna benzer bir ortamda ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Diğer yandan Kant için nasıl birey kendi mutluluğunu kendi değerleri üzerinden ararsa, her devlet de yönetim rejimini, kendi toplumunun mutluluğunu kendi dinamizmini içerisinde arayacaktır. Buna göre Kant'ın içsel özgürlük kategorisine giren bu duruma göre her devletin kendi yönetim rejimini, yasalarını vb. normları oluşturma hakkı vardır. Bu nedenle hiçbir devletin demokrasi ile yönetilmiyor diye diğer bir devlete savaş açması Kant üzerinden referans alınabilecek bir yaklaşım değildir. Ancak Kant'a referansla şu durum savunulabilir: Barış ve adalet için bir araya gelecek ve yasal/meşru bir otorite oluşturacak devletlerin yönetim biçimlerinin demokratik olmasının gerekliliği / mecburiyeti aranabilir.³⁶³ Çünkü yasal otoritenin oluşturulma şekli ve işleyiş şeklinin demokratik yollardan olması Kant için eşitlik

³⁶² James Lindley Wilson, ve Jonathan Monten. "Does Kant Justify Liberal Intervention?", s. 634-635.

³⁶³ James Lindley Wilson, ve Jonathan Monten. "Does Kant Justify Liberal Intervention?", s. 634.

temelinde ve bahsettiği bütünleşik genel iradenin çalışabilmesi için gereklidir. Ancak bahsedildiği gibi Kant için müdahale hakkı ve görevi hiçbir zaman bireyler ya da devletler üzerinden değil, oluşturulan yasal otoritenin üzerinden yükümlü bir görev olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁴ Bu olmadığında Kant’a göre herkes birbirine keyfi müdahale edebilecek ve doğa durumunun savaş ortamı tekrar ortaya çıkacaktır.

Buna göre Kant’ın adalet yaklaşımına göre barış olmadan adaletin sağlanabilmesi mümkün değildir. Doğa hali barışçıl bir hal değildir. Bu nedenle Kant için de diğer sözleşmeciler gibi sözleşme öncesi adalet tartışması yoktur. Adalet ya da adaletsizlik ancak sözleşme sonrası tartışılabilir bir kavramdır. Kant için bir devlet ne kadar güçlü olursa olsun ya da herhangi bir başka meziyete sahip olursa olsun bireyler arasında olduğu gibi devletler arasında da barış sağlanamadan, adalet sağlanamaz.³⁶⁵ Bu yaklaşım bahsedildiği gibi Hobbes’un doğa durumu ile benzer bir noktadadır. Ancak Kant’la Hobbes arasında doğa durumu yaklaşımının bu benzerliği yanında Kant’ta Hobbes’a göre küçük ancak önemli bir nüans bulunmaktadır.

Hobbes’a göre doğa durumundaki insanın durumu değişmez ancak devlet gibi siyasal otorite oluşumları ile kontrol edilebilir niteliktedir. Dolayısıyla Hobbes için siyasal otorite (devlet) olmazsa olmaz bir kavramdır çünkü eksikliğinde insan yine doğa durumuna dönecektir. Kant’ta da durum benzerdir. Ancak bir farkla ki Kant doğa durumunda insanın bu halinin dönüştürülebilir olduğuna inanmaktadır. Kant için de siyasal otorite olmazsa olmaz bir kurgudur ancak bu durum sadece ilk başta doğa durumundan sivil duruma geçerken geçerlidir. Sivil duruma geçtikten sonra insanın artık bu sivil hale dönüşebileceğini (ahlaki karaktere ulaşabileceğini) ve bu bilinçle hareket edebileceğini düşünmektedir. Bu otorite sürekli gereklidir ancak yok olduğunda ya da başka bir niteliğe büründüğünde insan doğa halindeki durumuna hemen geri dönmemektedir. Çünkü Kant’a göre insanın bilinci dönüştürülebilir niteliktedir ve bu bilinci kazandığında aslında zaten doğa durumuna geri dönüşü de istemeyecektir.³⁶⁶ Ancak bu farklı görüşlere günümüz üzerinden bakıldığında Hobbes’un

³⁶⁴ Burleight T. Wilkins. “Kant on International Relations”, s. 151.

³⁶⁵ Howard Williams. “Kant on the Social Contract”, s. 135-145.

³⁶⁶ Robert B. Loudon. 2011. *Kant’s Human Being essays on his theory of human nature*, Oxford University Press, s. 50-80.

iddiasının daha geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü yasaların ve hukukun olmadığı durumlarda ve başarısız ya da işgale uğrayan devletlerin hali görüldüğünde, diğer yandan uluslararası alanda günümüzde yaşadığımız kaos ve savaş durumları görüldüğünde Hobbes'un doğa durumu ve insan doğası analizlerinin geçerliliği daha net görülebilmektedir.

Buna rağmen Kant'ın çoğu kuramsal argümanının özellikle son yüzyılda ne kadar önemli olduğu görülebilir. Birinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulması, İkinci Dünya Savaşından sonra savaşa neden olan ülkelerin ulus üstü bir otorite altında birleşmelerini öngören AET sonrasında AB yapılanması Kant'ın günümüzde ne kadar geçerli analizlerinin olduğunu göstermektedir. Barış sağlanamadan adaletin sağlanamayacağını iki büyük dünya savaşının ağır izleri görüldüğünde ve devletler arasındaki barışı sağlamanın günümüzün küreselleşen dünyasında herkesin güvende olabilmesi için gerekli görüldüğü söylenebilir. Günümüzde Kant'ı doğru anlamak olası bir Üçüncü Dünya Savaşının önüne geçebilir. Alman idealizmi düşünürü Kant'ı doğru anlamak bazen çok karmaşık olabilse de aslında son noktada adalet yaklaşımı ortadadır: İnsanlar gibi devletler de yasasız, normsuz ve de kendi aralarında meşru görüp oluşturabilecekleri yasal bir siyasal otorite olmadan barış içerisinde yaşayamazlar.³⁶⁷ Bu insanın müdahale edemediği bir gerçeklik olan doğa durumunun halidir ki insanın doğa durumunun bu halini değiştirebilecek herhangi bir gücü yoktur ve de Kant'a göre bu durum zaman üstü bir yaklaşımla hiçbir zaman olamayacaktır. Bunun zamanla değişeceğini beklemek de Kant için anlamsızdır.³⁶⁸ Kant'ın bu düşüncesi ve bu iddia zemini tesadüfi ya da keyfi bir varsayımdan ibaret değildir. Kant'ın bu düşünce zeminine ulaşmasında ve siyasal kurgusunu bu zemine göre biçimlendirmesinde yaşadığı Kopernik etkisi bulunmaktadır.³⁶⁹ Yani buna göre insanın doğa durumunu değiştirmesi (ontolojik olarak) mümkün değildir. Aynı güneşin dünyanın etrafında dönmediği gibi, ve de dönmeyeceği gibi, doğa durumu da insana göre değişmemektedir/değişmeyecektir. Kant'a

³⁶⁷ Leonard Krieger. "Kant and the Crisis of Natural Law", *Journal of the History of Ideas* 26, no. 2 (1965): 191-210, s. 202-208.

³⁶⁸ Howard Williams. "Kant on the Social Contract", s. 135-145.

³⁶⁹ Kant'ta Kopernik etkisi: Kopernik yasasına göre güneşin dünyanın etrafında dönmediği, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü gerçeğine dayanarak Kant; siyasal düşüncede de "the other way around" diyerek ontolojiyi (yani gerçekte var olduğunu iddia ettiğimiz şeyleri), bilgimize (epitemolojiye) uyarlamak yerine; bilgimizi - (epistemi), ontolojiye uyarlamamız gerektiğini belirterek zihinsel ve düşünsel temeli tersinden görmeye çalışmıştır.

Katrin A. Flikschuh. 2009. *Kant içinde* Ed. D. Boucher ve P. Kelly, *Political Thinkers from Socrates to the Present*, Second Edition, Oxford Press. s. 425.

göre doğa durumu sabittir ve insan ona göre kendini biçimlendirmelidir. Kendini (bilgisini / epistemolojisini) ona göre ayarlamalıdır. Tam tersinin olması ise Kant'a göre mümkün değildir. Yani doğa durumu hiçbir zaman insana göre biçim almayacaktır. Kant'a göre insanlığın bilgi kuramını bu gerçekliğe göre inşa etmesi gerekmektedir.³⁷⁰ Bu nedenle adalet doğa durumunda kendi halinde zamanla gerçekleşebilecek bir olgu değildir. Bilgi ile inşa edilmesi gereken sosyal bir inşa sürecidir. Kant'ın toplum sözleşmesi yaklaşımı bu sosyal inşa sürecinin entelektüel bir izdüşümüdür.

Kant'ı tekrar hatırlamamız için üçüncü bir dünya savaşının yaşanmasına gerek olmamalıdır. Ancak günümüzde bu şekilde devam edildiği takdirde üçüncü bir dünya savaşını Kant'ın Daimi Barış eserinde belirttiği gibi 'doğa garanti etmektedir – *nature guarantees*'.³⁷¹ Kant bahsedildiği gibi bu yaklaşımının tarihsel ya da bağlamsal değil, zaman-üstü olduğunu belirttiği için önlem alınmazsa zamanla değişen bir şey olmayacağını ve dünyanın tekrar savaş haline döneceğini öngörmektedir. Ne barış ne de adalet kendiliğinden zamanla ortaya çıkmamaktadır. Bunun ortaya çıkmaması için Kant referans alınacak olursa uluslararası barış ve adaletin günümüzde de sağlanabilmesi için ulus devletler kendi rızalarıyla bir araya gelmeli, yasa ve normlarını bütünleşik genel iradeleri ile oluşturmalı ve bunları uygulayacak / yürütecek meşru organları (yasal otoriteyi) oluşturmalıdırlar. BM bu durumda günümüz için önemli bir kurum olarak görülmektedir ancak gerek karar alma mekanizmalarındaki eşitsizlikler gerekse de kurumsal yapının işleyişinin yetersizliği nedeniyle bu görevi yeterince üstlenememektedir. Altıncı bölümde bu durumun nedenleri detayları ile incelenmektedir.

Sonuç olarak Alman idealizmi düşünürü Immanuel Kant günümüz adalet / adaletsizlik tartışmaları için günümüzde belki de en fazla hatırlamamız gereken düşünürler arasında yer almaktadır. Çünkü günümüzde Ortadoğu ülkelerinde yaşanan savaşlar, Rusya – Ukrayna krizi vb. sorunlar hiç kimsenin uluslararası alanda kendini güvende hissetmediği bir ortamda yaşamaya mahkûm etmektedir. Kant'ın belirttiği gibi barış sağlanamadan, adalet de sağlanamaz. Dolayısıyla barış ortamının sağlanamadığı her yerde adaletsizler de artmakta, var olanlar ise daha da derinleşmektedir. Zaman ise bu noktada eğer Kant'ı referans alırsak barış

³⁷⁰ Katrin A. Flikschuh, *Kant*, s. 425.

³⁷¹ Burleight T. Wilkins. "Kant on International Relations", s. 156.

ya da adalet hakkında atılması gereken adımlar atılmadığında var olan durumun iyileşmesine değil, daha da kötüleşmesine doğal olarak (doğa durumundan kaynaklanan sebeplerden ötürü) sebep olacaktır.

Bu noktada Kant'ın zaman-üstü ilkesel yaklaşımı küresel kriz ortamının barış ve adaleti sağlaması gereken siyasal otoritesini yine ulus devlet üzerinden kurmaktadır. Hobbes bağlamında ulus devlet, sınırları içerisinde meşru ve yasal bir otorite oluşturarak barış ve adaleti sağlaması gereken özne iken, Kant'ın bağlamında bu yaklaşım dışı doğru yani ulus devletin sınırları dışında meşru ve yasal bir otorite oluşturarak küresel anlamda barış ve adaleti sağlayacak özne olarak görülmüştür. Kant'ın bu oluşum üzerinden savunduğu Hobbes'daki gibi Leviathan'a benzer tek bir dünya hükümeti değil, ancak uluslararası ya da ulus üstü sayılabilecek cumhuriyetçi bir yapılanmayı öngörmektedir.³⁷²

Kant en çok Hobbes ve Rousseau'nun düşüncelerinden faydalanmış ve genel olarak Locke düşüncesini hem toplum sözleşmeciliği hem de adalet açısından eleştirmiş ve tam tersi bir yaklaşımı savunmuştur. Kant, Hobbes'un doğa durumunu ve nitelikleri farklı olsa da adalet için otorite kurgusunu, Rousseau'nun ise toplum olgusunu özellikle rıza üzerinden geliştirerek toplumsal barış ve adalet kurgusunu genişletmiştir. Bu noktada Locke'un birey yaklaşımı ve onun adalet üzerinden ikinci bölümde bahsedilen adalet çerçevesini reddetmiştir.³⁷³ Hobbes ve Rousseau bir anlamda sentezlenerek Kant'ta çok daha geniş bir kuramsal alana yayılmıştır. Ancak bölüm içinde belirtildiği gibi Kant bu kavramları tek başına alıp derinleşmesine tartışmamış, kavramları kendi perspektifinden inceleyip, analiz etmiştir ve de dolayısıyla bu kavramları kendi düşünce mantığı ve bağlamı üzerinden analiz etmiştir. Örneğin Hobbes'a göre birinci bölümde görüldüğü üzere ulus devletin sınırları dışında özne olarak hareket etmesi Hobbes'da öngörülmesine rağmen savunulmazken, Kant için ulus devlet küresel alanda aynı birey / özne gibi hareket eden sosyal bir olgudur ve bu şekilde hareket etmelidir. Aksi takdirde küresel barış ve adalet tehlikeye girmektedir.

³⁷² Burleight T. Wilkins. "Kant on International Relations", s. 148.

³⁷³ Howard Williams. "Kant on the Social Contract", s. 135-140.

Kant'ın toplum sözleşmeciliği bölüm başında belirtildiği gibi herhangi bir kalıp içerisinde sabitlenemez. Yani toplum sözleşmeciliği sadece birey ve devlet arasında olmak zorunda değildir. Kant'ın sözleşmeciliği bu anlamda küreseldir ancak aynı zamanda herhangi bir tarafı önceler. Herkesle her yerde yapılabilir ve herkes için adaleti aramaktadır. Bu bağlamda küresel olması yerel olamayacağı anlamına da gelmemektedir. Kant için sözleşmecilik sosyal bir inşa sürecidir ancak illaki sosyal bir kurumsallaşma ya da sosyal bir yapılaşma değildir. Bu nedenle inşacı değil, düzenleyici olarak tanımlanmıştır. Entelektüel bir inşa sürecidir çünkü hem toplumu hem de küresel anlamda olması gereken yasal otoriteyi entelektüel açıdan tanımlamaktadır.³⁷⁴ Alman idealizminin düalist yaklaşımı gereği bu sosyal kurgu soyut olarak sadece entelektüel açıdan da tanımlanabilir ya da tam tersine somut olarak ve kurumsalcı açıdan da yorumlanabilir. Kant için önemli olan siyasal kurgunun entelektüel açıdan doğru kurgulanabilmesidir ve bununla toplumun dönüştürülebilmesidir. Çünkü Kant'a göre insan doğası dönüştürülebilir.³⁷⁵ Bunun sonucunda dönüşen toplum kendi kurumsallığını da kendi belirleyeceği şekilde (ulus devlet ya da ulus üstü bir devlet olarak) tamamlayabilir.

Sonuçta Kant'ın adalet yaklaşımı yine temelinde diğer sözleşmecilerde olduğu gibi olmazsa olmaz olarak otorite aramaktadır. Nitelikleri farklı olsa da bu otorite olmadan barış, adalet ve adil yönetimin sağlanması Kant için mümkün değildir.³⁷⁶ Bu nedenle diğerleri için olduğu gibi Kant için de devlet gibi bir egemenin adaletin sağlayabilmesi için korunması gerektiği görülmektedir. Ancak Kant'la gelinen noktada bu öznenin (devletin) niteliksel mutlaklığı esnetilmiştir. Yani adaleti sağlama gereken siyasal otoritenin niteliği (ulusal, uluslararası ya da ulus üstü) zamana göre/ bağlama göre değişebilir. Bu zaman üstü bir ilke değildir. Çünkü öznenin kendisi insan yapımı yani yapaydır. Bu nedenle yapısı, niteliği ve ilkeleri zaman üstü değildir, bağlama göre değişebilir. Kant'ın bahsettiği zaman-üstülük doğa durumundan gelen ilkeleri kapsamaktadır. Ancak ulus devlet, federe devlet vb. insanlar tarafından oluşturulan siyasal otoritelerin niteliği bağlama göre değişebilir. Buna göre asıl

³⁷⁴ Howard Williams. "Kant on the Social Contract", s. 135-145.

³⁷⁵ Robert B. Loudon. "Kant's Human Being essays on his theory of human nature", s. 70-80.

³⁷⁶ Craig L. Carr. "Kant's Theory of Political Authority", *History of Political Thought* 10, no. 4 (1989): 719-731, s. 719-720.

korunması gereken bu oluşumun rızaya dayalı, meşru, yasal bir otorite olabilmesidir.³⁷⁷ Çünkü Kant için barış ve adalet kendiliğinden gerçekleşen olgular olmadığı için böyle bir otoritenin bunu yerine getirmesi gerekmektedir.

Günümüz adalet/adaletsizlikleri için aslında Kant'ın felsefesinden daha fazla çıkarımlarda bulunabileceğimiz olgular olabilir ancak bu tez çalışması toplum sözleşmeciliği ve adalet bağlamında Kant'tan spesifik olarak bu noktaları öne çıkarmıştır. Bu noktada Kant'ın sözleşme yaklaşımının diğer sözleşme düşünürleri ile benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Öncelikle bugünün adalet/adaletsizlik tartışmasında küresel olarak yaşanan adaletsizliklere karşı Kant'ın siyasal kurgusundan ilke ve normlar bazında nasıl yararlanabileceğimiz incelenmiştir. Ardından her bölümün sonunda yapıldığı gibi o bölümün düşünürüne ait adalet yaklaşımının çerçevesi ortaya çıkarılmıştır.

Bir sonraki bölümde Kant'ın 20. yy'daki en önemli takipçileri arasında görülen Adalet kuramcısı John Rawls incelenecektir. Rawls'un adalet teorisi büyük oranda Kant felsefesine dayanmaktadır ki faydacı adalet yaklaşımlarının tam tersi hakkın iyiye önceliği ilkesinin genişletilmiş hali Rawls'da kendini göstermektedir. Hobbes ile başlayan süreçte toplum sözleşmeciliğinin adalet yaklaşımı Rawls'a göre kümülatif bir şekilde ilerlemiş ve her düşünürün geliştirdiği adalet yaklaşımı Rawls'da artık kuram / teori olarak ortaya çıkmıştır. Bir sonraki bölümde günümüz küresel adaletsizliklerine karşı Rawls'un sözleşme yaklaşımı ve adalet kuramından günümüz için alınabilecek normlar ve önceki ilkelerle ilişkisi incelenecektir.

³⁷⁷ Craig L. Carr. "Kant's Theory of Political Authority", *History of Political Thought*, s. 720-725.

BÖLÜM V: JOHN RAWLS VE ADALET TEORİSİ

Bu bölümde eşitlik, özgürlük ve hak arama (adalet) gibi kavramların doğa durumunda varlığı ya da yokluğu tartışmasından ziyade bu kavramların ancak siyasal mücadelelerle (siyasal olanla) belirlenebileceği yani siyasal sistemin önceliği ve vazgeçilemez niteliğinin adaletin önemli bir önkoşulu olduğu Rawls'a referansla iddia edilmektedir. Bu nedenle artık ne toplum sözleşmesi ne de onu oluşturanların üstün bir ontolojik değere sahip olmadığı, üstün ya da öncelikli olanın bu ikisi arasındaki siyasal sürecin (hak arama) yani siyasallaşmanın olduğu iddiasıyla devletin (siyasal otoritenin) ne olduğu ve nasıl olması gerektiğine dair herhangi bir yorumda bulunmak yerine, siyasal olanın gücüne odaklanarak adaleti aslında sağlayacak olan öznenin doğrudan siyasal olanın gücü ve onun temel öznesi olan bireyden yani vatandaşlık kavramından geçtiği bu bölümde iddia edilecektir. Buna göre bu bölümde adalet için gerekli siyasal otorite koşulunun, günümüz bağlamı için son yeterli koşulunun Rawls'a referansla siyasal olan ve hakkı / adaleti önceleyen bilinçli siyasal vatandaşlık olduğu ve siyasal sisteme duyulan bu ihtiyacın günümüz bağlamında bireylerin olduğu kadar toplumların da ihtiyacı olduğu iddiasıyla³⁷⁸ Rawls'un toplumların birbirleriyle olan ilişkisinde de aralarında hangi norm ve ilkelerin (toplum sözleşmesinin) kurulabileceği sadece ulus devletlerin güvenliğini arayan Uluslararası Hukukun yanı sıra siyasal bir kavram olan Halkların Yasasıyla hak, adalet ve ortak iyinin aranmasıyla gerçekleşebileceği iddia edilecektir.³⁷⁹

Rawls'a göre bu siyasal sistem herkesin eşit olarak özgürlüğünden değil, eşit katılımından oluşur. Bu da Rawls'un başlangıç noktası / *original position* olarak ifade ettiği noktadır. Bu tarihsel ya da doktrinsel bir doğa durumu okuması değil, tamamen varsayımsal bir şekilde tam olarak herkesin eşit haklara sahip olduğu bir zeminden başlama noktasıdır. Rawls'un bu yaklaşımı Kant'ın da bir önceki bölümde karşı olduğu faydacı adalet yaklaşımlarının bu bölümde de bahsedileceği üzere bozduğu eşitlik ve temel özgürlüklerin yarattığı adaletsizliğe karşı hakkaniyet olarak adalet (*justice as fairness*) yaklaşımının yani hakkın iyiye önceliği ilkesinin savunulmasıdır. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta faydacı

³⁷⁸ John Rawls. "The Law of Peoples", s. 38.

³⁷⁹ John Rawls, "The Law of Peoples", s. 42.

adalet yaklaşımlarının günümüzdeki yansımalarının adaletsizliği Rawls'un kuramsal yaklaşımı üzerinden incelenecektir.

Faydacı Adalet Yaklaşımlarının Günümüzdeki Yansımaları ve Rawls

Her düşünür daha önceki bölümlerde de görüldüğü üzere kendi bağlamının sorunları üzerinden siyasal düşüncelerini ve kurgularını geliştirmiştir. Rawls'un da 20. yüzyılda gördüğü temel sorun siyasal liberalizmin yıpranması ve daha da önemlisi faydacı adalet yaklaşımlarının (*utilitarianism*) daha çok öncelenmesinde görülebilir. Kant bölümünde görüldüğü gibi hakkın iyiye önceliği bu nedenle Rawls'da da devam etmektedir. Çünkü hakim olan faydacı düşünceye göre iyi olan her şeyin önündedir. Rawls'un faydacılığa ve iyi olanın önceliğine karşıtlığı faydacılık yaklaşımların yarattığı derin adaletsizlik deneyimleri nedeniyledir. Çünkü Rawls'un adalet teorisinde başlangıç noktası eşitlik kavramı üzerinden başlamaktadır ve faydacılığın en fazla yıprattığı olgunun eşitlik olduğunu düşünülmektedir. Eşitliğin sağlanabilmesi için Rawls'un siyasal kurgusunda üretilen ekonomik refahın adil bir şekilde paylaşılması gerekirken, faydacılığın insanın mutluluğu için sürekli refah artırımı, eşitlik ve özgürlükten daha önemli görülmektedir.³⁸⁰

Günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmasının önemli sorunlarından birisinin de insanın bugün tam olarak neye ihtiyacı olduğunun belirlenememesi olarak görülebilir. Günümüzün çoğulcu yapısında insanların adaletten anladıkları ve aradıkları mutluluk mudur? Yoksa bağımsızlık ve özgürlük müdür? Yoksa barış ve temel haklara ulaşmak mıdır? Günümüzde bu kavramlar artık fazlasıyla birbirine karışmış ve adaleti ararken hangi kavramın öne çıkarılacağı bir ikilem haline gelmiştir. Günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmasının temel sorunu ve aşmaya çalıştığı temel meselenin tam olarak ne olduğu belirsizdir. Örneğin üçüncü bölümde görüldüğü üzere Rousseau'nun temel meselesi insanın özgür ve eşit olmadığı problematiğinden yola çıkarak sonuçta bunun aşılabilmesi için iyi düzenlenmiş (*well-ordered*) ve yasaları olan adil bir toplum kurgusuna ulaşmasıdır. Kant'ın temel meselesi sürekli savaş

³⁸⁰ David Lyons, "Rawls Versus Utilitarianism", *The Journal of Philosophy, Sixty-Ninth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division* 69, no. 18 (1972): 535-545, s. 535-537.

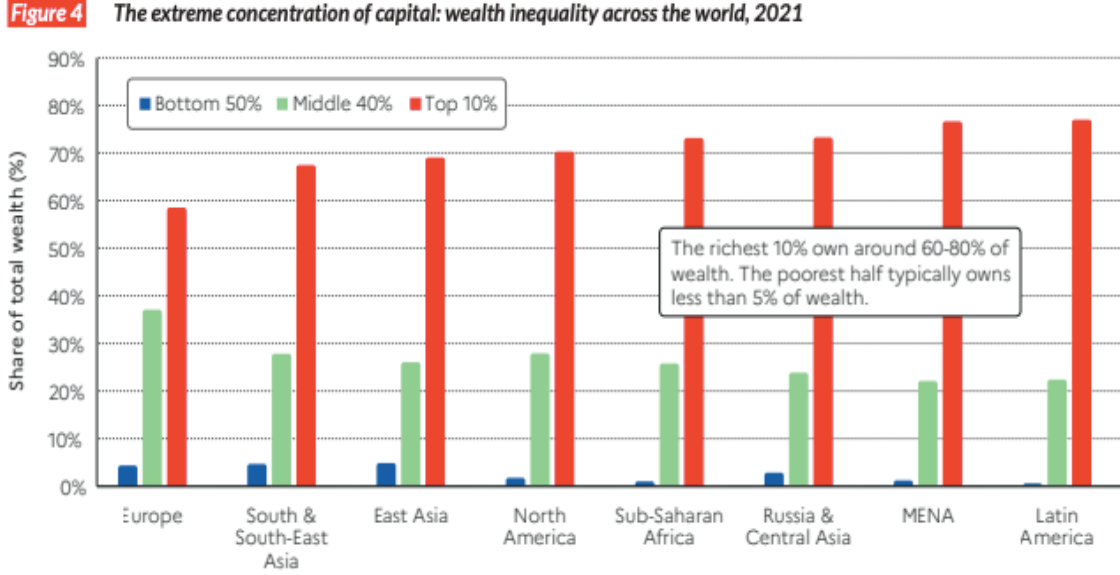
halinin barışa ulaşmasıdır. Örnekler uzatılabilir ancak ifade edilmeye çalışılan günümüzün temel meselesinin gerçekten ne olduğunun belirsizliğinin fazlalığıdır.

Günümüzde bu şekilde monolitik bir problematikten nihai aşamada kuramsal bir kurguya gitmek oldukça zorlu bir meseledir. Çünkü birinci bölümde görüldüğü üzere günümüzde hem küresel hem de yerel anlamda güvende olduğumuz söylenemez. Benzer şekilde ikinci bölümde görüldüğü üzere günümüzde ne iktisadi açıdan ne de toplumsal açıdan eşit olduğumuz da söylenemez. Başarısız ve işgale uğramış devletler söz konusu olduğunda günümüzde ulus devletlerin bağımsızlığının tam olarak güvende olmadığı ve temel hak ve hürriyetlerimizin de bu bağlamda güvende olduğu söylenemez. Dolayısıyla günümüzde tam anlamıyla ne güvende olduğumuz ne ekonomik ya da toplumsal açıdan eşit, ne de özgür / bağımsız olduğumuz söylenemez. Bunun yanı sıra 20. yüzyıla hâkim paradigmanın faydacılık ve pragmatizm üzerinden insanlara sürekli mutlu ve zengin olmanın yollarını aratması ve benmerkezci bir bireyciliğin fazlasıyla abartıldığı adaletsiz düzenin gitgide derinleştiği gözlemlenmektedir.³⁸¹ Bu durum liberal anlamda bireyin hak ve özgürlüklerini korumaktan öte merkeze sadece bireyin haz ve mutluluğunu koyan ve toplum olgusunu tamamen dışlayan bir yaklaşım olarak adaletin temel paradigmaları olan toplumsal karşılıklılık, eşitlik vb. ilkelere zarar verebilmektedir. Adaletin günümüzde fazlasıyla tartışılması günümüzde sadece bireyin mutluluğunu ve zenginliğini sağlamak adına hak ve özgürlüklerin arka plana itilmesi üzerinden de okunabilir. Ancak güvenlik sağlanamadığında, eşitlik bozulduğunda, bunları koruyacak siyasal mekanizmalar yok olduğunda ve en sonunda özgürlük ve bağımsızlık da yitirildiğinde kişisel mutluluk ve refahın da bireyi / insanı ne kadar korunabileceği bir ikilem olarak gözükmektedir.³⁸² Bu nedenlerle günümüzde toplumsal adaletsizliğinin giderilebilmesi için Rawls'un eşit katılım ve hakkaniyetli dağıtım ilkelerinin kritik önemde olduğu söylenebilir. Çünkü günümüzde faydacı adalet yaklaşımlarının bozduğu eşitlik hem ekonomik hem de toplumsal düzeyde oldukça gerilemiş ve büyük adaletsizliklerin önemli bir nedeni haline gelmiştir.

³⁸¹ Ruut Veenhoven. "Greater Happiness for a Greater Number", *Journal of Happiness Studies* 11, (2010): 605–629, s. 605-610 & s. 626-627.

³⁸² Ruut Veenhoven. "Greater Happiness for a Greater Number. *Journal of Happiness Studies*", s.622-626.

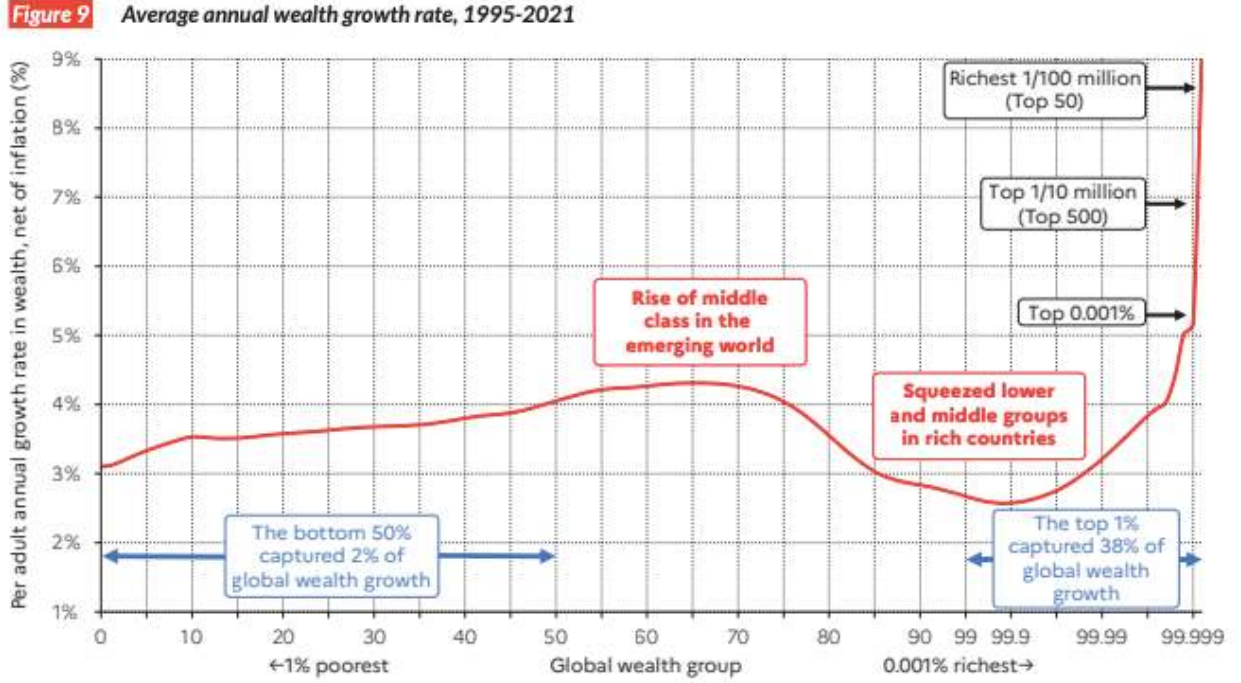
Bu iddia doğrultusunda bazı veriler paylaşmak gerekirse 2022 Dünya Eşitsizlik Raporundan alınan aşağıdaki tabloya göre 2021 yılında dünyanın toplam servetinin %60-%80'nin dünyada sadece %10'unun elinde olduğu ve en fakirlerin bu toplamda %5'in altında olduğu görülmektedir (Tablo 1).³⁸³

Tablo 1: Aşırı sermaye yığılması: Dünya çapında servet eşitsizliği, 2021

³⁸³ Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, ve Gabriel Zucman. 2022. *World Inequality Report 2022*, World Inequality Lab, UNDP, 2022, s. 12.

Diğer bir tabloya göreyse 1995-2021 yılları arasında en altta yer alan fakir kesim çok cüzi oranlarda büyürken, %1'lik en zengin kesim %38'lik gibi oldukça büyük ve aradaki boşluğun kapanması giderek zorlaşan bir ivmeyle büyümektedir (Tablo 2).³⁸⁴

Tablo 2: Yıllık ortalama servet büyüme oranı, 1995-2021

³⁸⁴ Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, ve Gabriel Zucman. "World Inequality Report 2022", s. 15.

Son olarak toplanan bu servet ve refahın hangi oranlarda paylaşıldığını gösteren aşağıdaki tabloya göre dünyanın büyük bir çoğunluğunda refah paylaşımı oldukça düşükken, en yüksek olan AB ülkelerinde Fransa’da dahi %32’yi ancak bulduğu görülmektedir.³⁸⁵

Tablo 3: Dünya çapında en yüksek %10’un gelir dağılımı, 2021

Örnek ve veriler uzatılabilir ancak tüm veriler işaret etmektedir ki günümüzde eşitlik ciddi anlamda hem ekonomik hem de sosyal açıdan bozulmuştur. Bunun oluşturduğu adaletsizlikler de gün geçtikçe derinleşmektedir. Bu nedenlerle Rawls faydacı adalet yaklaşımlarının aksine bireysel mutluluklarımızdan daha önce, günümüzde en fazla adalet ihtiyacımız olduğunu hatırlatmaktadır.³⁸⁶ Küresel, ulusal ve yerel düzeyde olmak üzere günümüzde her yerde ilk başta adalet ihtiyacımız olduğu söylenebilir. Bugünün bağlamında temel problematik yerel, ulusal ya da küresel düzeyde adaletin sağlanamamasıdır. Bu da toplum sözleşmesi düşünürlerinin Hobbes’dan Rawls’a yaklaşık üç yüzyıllık bir süreçte neredeyse her dönemde benzer şekilde adaletin kendiliğinden zamanla oluşabilecek bir olgu

³⁸⁵ Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, ve Gabriel Zucman. “World Inequality Report 2022”, s. 32.

³⁸⁶ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 14-15.

olmadığını bu nedenle ya adaletsizliğe neden olan olabilecek yolların (örneğin eşitliğin korunması) kapatılması ya da adaleti sağlayacak siyasal otoritenin güçlendirilmesi yoluna gittikleri söylenebilir.

Günümüzde faydacılık ve adalet arasında büyük çekişme devam etmektedir ve hâkim paradigma hala faydacılığı öne çıkarmaktadır. Çünkü faydacılığın ekonomik ilişkileri ve refah üretimini arttıran ve koruyan yapısı daha cazip gelebilmektedir. Rawls'un adalet teorisi ise refah, üretilen değerın paylaşılması gibi normları önerdiği için faydacılık ekolü ile karşıt bir noktada konumlanmaktadır. Çünkü üretilen ekonomik değerin paylaşılması dokunulmaz olan mülk ve sermayenin gerektiğinde devlet mekanizmaları tarafından paylaşılmasını da öngörmektedir.³⁸⁷ Bu nedenle Rawls'a göre insanlar faydacılık ve sezgicilik (*intuitionism*) arasında mecburen bir seçim yapmak zorunda bırakılmaktadır. Ancak hakkaniyet olarak adalet (*justice as fairness*) Kant'dan da gelen hakkın iyiye önceliği ilkesi ile Rawls'a göre faydacılıktan daha fazla önceliği olması gereken bir düşüncedir.³⁸⁸ Günümüzün ben merkezçiliğinin yarattığı ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri gidermenin yolu buna göre öncelikle iyinin değil, hakkı öncelemekten geçmektedir. Bunun da yine bireyi önceleyerek yapılması Rawls'u önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Rawls'un hakkaniyet olarak adalet yaklaşımı incelenecektir.

Faydacı Adalet Yaklaşımlarına karşı Rawls'un Hakkaniyet olarak Adalet Yaklaşımı

Rawls, Kant'a referansla faydacı adalet yaklaşımlarına dördüncü bölümde bahsedildiği gibi karşıdır. Bu nedenle Kant'a referansla hakkın iyi olana önceliği ilkesi üzerinden siyasal kurgusunu biçimlendirmektedir.³⁸⁹ Hakkın iyiye göre adalet için öncelikli bir olgu olduğu üzerine inşa edilen bu düşünceye göre hakkı savunmak ya da hak aramak da ancak siyasal bir sürecin parçasıdır. Dolayısıyla siyasal olanın da adalet için üstünlüğü değil ancak önceliği vardır. Rawls'un bu kurgusu oldukça bilinçlidir ve amacı iktidar olgusu ile ilgilidir. Çünkü

³⁸⁷ Hun Chung. "Rawls's Self-Defeat: A Formal Analysis.", *Erkenntnis* 85, (2020): 1169–1197, s. 1190-1193.

³⁸⁸ Samuel Freeman. "Justice and the Social Contract, Essays on Rawlsian Political Philosophy", s. 27-28.

³⁸⁹ John Rawls. "The Priority of Right and Ideas of the Good", *Philosophy & Public Affairs* 17, no. 4 (1988): 251-276, s. 263.

düşüncesi var olan ya da üretilen tahakkümdür.³⁹⁰ Ontolojik olarak sözleşmenin kendisi (Hobbes), onu oluşturanlar (Locke), onun oluşturduğu topluma (Rousseau) üstünlük tanındığında bunun ürettiği tahakküm (iktidar) meselesi hem sözleşmeciler hem de onu eleştirenler için büyük bir tartışma konusu olagelmıştır. Rawls'un kurgusu, kavramı (adaleti) tamamen metafiziksellikten arındırarak üstünlük meselesini dolayısıyla da iktidarın oluşturabileceği tahakküm meselesini ortadan kaldıracı düşüncesine dayanmaktadır.³⁹¹

Rousseau'nun zeminini hazırladığı, Kant'ta ise güçlenen, eşit ve özgür birey ve toplum anlayışının devamı vazgeçilmez olarak Rawls'da da devam etmektedir. Özgür olabilmek için eşitliğin vazgeçilmez olarak görüldüğü adalet teorisinin temelini buna dayandığı iddia edilebilir.³⁹² Çünkü Rousseau ve Kant'ta da bahsedildiği üzere; eşit, özgür ve rasyonel olan bireylerin toplum sözleşmesine katılarak hak arayışlarında bulunmaları ve onun düzenlenmesinde yükümlülükleri vardır. Bunlar toplumda doğrudan verili ve sunulan değerlerden çok, siyasal mücadelelerle elde edilen haklar olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla adaletin siyasal boyutu (hak arama) Rawls'un toplum sözleşmeciliği için vazgeçilmez niteliktedir. Bu da adalet kuramının ilkesel olarak evrensel olabileceğini ama genellenemeyeceğini; çünkü her toplumun pratikte siyasal ve toplum yapısının farklı olduğunu bu bağlamda kuramın göreceli ve toplumdan topluma değişkenlik gösterebileceğini ifade etmektedir.³⁹³ Bu nedenle kuramın Kant'da görüldüğü gibi prensipte evrensel bir yanı olabildiği söylenebilse de toplum yapısının belirleyici olduğu ve genelleyici bir tutumu doğrulamadığı söylenebilir.

Daha da açmak gerekirse aslında Rawls kuramının ancak demokratik kültüre sahip olunması öncülüne bağlanarak çalışabileceği iddia edilmektedir. Yani determinist bir şekilde toplum yapısının buna engel olmadığı ancak demokratik kültür ortamının oluşabildiği toplumlarda kuramının çalışabileceğini savunmaktadır.³⁹⁴ Rawls'un kuramının işleyebilmesi için en temel ilke, Rousseau'dakine benzer şekilde özgür ve rasyonel insan ve onun

³⁹⁰ John Rawls. "The Priority of Right and Ideas of the Good", s. 270-272.

³⁹¹ Joseph Grcic. "Hobbes and Rawls on Political Power", *Etica & Politica / Ethics & Politics* 9, no. 2 (2007): 371-392, s. 379-392.

³⁹² John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 56.

³⁹³ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 114.

³⁹⁴ John Rawls. "The Priority of Right and Ideas of the Good", s. 252-255.

oluşturduğu toplum üzerine kurulu oluşudur. İnsanların belirli ilkeler doğrultusunda örgütlenerek, toplum düzeyine ulaşabilmiş, siyasal mücadele (hak mücadelesi) verebilen insanların oluşturduğu toplumun gerekliliği olduğu iddia edilmektedir.³⁹⁵ Dolayısıyla bu düzeye ulaşılmadan ne kuramın ne de toplum sözleşmesinin geçerliliğinden bahsedilememektedir.

Rawls'un kuramı faydacılık ve mükemmeliyetçiliğe karşıdır ve toplum sözleşmesi nihai bir amaç olarak görülmemektedir. Yani Hobbes ve Hegel'deki gibi toplumdan üstte, özerk ve mutlak bir sosyal yapı inşası nihai bir amaç değildir. Dolayısıyla kuram araçsaldır, değişkendir ancak faydacı da değildir. Faydacılıktan kasıt, Aristoteles'in *plonexia*'dan kaçınması yani bahsedildiği üzere bireyler ve gruplar arası denge unsurunun bozulmaması ve tekelleşmenin önüne geçmek olarak okunmaktadır. Dahası Kant'ın faydacılığı neden reddettiğine dair dördüncü bölümde değinilen noktalar üzerindendir. Dolayısıyla adalet kuramı için müdahalecilikten çok önleyici ve düzenleyici bir rolden bahsedilmektedir.³⁹⁶

Rawls'un yaklaşımı, Rousseau ve Kant düşüncesinin süzgeçten geçirilerek daha üst aşamada soyutlandırılmış bir toplum sözleşmesi modelini norm düzeyinden faydacı olmayan, araçsal bir kurama dönüştürme çabası görülebilir. “Siyasal yollarla hak arama” bu kuramın vazgeçilmezidir çünkü özgür ve duygu-rasyonel birlikteliğine sahip birey ve bunun sürekli işlerliği önemlidir. Sabit olmayan ve sürekli kendini yenileyen çatışma dinamiğinde siyasal olanın temelde yer alması gerektiği iddia edilmektedir. Sabit, değişmez kural ve normların ve bunların oluşturduğu sosyal yapıların, toplum üzerinde adaleti sürekli kılamayacağı, toplum sözleşmesinin birey üzerinde bir baskı ve tahakküm aracı olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Siyasal toplumun sürekli kendini güncelleyerek adil bir arayış içerisinde olduğu, kuramsal olarak da nihai bir amaca ulaşmak için değil, siyasal bağlam içerisinde kalarak adil düzeni sürekli inşa etme dinamiğini koruması gerektiği görülmektedir.³⁹⁷ Siyasal liberalizmi öne çıkaran ve bireyi temel alan Rawls önceki bölümlerde görüldüğü gibi toplulukçu bir olguya daha yakın olan adalet kavramını bu ikisi üzerinden

³⁹⁵ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 123-125.

³⁹⁶ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 15-25.

³⁹⁷ John Rawls. “Justice as Fairness: Political not Metaphysical”, *Philosophy and Public Affairs* 14, no. 3 (1985): 223-251, s. 229-231.

ilişkilendirebilmiştir. Yani hem liberal anlamda bireyi hem de toplulukçu bir ideal olan adaleti birbiriyle ilişkilendirebilmiştir.³⁹⁸ Liberal anlamda birey ve toplulukçu bir ideal olan adaletin hakkaniyet olarak adalet ilkesi üzerinden nasıl kurulduğunun görülebilmesi için Rawls öncelikle siyasal bireyin tanımı üzerinde durmuştur.

Bu noktada bundan önceki dört bölümde günümüz adaletsizliklerine karşı belirtilen düşünürlerden hangi ilkeleri ve normları bugün için kullanılabileceği ve yapısal olarak adaletin nasıl sağlanabileceği tartışması yapılırken aslında en önemli kısım ve soru bu bölüme bırakılmıştır. Buna göre günümüz insanı bu adalet / adaletsizlik tartışmasının neresindedir ve gerçekten adalet için ne kadar sorumluluk ve yükümlülük altına girmeye razıdır? Örneğin günümüzde bozulan ekonomik ilişkilerde servet sahibi insanlar adalet için bu servetlerinin bir kısmından vazgeçmeye razı mıdır? Su kıtlığı çeken bölgelere su yetebilmesi için milyonlarca litrelik su harcayan golf sahaları, su parkları gibi insanların eğlence mekanlarından yani kendi mutluluklarından vazgeçmeye rızası var mıdır? Bunun gibi birçok soru sorulabilir. İlk dört bölümde günümüz adalet / adaletsizlik tartışmalarına yapısal olarak doğa durumundan kaçış için yasa ile belirlenmiş yüksek bir otorite, bu yapının küreselliği, ardından bu yapının oluşturacağı toplum tartışmasında son nokta bireyin buna rızasıdır ki aslında günümüzde en zorlu mesele de burada düğümlenmektedir. Rawls bu nedenle meşruiyet meselesine özellikle *Siyasal Liberalizm* eserinde derinlemesine girmektedir.³⁹⁹ Çünkü bahsedildiği gibi bu düğümün son halkası bireyin rızasının kazanılmasıdır. Günümüzde insanlar kendi mutluluklarından ve ekonomik/sosyal kazanımlarından adalet için vazgeçmek istemediklerinde ne olacaktır sorusunun cevabı günümüzde adalet tartışmaları için hala bir ikilemdir.

Bu nedenle Rawls bireyin rızası meselesine daha fazla odaklanarak bu bağı rasyonellik üzerinden ilişkilendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle *Adalet Teorisi* kitabının büyük bir çoğunluğu rasyonel seçim teorisine dayanmaktadır.⁴⁰⁰ Daha önce bahsedildiği gibi Rawls'un

³⁹⁸ Roberto Alejandro. "Rawls's Communitarianism", *Canadian Journal of Philosophy* 23, no. 1 (1993): 75- 99, s. 77-81.

³⁹⁹ John Rawls. 1993. *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.

⁴⁰⁰ Gerald Gaus, ve John Thrasher. 2015. *Rational Choice and the Original Position: The (Many) Models of Rawls and Harsanyi* içinde Timothy Hinton (Ed.), *The Original Position*, Cambridge University Press, s. 39.

bu rasyonelliği ilkesel ya da doktrinsel her türlü metafizikselliği tamamen dışlamaktadır.⁴⁰¹ Rawls’a göre orijinal pozisyonda rasyonel olana herkesin ikna olacağı ya da olması gerektiği düşüncesi yer almaktadır ancak bunu kavramsal bir ayrıma dayanarak yapmaktadır: Rasyonel olan ile kendi tabiriyle ‘makul’ olan birbirinden bağımsız iki ayrı kavramdır.⁴⁰² Bu ikisi arasındaki ayrımın da bireylerce yapılabileceğini düşünmektedir. Makul olan rasyonel olandan bağımsız ve ayrı bir şey olduğuna göre duygusal olan da bu kavramın altında değerlendirilmektedir. Çünkü Rawls’a göre makul olanın tanımı: “hür ve eşit vatandaşların toplumsal düzen içerisinde iş birliği ile kabul edebileceği normlar” şeklinde yapılmaktadır. Rawls’a göre mutlak doğru ya da düşünce olamayacağına göre toplumun ortak olarak kabul edeceği makul olan üzerinden biçimlenmektedir.⁴⁰³ Diğer yandan rasyonel olan Rawls için tek, bütünlük (unified) özne (kişi ya da kurum) olarak makul olanın ötesinde ortak olan ve üzerinde mutabakata varılmış, öne çıkartılan ilke olarak kurgulanmaktadır.⁴⁰⁴ Bu Rawls’un ‘iyi olan’ kavramını inşa eden bir olgudur. Yani hür ve eşit vatandaşların iş birliği ve akıl yoluyla ulaşmış olduğu rasyonel ilke iyi kavramının kapsamını oluşturmaktadır. Bu noktada artık kişisel çıkarlar, duygular vs. öne çıkmamaktadır.⁴⁰⁵ Rawls’a göre bu daha üst bir aşamadır. Metafiziksel ya da kutsal da değildir ancak ileri bir aşamadır. “Adalet kurumların erdemidir” dediği aşama da bu aşamadır. Sonuçta Rawls için makul olma kapasitesi adalet anlayışının kapasitesidir, rasyonel olma ise iyi olanı akıllıca oluşturabilme kapasitesidir. Bu ikisi birbirinden bağımsızdır. Biri olmadan diğeri olabilir.⁴⁰⁶ Buna göre Rawls bireyin bu makul olan üzerinden adaleti öne çıkaracağını ve gerektiğinde fedakarlıklar yapabileceğini öngörmektedir.

Rawls’un bahsettiği makul davranışın ulaştığı nokta ise yine ortak akıldır (*public reason*). Ortak akıl Hobbes’dan beri sözleşme sonrası bireylerin artık oluşturulan sözleşmenin bir parçası olarak sözleşme sonrası sivilleşmenin en son basamağı olarak insanın / bireyin de sivilleşmesi yani vatandaşlık / yurttaşlık kazanmasıdır. Buna göre toplum sözleşmesinin

⁴⁰¹ Gerald Gaus, ve John Thrasher. “Rational Choice and the Original Position: The (Many) Models of Rawls and Harsanyi”, s. 40.

⁴⁰² James W. Boettcher. “What is reasonableness?”, *Philosophy & Social Criticism* 30, no. 5–6 (2004): 597–621, s. 599.

⁴⁰³ John Rawls. 1993. *Political Liberalism* Rev. Michael Sandel, New York: Columbia University Press, s.1769-1770.

⁴⁰⁴ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 32-35.

⁴⁰⁵ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 356-358.

⁴⁰⁶ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 21-22.

geldiği noktada sözleşme geçmişte ulus devleti oluşturduğu gibi (Hobbes), toplum oluşturduğu gibi (Rousseau), en sonunda bireyi/insanı da biçimlendirerek birey olmaktan vatandaş olma biçimine ulaştırmaktadır. Bu toplum sözleşmesi ekolüne göre ancak bu yönde işleyebilecek siyasal ve toplumsal bir süreçtir.⁴⁰⁷ Hobbes’da sözleşme ile sadece devlet, Rousseau’da devlet ve yasalarla iyi düzenlenmiş toplum Rawls ile gelinecek noktada ise artık sözleşmenin adalet için oluşturması beklenen olgu; sınırlanmış devlet, yasalarla biçimlenmiş ve iyi düzenlenmiş toplum ancak en sonunda ve en belirgin şekilde oluşması beklenen diğer bir olgu makul (*reasonable*) vatandaşın / bireyin oluşturulabilmesidir.

Buna göre toplum sözleşmeciliği ekolünde adaletin üç sütunu (devlet, toplum ve vatandaş) yaklaşık üç yıllık süreçte kümülatif bir ilerleme yoluyla oluşmuştur. Kant’a göre dördüncü bölümde görüldüğü üzere bu ilerleme devam edecektir. Ancak günümüzde ulaştığı noktada güçlü ve mutlak devletten, gücü sınırlanmış ancak her koşulda olması gereken devlet olgusuna, ardından yasalarla biçimlenmiş ve düzenlenmiş toplumdan anayasal demokratik topluma ve en sonucunda Kant ve Rawls ile sürecin son halkası olan vatandaş/ yurttaş aslında yani toplumsal ve siyasal bir kimlik oluşturma noktasına kadar gelmiştir. Kant’ta vatandaşlık sürecinin entelektüel ve bilişsel sürecine onun devamında Rawls da bu vatandaşlık ve kimlik tanımının somut olarak nasıl olması gerektiğine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.⁴⁰⁸

Böylece Rawls birey ve toplulukçu bir ideal olan adaletin siyasal birey kısmını tanımlayarak ve önceleyerek sözleşme yaklaşımında siyasal bireyi merkeze konumlandırmıştır ancak siyasal bireyin var olabilmesi için de siyasal sistemin toplulukçu ve sözleşmeciyi yanını kurgulamaya çalışmıştır. Bir sonraki bölümde siyasal bireyin en ideal koşulda nasıl bir sözleşme / siyasal otorite içerisinde var olabileceğini tanımladığı kısımlar incelenecektir.

⁴⁰⁷ Mark E. Button. 2008. *Contract, Culture, And Citizenship, Transformative Liberalism From Hobbes to Rawls*, The Pennsylvania State University Press, s. 207.

⁴⁰⁸ Mark E. Button. 2008. *Contract, Culture, And Citizenship, Transformative Liberalism From Hobbes to Rawls*, s. 207-211.

Adalet için Rawls'un Sözleşmecî Yaklaşımı

Rawls klasik dönem sözleşmeciliğinin temellerini farklı okuyan bir düşünür olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer sözleşmecî düşünürler için siyasal ilkeler insanın iradesi meselesi iken, yani adaletin kendi kendini inşa edemeyeceği düşünülürken, Rawls bu yaklaşımdan kaçınmaya çalışmıştır.⁴⁰⁹ Rawls'da bunun temelini diğer düşünürlerden farklı bir doğa durumu okuması gerekçesiyle olduğu söylenebilir. Çünkü Rawls'a göre doğa durumu önceki sözleşmecî düşünürlerin yaklaşımlarından ayrılarak farklı bir açıdan değerlendirilmiştir. Buna göre Rawls'un bahsettiği 'başlangıç noktası-original position' bir doğa durumu değildir, toplum durumudur.⁴¹⁰ Bu toplum durumu da bireylerin makul ve ilkeli bir şekilde davrandıkları bir alandır. Aynı zamanda Rawls'un başlangıç noktası benzetmesi tamamen varsayımsal bir benzetmedir bu nedenle ne tarihsel ne de doktrinsel bir geçmişi olmak zorunda değildir.⁴¹¹ Buna göre Rawls'da sözleşmenin amacı ne toplumu ne de siyasal otoritenin varlığını koruma amacıyla değildir. Rawls'da sözleşmenin amacı adaletin ilkesel olarak paylaşılan değerlerini gerekçelendirmek ve haklı çıkarmaktır.⁴¹²

Bu nedenle Rawls kendisi dahil, klasik sözleşme ekolünden olup olmadığının tartışmalı olduğunu belirtmektedir.⁴¹³ Bunun en önemli nedeni bundan önceki bütün bölümlerde tartışıldığı gibi oluşturulan siyasal otoritenin durumudur. Çünkü Rawls'a göre bu öznenin konumu ve siyasal kurgusu diğerlerinden oldukça farklıdır. Bu nedenle diğerleri bir devlet kuramı olarak görülebilirken, Rawls'un siyasal kurgusu bunun yerine adalet kuramıdır. Rawls'un adalet kuramı eseri baştan sona okunduğunda 'devlet' ifadesi yerine daha çok 'siyasal sistem' ifadesinin çok daha fazla kullanması Rawls'un bu siyasal kurgunun en temelinde diğerleri gibi siyasal otorite meselesini çok farklı okuduğunu göstermektedir.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ Donald D. Schroder. "John Rawls and Contract Theory", *An Interdisciplinary Journal* 56, no. 3 (1973): 338-348, s. 339.

⁴¹⁰ Donald D. Schroder. "John Rawls and Contract Theory", s. 339.

⁴¹¹ Timothy Hinton. 2015. *Introduction: the original position and The Original Position – an overview* içinde Timothy Hinton (Ed.), *The Original Position, Classic Philosophical Arguments*, Cambridge Uni Press, s. 1-9.

⁴¹² Donald D. Schroder. "John Rawls and Contract Theory", s. 340-343.

⁴¹³ Donald D. Schroder. "John Rawls and Contract Theory", s. 339-340.

⁴¹⁴ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", *The Indian Journal of Political Science* 52, no. 2 (1991): 195-207, s. 195.

Günümüzde literatürde bu durumu Rawls'un devlet kurgusunu biraz daha esneterek liberal demokratik devlet statüsünde değerlendirenlerin yanı sıra bu durumu klasik devlet yaklaşımına odaklanmak yerine siyasal olanın gücüne odaklanması gerektiği yönünde okuyanlar da vardır. Buna göre aslında Rawls devletin (siyasal otoritenin) ne olduğu ve nasıl olması gerektiğine dair herhangi bir yorumda bulunmak yerine, siyasal olanın gücüne odaklanarak adaleti aslında sağlayacak olan öznenin doğrudan siyasal olanın gücü olduğunu bunun da işleyebilmesi için liberal demokratik bir devlete gereksinim olduğunu iddia etmektedir. Ancak sonuçta Rawls için öncelikli olan siyasal otoritenin kendisi yerine (devlet) siyasal olanın önceliğidir. Buna göre adaleti sağlayacak olan özne siyasal olandır.⁴¹⁵ Bu bağlamda Rawls, Locke'a benzetilebilir. Ancak Locke'da öncelik birey iken, Rawls'da siyasal olandır. Sonuçta her ikisi de liberal ve sınırlı devlet anlayışını savunurlar ve her ikisi için de devlet sonuçta insan iradesi tarafından inşa edilmiş ve belirli değerleri korumak için kurgulanmış mutlak olmayan sosyal bir yapı olarak görülmektedir.⁴¹⁶ Ancak bu otorite sonuçta bireylerin / insanların haklarını korumak için oluşturulmuştur yani Locke bölümünde bahsedildiği gibi gerçek öznenin yerine ya da önüne geçmemelidir. Rawls'da bu yaklaşıma oldukça yakındır.

Tüm bunlara rağmen Locke bölümünde görüldüğü gibi Rawls'da da bu sınırlı yaklaşım ulus devletin varlığından vazgeçmemektedir. Bu nedenle her ne kadar sözleşmeciliğin temel akışına ters düşülebilse de Locke ve Rawls özgürlüğü (*liberty*) negatif anlamda okudukları için hala sözleşmeci ekol içerisinde değerlendirilmektedirler. Buna göre özgürlükler ve adalet (haklar) ancak devlet küresi / alanı altında güvende ve teminat altındadır. Bu nedenle devlet çatısı hala sınırlı da olsa korunmaktadır. Rawls'a göre birey özgürlüğünün en fazla yaşanabileceği yer yasalarla sınırlandırılmış bir devlet içerisinde görülmektedir. Yani bireyin özgürlüğünü en fazla yaşayabileceği yer yasalarla gücü sınırlandırılmış liberal bir devlet sınırları içerisindedir.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 195.

⁴¹⁶ Simon Cushing. "Justification, Legitimacy, and Social Embeddedness: Locke and Rawls on Society and the State", *The Journal of Value Inquiry* 37, (2003): 217-231, s. 218-220.

⁴¹⁷ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 196.

Bu liberal devlet kurgusu Rawls'a göre soyut bir olgu değildir tam tersine anayasası olan demokratik bir devlet kurgusudur. Rousseau'ya benzer şekilde Rawls'da da bunun düzenli bir toplum yapısına sahip olmaktan geçtiği söylenebilir. Düzenli toplum yapısı ise Rawls'da (1) herkesin aynı adalet ilkelerini benimsemesi, (2) Bu ilkelerin yerine getirilmesi ve (3) İnsanların bu ilkeleri yerine getirirken adalete yönelik bilinçlerinin idrakıdır (yani bunun adalet için gerekli olduğuna inanmalarıdır). Rawls'a göre ancak böyle bir düzenli toplum yapısına sahip olanlar adaleti tam anlamıyla sağlayabilecek siyasal güce sahiptirler. Ayrıca bu düzenli toplum yapısını korudukça, adalet de stabil kalabilecektir. Adil kurumlar da buna göre işlevlerini yerine getirebilecektir.⁴¹⁸ Tüm bunlarda görüldüğü gibi, Rousseau ve Kant'ın da etkisiyle, Rawls'a gelindiğinde adaleti sağlamak için en temel öğeler toplumun kendisi, yapısı, niteliği ve onun iradesinin gerçekleşebilmesi için demokratik, eşit ve siyasal sürece tam olarak eşit bir şekilde katılımın sağlanabilmesidir. Özne olarak kademeli bir şekilde Hobbes'dan Rawls'a daha az bahsedilen ancak görevi sona ermeyen ve sonuç olarak Rawls'da bahsi daha az geçen devletin kendisidir. Bu siyasal kurguya göre adaletin sağlanabilmesi için devlet hala gerekli ancak gücü ve etkisi sıkı ve güçlü yasalarla sınırlandırılmış, toplumun özne olarak kendisi ve demokratik iradesi daha fazla öne çıkarılır olmuştur.⁴¹⁹

Düzenli toplum siyasal otoritenin kendisinden çok daha dinamik ve adaleti sağlamak için Rousseau'dan itibaren daha çok öne çıkartılan bir özne olagelmıştır. Ancak Rousseau'dan itibaren gelen diğer mesele üçüncü bölümde bahsedildiği gibi bu düzenli toplumun iradesinin nasıl bir zeminde ve nasıl işleyebileceğidir. Aslında Rawls'un siyasal kurgusunda en fazla odaklanılan noktanın burası olduğu söylenebilir. Yani bu düzenli toplumun iradesi siyasal olanın gücüyle adaleti sağlamak için nasıl olmalıdır sorusunun cevabını Rawls'da bulmak mümkündür. Bu ideal Rawls'a göre nihayetinde anayasal bir demokrasiye ulaşmaktır. Buna göre bu siyasal sistem herkesin eşit özgürlüğünden değil, eşit katılımından oluşur. Rawls'un başlangıç noktası / *original position* olarak ifade ettiği nokta burasıdır. Bu tarihsel ya da doktrinsel bir doğa durumu okuması değil, tamamen varsayımsal bir şekilde tam olarak herkesin eşit haklara sahip olduğu bir zeminden başlama noktasıdır. Yani bu varsayımsal

⁴¹⁸ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 197-198.

⁴¹⁹ Sandrine Blanc, ve Ismael Al-Amoudi. "Corporate Institutions in a Weakened Welfare State: A Rawlsian Perspective.", *Business Ethics Quarterly* 23, (2013): 497-525, s. 497-500.

başlangıç noktasında herkesin eşit hakka sahip olması gerekir ki zorlayıcı güce sahip devlet otoritesinin anayasal olarak sınırlanmasında herkesin eşit payı olabilsin.⁴²⁰

Rawls için sınırlı devlet Locke'un kurgusuna benzer şekilde önemsiz değildir. Locke'da bireyin özel mülkünü koruyacak mekanizma devlet iken, Rawls için de eşitliği ve siyasal sürece eşit katılımın teminatı ve koruyucusu siyasal otoritedir. Rawls'un bu çıkarımı Locke'daki gibi iktisadi temellidir ve insanların arasındaki iktisadi ilişkilerden doğan üretimin 'görünmez el'⁴²¹ vasıtasıyla piyasanın kendi kendini düzenleyemeyeceğini ve bu nedenlerle eşitliğin bozulabileceğini düşünerek devlet ve kurumlarının siyasal ve ekonomik özgürlükleri koruyacak önlemleri alması gerektiğini savunmaktadır.⁴²² Ayrıca bu ekonomik ilişkilerden doğan üretimin doğru ve adil paylaştırılabilmesi için de devlet mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Benzer şekilde Rawls siyasal mücadelelerin de ölçüsünün kaçabileceğini ve aşırı rekabetçi bir ortamda gerçekleşebileceği düşüncesiyle yine bu rekabetin barışçıl ve demokratik ölçüde gerçekleşebilmesi için devlet ve kurumlarının demokratik siyasal sistemin içerisindeki rekabeti adil bir şekilde düzenlenmesini ve denetlenmesinin gerekliliğini savunmuştur. Siyasal sistemin bu şekilde düzenlenmesi Rawls'a göre ekonomik alanın bahsedildiği gibi düzenlenmesinden çok daha önemlidir. Çünkü siyasal sistemin demokratik süreci düzenlenmediğinde ortaya çıkan adaletsizlikler, piyasa adaletsizliklerinin düzenlenmemesine göre çok daha etkili ve etkisi / zararı çok daha kalıcı sonuçlara yol açabilecek niteliktedir.⁴²³

Görüldüğü üzere Locke ve Rawls'un siyasal kurgularında devlet tasavvuru otorite bağlamında hem sorunlu gibi gözükken hem de gerekli bir konumdadır. Bu nedenle Rawls'a göre yasalarla hem sınırlandırılması gereken hem de belirtildiği gibi gerekli yerlerde müdahale etmesi gereken bir kurgudur. Ancak gereken yerlerde müdahale etmenin de belirli bir otoritesi olmalıdır ki Rawls ve Locke için bu otorite yasalarla sınırlandırılmadığında tehlikelidir. Ancak fazlasıyla sınırlandırıldığında da ortaya çıkan otorite eksikliğinde hak ve özgürlükler, adalet demokrasi ve eşitlik gibi değerleri ve kazanımları koruyacak hiçbir mekanizma

⁴²⁰ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 197-200.

⁴²¹ Bakınız: Emma Rothschild. "Adam Smith and the Invisible Hand", *The American Economic Review, Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic Association* 84, no. 2 (1994): 319-322.

⁴²² Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 200.

⁴²³ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 200-201.

kalmamaktadır. Yani bu güçten hem endişe edilmektedir hem de ihtiyaç duyulmaktadır. Rawls'un bu noktada hem bireyselliği öne çıkartan hem de devletin pozitif rolünü dengede tutmaya çalışan bir düşünür olduğu söylenebilir. Rawls bunu devleti idealleştirmeyerek ya da öncelemeyerek ancak gerekli görerek yapmaktadır.⁴²⁴ Bu nedenle siyasal kuramı bir devlet kuramı olarak öne çıkarmamaktadır. Rawls için öne çıkan siyasal sürecin kendisidir bunun da bir tarafı devletken, bir tarafı da birey/insan ve onun rasyonel bir oluşumu olan toplumdur. Bunların arasında da adalet için belirli ilkelerin belirlenmesi ve uygulanması gereklidir. Yani aslında tüm taraflara sözleşmecî yaklaşımın temelinde olduğu gibi sorumluluklar / yükümlülükler yüklenmektedir. Siyasal sürecin adalet yönüyle ortaya çıkması ise Rawls'un Halkların Yasası (*The Law of Peoples*) eserinde öne çıkmaktadır ki buna göre günümüzde bireylerin olduğu gibi toplumların da birbirleriyle nasıl yaşayacaklarına dair norm ve ilkelere (toplum sözleşmesine) ihtiyaç duyulmaktadır ve İkinci Dünya Savaşından beri ulus devletlerin güvenliğine odaklanan Uluslararası Hukukun yanı sıra siyasal olarak da bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyiyi aramasının gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴²⁵ Bir sonraki bölümde bu ilkelerin ve yükümlülüklerin ne olduğu ve bu bağlamda adalet kuramının Rawls'da nasıl kurgulandığı incelenecektir.

Rawls ve Adalet Kuramı

Hobbes'dan Rawls'a geçen yaklaşık üç yüzyılda önceki bölümlerde üzerinde durulduğu gibi toplum sözleşmeciliği açısından önemli değişimler, dönüşümler, genişleme ve kırımlar yaşanmıştır. Geçen bu süre içerisinde Kant'ın da öngördüğü gibi toplum sözleşmesi kuramı kümülatif bir şekilde ilerlemiştir. 20. yüzyılın toplum sözleşmesi ekolü açısından önemli temsilcisi ise Kant'ın en önemli takipçilerinden John Rawls olarak görülmektedir.⁴²⁶ Rawls'un sözleşmecî yaklaşıma en önemli katkısı ise adalet kavramını bütünüyle analiz ederek kavrama dair bir kuram / teori geliştirmesidir. Buna göre Rawls ile artık adaletle dair birçok yaklaşımın yanı sıra sözleşmecî adaletle dair kuramsal bir çerçeveye ve iddiaya ulaşılmıştır.

⁴²⁴ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 203-204.

⁴²⁵ John Rawls. "The Law of Peoples", s. 38-42.

⁴²⁶ Pauline Kleingeld. *Kant's theory of peace*, s. 496.

Adalet için toplum sözleşmesi Hobbes ve Locke'da özellikle siyasal otoritenin (devletin) oluşumuyla tartışılmaya başlayan, Rousseau ile nesnel yasalarla ve bunların işlevselliği üzerinden normatif şekle bürünen, Kant ile normları ilkeleştirilen ve sınırları evrenselleştirilen boyuta ulaştığında, John Rawls ile kuramsal bir boyuta taşınmıştır. Rawls adaleti toplumun en temel yapısı olarak görür ve adalet kuramının geleneksel toplum sözleşmesinin daha genelleştirilmiş ve daha üst bir aşamada soyutlandırılmış (*higher level of abstraction*) bir modelini ortaya koymaya çalışır.⁴²⁷ Kant'la başlayan sözleşmeciliğin entelektüel inşa sürecinin bu bağlamda bu soyutlama yöntemiyle Rawls'da da genişleyerek devam ettiği söylenebilir. Ancak bahsedilen bu üst aşama soyutlandırma sistemi, Kant'ın metafiziksel soyutlamasından farklıdır. Rawls, adalet kuramının metafiziksel yönünden çok, siyasal olduğunu iddia etmiştir. Adalet ilk erdem olarak görülmüştür ancak bu erdem boyutu metafiziksel değil, siyasaldır.⁴²⁸ Çünkü Rawls, sosyal kurumların adalet rolünün erdeminden bahsetmektedir.⁴²⁹ Yani aslında somut bir olgunun rolünden yani işlevinden bahsetmektedir ki bu da her türlü doktrinin reddedilmesi ve siyasal olanın öne çıkartılmasıdır. Bu bağlamda Hobbes ile başlayan adaletin sağlanması için siyasal otoritenin (devletin) üstünlüğü meselesi, Rawls ile gelinen noktada siyasal olanın üstünlüğüne değil önceliğine indirgenmiştir.

Hobbes ile ontolojik olarak sözleşmeyle oluşturulan siyasal otoritenin (devlet) mutlaklığı ve üstünlüğü, Locke ile ontolojik olarak sözleşmeyi oluşturanların (Tanrı'nın yarattığı insan) üstünlüğü, Rousseau ile ontolojik olarak toplumun (Yanılmaz/şaşmaz genel irade ile oluşmuş topluluğun) üstünlüğü savunulurken, Rawls ile siyasal olanın üstünlüğünün/önceliğinin tanınması savunulmuştur. Burada bahsedildiği gibi siyasal olanın üstünlüğünün değil, önceliği ifadesini kullanmak Rawls söz konusu olduğunda daha doğru bir ifade olabilir. Çünkü metafiziksellikten arındırılmış bir kavramın üstünlüğü değil, öncelik sırası önemlidir. Önceki düşünürler için üstünlük ifadesi doğru olabileceken, Rawls için bu nedenle öncelik ifadesini kullanmak gerekmektedir.⁴³⁰

⁴²⁷ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 3.

⁴²⁸ John Rawls. "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", s. 223-224.

⁴²⁹ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 3.

⁴³⁰ Paul Kelly, "Justifying 'justice' Contractarianism, communitarianism and the foundations of contemporary liberalism", s. 227-247.

Rawls'un adalet kuramı sabit ve değişmez kurallar bütününden oluşmaz, aksine düzenli ve pratik bir sistematik oluşturur ve yanlışlandığı takdirde değiştirilebilir niteliktedir. Bu anlamda Rawls, ne kadar etkili olurlarsa olsunlar, eğer adil davranmıyorlarsa kanunların ve kurumların yürürlükten kaldırılmasından bahsetmektedir.⁴³¹ Bu durumda, kurumların özerk güçlerinden ve toplum üzerindeki mutlak müdahaleci etkilerinden bahsedilemez.⁴³² Rawls'ın burada Kant'ın Rousseau'ya itirazından etkilendiği iddia edilebilir. Aynı şekilde Hegel'deki gibi mutlak güçte bir adalet otoritesine de karşı olduğu söylenebilir.

Rawls için siyasal yollarla biçimlendirilmiş adalet normu sözleşmenin de onu sağlayan siyasal otoritenin de önündedir. Çünkü sözleşmenin işlevsel bir maksadı/amacı vardır ve bu maksat aşıldığında sözleşmenin hükümsüzlüğünden bahsetmemiz gerekmektedir. Bu nokta adaletin araçsal bir niteliğe bürünmesi gibi algılanmaktadır ancak Rawls faydacı bir araçsallıktan bahsetmemektedir ki faydacı adalete Kant'a dayanarak nasıl karşı çıktığına önceki bölümlerde değinilmiştir. Bu nedenle denilebilir ki aslında karşı çıktığı sözleşmeciliğin daha önce bahsedildiği gibi mutlaklık tuzağına düşmesinin önüne geçmeye çalışmasıdır.⁴³³ Bu nokta toplum sözleşmesi ekolü için önemlidir çünkü Locke hariç diğer tüm düşünürlerde bunun aksi yani toplum sözleşmesinin üstünlüğünden bahsedilirken Rawls'ta bunun bir düşünce sistemi (kuram/teori) olduğu, güncellenebilir ve yanlışlanabilir olduğu, dolayısıyla doğrudan siyasal bir unsur olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce her ne kadar toplumsal bir iradeyle oluşturulsa bile toplum üzerinde hiçbir tahakküm bulunamayacağını iddia etmektedir. Oluşturulan sosyal kurumların işlevselliği yitirildiğinde yine siyasal yollarla toplumsal ve entelektüel inşa sürecinin başa dönülerek birey üzerinden tekrar inşa edilebileceğinden bahsetmektedir. Bu durum kuramsal olarak Hobbes'dan itibaren var olsa da üstün görülen ve neredeyse kutsallaştırılan sözleşmenin ve onun öznesinin işlevselliğinin ve maksadının tartışılması açısından önemlidir. Çünkü Hobbes'tan başlayarak Rawls'la gelen süreçte mutlaklık kademe kademe esnetilmiş Rawls ile gelen noktada bu mutlaklık tamamen terk edilmiştir.⁴³⁴ Dolayısıyla Rawls'la gelen noktada önemli bir kırılma noktası şudur: Artık ne toplum sözleşmesi ne de onu oluşturanların üstün bir ontolojik değere sahip olmadığı, üstün

⁴³¹ John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 3-4.

⁴³² John Rawls. *A Theory of Justice*, s. 54.

⁴³³ David Lyons. "Rawls Versus Utilitarianism", s. 537-540.

⁴³⁴ Richard Marens. "Returning to Rawls: Social Contracting, Social Justice, and Transcending the Limitations of Locke", *Journal of Business Ethics* 75, (2007): 63-76, s. 67-73.

ya da öncelikli olanın bu ikisi arasındaki siyasal sürecin (hak arama) yani siyasallaşmanın olduğu söylenebilir. Siyasal süreç ve hak aramanın öznesi birey üzerinden başlamaktadır ki bu noktada bireyin rızası meselesi Kant'dan Rawls'a üzerinde durulması gereken bir olgu olarak görülmüştür.

Bu nedenle Rawls için meşruiyet önemli bir kavramdır çünkü bireyin kendi özgür rızası dışında yapılan her tür zorlama birey için bir adaletsizlik oluşturmaktadır. Adalet de önceki bölümlerde görüldüğü üzere toplulukçu bir ideal olarak gerektiğinde bireyin özgürlüklerinden, çıkarlarından ve iradesinden feragat edebilmesini gerektiren karşılıklılık esasına dayanan bir olgu olduğu için; bireyin buna kendi rızasıyla gelmesi önemli bir noktadır. Kant'la başlayan bu meşruiyet araması Rawls ile genişleyerek devam etmiştir. Rawls *Adalet Teorisi* kitabında adalet olgusunu, sonrasında yayınladığı *Siyasal Liberalizm* kitabında da meşruiyet olgusu üzerinde çalışmıştır.⁴³⁵

Bu noktada Rawls'un toplum ve birey olgularını nasıl ele aldığını da diğer düşünürler üzerinden karşılaştırmak gerekebilir. İkinci bölümde görüldüğü gibi Locke bireyi önceleyen bir siyasal düşünceye sahiptir. Ancak Locke iyi düzenlenmiş bir toplumdan bahsetmemektedir. Adalet için iyi düzenlenmiş toplum olgusu üçüncü bölümde görüldüğü gibi Rousseau ile başlamıştır ve Rousseau'ya göre bu toplum oluştuğunda birey zaten kendi rasyonalitesiyle toplumun kendisinden daha önemli olduğunu görebilecektir. Kant da bu birey-toplum ikiliği bireyin rızası üzerinden yine iyi düzenlenmiş toplumu öne çıkarırken, Rawls bu ikilikte bireyi ve onun rızasını önceleyerek iyi düzenlenmiş bir toplumun ancak birey üzerinden kurgulanabileceğini belirtmiştir.⁴³⁶

Çünkü Rawls'a göre iyi düzenlenmiş toplumun temel öznesi yine bireye ve onun seçimlerine ve iradesine göre biçimlenmektedir. Toplum yasalarla her ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsun, bireyin seçimleri ve iradesi sabit değildir ve bu seçimler ve irade değiştikçe toplumda değişmektedir. Örneğin birey iyiyi önceliğinde önce kendi mutluluğu,

⁴³⁵ Burton Dreben. 2003. *On Rawls and Political Liberalism* içinde Samuel Freeman (Ed.), The Cambridge Companion to Rawls, Cambridge Uni Press, s. 316-317.

⁴³⁶ Donald J. Moon. *Well-ordered society* içinde J. Mandle ve D. Reidy (Eds.), The Cambridge Rawls Lexicon, Cambridge University Press, s. 874-877.

kendi mutluluğu için servet ve iktidar arayışını öncelemeye başladığında her ne kadar yasalar bunu izin vermese bile birey(lerin) buna benzer seçimleri ve iradesi arttıkça toplumda bu yönde değişmektedir. Yasalar ise her ne kadar caydırıcı olsa da bir zaman sonra çoğunluğa ulaşmış birey taleplerine karşı kayıtsız kalamamaktadır. Dolayısıyla Rawls'a göre toplum dinamikleri bireylerin seçimleri ve iradelerinden oluşmaktadır. Ancak bireyler kendi rızalarıyla hakkı iyi olana öncelediklerinde bahsedilen iyi düzenlenmiş topluma ulaşabilmektedirler.⁴³⁷

Hobbes'dan Rawls'a önceki bölümlerde görüldüğü gibi sözleşmenin oluşturduğu devlet ve niteliği fazlasıyla tartışılmıştır. Aynı şekilde Rousseau'dan itibaren de sözleşmenin oluşturduğu toplum ve niteliği fazlasıyla tartışılmıştır. Rawls'da ise sözleşmenin oluşturduğu/biçimlendirdiği insan/birey temel odak haline gelmiştir. Bu durum Locke'un siyasal kurgusundaki bireyin /insanın konumu ile karıştırılmamalıdır. Çünkü Locke'da tartışılan sözleşmeyle oluşturulan devletin kendisi, niteliği ve işlevleri ile alakalıdır. Yani Locke'da hala tartışılan sözleşmenin biçimlendirdiği devlet olgusudur. Ancak bunun yanında oluşturulan bu devletin Locke'a göre Tanrı'nın yarattığı insanla ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bu aşamada sözleşmenin birey /insan üzerinden oluşturabileceği bireysel bir dönüşümden bahsedilmemektedir. Dönüştürülmesi gereken özne hala devlet üzerinden okunmaktadır. Ancak Rawls'a gelindiğinde bu dönüşüm sürecinde sözleşmenin insanı / bireyi biçimlendiren / dönüştüren tarafına odaklanıldığı görülmektedir. Bu durum eğitimden, sağlığa kamusal alanın her yerinde davranışını ona göre düzenleyecek kolektif bir kimlik oluşturma süreci olarak tanımlanabilir.⁴³⁸

Bahsedildiği gibi bu çatı sözleşmenin oluşturduğu devletten bireye doğru ilerleyen bir süreçtir. Hobbes ve Locke'da en yukarıda devlet çatısı, bunun ardından Rousseau'nun tanımladığı iyi düzenlenmiş toplum, sonrasında Kant'ın bilişsel ve entelektüel açıdan ve Rawls'un ise siyasal açıdan tanımladığı; makul vatandaşlık yaklaşımıyla adaletin çerçevesi / kuramı tamamlanmaya çalışılmaktadır. Bu süreç Rousseau ve Kant'ın daha çok üzerinde durduğu kümülatif ilerleme sürecidir. Rousseau'da bu durum üçüncü bölümde görüldüğü

⁴³⁷ Paul Weithman. 2014. *Thin and full theories of good* içinde J. Mandle ve D. Reidy (Eds.), The Cambridge Rawls Lexicon, Cambridge University Press, s. 832-835.

⁴³⁸ Richard Marens. "Returning to Rawls: Social Contracting, Social Justice, and Transcending the Limitations of Locke.", *Journal of Business Ethics* 75, (2007): 63-76, s. 64-70.

üzere devlet ile doğa durumundan sivil duruma geçme, sonrasında da sivil toplumdan siyasal topluma ulaşabilmedir. Kant bu ilerleyişin paradigmasını biraz daha genişleterek doğa durumundan sivil topluma, sivil toplumdan siyasal topluma ulaşıldığında siyasal toplumun öznesini de yani insanı da dönüştürerek siyasal bilince ulaşmış insanı tasavvur etmektedir. Rawls ise bireyi bu soyut ve metafiziksel alandan somut olana indirgeyerek siyasal toplumun öznesi olan insanı makul, demokrat ve adil olmak üzere siyasal bir kimlik kazanan vatandaş olarak tanımlamaktadır.⁴³⁹

Hobbes'dan Rousseau'ya bu dönüşüm adaletin kendi kendine gerçekleşebilecek bir olgu olmaması nedeniyle müdahaleci ve ataerkil (*patriarchal*) bir şekilde ilerlerken; Kant ve Rawls için de adalet kendi kendine gerçekleşebilecek bir olgu olmamasına rağmen rıza ve meşruiyet aramaya önem verilmiştir.⁴⁴⁰ Bu dönüşümde birinci bölümden bu bölüme kadar tartışılan adaletin öznesi meselesine de değinmek gerekmektedir. Buna göre giriş bölümünde toplum sözleşmesi ekolü için kendiliğinden gerçekleşmeyecek adalet için adaleti sağlayacak bir özne arayışından bahsedilmiştir. Birinci ve ikinci bölümde Hobbes ve Locke için adaleti sağlayacak bu özne inşa edilen devlet üzerinden okunmaktadır. Rousseau ile bu özne devlet çatısı altında yasaları genel iradesi ile belirlenen siyasal toplum üzerine kaymıştır. Kant ve Rawls ile günümüze kadar kümülatif olarak ilerleyen süreçte ise bu özne insana / bireye yüklenmiştir ancak bu birey doğa durumunun öznesi ya da Locke'un bahsettiği bir birey / insan değil, sözleşmenin oluşturduğu / biçimlendirdiği makul, demokrat ve adil davranabilecek yani doğa durumundan önce sivilleşerek çıkabilen sonrasında da siyasallaşarak vatandaş kimliğine ulaşmış bireye/insana kaymıştır. Günümüzde toplum sözleşmesi ekolünün Rawls ile geldiği noktada adaleti sağlayacak özne makul vatandaş olarak tanımlanabilecek bu insandan geçmektedir.⁴⁴¹

Günümüzün adalet/adaletsizlik tartışmasına Rawls üzerinden baktığımızda bu adaletsizleri giderecek ve adaleti sağlayacak özne bu siyasal vatandaşlıktan ve siyasal

⁴³⁹ Mark E. Button. *Contract, Culture, And Citizenship, Transformative Liberalism From Hobbes to Rawls*, s. 207-212.

⁴⁴⁰ Mark E. Button, *Contract, Culture, And Citizenship, Transformative Liberalism From Hobbes to Rawls*, s. 207-208.

⁴⁴¹ Paul Kelly. *Justifying 'justice' Contractarianism, communitarianism and the foundations of contemporary liberalism* içinde Boucher ve Kelly, *The Social Contract from Hobbes to Rawls*, s. 227-247.

sistemden geçmektedir. Dördüncü bölümde görüldüğü gibi Kant her ne kadar bu bireyin /insanın bu dönüşümünü savunsa da bu yükümlülüğü yine devlet üzerinden görmüştür. Ancak Rawls için bu özne siyasal bilince sahip insandan ve siyasal sistemden geçmektedir. Bu öznenin birinci ve dördüncü bölümde tartışılan küresel niteliği ise Rawls'a göre tartışmalıdır. Betimlenen bu siyasal insanın küresel bir vatandaş olarak görülmesi Rawls'a göre doğru olmayabilir.⁴⁴² Çünkü bu dönüşümü küresel düzeyde sağlayacak evrensel ve genel geçer kurallar bulunmamaktadır. Rawls'a göre bu ilkeler toplumdan topluma değişen göreceli bir olgu olarak okunmaktadır.⁴⁴³ Bu nedenle Rawls'un siyasal kurgusu küresel bir barış ve adalet kurgusu değil; yerel, toplumsal ya da ulusal düzeyde gerçekleşebilecek bir olgu olarak gözükmemektedir.⁴⁴⁴

Bu noktada küresel adalet sorunlarına Rawls'un siyasal kuramının yetersiz kalabileceği söylenebilir. Çünkü önceki bölümlerde görülen daha büyük adalet problemlerinin çözümü için adaleti sağlayabilecek özneyi sadece siyasal sistem ve vatandaş üzerinden görmek 20. ve 21. yüzyılın bağlamı olan küresel meseleleri yeteri kadar çözemeyebilmektedir.⁴⁴⁵ Örneğin siyasal bilince ulaşmış insan, tek başına diğer devletlerin geliştirdiği atom bombasını durdurmaya ya da çevre felaketlerini önlemeye yeterli olamayabilir. Bu nedenle denilebilir ki Kant'da bu dönüşümü önemli görmesine rağmen adaleti sağlayacak özneyi yine siyasal otorite üzerinden okumaktadır. Rawls'da ise bu özne küresel barış ve adaleti sağlama konusunda yetersiz kalabilir ancak adil ve demokrat toplumu gerçekleştirebilecek ya da koruyabilecek bir öznedir. Bu özne küresel barışı tek başına sağlamasa da küresel anlamda adil ve demokrat toplumu savunabilecek bir özne olabilir.⁴⁴⁶ Ancak belirtildiği gibi Rawls'un adalet teorisi evrensel ve genel geçer ilkelerden değil, demokratik ve eşitlikçi bir toplumda adaleti sağlayabilecek ilkeler üzerinde durmaktadır ki bu toplum ve insan biçimlerinin de göreceli olduğu dolayısıyla

⁴⁴² Norman Daniels. "An Argument about the Relativity of Justice", *Revue Internationale de Philosophie, L'Éthique égalitariste / Egalitarian Ethics* 43, no. 170/3 (1989): 361-378, s. 364.

⁴⁴³ John Rawls, *A Theory of Justice*, s. 114.

⁴⁴⁴ Thomas W. Pogge. "Review: Rawls on International Justice", Rev: "The Law of Peoples by John Rawls", *The Philosophical Quarterly* (1950-) 51, no. 203 (2001): 246-253, s. 246-247.

⁴⁴⁵ Thomas Nagel. "The Problem of Global Justice", *Philosophy & Public Affairs* 33, no. 2 (2005): 113-147, s. 115.

⁴⁴⁶ Andrew Kuper. "Rawlsian Global Justice: Beyond the Law of Peoples to a Cosmopolitan Law of Persons", *Political Theory* 28, no. 5 (2000): 640-674, s. 640-641.

teorinin her yerde geçerli olamayacağı nedeniyledir. Bu nedenle adalet teorisinin dışa yönelen değil, içe (*domestic*) yönelik bir kurgusu olduğu söylenebilir.⁴⁴⁷

Bu kurgusal yapısı itibariyle günümüzde realist akımlar Rawls’u oldukça eleştirebilmektedirler. Çünkü Rawls’un kuramsal kurgusu hem başlangıç pozisyonunun varsayımsallığı hem de siyasal kurgunun soyut yapısı itibariyle eleştiriye uğramaktadır.⁴⁴⁸ Ancak Kant’ın bir takipçisi olarak Rawls’un gerçekçi bir kurgu endişesinde olduğu da söylenemez. Rawls’un kurgusu oldukça ideal -olması gereken/ ya da istenen bir kurgudur. Örneğin başlangıç noktasındaki tam eşitlik (yani bilgisizlik peçesi (*veil of ignorance*) kavramıyla tam ve eşit katılımın sağlanması) ideal bir varsayımdan ibarettir. Çoğu zaman gerçeklikle çelişebilmektedir. Bu nedenle Rawls’un da belirttiği gibi bu şekilde varsayımsal bir başlangıç noktasından kurgulanan kuramın her toplumda ya da her türlü adaletsizliği çözmesini beklemek zaten gerçekçi değildir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla Rawls’a günümüz perspektifinden baktığımızda Rawls’un adalet teorisinin günümüzde önceki bölümlerde bahsedilen büyük adaletsizliklere karşı kayıtsız kalabileceği doğru olsa da Rawls’un adalet teorisinin amacı evrensel / küresel adalet değildir. Rawls’un nihai amacı demokratik ve eşitlikçi bir toplumda adaletin sağlanabilmesi için öznenin niteliğinin yani Rawls’a göre vatandaşın / bireyin siyasal olarak hakkaniyeti (içsel olarak) belirtilen demokratik siyasal sistem içerisinde nasıl öne çıkarılabileceğinin kurgusudur.⁴⁵⁰ Bir sonraki başlıkta Rawls’un bu nedenle diğer dört düşünürün adalet yaklaşımından farklı olarak adaleti ideal bir kuramsal bir çerçeve içerisinde analiz etmesinin sonuçları incelenecek ve bu durumun küresel adaletsizler ve sözleşmeciliğin geldiği son noktada durumu incelenecektir.

Adalet Teorisinin Sınırları ve Küresel Adaletsizlikler

Giriş bölümünde son yarım yüzyılda toplumsal adaletin ne ve nasıl olması gerektiğine odaklanan sosyal bilimcilerin, idealde bir adalet tanımı yaparken var olan büyük adaletsizliklere odaklanmayı unuttuklarından bahsedilmiştir. Bufachi’nin bu tespiti adalet

⁴⁴⁷ Thomas Nagel. “The Problem of Global Justice”, s. 120-123.

⁴⁴⁸ Leonard Choptiany. “A Critique of John Rawls’s Principles of Justice”, *Ethics* 83, no. 2 (1973): 146-150, s. 146-150.

⁴⁴⁹ James Gledhill. “Rawls and Realism”, *Social Theory and Practice* 38, no. 1 (2012): 55- 82, s. 55-57.

⁴⁵⁰ Thomas Nagel. “The Problem of Global Justice”, s. 120-123.

üzerine ideal ve varsayımsal bir kurguya sahip olan Rawls için önemli bir eleştiridir.⁴⁵¹ Ancak bahsedildiği gibi Rawls evrensel ve genel bir adalet yaklaşımını değil, bir kuram olarak belirli bir toplum dinamiğini önceki bölümlerde bahsedildiği gibi yapısal olarak gerçekleştirebilen bir siyasal sistemde adaletin en küçük ve temel öznesi insanı siyasal olarak tanımlaya çalışmaktadır. Zaten bu yaklaşıma bir adalet teorisi (*A Justice Theory*) denmesinin amacı da teorinin her şeyi çözme kapasitesinin olmaması, belirli bir alanda / kapsamda geçerliliğinin olması ve en önemlisi yanlışlanabilir olmasındandır.⁴⁵² Bu bağlamda denilebilir ki Rawls'un adalet teorisi ilk dört bölümde bahsedilen adaletsizliklere karşı kapsamlı bir yaklaşım değildir ancak bu büyük parçanın / bütünün belirli bir parçasını (siyasal vatandaş ve sistem) tanımlama çabasıdır. Birinci bölümde bahsedildiği gibi bugün küresel bağlam büyük bir karmaşa içerisinde Hobbes'un doğa durumu benzetmesine yakın bir görünümündedir.⁴⁵³ Rawls'un varsayımsal ideal noktasına ulaşması için yaklaşık üç yüzyıllık bir sürece ihtiyacı olduğu söylenemese de Hobbes'dan Rawls'a bu ekolün adalet modeli yapısal bir süreç olarak işlemektedir. Buna göre önce doğa durumundan devlet gibi bir siyasal otorite ile çıkış yapılabilmesi ve sivil bir toplum oluşumu, ardından bu sivil toplumun siyasal topluma dönüşmesi ve en sonunda Kant ve Rawls gibi düşünürlerin ideal insan tanımlarıyla erdemli ve adil bireye / vatandaşa dönüşme şeklinde kümülatif bir şekilde ilerleyen bir süreçtir.

Önceki bölümlerde verilen BM ve AB örnekleri de bu bağlamda küresel bağlamın daha yeni yeni (son yüzyılda inişli çıkışlı bir şekilde) doğa durumundan çıkmaya çalıştığını ve hala tam olarak çıkamadığını göstermektedir. Henüz doğa durumundan tam olarak çıkılamadığı için küresel dünyanın norm ve yasaları da yavaş yavaş belirlenebilmektedir.⁴⁵⁴ Paris iklim Antlaşması ve bu bağlamda küresel normların belirlenebilmesi küresel bağlamda yavaş yavaş yasaların egemenliğinin oluşabildiğini göstermektedir.⁴⁵⁵

Bu nedenlerle denilebilir ki Rawls'un adalet teorisi sınırlı bir bağlamda geçerli bir teoridir. Bu nedenle bu kuramsal gözlükle bakıldığında her türlü adaletsizliğin

⁴⁵¹ Vittorio Bufacchi. *Social Injustice, Essays in Political Philosophy*, s. 1-2.

⁴⁵² Derek L. Phillips. "Paradigms, Falsification, and Sociology", s. 16.

⁴⁵³ Robinson A. Grover. "The New State of Nature and the New Terrorism", *Public Affairs Quarterly* 16, no. 2 (2002): 125-141, s. 125-129.

⁴⁵⁴ Robinson A. Grover. "The New State of Nature and the New Terrorism", s. 138.

⁴⁵⁵ Keshab Chandra Ratha. "Paris Climate Deal", *Indian Journal of Asian Affairs* 32, no. 1/2 (2019): 67- 90, s. 67-70.

çözümlemesini beklememek gerekmektedir. Rawls'un özellikle Anglo-Sakson coğrafyasında giderek hakimiyet kuran faydacı yaklaşımların öncelikle ekonomi üzerinden bozduğu eşitliğin toplumda yarattığı adaletsizliklere karşı adaleti bireysel temelde devlet zorlamasına / müdahalesine fazlasıyla gerek duymadan (az da olsa mecburen duyulmaktadır), rıza temelinde meşruiyeti aranan ve adaletin öncelenmesi için insanların / bireylerin aktif siyasal vatandaşlığını önemseyen mikro bir adalet yaklaşımı olduğu söylenebilir.⁴⁵⁶

Adalet konusu başlı başına oldukça büyük bir mesele olduğu için adalet teorisi ifadesi çok genel bir ifade olarak evrensel geçerliliği olan ve büyük adaletsizlikleri sihirli bir değnek gibi gidermesi beklenen bir algı yaratmaktadır. Aslında tam tersine teorik bakış kavramın sadece belirli bir epistemolojik alanda geçerli olabileceğini dolayısıyla dar bir alanı ifade ettiğini belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Benzer şekilde toplum sözleşmecî ekolünün adalet yaklaşımı da yaklaşık üç yüzyıllık bir ekol olmasına rağmen adalet kavramının sadece bir boyutunu ele alabilen ve bunu sözleşmecî bakış açısıyla analiz eden bir yaklaşıma sahiptir. Sözleşmecî ekolün adaletin ne ya da nasıl olması gerektiği gibi büyük bir tartışma içerisinde olduğu söylenemez. Tüm bölümlerde görüldüğü gibi sadece adaleti sağlayacak öznenin kendisini, niteliğini ve işlevini yaklaşık üç yüzyıldır tartışmaktadır. Kant'ın bahsettiği gibi tartışmaya da devam edecektir. Rawls'un adalet teorisi ifadesi aslında büyük bir çerçeveye ulaşma anlamında değil, kavramın büyüklüğü görüldüğünde sözleşmecî ekolün adalet yaklaşımının makul ve yanlışılanabilir bir teoriden ibaret olduğunu göstermesi bakımından anlamı büyük ancak iddiası makul bir yaklaşımdır.⁴⁵⁷ Bu bağlamda sözleşmecî ekol de siyasal düşünceler tarihi açısından büyük bir kavram olan adaletle dair makul bir iddiaya / yaklaşıma ulaşmıştır. Buna göre genel olarak doğa durumu olarak ifade edilen durumda adalet yoktur ve bu bağlamda yapılan adalet tartışması da; sözleşmecî düşünürlere göre, büyük oranda anlamsızdır çünkü bu alana insan müdahalesi gerçekleşmemektedir. Ancak insanın müdahale edebildiği toplumsal ve siyasal alana adalet kendiliğinden gelmemektedir ve adalet bu düşünceye göre inşa edilmesi gereken bir olgu olarak gözükmemektedir. Bunu da önceki bölümlerde görüldüğü gibi oluşturulmuş / inşa edilmiş bir özne (siyasal otorite) üzerinden gerçekleştirme çabası görülmektedir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Evan Simpson. "The Subjects of Justice", *Ethics* 90, no. 4 (1980): 490-501, s. 490-497.

⁴⁵⁷ Derek L. Phillips. "Paradigms, Falsification, and Sociology", s. 16-20.

⁴⁵⁸ David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.), "The Social Contract From Hobbes to Rawls", s. 1-269.

Sonuç olarak Rawls'un hem toplum sözleşmeciliğini hem de adalet kavramını farklı bir boyuta taşıdığı söylenebilir. Bu boyut hem sözleşmecilik açısından hem de adalet yaklaşımı bakımından daha önceki yaklaşımlar makro bakış açısı olarak değerlendirilebilirse daha mikro bir bakış açısını yansıttığı söylenebilir. Sözleşme kuramı Hobbes'dan Kant'a aynı zamanda bir devlet kuramı olarak okunabilecekken, Rawls'un liberal yaklaşımı sınırlı devleti korurken adalet için özneyi siyasal olarak makul vatandaşlığa ve siyasal sisteme indirgemıştır.⁴⁵⁹ Adalet de aynı şekilde Rousseau'dan Kant'a güçlü, katı ve değişmesi zor nesnel yasa yaklaşımından esnek, değiştirilmesi siyasal açıdan mümkün olan ve en önemlisi yanlışılanabilir bir seviyeye yani kuramsal düzeye indirgenmiştir. Aynı şekilde devletin (siyasal otoritenin), toplumun veya bireyin üstünlüğü yerine her birinin önceliklerinin farklı olduğu ancak temelde yine de bireyin / insanın özgürlüğünün (*liberty*) öncelikli olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶⁰

Bahsedildiği gibi Rawls'da hem sözleşmecilik hem de adalet kapsamı açısından kavramsal bir küçülme vardır. Bu nedenle Rawls'un adalet teorisi göreceli ve evrensel geçerlilikleri olan mutlak norm ve ilkelere dayanmamaktadır. Kant'ın önemli bir takipçisi olan Rawls, bu noktada Kant'tan ayrılmış ve onun gibi evrensel ve zaman-üstü ilkelerden bahsetmemiştir. Siyasal olanın sürekli bir dinamik içerisinde adil olanı sürekli üretmesi gerektiği ve adil olanın her toplumda farklı kurgulanabileceğinin altını çizmiştir. Bunun için özellikle siyasal rejimin sadece demokrasiye dayanması gerektiğini değil, tüm demokratik kurumlarının işlerliği ile tüm siyasal bireylerin / vatandaşların siyasal düzene eşit katılımından bahsetmiştir.⁴⁶¹

Rawls günümüz adaletsizlikleri üzerinden ve de adaletin farklı boyutlarına (örn: metafiziksel, doktrinsel) değinmediği için literatürde bu bakımdan oldukça eleştiri alan bir düşünür olmasına rağmen; metodolojisi bahsedildiği gibi dar bir epistemolojik alanda belirli / spesifik bir adalet yaklaşımına odaklanmak olmuştur. Bu anlamda küresel ya da ulusal anlamda yaşanan yapısal büyük adaletsizliklere karşı sihirli bir çözüm reçetesi değil,

⁴⁵⁹ Prakash Sarangi. "Notion of 'State' in John Rawls' Theory of Justice", s. 197-205.

⁴⁶⁰ H. L. A. Hart. "Rawls on Liberty and Its Priority", *The University of Chicago Law Review* 40, no. 3 (1973): 534-555, s. 534-536.

⁴⁶¹ H. L. A. Hart. "Rawls on Liberty and Its Priority", s. 544.

demokratik toplumlarda faydacı yaklaşımlarla bozulan eşitlik ve adalet nosyonlarının nasıl giderilebileceğine dair mikro bir çerçeveden teorisini kurgulamıştır.⁴⁶² Siyasal bilinç ve hakkaniyet ne kadar öncelikli olursa olsun bireyin tek başına tüm bölümlerde bahsedilen büyük adaletsizlikleri ne bilinç ne de eylemiyle sonuçlandırması mümkün görünmemektedir. En azından doğa durumundan çıkış noktasında mümkün görünmemektedir. Bunun için önceki bölümlerde görüldüğü gibi diğer norm ve ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. Buna göre Hobbes'un otorite normu, Rousseau'nun nesnel yasaları ve Kant'ın ulus devleti küresel anlamda pakt / antlaşma yapmaya çağıran yaklaşımları birleştirildiğinde / bütünleştirildiğinde Rawls'un siyasal vatandaş ve sistemi bir bütünün parçası olarak günümüzün adaletsizlikleri için bütüncül bir yaklaşımı getirmektedir. Bu bağlamda ancak önceki bölümlerde bahsedilen norm ve ilkeler ile birleştiğinde siyasal toplum ve bunun dönüştüreceği siyasal vatandaşlık / yurttaşlık bir anlam kazanabilmektedir. Ancak günümüzün küresel bağlamının henüz doğa durumu ile sivilleşme arasında inişli – çıkışlı bir yolda ilerlediği bu nedenle küresel vatandaşlık ve sistemin henüz çok başında olduğu söylenebilir.⁴⁶³

Her ne kadar Rawls'un kuramsal modeli önceki düşünürlerle bağdaştırıldığında küresel adaletsizlikler bağlamında bir anlam ifade etse de Rawls; Hobbes, Locke ve Rousseau gibi bir doğa durumu okuması ya da Kant'ın yaşadığı Kopernik etkisi gibi ontolojik (varlığa dair) bir etki ya da esinlenme yaşamamıştır. Buna göre Rawls'un kurgusu ne tarihsel ne doktrinsel hiçbir yaklaşımdan etkilenmemektedir. Bu nedenle başlangıç noktası (*original position*) dediği yer varsayımsal bir yer olarak tarihin '0' noktası gibi öncekileri reddetmeyen ancak ondan da etkilenmeyen bir başlangıç noktasıdır.⁴⁶⁴ Rawls'un bu yaklaşımını Kant'dan alıp almadığı meselesi tartışılır olmakla birlikte Kant her ne kadar kavramları kendi bağlamına göre okusa da başlangıç noktası hem tarihsel hem doktrinsel hem de bilimsel / somut olarak ölçülebilir bir noktadan başlamaktadır. Rawls ise başlangıç noktasında herkesin eşit katılımını öngören / varsayan bir toplum durum okuması yapmaktadır.

⁴⁶² John Rawls. "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", s. 223-230.

⁴⁶³ Adrian Blau. "Hobbes Today: Insights for the 21st Century by S.A. Lloyd", *Review, History of Political Thought* 36, no. 2 (2015): 390-394, s. 390-394.

⁴⁶⁴ John Rawls. "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", s. 234-340.

Bu açılardan bakıldığında Rawls'un da belirttiği gibi kendisinin sözleşmeci olup olmadığı tartışılabilir ifadesi gereği Rawls'un sözleşmeci yaklaşımda büyük bir kayma yarattığı söylenebilir.⁴⁶⁵ Ancak aynı söylem Locke ve Kant için de söylenmektedir ki bu tez çalışmasına göre belirtilen bu beş düşünürün sözleşmecilik çatısı altında üç sütunu (birey – toplum – devlet) oluşturdukları için ekole katkılarının büyük olduğu yönündedir. Rawls klasik anlamda sözleşmeci paradigmada belirli ve keskin sarsıntılar yaratsa da kendisinin liberal demokratik kurgusunda sözleşmeci üç unsurun (birey-toplum-devlet) sözleşmeciliğin bir yansıması olduğu söylenebilir. Ayrıca Kant'ın da belirttiği gibi toplum sözleşmesi ekolü kümülatif bir şekilde yanlışıma ve doğrulamalarla sürekli ilerleyecek ve her bağlamda belirtilen sözleşmeci normlar üzerinden farklı kurgulara gidebilecektir. Dolayısıyla Rawls ile gelinen noktada toplum sözleşmeciliği nihai aşamaya ulaşmamıştır. Zaten nihai aşamaya ulaşma gibi bir amacı da yoktur.

Tarih boyunca devam edegelen adalet / adaletsizlik tartışmasında bu tartışmaya sözleşmeci norm ve ilkeler üzerinden dahil olunmaktadır. Bahsedildiği gibi süreç kümülatif bir şekilde devam etmektedir. Günümüz adaletsizliklerinin giderilmesi ve de toplumsal adaletin yeniden kurgulanabilmesi için toplum sözleşmesi ekolü genel olarak bir çerçeve sunmaktadır. Rawls'da bu noktada yakın tarihin sözleşmeci düşünürü olarak sözleşmeciliğin özellikle katı, mutlak ve üstünlük arama gibi çıkmazlarında esnekliğe giderek Hobbes'un otorite ve mutlaklık konularında aşırılıklarını dengeleyen Locke gibi, siyasal liberalizmi günümüzde farklı bir konuma yerleştirmiştir.

Rawls, hem toplum sözleşmeciliğini hem de adalet tartışmalarını farklı bir boyuta taşısa da ne adalet arayışının ne de adaletsizliklerin bitmeyeceği görüldüğünde süreç ilerlemeye devam etmektedir. Rawls'un bıraktığı noktadan günümüzde Philip Pettit gibi cumhuriyetçi özgürlük düşünürleri ya da David Gauthier gibi Neo-Hobsiyan düşünürler belki de sözleşmeciliğin devamı olarak görülebilecektir. Toplum sözleşmeciliği ekolü bu noktada Kant'ın da belirttiği gibi değişen bağlama göre adaletin ilke ve normlarını aramaya devam eden ve kendini sürekli yenileyen bir ekol olarak adalet yaklaşımını / çerçevesini de buna göre uyarlamaya devam edecek gibi gözükmektedir.

⁴⁶⁵ Baldwin Wong. "Is Rawls Really a Kantian Contractarian?", *Public Reason* 8, no. 1-2 (2016): 31-49, s. 38-42.

Sonuç olarak bu bölüm için günümüz adaletsizliklerinin (neo-) faydacı yaklaşımlarla bozduğu eşitlik ve özgürlük dengelerinin hakkaniyet olarak adalet yaklaşımı ile çözülebileceği Rawls'a referansla iddia edilmektedir. Ancak Rawls'a göre hakkın ve adaletin öncelenmesi günümüzde sadece siyasal otoritelerin yapabileceği bir durum olarak gözükmemektedir. Bu nedenle sözleşmecî ekolün de Kant'dan itibaren aradığı bireyin / insanın gönüllü olarak / rıza göstererek seçimini haktan / adaletten yana kullanması için bir meşruiyet aranması gerekli görülmektedir. Rawls günümüz adaletsizlikleri için bireyin böyle bir seçimde bulunmadığı sürece ve de bu adaletsizliklerin giderilmesi için siyasal sisteme katılmadığı sürece sadece siyasal otoritelerin adaleti sağlamayacağını göstererek; bireylerin siyasal katılımını ve siyasal otoritelerin de bireylerin siyasal sisteme tam olarak katılmalarını adalet için en temel gereklilik olarak görmektedir. Çünkü siyasal otoriteler adaleti sağlamaya çalışırken, toplumun çoğunluğunun bireysel mutluluğunun peşinde koştuğu durumlarda ya da siyasal sistemin bir katılımcısı olmadığı durumlarda adaletin sağlanabilmesini günümüz açısından oldukça zor görmektedir. Bu nedenle günümüz adaletsizlikleri için bireylerin / insanların siyasal bilinç kazanmalarıyla birlikte hakkın öncelenmesine rıza göstermeleri özellikle günümüzde adaletin sağlanabilmesi için önemli görülmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de bireylerin siyasal sisteme ve karar alma mekanizmalarına doğrudan katılımları gerekmektedir. Sonuç olarak Rawls'un günümüz adaletsizlikleri için getirdiği önemli bir norm olarak şu gösterilebilir ki insanların seçimleri adalet ve hakkın öncelenmesi olarak değiştirelemediği sürece günümüzde siyasal otoritelerin adaleti sağlama noktasında yetersiz kalabileceği bu bölümde iddia edilmektedir. Çünkü Rawls'a göre günümüzde adalet adına sadece ulus devletlerin güvenliğini odaklanan Uluslararası Hukukun yanı sıra bireylerin ve toplumların siyasal olarak hak, adalet ve ortak iyiyi araması yani adalet için halkların da yasalarının oluşturulması bir gereklilik olarak görülmektedir.

Bir sonraki bölümde bu beş bölümde kuramsal olarak analiz edilen modelin günümüzde küresel adaletsizliklerin giderilmesi noktasında önemli bir kurum olarak BM üzerinden analizi yapılacaktır.

BÖLÜM VI: GÜNÜMÜZDE KÜRESEL ADALET SORUNLARI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Günümüzde tüm bölümlerde bahsedilen küresel adaletsizliklerin muhatabı ya da bahsedilen adaletsizlikleri gidermesi beklenen kurum kurulduğu günden bugüne Birleşmiş Milletler (BM) olarak görülmektedir. Nitekim giriş bölümünde de bahsedildiği gibi BM Şartı açık bir şekilde (*BM Şartı Madde 2, 2. Tüm ,üyeler, üyelik sıfatından doğan hak ve çıkarlardan tümünün yararlanmasını sağlamak için işbu Antlaşmaya uygun olarak üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirirler. 3. Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyumsuzluklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve **adaleti** tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler*)⁴⁶⁶ adaletin korunması ve adaletsizliklerin giderilmesi adına gereken yükümlülüklerin tüm üye ülkelerce yerine getirmesini şart koşturmaktadır. Ancak BM raporlarında da görüldüğü üzere küresel adaletsizlikler gün geçtikçe daha da artmakta, var olan adaletsizlikler ise daha da derinleşmektedir.⁴⁶⁷ Bu tez çalışması bu problematiğin sorunlarını inceleyerek, toplum sözleşmesi kuramının adalet yaklaşımına göre analiz edilen beş norm üzerinden bu problematiğin nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre bu tez çalışmasının adaletle dair beş normu BM ile ilişkilendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

BM uluslararası barış ve güvenliği ve aynı zamanda küresel olarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için kurulmuş ve günümüzde 193 üyesiyle küresel anlamda antlaşması (BM Şartı), parlamentosu (Genel Kurul), gerektiğinde kullanılmak üzere askeri / barış gücü (Güvenlik Konseyi) ve de yargı mekanizması (Uluslararası Adalet Divanı) bulunan uluslararası politikada oldukça önemli bir pozisyona sahip bir siyasal oluşumdur. Sonuçta adalet için oldukça ihtiyaç duyulan önemli bir kurum olsa da kurumsal olarak aşağıda analiz edilen sorunların giderilememesi durumunda küresel adaletsizliklerin artışının

⁴⁶⁶ BM Şartı, “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, Adalet Bakanlığı, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.

⁴⁶⁷ United Nations. 2006. *Social Justice in an Open World, The Role of the United Nations*, The International Forum for Social Development, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, New York, s. 1-10.

durdurulamayacağı ve adaleti sağlaması beklenen siyasal otoritenin daha büyük adaletsizliklere sebep olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

(1) Uluslararası alanda kırılgan ve başarısız devletler sayısının her geçen gün artmasıyla oluşan etkin otorite eksikliği BM gibi uluslararası etkin otoritelerce tamamlanamamaktadır ve başarısız devletler sonucunda oluşan etkin otorite eksikliği BM tarafından yeterince kontrol edilememektedir. (Hobbes)

a. Halbuki egemen devletlerin siyasal otoritelerini kaybetmemeleri için yani ulus devletlerin başarısızlığa / kırılganlığa uğramaması için BM Şartının aşağıda belirtilen 55. Maddesi uyarınca egemen devletlerin ekonomik, sosyal/kültürel ve güvenlik unsurlarının korunması gerekmektedir.

İlgili madde: BM Şartı Madde 55 ⁴⁶⁸

(2) BM'nin herhangi bir iktisadi üretimi ya da iktisadi kaynakların kullanımına dair bir yapısı olmaması ve varlığını üye ülkelerin mecburi fonları ya da gönüllü bağışlarla devam ettirmesi BM'nin iktisadi hareketliliği yönetebilecek bir bağımsızlığı olmadığını göstermektedir. Ayrıca güçlü devletlerin fonları sayesinde iktisadi bağımsızlığı olmayan BM içerisinde eşitlikçi bir yapı kurulamamaktadır. (Locke)

b. BM Şartının aşağıda belirtilen 19. Maddesine göre üye ülkeler maddi yükümlülüklerini yerine getiremezse BM içerisindeki oy haklarını kaybetmektedirler. Her ne kadar mücbir sebepler göz önüne alındığında bu durum askıya alınabilse de BM'nin ana gelirleri üye ülkelere karşılandığı için fakir ülkeler mali yükümlülükleri yerine getiremeyecek duruma geldiklerinde oy hakları yani egemen eşitlik ilkesi zarar görmektedir.

İlgili madde: BM Şartı Madde 19 ⁴⁶⁹

(3) Eşitsiz yapısı itibariyle kararların alınmasında genel irade tam olarak yansıtılamamaktadır. Sadece Güvenlik Konseyi'nde beş daimi üyenin hegemonyası üzerinden bağlacı kararlar alınabilmektedir. (Rousseau)

⁴⁶⁸ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 17-18

⁴⁶⁹ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 10

- a. Halbuki BM Şartının Madde 2, birinci fıkrası örgütün egemen eşitlik üzerine kurulduğunu açıkça belirtmektedir.

İlgili madde: BM Şartı Madde 2, fıkra 1 ⁴⁷⁰

(4) Uygulamada ve de karar alma mekanizmalarında yaşanan eşitsizliğin de etkisiyle genel irade yani Kant'ın ifadesiyle bütünleşik irade kurulamamaktadır. Bu nedenle ortak ve bütünleşik iradeyi yansıtacak kararlar almakta zorluklar yaşanmaktadır. (Kant)

- a. Bu konuda BM Şartı açıkça birçok maddesinde sadece Güvenlik Konseyi üyelerinin aldığı kararların diğer ülkelerde de mecburen kabul edilmesini ve uygulanmasını şart koşmaktadır.

İlgili madde: BM Şartı Madde 25 ve 37 ⁴⁷¹

- b. Hatta bu kararlar bir ülkenin egemenliğini tehdit edecek şekilde ağır yaptırımları da kapsamaktadır.

İlgili madde: BM Şartı Madde 41 ve 42 ⁴⁷²

(5) Küresel adalete dair sorunlar siyasal bir bilinç olarak siyasal sisteme ve de özellikle bireye aktarılamamaktadır ve sorunlar sadece ulus devletler düzeyinde çözülmeye çalışılmaktadır. Buna göre ulus devletlerin egemenliklerini koruma amaçlı Uluslararası Hukukun (*International Law – Law of Nations*) yanı sıra bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyisini arayan siyasal bir kavram olan halkların yasasına (*The Law of Peoples*) duyulan ihtiyacın karşılanamaması. (Rawls)

- a. *İlgili madde: BM Şartı Madde 110* ⁴⁷³

Bu nedenlerle küresel adaletsizlikler artmaya devam etmekte ve bu sorunların giderilmesine dair küresel olarak oluşturulmuş siyasal otoritenin yani BM'nin yapısı itibariyle, toplum sözleşmesi kuramcılarının adalete dair yaklaşımlarına dayanılarak günümüzde küresel adaleti sağlayamadığı iddia edilmektedir. Sonuçta küresel adaletsizliğin arttığı, küresel otoritenin zayıfladığı ve bunun sonucunda ulus devletlerin keyfi bir ortamda hareket ederek güç savaşlarını arttırdığı sonucuna ulaşılarak, BM'nin hakkaniyetli olmayan yaklaşımları

⁴⁷⁰ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 5.

⁴⁷¹ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 11-13.

⁴⁷² BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 14.

⁴⁷³ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 30.

sonucunda adaleti sağlaması beklenirken daha büyük adaletsizliklere sebep olabileceği sonucuna bu bölümde ulaşılmaktadır.

Günümüzde küresel olarak barış ve adaletin korunabilmesi için BM'nin varlığının korunması ve görevini yerine getirebilmesi; barış, istikrar ve adaletin her geçen gün daha çok bozulduğu küresel bir ortamda önemini daha da arttırmaktadır. BM'nin işlevini ve etkinliğini arttırabilmesi günümüzde ulus devletler arasında bozulan ilişkilerin giderilmesi, anlaşmazlıkların çözümü, bozulan barış ve adaletin yeniden sağlanabilmesi için önemlidir. Bu noktada günümüzde sorulması gereken soru BM'nin küresel olarak artan savaş ve adaletsizlik ortamında buna uygun görev ve misyonunun günümüzde yeniden nasıl biçimlendirilebileceğidir.

Günümüzün siyasal ortamı her yüzyıl başında sorulan yeni dünya düzeninin nasıl biçimleneceği üzerinedir. Buna göre bu yeni düzende aktörlerin rolleri yeniden biçimlenmektedir.⁴⁷⁴ Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Soğuk Savaş dönemi kurumlarının (NATO, BM vs.) özellikle 1990'lı yıllarının başından itibaren varlıkları ya da yeni düzende yeniden alabilecekleri roller tartışılmaktadır.⁴⁷⁵ Bu noktada BM'nin varlığı küresel düzensizlik ortamının radikal biçimde arttığı günümüzde de oldukça önemli görülmekte ancak kurumsal olarak değişen küresel dinamiklere karşı görev, misyon ve yapısal durumunun yeniden biçimlendirilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Bu noktada artan küresel adaletsizliklere ve savaş durumuna karşı BM'nin üstleneceği yeni rolün günümüzde barışın ve adaletin tekrar sağlanabilmesi için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle öncelikli BM'nin kısa tarihçesi, kuruluş amacı ve günümüze kadar olan önemli değişimleri incelendikten sonra günümüzde küresel adaletsizliklerin giderilmesi noktasında neden zayıf kaldığının nedenleri analiz edilecektir. Bu bağlamda önceki

⁴⁷⁴ Olga Petricevic, ve David J Teece. "The structural reshaping of globalization", *Journal of International Business Studies* 50, no. 9 (2019): 1487-1512, s. 1487-1491.

⁴⁷⁵ Otto Pick. "New Roles for Old Alliances?", *The World Today* 46, no. 10 (1990): 193-195, s. 193-195.

Bakınız: Ramesh Thakur. "Reforming the United Nations: Changing with and for the Times", *International Peacekeeping* 10, no. 4 (2003).

Peter J. Fromuth. "The Making of a Security Community: The United Nations After the Cold War", *Journal of International Affairs* 46, no. 2 (1993): 341-366.

Dilek Latif. "United Nations' Changing Role in the Post-Cold War Era", *The Turkish Yearbook of International Relations* 30, (2000): 23-66.

bölümlerde kuramsal olarak incelenen adalet yaklaşımlarına göre analiz edilen beş norm üzerinden BM'nin günümüzde küresel barış ve adaletin sağlanmasında hangi noktalarda eksiklikleri olduğu incelenmektedir. Her başlığın kuramsal altyapısı sırasıyla her bölümde detayları ile analiz edilmektedir. Örneğin “BM ve Otorite (Hobbes)” başlığının kuramsal incelemesi birinci bölümde yapılmaktadır. Diğer başlıklar altında da kuramsal inceleme sırasıyla gitmektedir. Bu nedenle bu bölümde belirtilen başlıklar altında her bölümde yapılan kuramsal analizin çıktıları günümüzde BM örneği üzerinden incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Buna göre öncelikle BM'nin kuruluşu hakkındaki bölümden sonra her başlıkta sırasıyla bölümlerde analiz edilen düşünürler ve analiz edilen normlar üzerinden BM'nin yapısal durumu incelenmektedir.

BM'nin Tarihçesi, Kuruluş Nedenleri, Günümüzde BM ve Reform Tartışmaları

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda büyük yıkıma uğramış ulus devletler artık uluslararası alanda büyük yıkımlara sebep olan savaş durumu ve adaletsizliklere karşı bir çözüm arayışına girmişlerdir. Bu arayış 25 Nisan – 26 Haziran 1945 tarihleri arasında San Francisco'da bir araya gelen 50 ülke temsilcilerinin katılımıyla iki aylık bir çalışmanın ardından bir daha savaşmamak ve aralarındaki hak uzlaşmazlıkların çözümü için bir otorite oluşumuyla sonuçlanarak BM Antlaşmasını / Sözleşmesini / BM Şartı'nı (*UN Charter*) ortaya çıkarmıştır. Böylece BM, Çin⁴⁷⁶, Fransa, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerin çoğunluk oylarıyla 24 Ekim 1945'te resmi olarak çalışmalarına başlayarak uluslararası bir kurum haline gelmiştir.⁴⁷⁷ Genel kurul ilk defa 10 Ocak 1946'da 51 ülkenin bir araya gelmesiyle toplanmıştır. Ardından 16 Ocak 1946'da ilk defa Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Genel Kurulun ilk kararı ise atom bombası, nükleer faaliyetler gibi toplu yıkım silahlarının kullanımının durdurulması yönünde yani uluslararası savaş ve tehlike durumundan barış ve güvenliğin sağlanması üzerine olmuştur. Barış ve güvenliği sağlama amacının ardından kurumun görev olarak üstlendiği ilk sorumluluk adalet adına olmuştur ki 10 Aralık

⁴⁷⁶ 1971'e kadar Çin Cumhuriyeti, 1971'den sonra Çin Halk Cumhuriyeti. Bakınız: Kartal Batuhan Olkan. “Çin-ABD ilişkilerinde Güvenlik ikilemi: Tayvan Sorunu”, *Journal Of Business Innovation and Governance* 4, no. 1 (2021): 27 – 41.

⁴⁷⁷ United Nations, History of the United Nations, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>.

1948’de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır. Ardından 20 Kasım 1959’da ise Çocuk Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır.⁴⁷⁸

1970’li yıllara gelindiğinde ise BM çevre ve küresel açlık sorunlarını gündemine almaya başlamıştır. Ardından küresel adalet adına diğer büyük bir adım olan 10 Aralık 1982’de Deniz Hukuku (*Law of the Sea*) antlaşmasının imzalanmasıyla; bir antlaşmaya aynı gün içerisinde 172 ülkenin imza atmasını sağlayarak bir ilki gerçekleştirmiştir.⁴⁷⁹ 1 Temmuz 2002 yılına gelindiğinde ise adalet adına en önemli adımın atılması yani Uluslararası Ceza Mahkemesinin (*International Criminal Court-ICC*) kurulmasıyla küresel anlamda hukukun üstünlüğü (*rule of law*) ilkesi hayata geçirilebilmiştir.⁴⁸⁰

2006 yılına gelindiğinde 60. yılını kutlayan kurum özellikle Soğuk Savaş sonrası değişen küresel dinamiklere uyum sağlamak adına yeniden reform girişimlerine başlamıştır. Çünkü BM’nin, sistemini değişen gerçeklere uydurmak ve etkinliğini artırma çabası her dönemde denenmekle birlikte genellikle büyük sorunlarla karşılaşabilmekteyse de,⁴⁸¹ Genel Kurul’un analizleri ve tavsiyeleri üzerine karar alma mekanizmalarında sınırlı da olsa reform yapabilmıştır.⁴⁸² Ancak ilerleyen başlıklarda da bahsedileceği gibi Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesine tanınan veto hakkı en önemli sorun olarak günümüzde hala devam etmektedir.

Ekim 2011 yılında dünya nüfusu 7 milyara ulaşmıştır ve BM 7 milyar insan için barış, güvenlik ve adalet sağlama görevini üstlenen oldukça büyük bir kurum haline ulaşmıştır. BM, 22 Nisan 2016 yılında tüm insanlığı ilgilendiren bir soruna eğilerek; yine bir ilki gerçekleştirerek 195 ülkenin katılımıyla imzalanan Paris İklim Antlaşması (öncesinde Kyoto Protokolüyle), çevre sorunları ve hakları adına imzalanan ve neredeyse tüm dünya ülkelerini bir antlaşma çerçevesinde birleştirebilen bir antlaşma olarak tarihe geçmiştir.⁴⁸³ Bunun yanı

⁴⁷⁸ United Nations, Milestones in UN History 1941-1950, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1941-1950>.

⁴⁷⁹ United Nations, Milestones in UN History 1981-1990, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1981-1990>.

⁴⁸⁰ United Nations, Milestones in UN History 2001-2010, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/2001-2010>.

⁴⁸¹ Funda Keskin. “BM ve Kuvvet Kullanma”, *Avrasya Dosyası*, *BM Özel* 8, no. 1 (2002): 149-174, s. 163.

⁴⁸² United Nations, Milestones in UN History 2001-2010.

⁴⁸³ United Nations, Milestones in UN History 2011-2020, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/2011-2020>.

sıra 2016 verilerine göre dünyada göç ve doğal felaketlerden etkilenen 128 milyon insan için ilk defa gerçekleştirilen İnsani Yardım Zirvesinde (İstanbul), 2017 insani yardım operasyonları için 22.2 milyar dolar gibi rekor bir bütçe toplayabilmiştir.⁴⁸⁴

Tüm bunlar göstermektedir ki tüm sorunlarına rağmen BM kurulduğu günden bugüne küresel anlamda barış, güvenlik ve adaletin sağlanmasında önemli bir otorite / kurum olarak görülmektedir. Ancak önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere küresel adaletsizlikler artarak devam etmektedir ve 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun barış, güvenlik ve adaletini tek bir kurum üzerinden sağlamak gittikçe daha da zorlaşmaktadır.⁴⁸⁵

Bu nedenle günümüzde küresel alanda yaşanan kaos ve düzensizlik durumu için BM gibi uluslararası otoritelere ihtiyaç duyulurken, ulus devletlerin de barış, güvenlik ve adaleti sağlaması için etkin otoritelerinin sağlanması ve BM gibi uluslararası otoritelerce korunması ve desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü ulus devletlerin etkin otoritesi zayıfladıkça barış, güvenlik ve adaletin sağlanması gereken insan sayısı artmakta ve BM gibi uluslararası kurumlar tek başına 8 milyar dünya nüfusa ulaşan insanlık için yeteri kadar etkin olamamaktadır. 8 milyar insan için barış, güvenlik ve adaletin de günümüzde küresel olarak tek bir otorite üzerinden sağlanması pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle BM gibi uluslararası örgütlere küresel kaos ve düzensizliği gidermek için oldukça ihtiyaç duyulsa da uluslararası örgütlerin ulus devletlerin meşru ve etkin otoritelerini koruması ve daha fazla desteklemesi günümüzde kitlesel göç hareketlerinin ve düzensizliğin fazlasıyla arttığı bir ortamda gerekli görülmektedir. Bir sonraki başlıkta BM'nin önceki bölümlerde analiz edilen normlar üzerinden günümüzde artışa geçen küresel adaletsizliklerin nedenleri BM'nin yapısal durumuyla ilişkilendirilerek incelenecektir.

⁴⁸⁴ United Nations, Milestones in UN History 2011-2020, ...

⁴⁸⁵ UNFPA Türkiye, Dünya Nüfus Durumu Raporu 2023, 19 Nisan 2023, <https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-%C3%B6zet-2023>.

BM ve Etkin Otorite (Hobbes)

Soğuk Savaş sonrası küresel olarak artan güvensizlik ve kaos ortamı küresel bağlamda etkin bir otorite eksikliği içerisinde uzun yıllardır bocalamaktadır.⁴⁸⁶ ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan sonrasında Suriye'de yaşanan gelişmeler ve son olarak Ukrayna'nın işgali somut olarak göstermektedir ki ulus devletlerin keyfi güç kullanımını günümüzde yeteri kadar engellenememektedir. BM'nin kurulduğu günden bugüne amacı ulus devletler arasındaki çatışmaları uzlaştıracak ve küresel olarak barışı sağlayacak meşru bir otorite olmasıdır ki bugüne kadar İran-Irak savaşı, Afganistan'ının işgali, Kıbrıs gibi yaşanan sorunlar üzerinde arabulucu olarak önemli roller üstlendiği görülmüştür.⁴⁸⁷ Ancak günümüzde ulus devletler arasındaki çatışmalar BM tarafından kolayca engellenememektedir. Bunun önemli bir nedeni devlet dışı silahlanmanın artması ve devlet gibi meşru olmayan otorite kontrolsüzlüğü sonucunda yaşanan insan hakları ihlallerinin kontrol altına alınamamasıdır. Yani etkin otorite eksikliği sadece küresel düzeyde değil, ulus devletlerin başarısızlığa uğraması ya da çökmesiyle meydana gelen düzensizliğin küresel düzeye daha hızlı yayılmasından da kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁸ Günümüzde çok büyük sayılabilecek yoğunluktaki göç sorunları bu durumun somut örneği olarak gösterilebilir.⁴⁸⁹ Yani hem uluslararası hem de ulusal düzeyde meydana gelen etkin otorite eksikliğinin artmasıyla küresel ortamın düzensizliği daha da artarak BM gibi yapıların etkin otoritesi zayıflayabilmektedir.

Irak, Suriye, Ukrayna vb. örneklerde görüldüğü gibi devlet otoritesinin yok olduğu yerlerde yaşanan düzensizlik büyük göç akımlarını tetiklemektedir. BM, ulus devletin egemenliğini tam anlamıyla tanıyan bir kuruluş olduğu için bu gibi durumların yaşandığı ülkelerde otorite kurma gibi bir misyonu bulunmamaktadır. Ancak BM Şartı'nın kuvvet kullanımına dair 44-45-46-47. maddelerine dayanarak Güvenlik Konseyi kararıyla askeri harekât, barış gücü vb. askeri müdahalelerde bulunulabilmektedir.⁴⁹⁰ Diğer yandan tarafları uzlaşmaya çağırmakta ya da etkin bir otorite oluşturulabilmesi için ekonomik ve sosyal

⁴⁸⁶ Ruth W. Grant, ve Robert O. Keohane. "Accountability and Abuses of Power in World Politics", *The American Political Science Review* 99, no. 1 (2005): 29-43, s. 29-31.

⁴⁸⁷ Funda Keskin. 2002. *New Challenges Facing The United Nations*, The Turkish Year Book 18, s. 274.

⁴⁸⁸ Burak Taş. "Etkin Otorite Yokluğunda Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsan Hakları İhlallerinden Doğan Sorumluluk Halleri", *Ankara Barosu Dergisi* 1, (2021), s. 146-147.

⁴⁸⁹ David Miller. "Authority and Immigration", *Political Studies* 1, no. 16 (2021), s. 1-2.

⁴⁹⁰ BM Şartı, Madde 44, 45, 46, 47, s. 15.

yardımlarda bulunulabilmektedir.⁴⁹¹ Ancak bu çabaların çok yetersiz olduğu ve başarısız ya da çöken devletlerin etkin bir otorite mekanizmalarına tekrar kavuşmaları çok uzun yılları bulabilmektedir. Günümüzde bu sorun her ne kadar “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığı altında 39., 41. ve 42. maddelerde Güvenlik Konseyi’ne barışı yeniden tesis etmede devletlerin egemenlik alanına müdahale yetkisi verilerek aşılmaya çalışılsa da tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.⁴⁹² Yani BM bu noktada gerektiğinde otoritesine dayanarak egemenlik sınırlarını genişletse de uygulamada hala sorunlar yaşanabilmektedir. Çünkü etkin devlet yönetiminin yokluğunda insan hakları ihlallerinde idari, hukuki ve cezai sorumluluğun günümüzde kime atfedileceği uluslararası hukukta önemli bir sorun olarak görülmektedir.⁴⁹³

Suriye’de yaşanan gelişmeler dikkate alındığında etkin devlet otoritesi olmadığında devlet dışı silahlı aktörlerin insan hakları ihlallerine tanık olunmuştur. Ancak bunları yargılayacak herhangi uluslararası bir otoritenin olmaması günümüzde böyle bir etkin otoriteye ihtiyaç olduğunu göstermektedir ki BM böyle bir otorite olarak görülebilir. Devletlerin Hakları ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi’nin birinci maddesine göre devlet uluslararası bir hukuk kişisi olarak tanınmıştır. Ancak devlet otoritesini kaybettiğinde yerine geçici bir şekilde otorite olarak tanınabilecek hiçbir mekanizma bulunamadığından bu devletler üzerinde tekrar egemenlik sağlanana kadar yaşanan otorite boşluğu hem bölgesel hem de uluslararası anlamda göç, insan hakları ihlalleri, terör, kara para gibi gelişmelere olanak sağladığı için büyük sorunlar yaratmaktadır. Montevideo Sözleşmesi’nin 1. maddesinin son fıkrası bu bağlamda hem egemenlik olgusunun hem de etkin devlet otoritesinin dış görünümünü tanımlamaktadır.⁴⁹⁴ Ancak başarısız devletlerle ya da etkin devlet otoritesinin kaybolmasıyla ilgili herhangi bir uluslararası hukuki durum mevcut değildir. Özellikle 1990’lardan günümüze başarısız ya da işgale uğramış devletlerde kaybolan etkin otorite sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

⁴⁹¹ Gerald B. Helman, ve Steven R. Ratner. “Saving Failed States”, *Foreign Policy* 89, (1993): 3-20, 1993, s. 3-9.

⁴⁹² Burak Taş. “Etkin Otorite Yokluğunda...”, s. 147-148.

⁴⁹³ Burak Taş. “Etkin Otorite Yokluğunda Devlet...”, s. 148.

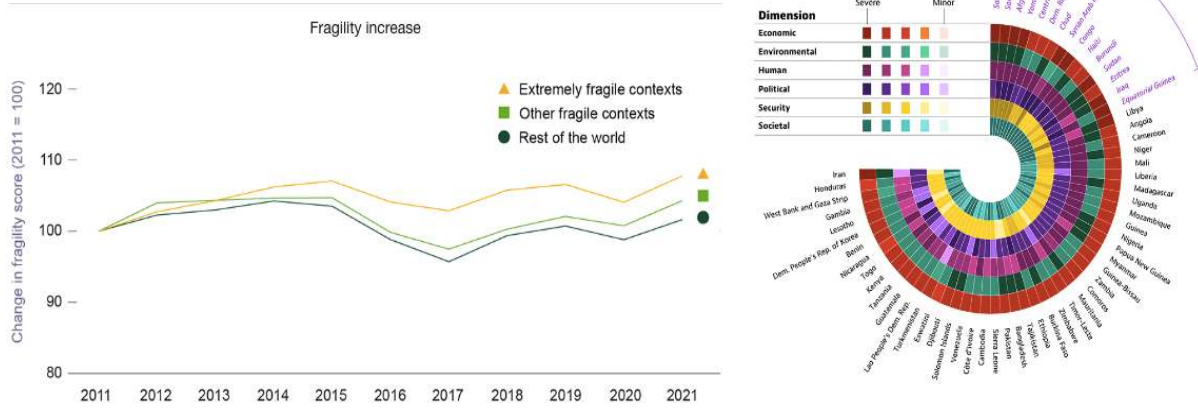
⁴⁹⁴ Burak Taş. “Etkin Otorite Yokluğunda Devlet...”, s. 148-150.

Başarısız devlet literatürde egemen devletin yükümlülüklerini yerine getiremez hâle gelmesi durumu olarak tanımlarken, aslında statüsel bir kavramı temsil etmemekle birlikte mevcut bir olguyu ifade etmektedir.⁴⁹⁵ Çünkü ekonomik, siyasi ya da sosyal konulardan ötürü her daim yenilenen ve devletlerin bu durumunu gösteren indeks her yıl yenilenmekle birlikte bir devletin başarısız devlet statüsüne düşmeden önceki tanımı kırılgan devlet (*fragile state*) olarak ifade edilmektedir. Aşağıda tablosu verilen OECD verilerine göre kırılgan devlet sayısı 2011 yılından 2017 yılına kadar belirli bir oranda seyrederken 2017 yılından günümüze kırılgan devletlerin sayısı artmaktadır (Tablo 4).⁴⁹⁶

Multidimensional fragility framework

The OECD has developed a multidimensional fragility framework to guide effective action in fragile contexts. It assesses risks and coping capacities across 6 dimensions: economic, environmental, human, political, security and societal.

Visit the OECD's [States of Fragility data platform](https://www.oecd.org/dac/states-of-fragility-fa5a6770-en.htm) for the latest evidence and analysis on multidimensional fragility.

Tablo 4: Çok boyutlu Kırılganlık Çerçevesi

Ayrıca aynı tabloya göre 15 ülke aşırı kırılgan statüsünde yer almaktadır ki bu devletlerin her an başarısız devlet statüsüne düşme riskleri bulunmaktadır.⁴⁹⁷

Buna göre başarısız devlet ya da kırılgan devletlerde görülen etkin otorite eksikliği göç, terör, kara para, devlet dışı silahlı aktörlerin artması, sosyal ve demografik yapıların sert ve radikal bir şekilde değişmesi, insan hakları ihlalleri gibi küresel, ulusal ve bölgesel olarak barış ve adaleti tehdit eden ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle, BM'nin ulusal olarak

⁴⁹⁵ Burak Taş. "Etkin Otorite Yokluğunda Devlet...", s. 151.

⁴⁹⁶ OECD, "States of Fragility 2022", Multidimensional fragility framework, 2022, <https://www.oecd.org/dac/states-of-fragility-fa5a6770-en.htm>.

⁴⁹⁷ OECD, "States of Fragility 2022", Multidimensional fragility framework, ...

kırılğan ya da başarısız ülkelerde etkin otoritenin tekrar kurulması ve ülkelerin egemenliklerini koruması adına ulus devletlerin egemenlikleri ile çatışmayacak biçimde daha fazla yetki ve görev kullanması küresel barış ve adaletin günümüzde tekrar sağlanabilmesi için birinci bölümden kuramsal olarak çıkarılan otorite normunun adalet için ne kadar önemli olduğunu günümüzde tekrar göstermektedir.

Sonuç olarak günümüzde etkin otorite hem uluslararası düzeyde hem de ulusal düzeyde adalet için gerekli bir normu ifade etmektedir. Uluslararası düzeyde gerekliliği hem ulus devletlerin arasındaki çatışmaları çözmesi bakımından, hem de küresel olarak ortak problemlerin çözümünde gerekli iken, ulusal düzeydeki meşru etkin otoritelerin de desteklenmesi terör, kara para, göç gibi problemlerin yerel düzeyde çözülmesi için gerekli görülmektedir. Çünkü her ne kadar BM gibi uluslararası etkin bir otoriteye ihtiyaç hiç eksik olmasa da ulusal düzeyde kaybolan otorite eksikliklerini tamamlayacak ya da bunun sonucunda ortaya çıkacak düzensiz göç ve diğer sorunları giderebilecek bir kapasite kurumsal olarak oldukça zorlu bir mesele olarak görülmektedir. Buna göre BM'nin hem kendi meşru otoritesini kullanabilecek yetkinlikte olması, diğer yandan da ulus devletlerin meşru otoritesini koruyacak mekanizmaları gerçekleştirebilmesi gerekmektedir ki bu da hem ekonomik hem de kurumsal kapasite gereksinimi anlamına gelmektedir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta BM'nin iktisadi yapısı incelenecektir.

BM ve İktisadi Bağımsızlık (Locke)

26 Haziran 1945'te imzalanan Birleşmiş Milletler Sözleşmesine göre kurulan BM'nin en önemli ilkesi ülkeler arası eşitliğin⁴⁹⁸ sağlanabilmesidir.⁴⁹⁹ Ancak 70 yılı aşkın süre içerisinde bu eşitliğin tam olarak sağlanamaması özellikle karar alma mekanizmalarında ve BM'nin işleyişi prosedürlerinde kendini göstermektedir. Finansal olarak bağımsızlığın sağlanamaması ve kurumun devamlılığı için fonları destekleyen ülkelerin çıkarlarını da bu doğrultuda kullanmaları önemli bir sorun olarak görünmektedir. Diğer yandan çoğunluğu fakir

⁴⁹⁸ Uluslararası barış ve istikrarın korunabilmesi için ekonomik ve toplumsal kalkınma ve destek programlarıyla egemen eşitliğin sağlanabilmesi ve korunabilmesi

⁴⁹⁹ George Kaloudis. "Could The United Nations Preserve International Peace", *International Journal on World Peace* 10, no. 2 (1993): 47-52, s. 47.

olan ülkelerin BM'nin bütçesine yaptıkları katkı oldukça düşüktür. Bu nedenle bütçeye en fazla katkı yapan devletlerin, karar alma mekanizmalarını fazlasıyla etkileyebildiği görülmektedir.⁵⁰⁰ Her ne kadar bu gerçekçi durum siyasi sistemin önemli bir parçası olsa da BM bütçesinin iktisadi kaynaklarının çeşitlendirilebilmesi tarafsız bir otorite olarak devamlılığının önemli bir adımı / reformu sayılabilir.

Bütçe meselesi BM için kritik öneme sahiptir. Çünkü 2000'li yılların başında BM ve bağlı kuruluşları her yıl yaklaşık 30 Milyar dolar gibi önemli bir bütçe harcamaktadır ve gönüllü bağışlar sayılmadığında (kişi başı yaklaşık 4 dolar) bu büyük bütçenin çoğunluğu üye ülkelerden temin edilmeye çalışılmaktadır.⁵⁰¹ Ancak birçok ülke üyelik gereksinimleri olan miktarları ödemekte ya zorluk çekmekte ya da karar alma mekanizmalarında etkin rol alamayacağı için geciktirme politikası uygulamaktadırlar. Bu nedenle 2020 yılında BM bütçesi oldukça ciddi seviyelerde düşüş yaşamış ve önemli etkinlikleri ya da uluslararası misyonları askıya alınmak zorunda kalmıştır.⁵⁰² Bu da küresel adaletsizliklerin günümüzde çok daha fazla artmasına neden olmuştur ki BM'nin bu noktada iktisadi yönünün ne kadar önemli olduğu artan küresel adaletsizliklerden ve kontrol altına alınamayan savaş ve çatışmalardan anlaşılabilir.

Bütçeye en büyük katkıyı ise kurulduğu günden bugüne ABD başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri yapmaktadır ve sadece ABD'nin bütçeye katkısı toplam bütçenin yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır.⁵⁰³ Bu durum aynı zamanda iki farklı tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Buna göre ABD tarafında BM'nin tüm yükünün ABD üzerinde olduğu tüm bütçe ve diğer sorunların ABD tarafından çözüldüğü, diğer tarafta ise tüm kararların ve çıkarların ABD lehine olduğu tartışması yaşanmaktadır. Diğer bir sorun ise her yıl harcanan bütçenin yarısı BM'nin personel, işleyiş, toplantı, seyahat vb. masrafları için harcanırken diğer yarısı barış operasyonları için harcanmaktadır. Yani organizasyonun sadece yapısal varlığı

⁵⁰⁰ George Kaloudis. "Could The United Nations Preserve International Peace", s. 47-49.

⁵⁰¹ Global Policy Forum, "UN Finance", Erişim tarihi 5 Haziran 2023, <https://archive.globalpolicy.org/un-finance.html>

⁵⁰² UN, "United Nations in Severe Financial Crisis, Secretary-General Tells Fifth Committee Meeting on 2020 Budget, Stressing 'Our Work and Our Reforms Are at Risk', 2019, <https://press.un.org/en/2019/sgsm19797.doc.htm>, Erişim tarihi: 5 Haziran 2023.

⁵⁰³ Gert Rosenthal. "The Scale of Assessments of the UN Budget: A Case Study of How the United States Exercises Its Leverage in a Multilateral Setting", *Global Governance* 10, no. 3 (2004): 353- 372, s. 354.

bütçenin çok büyük bir oranını kapsamaktadır.⁵⁰⁴ BM'nin karar alma mekanizmalarında eşit olabilmesi için bütçesinin de ya da bütçeye katkı yapan üyelerin de aynı miktarda katkı yapması gerekmektedir ki bu da bugünkü ortamda neredeyse imkansız görünmektedir. Çünkü üyelerin çoğunluğunun bu oranlarda bir miktarda ödeme yapması oldukça zor görünmektedir.

Yaşanan bu sorunlara rağmen BM kurulduğu günden bugüne sistemini ve yapısal durumunu değişen uluslararası siyaset dinamiklerine göre sürekli güncellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle yapısal olarak yaşanan iktisadi sorunların da yapılabilecek yapısal reformlarla aşılabileceği söylenebilir. Bunun bir yolunun da BM'nin izleyeceği politikalarda yapacağı değişiklikler yoluyla olabileceği söylenebilir. Çünkü ortak küresel sorunlara daha fazla yoğunlaşıldıkça bu sorunlara maruz kalan ülkelerin sorunların çözümü için daha fazla katılımcı olabilecekleri söylenebilir. Katılımcılığın artmasıyla da maruz kalınan sorunların çözümü için harcanabilecek bütçenin bulunmasının daha kolay olabileceği söylenebilir. Buna göre en önemli değişimlerden biri olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik öncelikli politikalara önem verilmeye devam ederken bunun yanı sıra ulus devletlerin sosyal ve ekonomik kalkınmalarının da desteklenmeye başlanması gösterilebilir. Bu nedenle BM gerek politikalarında gerekse de sisteminde reformlara çok da uzak olmayan bir kurumdur. Günümüzdeki bütçe sorunu ve ülkelerin katılım payları ve ekonomik bağımsızlıkları da bu bağlamda aşılamayacak krizler olarak görülmemekle birlikte, yapılamadığında kurum meşruiyeti ve işlevselliği noktasında büyük yetersizliklerle karşılaşılabilir.⁵⁰⁵ 2020'den beri BM bütçesindeki kısıtlamayla birlikte küresel adaletsizliklerin radikal bir şekilde artışa geçmesi bu zayıflamanın küresel olarak uluslararası siyasete etkisinin büyük olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda her ne kadar ulus devletler BM için fon ayırmakta ve gerekli ödemeleri yapma konusunda isteksiz olsalar da günümüzün şartları ülkeleri buna mecbur bırakmaktadır. Çünkü günümüzde küreselleşen dünyada ortak sorunlarla hem iktisadi hem de siyasal anlamda tek başına mücadele edebilmek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle denilebilir ki ulus devletlerin BM gibi bir kurum olmadığında göç, terör, iklim değişikliklerinin getireceği doğal

⁵⁰⁴ Gert Rosenthal. "The Scale of Assessments of the UN Budget:", s. 354.

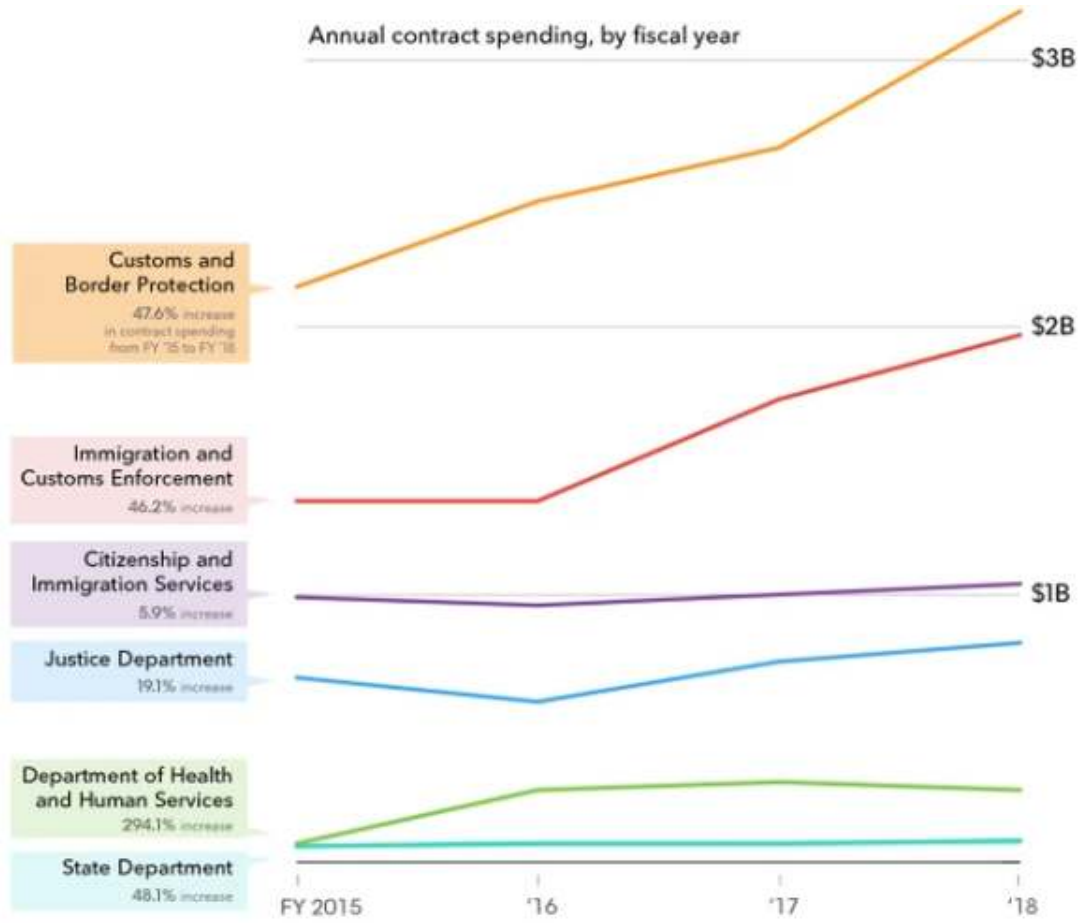
⁵⁰⁵ Funda Keskin. "New Challenges Facing The United Nations", s. 273.

felaketler karşısında harcayacaklara para çok daha fazla olabilmektedir. Örneğin günümüzde göçe harcanan bütçe çoğu ülkelerin BM için gerekli ödemelerinden çok daha yüksektir.⁵⁰⁶ Ayrıca ülkelerin göç için harcadıkları paralar sadece göçmenlik büroları, personel giderleri vb. yapısal masraflardan oluşmamaktadır. Göç meselesi çok daha fazla yan ek bütçeye gerek duyacak nitelikli bir sorun olarak gözükmektedir ki iş kaybı, demografik değişimlerin getireceği harcamalar vb. sorunlarla göç; ulus devletleri uzun vadede baş edilmesi oldukça güç ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya bırakacaktır.⁵⁰⁷ Bunun yerine uzun vadede göç sorununu yerinde engelleyecek ve başarısız devletlerin barış, adalet ve insan hakları sorununu etkin otorite oluşturarak engelleyebilecek ayrıca dengeli ekonomik ve sosyal gelişimi destekleyecek BM gibi bir kurumun olması ulus devletlerin bu meseleye tek başına harcayacakları bütçeden çok daha makul gözükmektedir. Aşağıdaki tablo her yıl göç için harcanan bütçenin ne kadar yükseldiğini göstermesi bakımından sorunu daha net göstermektedir (Tablo 5).⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Robert Rowthorn. "The fiscal impact of immigration on the advanced economies", *Oxford Review of Economic Policy* 24, no. 3 (2008): 560-580, s. 572.

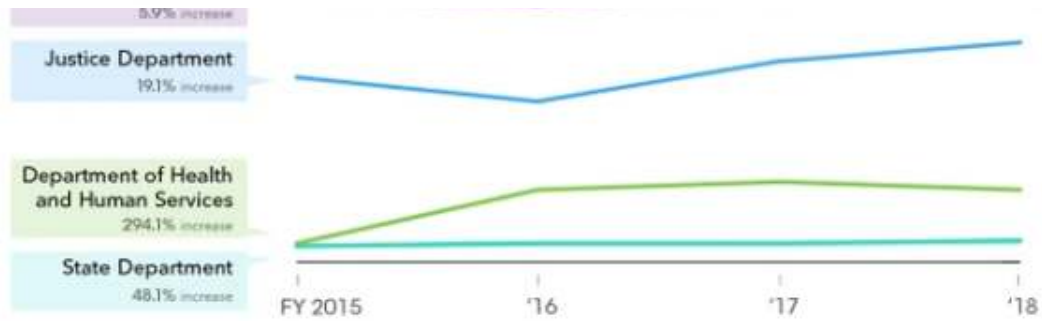
⁵⁰⁷ Robert Rowthorn. "The fiscal impact of immigration on the advanced economies", s. 572-577.

⁵⁰⁸ Michaela Ross, Madi Alexander, ve Paul Murphy, "Immigration Spending Surges as White House Calls for More Funds", Bloomberg Government, 25 Haziran 2019, <https://about.bgov.com/news/immigration-spending-surges/>.

Source: Bloomberg Government data

Bloomberg Government

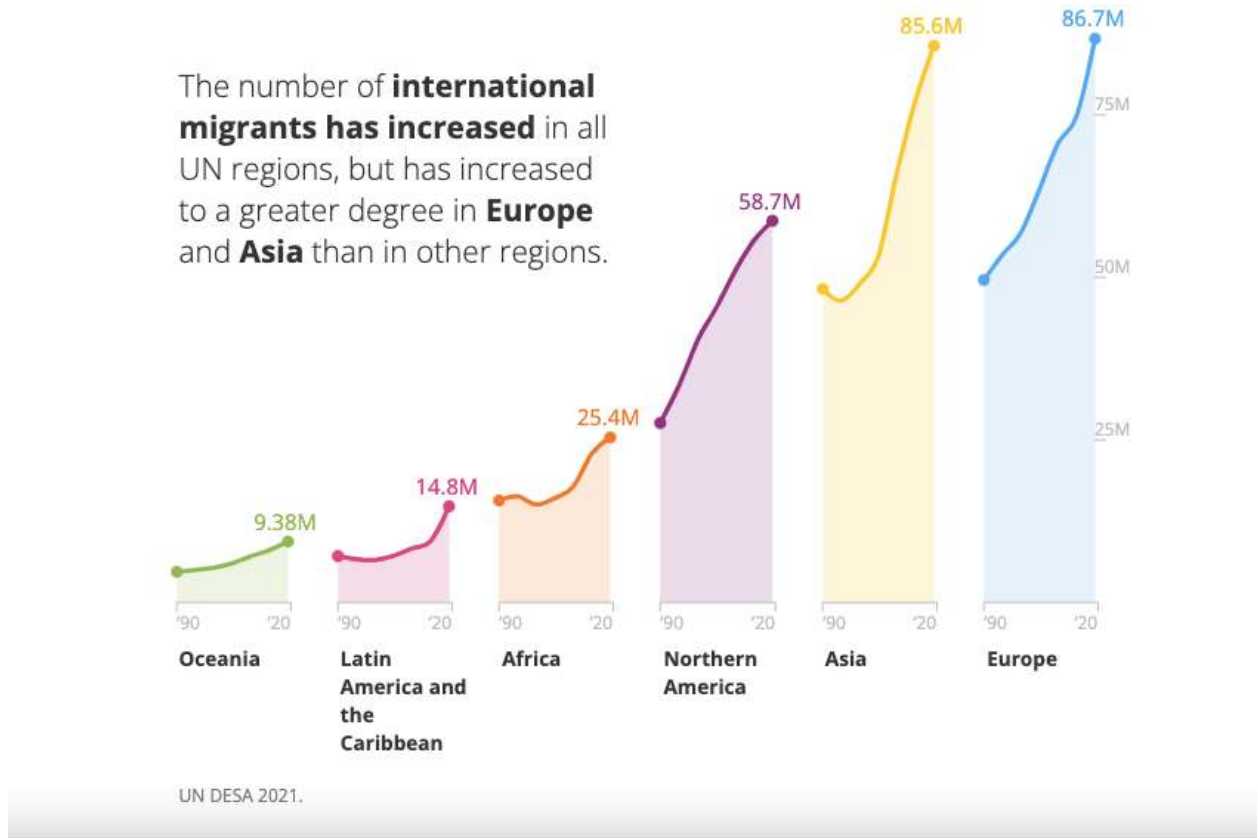
Source: Bloomberg Government data

Bloomberg Government

Tablo 5: Yıllık Sözleşme Harcaması (Mali yıla göre)

Buna göre sınırların korunması gibi harcamalar %47 gibi çok büyük oranlarda artarak her yıl katlanarak büyümektedir. Dolayısıyla göç tek başına küresel bir sorun olarak neredeyse BM bütçesine ulaşmaktadır. Örneğin 2018 yılında göç için harcanan toplam bütçe 7.4 Milyar

dolarken günümüzde bu rakamın çok daha fazla olduğu söylenebilir.⁵⁰⁹ Çünkü Pandemi ve Ukrayna-Rusya savaşı bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Ayrıca 2021 verilerine göre göçmen sayısı aşağıda verilen tabloya göre her bölgede farklı olmak üzere %80'lere yakın bir artış göstermiştir (Tablo 6).⁵¹⁰

Tablo 6: Uluslararası göçmen sayısı

Sayılar, veriler ve harcamalar oldukça yüksek sayılabilecek oranlarda artmaktadır. BM'nin üye ülkelerden, gönüllülerden ve AB'den olmak üzere topladığı fonlar her ne kadar artsa da yeterli olmamaktadır. BM kurulduğu yıllarda göçmen fonu 1950 yılında 300.000 dolarken, 2021 yılında sadece göçmen bütçesi 9.15 Milyar dolara yükselmiştir.⁵¹¹ Ancak bu bütçe de yeterli olamamaktadır çünkü göçmen sayısı katlanarak artmaktadır. Çünkü etkin

⁵⁰⁹ Michaela Ross, Madi Alexander, ve Paul Murphy, "Immigration Spending Surges as White House Calls for More Funds", Bloomberg Government, 25 Ocak 2019, <https://about.bgov.com/news/immigration-spending-surges/>

⁵¹⁰ UN Immigration, "World Migration Report 2022", <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

⁵¹¹ UNHCR, "Figures at a Glance, How is UNHCR funded", <https://www.unhcr.org/us/about-unhcr/who-we-are/figures-glance>.

devlet otoritesini kaybeden başarısız devletler çoğalmaktadır. Bu veriler göstermektedir ki BM'nin yeni küresel dinamiklere göre hem iktisadi reformlara hem de fazlasıyla yeni bir bütçeye ihtiyacı vardır. Çünkü ülkelerin ortak sorunlara daha fazla katılması için daha eşitlikçi bir yapının kurulması gerekmektedir. Eşitlikçi ve adil bir ekonomik düzen sağlandığında ise yeni bir bütçe ihtiyacı olduğu gözükmemektedir. Ancak bu bütçe ülkelerin tek başına harcayacağı bütçeden hem daha düşük hem de sorunun çözümü bakımından daha işlevsel gözükmemektedir.

Günümüzde görülmektedir ki bu iktisadi reform sadece üye ülkelerin ödemesi gereken miktarları arttırarak mümkün olamamaktadır. Çünkü gün geçtikçe kapitalist sistemde ekonomisini kontrol edemeyen ulus devletlerin başarısız devlet statüsüne düştüğü görülmektedir ve bu ülkelerden daha fazla fon elde etmek bir yana bu ülkeler için daha fazla fon ayrılması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler ise daha fazla fon ayrılmasına ve bütçelerine ek miktarlar getirilmesine karşı çıkmaktadırlar.⁵¹² Buna göre BM'nin iktisadi reformu ekonomik sistemini gönüllülük ve ülkelerden sağladığı fonlardan bağımsızlaştırarak her ülkenin kolayca ödeyebileceği ve iktisadi anlamda katkısı eşitlendiğinde diğer devletlere eşit katılımının sağlanabileceği bir ortama kavuşabilmesinden geçmektedir. Bu zorlu reformlar yapılamasa dahi gelişmiş ülkelerin sağlayacağı fonlar; günümüzde var olan göç engellenemediğinde ve etkin otoritesini kaybetmiş başarısız devletler çoğaldıkça artan göç sorununa karşı harcanarak çok daha büyük bütçeleri gerektirmektedir.⁵¹³ Bu nedenle günümüzde BM'nin hem ekonomik hem de yapısal ve idari anlamda günümüz dinamiklerine göre belirtilen reformları yapabilmesi ve işlevinin arttırılabilmesi bozulan küresel barış ve adaletin iyileştirilebilmesi için zorunlu gözükmemektedir. Çünkü hiçbir devletin, en gelişmiş olsa dahi, bu sorunlarla tek başına mücadele edebilecek ne bütçesi ne de yeterliliği bulunmamaktadır. Ancak bu ekonomik gerçeğe rağmen günümüzde devletler arası iş birliği giderek zayıflamakta ve çatışmalar artmaktadır. Çünkü özellikle güçlü devletler hegemonik istikrar kuramına göre çatışma ortamını arttırarak zayıf devletleri bu gibi büyük sorunlarla başa çıkamayacak duruma

⁵¹² George Kaloudis. "Could The United Nations Preserve International Peace", s. 49-52.

⁵¹³ Robert Rowthorn. "The fiscal impact of immigration on the advanced economies", s. 572-577.

getirerek; kendi rızalarıyla büyük ve güçlü devletleri lider olarak yetkilendirmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar.⁵¹⁴

Ayrıca bireysel (insani) ve de özellikle toplumsal boyutları olan göç gibi çok boyutlu bir meselenin sadece ulus devletler ve onların bu sorun karşısında harcayacakları iktisadi yükümlülöklere indirgenmesi sorunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Ancak sadece göç temelinde olmasa da bu sorunun özüne bölüm sonunda Rawls başlığı altında değinilecektir. Buna göre günümüz küresel adaletsizliklerinin sadece ulus devlet bağlamında incelenmesinin bugünün bağlamında yetersiz olduğu özellikle göç gibi insani ve toplumsal boyutları olan önemli meselelerin sadece ulus devlet tekelinde çözülemeyeceği iddia edilecektir. Göç sorunu gibi insani ve toplumsal boyutları olan meselelerin sadece ekonomik rakamlara indirgenerek çözülmeye çalışmasının yetersizliği günümüzde sadece ulus devlet üzerinden değil sorunun insani ve toplumsal boyutlarına da ulaşabilmekten geçtiği iddiasıyla Rawls'un halkların yasası olarak ifade ettiği ulus devletin güvenliği ve uluslararası hukukun devletlere sağladığı adaletin yanı sıra bireylerin ve toplumların da yaşam, barınma, eğitim gibi haklarının küresel anlamda korunması gerekliliği günümüzde özellikle göç sorunu üzerinden daha net görülebilmektedir. Bu duruma Rawls başlığı altında tekrar değinilecektir.

Sonuçta bu bölüm için eşitsizliğin arttığı durumlarda Rousseau'nun genel iradenin bozulmasını öngördüğü gibi BM'nin de günümüzde ulus devletlerin ortak/genel iradesini tam anlamıyla yansıtmayacağı sorununa dikkat çekilmektedir. Bu nedenle bu başlık altında bu bölüm için eşit olmayan ölkelerin ikinci ve üçüncü bölümlerde görüldüğü gibi ortak bir irade de bulunamayacakları iddia edilmektedir. Çünkü ekonomik olarak güçlü devletlerin siyasal olarak da karar alma süreçlerine dahil olabileceği görüldüğünde bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere bunun ne gibi sorunlara yol açabileceğinin incelenmesi gerekmektedir.

⁵¹⁴ Helen Milner. "Review: International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses", Reviewed Work(s): Cooperation among Nations by Joseph Grieco: Saving the Mediterranean by Peter Haas, *World Politics* 44, no. 3 (1992): 466-496, s. 480.

BM ve Karar Alma (Rousseau)

Bir önceki başlık altında da incelendiği üzere ülkelerin iktisadi olarak BM içerisindeki varlıkları ile karar alma mekanizmalarındaki etkinliği arasında ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle karar alma mekanizmalarında zengin ülkelerin ya da BM'ye daha fazla fon aktaran ülkelerin daha etkin olabildikleri söylenebilir. Ayrıca BM'nin karar alma sistemi oy birliği yani tam konsensüs yerine oy çokluğu üzerinden ilerlediği için⁵¹⁵ gelişmekte olan ya da fakir ülkelerin azınlıkta kaldığı sürece karar alma mekanizmalarında zengin ülkelerin manipülasyon ya da çıkarlarına karşı açık oldukları söylenebilir. Karar alma mekanizmalarına etkin olarak katılamayan ülkeler ise bir önceki başlıkta incelendiği üzere BM'yi ortak sorunların çözümünden ziyade bütçelerine gereksiz yük olarak görebilmektedirler. Bu nedenle bu ülkelerin karar alma mekanizmalarına daha fazla katılmaları ve özellikle maruz kaldıkları küresel sorunlar için daha fazla etkin olabilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kurulduğu günden bugüne var olan bu sorun günümüzde kısmi iyileşme gösterse de BM içerisinde hala ABD ve Batı ağırlıklı hegemonya görülebilmektedir. Örneğin BM'nin karar alma mekanizmalarında kurulduğu yıllar olan 1952'den 1982'ye kadar komisyonlardaki üye dağılımını inceleyen bir araştırmaya göre bölgeler bazında temsil anlamında bir artış olsa da nihai sonuçlarda hala özellikle ABD'nin ve de AB ülkelerinin baskınlığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo bu orantısız dağılımın 1952'den 1982'ye kadar kısmen düzeldiğini gösterse de günümüzde de benzer bir tablo yaşanmaktadır (Tablo 7).⁵¹⁶ *

⁵¹⁵ UN NGLS, 2007. Intergovernmental negotiations and decision making at the United Nations: A guide, second updated edition. <http://www.un-ngls.org>

⁵¹⁶ Howard Tolley, Jr. "Decision-Making at the United Nations Commission on Human Rights, 1979-82", *The Johns Hopkins University Press, Human Rights Quarterly* 5, no. 1 (1983): 27-57, s. 29.

* ABD ve AB ülkelerinin baskın olmasının bir diğer sebebi dünyadaki ülke sayısıdır. Çünkü 1950'lerde dünyada yüz iki devlet varken bugün bu rakamın neredeyse iki katı bir sayı vardır. 1960lar, 1970ler ve 1990'lar sonrasında bağımsızlığını kazanan ülkeler düşünüldüğünde diğer bölgelerden katılımın artması da bu artışın bir diğer sebebi olarak sayılabilir.

TABLE 1				
Changes in Regional Representation on the Commission				
Region	1952	1962	1972	1982
Africa	1	0	8	11
Asia	5	6	6	9
Latin America	2	3	6	8
Eastern Europe	4	4	4	5
Western Europe and Other	6	8	8	10
TOTAL:	18	21	32	43

Source: U.N. Docs. E/2447, E/3616, E/5113, and E/1982/12.

Tablo 7: Komisyonda bölgesel temsilin değişimi

Günümüzde bu sayı daha da artsa da ABD ve AB dışındaki ülkelerde temsil oranının kurulduğu günden bugüne oldukça düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca günümüze kadar bağımsızlığını kazanan ülkelerin etkisiyle temsilin mecburen artması herhangi bir eşitlik kaygısının olmadığını göstermesi bakımından önemli görülebilir. Dolayısıyla yukarıdaki tablonun Soğuk Savaş öncesi dönemin verileri olduğu düşünüldüğünde Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde BM'nin de yeni küresel dinamiklere uyum çerçevesinde özellikle eşitliği sağlamak için coğrafi dağılıma göre Genel Kurul, Güvenlik Konseyi vb.'nin üye, başkan seçimi vb. konular üzerinden temsil konusunda nispeten düzelmeler olduğu söylenebilir. Ancak asıl sorun sadece komisyonlardaki temsil değil, komisyonlardan çıkan kararlarda nihai etkinin büyük ülkelerin güdümünde olmasından kaynaklanmaktadır.

Günümüzde BM'nin Vesayet Konseyi (*Trusteeship Council*), Uluslararası Adalet Divanı (*the International Court of Justice*), Genel Sekreterlik (*The Secreteriat*), Genel Kurul (*The General Assembly*), Ekonomik ve Sosyal Konsey (*the Economic and Social Council-ECOSOC*) ve Güvenlik Konseyi (*The Security Council*) olmak üzere toplamda altı organı olmasına rağmen karar alma organlarına bakıldığında Genel Kurul, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve Güvenlik Konseyi olarak üç konsey öne çıkmaktadır.⁵¹⁷ Karar alma süreçlerinde her ne kadar tam konsensüs aransa da bu mümkün olmadığı için her konseyin kendi karar alma mekanizması ve işleyişi bulunmaktadır. Genel Kurul kararları var olan hükümetleri yasal

⁵¹⁷ UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS). 2003. *Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations, The NGSL Guide for NGOs*, Genava, s. 4.

olarak harekete geçmeye zorlamasa da kararları hükümetlere dünya ülkelerinin tavsiyesi olarak geçmektedir. Bu nedenle yasal olarak herhangi bir yaptırım ya da somut bir adım gerçekleştiremese de diğer ülkeler görüşlerini ve etkilerini barış için birlik kararıyla doğrudan olmasa da dolaylı olarak gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca Genel Sekreterin atanması, Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelerinin atanması ve BM bütçesinin onaylanması gibi önemli görülebilecek yetkilere de sahip olan Genel Kurul⁵¹⁸ yaşanan sorun ve sorunlar hakkında yön gösterme, barış ve adalet için taraf olma, bütçe sağlama gibi konularda yön gösterici ve de siyaset saptayıcı (*policy making*) gibi roller üstlenebilmektedir.⁵¹⁹ Genel Kurul'da her ülkenin kendi nezdinde bir oyu bulunurken barış ve güvenlik, adalet / insan hakları ihlalleri gibi önemli konularda karar alma süreçleri üçte iki çoğunluk ararken, diğer güncel konularda salt/basit çoğunluk aramaktadır.⁵²⁰ Ancak bilindiği gibi oylamalarda herkes iktisadi anlamda eşit olmadığı için zengin ülkelerin lobi faaliyetleri ile oyları manipüle edebildiği de bilinmektedir.

BM'nin bir diğer konseyi olan ECOSOC ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaları, sağlık, eğitim ve insan hakları gibi konularda çalışmaktadır. ECOSOC, Genel Kurul'dan daha farklı bir çalışma sistemine sahiptir ve Genel Kurul'un 54 ülkeyi Konsey'de üç yıllığına hizmet etmesi için seçmesi ile yönetim kurulu oluşturmaktadır. Kararlar ise basit/salt çoğunluk ile alınmaktadır.⁵²¹ ECOSOC kuruluşundan beri ekonomik ve sosyal kalkınma anlamında özellikle STK'ları (Sivil toplum kuruluşları) destekleyerek günümüze kadar eşitlik anlamında önemli gelişmelerin sağlanmasını gerçekleştirebilmiştir. Bu anlamda ekonomik ve sosyal anlamda Konseyin verdiği özel danışmanlık hizmetleri ekonomik ve sosyal kalkınmanın bilinçli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için katkı vermektedir.⁵²² Ayrıca BM'nin sivilleşmesi ve toplumsal hizmetlere katkısı bu konsey üzerinden gerçekleştirilebilmektedir ki günümüzün

⁵¹⁸ UN, "General Assembly, Workings of the General Assembly", <https://www.un.org/en/ga/>.

⁵¹⁹ Bunların yanı sıra Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumlarda Genel Kurul'un etki gücü bulunmaktadır. 1950 yılında yaşanan Kore Savaşında BM'nin 83 no'lu kararıyla Güney Kore, Kuzey Koreye karşı desteklenmiştir. Bakınız: İlyas Kutlu. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Tartışmaları", *Bilge Strateji* 10, no. 19 (2018): 177-200, s. 185-186.

⁵²⁰ UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS), "Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations...", s. 4-5.

⁵²¹ UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS), "Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations...", s. 8-11.

⁵²² Chadwick Alger. "The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People's Millennium Assembly", *Global Governance* 8, no. 1 (2002): 93-117, s. 95.

BM reformu tartışmalarında BM'nin daha fazla sivilleşmesi ve uzlaşmazlıkları sadece devletlerarası düzeyde değil, toplumsal düzeyde de ele alması bakımından bu Konseyin görev alanları günümüzde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Son olarak ve de en önemli ve tartışmalı olan konsey ise Güvenlik Konseyi'dir. Çünkü bu Konsey'in kararları yasal olarak bütün üye ülkeleri bağlamaktadır ve zorunlu olarak kararlara uyma mecburiyeti bulunmaktadır. Uluslararası barışı tehdit eden bir unsur olduğunda Konsey tarafları barışa çağırmaktadır ve arabulucu, ateşkes gibi müzakereler yürütebilmektedir. Konsey'in ekonomik yaptırımlardan (ambargo, uluslararası para transferleri vb.), askeri güç kullanımına kadar oldukça geniş yetkileri vardır. BM'ye yeni üye katılımı gibi önermeler ve hatta var olan üyelerin BM üyeliğinden atılması da Güvenlik Konseyi kararları üzerinden yapılmaktadır.⁵²³ Güvenlik Konseyi'nin yönetimi her ay üyelerin alfabetik sırasına göre değişmektedir ve Konsey beşi asıl olmak üzere (ABD, Birleşik Devletler, Rusya, Çin ve Fransa) 15 üyeden oluşmaktadır. Asıl/daimi beş ülkenin yanı sıra diğer on ülke Genel Kurul tarafından iki yılda bir coğrafi temsil esasına uygun olarak seçilmektedir. Kararlar en fazla dokuz (beş asıl üyenin tamamının alınması koşuluyla) oya ulaşılması ile alınmaktadır. Ancak beş daimi üyeden herhangi birinin negatif oyu ile karar alınamamaktadır. Bu durumda daimi üyenin oylamadan çekilmesi ya da nötr kalması ile karar alınabilmektedir.⁵²⁴ Bu da göstermektedir ki BM'nin tüm önemli yetki ve donanımları ile asıl yönetiminin ve en etkili karar alma merciinin Güvenlik Konseyi ve beş daimi üyesi olduğu söylenebilir.

Güvenlik Konseyi bahsedildiği gibi sadece beş asıl üyeden oluşmaktadır ve diğer kalan tüm ulus devletlerinin küresel dinamikleri ve ilişkileri Güvenlik Konseyi'nde ya da üyelerinin kontrolünde olduğu görülebilir.⁵²⁵ Çünkü Güvenlik Konseyi bahsedildiği gibi karar alabildiği takdirde bir devleti hem ekonomik hem de askeri açıdan, her ne kadar BM'nin devletleri yok etme gibi bir eğilimi olmasa da, devletleri yok edebilecek güçte kararlar alabilmesi olanaklı görünmektedir. Kimler tarafından neye/nasıl müdahale edilebileceği günümüzün önemli bir

⁵²³ UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS), "Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations...", s. 10-12.

⁵²⁴ UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS), "Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations...", s. 10-13.

⁵²⁵ Osita G. Afoaku, ve Okechukwu Ukaga, "United Nations Security Council Reform, A Critical Analysis of Enlargement Options", *Political, Economic, and Security Issues in the Third World, Journal of Third World Studies* 18, no. 2 (2001): 149-169, s. 151-152.

tartışma konusu olmakla birlikte örneğin Libya’da koruma sorumluluğu denilerek Kaddafi rejiminin değiştirilmesi bu kararların tartışmalı olabileceğini göstermektedir.⁵²⁶ Bu durumda karar alma mekanizmalarında görüldüğü üzere sadece beş devlet bulunmaktadır. Ayrıca diğer bir tehlike Soğuk Savaş döneminde olduğu günümüzde de yaşanmaktadır ki Güvenlik Konseyi üyeleri kendi aralarında (ABD ve Rusya askeri anlamda – ABD ve Çin ekonomik anlamda) çatışma halindedirler ve önceki bölümlerde bahsedildiği üzere bu ülkelerin keyfi güç kullanımlarını (kendileri dışında) engelleyebilecek hiçbir mekanizma bulunmamaktadır.⁵²⁷ Bu nedenle Güvenlik Konseyi’nin asıl üyeleri dünya üzerinde bulunan herhangi bir devlete keyfi bir savaş açtığında BM’nin barış ya da adalete dair hiçbir engelleyici rolü kalmamaktadır. Bu durum günümüzde ciddi bir noktaya ulaşmıştır ki Ortadoğu ülkelerinde devlet otoritesinin tamamen yok olması ve yerine etkin otorite kurulamaması, ardından Ukrayna’nın durumu ve Latin Amerika ülkelerindeki istikrarsızlıklar tüm bölgelerde uluslararası bir kaos ortamının yaşandığını ve buna engel olması beklenen uluslararası etkin otoritenin (BM’nin) Güvenlik Konseyi’nde bulunan daimi üyelerin keyfi bir şekilde hareket edebilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.⁵²⁸

Güvenlik Konseyi ve işleyişinin Rousseau’nun bahsettiği eşitlikten oldukça uzak olması BM’nin iradesini ne genel irade kategorisine sokmakta, daha da kötüsü, ne de çoğunluğun iradesi kategorisine sokmaktadır. Bu nedenle diğer ülkeler üzerinde etkin bir otorite kurulmaktadır ancak bunun diğer ülkeler açısından temsili, katılımı ve karar alma süreçleri oldukça eşitsiz bir düzeyde ilerlemektedir. Diğer Konseylerde yaşanan temsil ve katılım ise her ne kadar önemli olsa da asıl önemli kararlar Güvenlik Konseyi’nde alınmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar diğer konseylerde eşitlik sağlanabilse dahi Güvenlik Konseyi’nde eşitlik sağlanamadığı sürece BM iradesinin uluslararası anlamda genel ya da çoğunluğun iradesi olduğu söylenemez. Bu durum günümüzde küresel barış ve adalet ortamının sağlanamamasının en önemli parçası ya da nedeni olarak görülebilir. Türkiye, Brezilya, Japonya, Almanya gibi ülkeler bu duruma itiraz eden ülkeler arasında yer

⁵²⁶ Tarık Şentuna. “Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti”, *The Turkish Yearbook of International Relations* 50, (2019): 215-239, s. 218.

⁵²⁷ Osita G. Afoaku, ve Okechukwu Ukaga, “United Nations Security Council Reform, A Critical Analysis of Enlargement Options”, s. 152-153.

⁵²⁸ David Bosco. “Uncertain guardians: The UN security council's past and future”, *Canada, the US, and China: A new Pacific triangle?*, Sage Publications, *International Journal* 66, no. 2 (2011): 439-449, s. 441-442.

almaktadır.⁵²⁹ Ancak henüz karar alma mekanizmalarında genel iradeyi yansıtacak bir reform gerçekleştirilememiştir. Bu durumda uluslararası anlamda etkin bir otorite figürü olarak her ne kadar BM'ye ihtiyaç olduğu görülse de yönetim ve karar alma mekanizmalarında daha eşitlikçi reformların yapılması var olan uluslararası etkin otoritenin devam edebilmesi için gerekli görülmektedir. Aksi taktirde bu etkin otoritenin de yok olması ya da tamamen işlevsiz kalması ile uluslararası ortamın çok daha tehlikeli (nükleer savaşlar ve çok daha büyük ve kitlesel insan hakları ihlalleri ile) bir hale gelebileceği görülmektedir. Ayrıca ulus devletlerin egemenlikleri ve etkin otoriteleri de bu anlamda tehdit altında olmaya devam edecektir çünkü büyük güçlerin savaşlarında bu küçük devletlerin kendilerini koruyabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu ise daha fazla insan hakları ihlalleri, göç ve daha fazla toplumsal sorun olarak küresel düzeyde daha fazla kaos ve adaletsizlik anlamına gelmektedir. Bu nedenle öncelikle uluslararası bir otorite olan BM'nin bu anlamda karar alma mekanizmalarında eşitlikçi bir yapı kurması ve daha sonrasında ulus devletlerin egemenliğinin ve etkin otoritelerinin korunması için ekonomik ve sosyal yardımların gerçekleştirilebilmesi küresel barış ve adalet ortamı için gerekli görülmektedir.

Bu yapısal değişimlerin gerçekleştirilebilmesi için BM'nin önceki başlıkta da bahsedildiği üzere politika değişikliği ve çeşitliliğinde daha etkin olabilmesiyle, ortak küresel sorunlara odaklanarak tüm ülkelerin katılımlarının artırılması önemli görülmektedir. Bu nedenle BM'nin küresel olarak daha fazla iklim, göç vb. sorunlara evrensel bir bakış açısı kazandırabilmesi ve evrensel değerleri öne çıkartabilmesi önemli görülmektedir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta BM Kant ve evrensellik düşüncesi üzerinden incelenecektir.

⁵²⁹ Meeting Coverage General Assembly, "Security Council Must Reflect Twenty-First Century Realities, Delegates Tell General Assembly, with Many Calling for Urgent Expansion of Permanent Seats", 75. Session, 27-28th Meetings, 16 Kasım 2020, <https://press.un.org/en/2020/ga12288.doc.htm>.

BM ve Evrensellik (Kant)

BM'nin kuruluşu dördüncü bölümde de görüldüğü üzere aslında her ne kadar Kant ideali bir kuramsallığa dayansa da yapısal durumu ve işlevselliği noktasında tam olarak Kant düşüncesini yansıtmamaktadır.⁵³⁰ Sadece bir açıdan bakıldığında genel çatı ve fikri itibariyle Kant'ın bir ideali olan evrensel / küresel bir yapıda ulus devletlerin birleşerek bir çatı oluşturması fikrine yakın olduğu söylenebilir.⁵³¹ BM tam olarak Kant'ı yansıtmamaktadır çünkü BM'yi baz/örnek alıp Kant'ın siyasal düşüncesinin sadece bu kuruma indirgenmesi çok doğru gözükmemektedir. Ayrıca BM'nin küresel barış ve adalet konularında yetersiz olduğu noktalarda Kant'ın siyasal düşüncesinin de bu noktalarda zayıfladığı gibi bir yanılgıya düşülebilmektedir. Ancak BM her ne kadar genel fikir ve yapılanma anlamında Kant düşüncesine yakın olsa da işleyiş ve bir önceki başlıklarda görüldüğü üzere karar alma mekanizmaları vb. konularda Kant düşüncesini tam olarak yansıtmamaktadır.

Örneğin Kant düşüncesinde Rousseau'nun genel iradesine atıfla bütünleşik irade bulunmaktadır ki BM'nin önceki başlıklarda da görüldüğü üzere bu noktada oldukça zayıf ve eşitsiz bir yapısının olduğu gösterilmiştir. Kant, böyle bir bütünleşik irade olmadığı için bu iradenin adil bir yasa yapamayacağını kuramsal olarak öngörmüştür ki günümüzde BM'nin bu noktalarda kimi zamanlarda zayıf kaldığı görülebilmektedir. Dolayısıyla Kant'ın evrensel ve küresel yaklaşımı her ne kadar BM üzerinden değerlendirilebilir olsa da Kant düşüncesi tümüyle BM üzerinden okunamaz. BM örneği tam anlamıyla Kant düşüncesinin bir yansıması değildir ancak bir izdüşümü olarak görülebilir.⁵³² Diğer yandan BM hiçbir raporunda ya da kuruluş değerinde Kant'tan bahsetmemektedir.⁵³³

Kant ve Rousseau'nun bahsettiği eşitlik ve genel/ortak irade sağlanamadığı için BM her ne kadar uluslararası bir örgüt olarak kabul edilse dahi Kant'ın bahsettiği küresel ve evrensel değerlerden çok uluslararası alanda batı odaklı baskın bir hegemonya oluşturmaya

⁵³⁰ Carl J. Friedrich. "The Ideology of the United Nations Charter and the Philosophy of Peace of Immanuel Kant 1795-1945", *The Journal of Politics* 9, no. 1 (1947): 10-30, s. 10-13.

⁵³¹ Jochen Rauber. "The United Nations – a Kantian Dream Come True?", *Philosophical Perspectives On The Constitutional Legitimacy Of The World Organisation, International Law* 5, no. 1 (2009), s. 49-51.

⁵³² Jochen Rauber. "The United Nations – a Kantian Dream Come True?", 51-55.

⁵³³ Jochen Rauber. *The United Nations – a Kantian Dream Come True?*, s. 50.

daha yakın bir örgüt olduğu söylenebilir.⁵³⁴ Bunun da nedenleri önceki başlıklarda incelendiği üzere BM'nin önemli sayılabilecek oranlarda iktisadi ve diplomatik kaynaklarının batı kaynaklı ABD ya da AB ülkeleri tarafından sağlanmasıdır.⁵³⁵ Dolayısıyla aslında BM'nin küresel ve evrensel bir uzlaşma alanına henüz tam olarak yaklaşmadığı söylenebilir.

Kant, uluslararası alanda barışın ve adaletin sağlanabilmesi için yasa yapımını, bu anlamda uluslararası yasa yapımını, adaletin sağlanabilmesi için zorunlu görüyordu.⁵³⁶ Ancak bunun için de önceki bölümlerde bahsedildiği gibi eşit ve tam katılımcı bir iradeyle ulus devletlerin öncelikle tam olarak meşru ve yasal bir çatı altında bir araya gelmesi gerekiyordu.⁵³⁷ BM her ne kadar yasal ve meşru olarak bu çatıyı oluştursa da eşit ve tam katılımın sağlanamaması gibi nedenlerle henüz bir genel/ bütünleşik irade yansıtamadığı için yasa yapımı noktasında zorluklar yaşamaktadır. Ancak tüm ulus devletleri tehdit eden ortak sorunlar görüldüğünde ve günümüzde bunların daha da arttıkları görüldüğünde gelecekte bütünleşik iradenin oluşamayacağını söylemek de zordur. Örneğin günümüzde tüm dünyayı etkileyen iklim değişiklikleri birinci bölümde de incelendiği üzere Paris İklim Antlaşmasını ve ulus devletlerin her birini bu noktada yasal olarak bağlayıcı ve uzlaşılan noktalarda hareket etmeye zorlayan bir antlaşma olarak tüm üye devletlerin rızasıyla (yani bütünleşik irade ile) gerçekleştirilebilmiştir.⁵³⁸ Dolayısıyla günümüzde somut olarak da görülmektedir ki küresel bir bütünleşik irade literatürde çok uzun yıllardır tartışıldığı üzere o kadar da ütöpik bir düşünce olarak görülmemektedir.⁵³⁹ Bu nedenle her ne kadar eşitsiz yapısı ve eksiklikleri bulunmasına rağmen BM'nin uluslararası anlamda meşru, yasal bir etkin otorite olması günümüzde gittikçe bozulmaya yüz tutan küresel barış ve adaletin sağlanabilmesi için önemli görülmektedir. Bu anlamda yapısal reformlara fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu noktada BM çok da başarısız sayılamaz çünkü değişen uluslararası dinamiklere uyum noktasında değişen ihtiyaçların karşılanması için kurumların değişmesi her ne kadar zor olsa

⁵³⁴ Donald J. Puchala. "World Hegemony and the United Nations", *International Studies Review* 7, no. 4 (2005): 571-584, s. 577-582.

⁵³⁵ Donald J. Puchala. "World Hegemony and the United Nations", s. 572-577.

⁵³⁶ Terry Hopton. "Kant's two Theories of Law", *History of Political Thought* 3, no. 1 (1982): 51-76, s. 53-56.

⁵³⁷ Patrick Riley. "Federalism in Kant's Political Philosophy", *Federalism as Grand Design*, *Publius* 9, no. 4 (1979): 43-64, s. 49.

⁵³⁸ Robert Falkner. "The Paris Agreement and the new logic of international climate politics", *International Affairs Royal Institute of International Affairs* 92, no. 5 (2016): 1107-1125, s. 1116.

⁵³⁹ Philip Alston. 2012. *The United Nations: No Hope for Reform?* içinde Antonio Cessese (Ed.) *Realizing Utopia: The Future of International Law*, Oxford University Press, s. 38-39.

da; BM, bu değişimlere uyum sağlayabilecek etkinliği kurulduğu günden bugüne nispeten gerçekleştirebilmiştir.⁵⁴⁰

Bu doğrultuda BM raporlarına göre Soğuk Savaş döneminde kurum toplamda beş yapısal reform gerçekleştirebilmişken, Soğuk Savaş sonrası dönemde toplamda altmış bir önemli olayda karar, reform, yapısal değişiklik gibi önemli kararlar alabilmiştir.⁵⁴¹ Bu nedenle özellikle Soğuk Savaş sonrası döneme uyum noktasında sorun yaşamayan esnek bir yapıda hareket edebilmektedir. Bu durum kurumların varlığının devam edebilmesi için önemli bir noktadır ki BM'nin bu noktada reform tartışmaları devam etmektedir. Bu reformlar BM'nin üye ülkelerdeki sorun çözümlerindeki performansına etki etmekte bu da üye ülkeler içerisinde BM'nin meşruiyetini arttırmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi BM'nin izlediği politikalarda küresel ortak sorunları daha fazla gündemine alması bu sorunlara maruz kalan ülkelerin BM'ye etkin katılımını ve ortak çözüm arayışlarını arttırmaktadır. Aşağıda tablosu verilen IPSOS tarafından yapılan ve 2019 verilerine göre 28 farklı ülkede 18,526 kişinin katıldığı bir araştırmada BM'nin gelecekte pozitif etkilerinin artacağına olan inanç dolayısıyla BM'nin bu ülkeler nezdindeki meşruiyetinin yüksek oranlarda olduğu görülebilmektedir (Tablo 8).⁵⁴²

⁵⁴⁰ Philip Alston. "The United Nations: No Hope for Reform?", s. 40-46.

⁵⁴¹ History of UNSC reform, "Elect The Council", <https://electthecouncil.org/history-of-reform/>

⁵⁴² Felix Richter. "As the UN Turns 75, People Believe In Its Positive Impact", Statista, 23 Ekim 2020, <https://www.statista.com/chart/23277/public-views-of-the-united-nations/>

Tablo 8: BM 75. yılına girerken pozitif etkisine olan inanç

Bu nedenle BM'nin günümüzde henüz istenilen düzeyde küresel barış ve adaleti sağlama noktasında tam anlamıyla yeterli olduğu söylenemese de değişime uygun kurumsal

yapısıyla yapısal reformlara ve küresel dinamiklere uyum sağlayabildiği sürece küresel barış ve adalete dair sorunlarının çözümünde daha etkin rol alabileceği ve bunun artmasıyla küresel meşruiyetinin de artacağı görülebilmektedir. Bu şekilde her ne kadar kuruluşundan itibaren batı hegemonyası ile eleştirilse dahi üye ülkelerin iktisadi ve karar alma mekanizmalarına tam katılımları ile Kant'ın bahsettiği evrensel değerlere ulaşabilme potansiyelinin bulunduğu söylenebilir.

Ancak günümüzde sadece bu yapısal durumun değişmesi de küresel barış ve adalet için yeterli olmamaktadır. Çünkü önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi günümüzde adalet sadece siyasal otoritenin varlığı (devlet ya da BM gibi uluslararası örgütler) üzerinden okunan bir kavram olarak görülmemektedir. Beşinci bölümde de bahsedildiği gibi bu siyasal otoritenin yanı sıra siyasal vatandaşlık kavramının dolayısıyla da bireylerin de adaletin sağlanması sürecine hakkın önceliğini gözeterek katılmalarının önemi günümüzde daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla günümüzde küresel barış ve adalet de sadece ulus devlet ya da uluslararası örgütlerin tek başlarına sağlayabilecekleri bir olgu olarak gözükmemektedir. Bu sürece bireylerin kendi rızaları ile katılmaları ve hakkı / adaleti kendi rızalarıyla önelemeleri günümüz küresel adaletsizlikleri için önemli bir yeterli koşulu oluşturmaktadır ki beşinci bölümde Rawls'un adalet normu bu ilke üzerinden geliştirilmiştir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta bu tez çalışması içerisinde ilk beş bölümde geliştirilen kuramsal modelin BM için analiz edilen dördüncü ve son yeterli koşulu Rawls ve siyasal vatandaşlık kavramı üzerinden incelenmektedir.

BM, Adalet ve Birey (Rawls)

Bu tez çalışmasının önceki bölümlerinde görüldüğü üzere adaletin birey, toplum ve siyasal otorite (devlet) yönleriyle çok boyutlu bir kavram olduğu ve bu üç başlık altında öncelik sıralarının zaman zaman değiştiği kimi zamanlarda adalet adına siyasal otoritenin öncelendiği kimi zamanlarda ise birey ya da toplumun öncelendiği görülmüştür. Günümüz modern toplumunda ise Rawls bölümünde incelendiği üzere adaletin toplum ve otorite yönü gerekliliğini korurken, bireyin ve toplumsal meselelerin (göç vb.) öncelendiği ve öne çıktığı bir zamanın yaşandığı söylenebilir. Bu nedenle siyasal vatandaşlık kavramının ve bireyin hakkı / adaleti önceleyen tutumunun önemli olduğu detaylarıyla beşinci bölümde incelenmiştir. Buna göre günümüz adalet tartışmalarında siyasal otoritelerin bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının tam olarak katılımını sağlayamaması günümüz küresel adalet tartışmaları açısından önemli bir zafiyet olarak görülebilir. Çünkü günümüzde sadece ulus devletlerin ya da uluslararası örgütlerin siyasal otoriteleri her ne kadar gerekli olsa da bireylerin hakkı öncelemediği durumlarda siyasal otoritelerin adaleti tam anlamıyla sağlaması çok mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle bireysel katılım ve toplumsal meselelerin öncelenmesi adalet adına günümüzde önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Günümüzde adaletin birey-toplum-devlet çok boyutluluğunda henüz hala bireyi ve toplumsal meseleleri tam olarak öncelemediği bunun yerine hala siyasal otoritenin kurumsal yapısının güçlendirilmesi üzerinde yoğunlaştığı görülebilmektedir. Bu durum BM'nin yürürlüğe girdiği 1945'li yıllarda gerekli bir durumken günümüzde bu durumun birey lehine öncelenmesi gerekliliği görülmektedir. Ancak bundan önce bireyin öncelik haline gelebilmesi için de siyasal kurumların varlığı ve işlevsellikleri önemli görülmektedir. Bu nedenle, 1946'da BM çatısı altında faaliyete başlayan Uluslararası Adalet Divanı'nın kurulması küresel adalet adına oldukça önemli bir adım olmasına rağmen,⁵⁴³ Uluslararası Adalet Divanı hala sadece devletler arasındaki uzlaşmazlıklara bakmakta ve bireysel başvuru kabul etmemektedir.⁵⁴⁴ Günümüzde tek aktörün devlet olmadığı, bireylerin ve STK'ların da siyasal yapım sürecinin

⁵⁴³ International Court of Justice, "the Court", <https://www.icj-cij.org/court>

⁵⁴⁴ International Court of Justice, "the Court", Frequently Asked Questions, <https://www.icj-cij.org/frequently-asked-questions>

(*policy making*) önemli bir parçası olduğu BM tarafından göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁴⁵ Çünkü BM'nin kuruluş felsefesi devletler arası anlaşmazlıkların çözümünde; günümüzde belirtilen aktörlerin hem sorunun hem de çözümün bir paydaşı olma gibi rolleri bulunmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı hukuk alanında herkesçe kabul edilmiş hukukçu niteliğinde kişiler tarafından uyruğuna/milliyetine bakılmaksızın seçilen bağımsız yargıçlardan oluşmaktadır. 15 üyeli olmakla birlikte her üye farklı bir devletten seçilmektedir. Bu üyeler Sürekli Hakemlik Mahkemesi ulusal hükümlerinin aday gösterdiği kişiler arasından Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından 9 yıllığına belirli usullerle seçilmektedir.⁵⁴⁶ Bu sıfatı ile Uluslararası Adalet Divanı bir “Dünya Mahkemesi” statüsünde kabul edilmektedir.⁵⁴⁷

Divanın iki temel işlevi bulunmaktadır: Devletler arasında yaşanan uzlaşmazlık ve çekişmeli konularda karar vermek ve talep edildiğinde BM ve yetkili organları tarafından hukuki konularda görüş bildirmek. Divanın bağımsız devletler üzerinde soruşturma ve hüküm verme yetkisi bulunmamakla birlikte anlaşmazlık bulunan her iki devlette uzlaşmazlığın çözümü için mahkeme başvurduğu takdirde Mahkeme soruşturma ve karar verme yetkisine sahip olmaktadır.⁵⁴⁸ Uluslararası Adalet Divanı bir Dünya Mahkemesi statüsündedir çünkü BM'ye üye olmayan devletler dahi Mahkemeye başvurabilir ve gerektiğinde davaya taraf olabilmektedir. Bu nedenle tüm dünya ülkeleri Mahkemenin yargı yetkisi kapsamındadır. Divanın kararları kesin hükmündedir ve itiraz yolu bulunmamaktadır aynı zamanda uluslararası hukuk kararları ulusal hukuk kararlarından da üstün sayıldığı için kararlar en üst hüküm düzeyindedir.⁵⁴⁹ Kararları uygulamayan devletlere karşı davaya taraf olan diğer ülke(ler) Güvenlik Konseyi'ne başvurarak kararların uygulanması için yaptırım talep edebilmektedirler. Ancak buna rağmen Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden biri kararı veto ederse Güvenlik Konseyi, Divanın kararın uygulanması hükmünü durdurabilmektedir.⁵⁵⁰ Bu ise oldukça tartışmalı bir meseledir çünkü bir önceki başlıkta belirtildiği gibi Güvenlik

⁵⁴⁵ Dutt Sagarika. “The UN and Global Governance: Do Ideas Alone Help?”, *India Quarterly* 68, no. 2 (2012): 187–194, s. 187-189.

⁵⁴⁶ The International Court of Justice Handbook, “The Judges and the Registry”, s. 21, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/documents/handbook-of-the-court-en.pdf>.

⁵⁴⁷ The International Court of Justice Handbook, s. 5.

⁵⁴⁸ M. Üzeyir Karabıyık. “Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı”, *Uluslararası Hukuk Bülteni*, https://diabgm.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2622020085959muzeyir_karabiyik.pdf, s. 26.

⁵⁴⁹ M. Üzeyir Karabıyık. “Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı”, s. 27-28.

⁵⁵⁰ M. Üzeyir Karabıyık. “Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı”, s. 28.

Konseyi en üst düzeyde verilen hukuk kararlarını bile keyfi bir şekilde engelleyebilmektedir. Bunun bir örneği Nikaragua davasından ABD aleyhine verilen kararda ABD'nin Güvenlik Konseyindeki veto yetkisini kullanarak kararın uygulanmasını engellemesi ile yaşanmıştır.⁵⁵¹ Daha da önemlisi bu düzenin değişmesinin bir zorluğu BM Şartı'nda mevcuttur ki madde 108 uyarınca her bir değişiklik Güvenlik Konseyi'nde bulunan beş daimi ülkenin onayına tabiidir.⁵⁵²

Uluslararası Adalet Divanı yalnızca devletler arasındaki uzlaşmazlıklara bakarak birey başvurularını henüz kabul etmemektedir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ya da özel kurum ve kuruluşlar da yargı yetkisi içinde değildir.⁵⁵³ Ancak yargı yetkisi olan yerlerde de var olan eşitsiz yapısı nedeniyle tutarsız ya da özellikle hakimlerin siyasal anlamda bağımsızlıkla bağdaşmayan kararlar verebildikleri görülebilmektedir.⁵⁵⁴ Ayrıca bahsedildiği gibi Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin mahkeme kararlarının uygulanmasındaki veto yetkisi tarafsızlıkla bağdaşmamaktadır. Böyle bir müdahale diğer devletlerin egemenlikleri üzerinde de keyfi bir şekilde hukuksuz eylemlere neden olabilmektedir.⁵⁵⁵ Dünya Mahkemesi bir önceki başlıkta görüldüğü gibi aslında bir Kant ideali olarak görülebilir çünkü yasaların egemenliği ve tüm ülkelerin bu yasalara tabi olmasının küresel barışı getireceğini savunmaktadır.⁵⁵⁶ Ancak Uluslararası Adalet Divanı her ne kadar Dünya Mahkemesi statüsünde hukuksal açıdan en üst mercii olarak görev yapsa da Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri tarafından kararları hem durdurulabilmektedir hem de keyfi bir şekilde diğer egemen devletler üzerinde hukuksuz bir alanda eyleme geçebilme yetkisi verebilmektedir. Bu bağlamda Uluslararası Adalet Divanı kuruluşundan beri teoride küresel adalet ve barış için oldukça önemli bir yerde olsa da BM'nin işleyiş mekanizmaları ve güçlü devletlerin manipülasyonları ile BM'nin ve yetkili organlarının işleyişini bozabilmektedir.⁵⁵⁷ Bu da küresel barış ve adaletin günümüzde artarak bozulmasına neden olabilmektedir. Günümüzde böyle bir kuruma ihtiyaç fazlasıyla devam etmektedir. Ancak kurumun eşitlikçi ve tutarlı bir şekilde çalışabilmesine daha fazla ihtiyaç vardır. Aksi

⁵⁵¹ M. Üzeyir Karabıyık. "Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı", s. 28.

⁵⁵² BM Şartı, "Birleşmiş Milletler Antlaşması", s. 29.

⁵⁵³ International Court of Justice, "the Court", Frequently Asked Questions, Who may submit cases to the Court?, <https://www.icj-cij.org/frequently-asked-questions>

⁵⁵⁴ Eric A. Posner, ve Miguel F. P. de Figueiredo, "Is the International Court of Justice Biased?", *The Journal of Legal Studies* 34, no. 2 (2005): 599-630, s. 599-602.

⁵⁵⁵ M. Üzeyir Karabıyık. "Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı", s. 28.

⁵⁵⁶ Jochen Rauber. "The United Nations – a Kantian Dream Come True?", 51-55.

⁵⁵⁷ Eric A. Posner, ve Miguel F. P. de Figueiredo, "Is the International Court of Justice Biased?", s. 602-607.

takdirde kurumların bu şekilde yozlaşması ile küresel barış ve adalet daha ciddi yaralar almaktadır. Bu nedenle var olan kurumların bir önceki başlıklarda da görüldüğü üzere yapısal reformlara ihtiyacı vardır. Bu bağlamda Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarına Güvenlik Konseyi tarafından yapılan müdahaleler yapısal reformlar altında yapılacak yasal düzenlemelerle engellenebilir. Ayrıca bağımsız yargıçların seçimi için Güvenlik Konseyi yerine sadece Genel Kurul yetkili görülebilir. Sonuçta bu işleyiş mekanizmaların daha tutarlı ve işlevsel çalışabilmesi ile günümüzde bozulan küresel barış ve adalet için nispeten iyileşmeler sağlanabilir. Diğer yandan bahsedildiği gibi bireysel başvuru hakkının da getirilmesi oldukça önemli bir adım olarak beklenilmektedir.

Diğer başlıklarda da görüldüğü üzere BM'nin işleyişini oldukça etkileyen en önemli organ Güvenlik Konseyi ve onun daimi üyelerinden kaynaklanmaktadır. Tüm eşitlikçi yapı, karar alma mekanizmaları, adli hükümler vb. tüm önemli kararlar Güvenlik Konseyi'nin keyfi kararlarına ve gücüne bağlı olarak devam etmektedir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi'nin gücü ya sınırlandırılmalıdır ya da en azından Uluslararası Adalet Divanı'nın gücü arttırılmalıdır ancak Divanın da Konsey etkisi altında olması böyle bir güçlendirmenin de yine Güvenlik Konseyi'ni güçlendireceği açıktır. Bu nedenle BM'nin öncelikle eşitlikçi yapıya kavuşması ardından yapısal reformlarla karar alma mekanizmaları ve etkinliği arttırılmalıdır. Bunun da bir yolunun sadece üye ülkelerin katılımından ziyade bireylerin ve STK'ların da adalet süreçlerine katılımından geçtiği söylenebilir.

Uluslararası Adalet Divanı 22 Mayıs 1947'den 17 Nisan 2023'e kadar toplamda 187 davaya bakmıştır ki bu sayı radikal bir biçimde olmasa da her geçen gün artmaya devam edecek gibi görünmektedir. Ayrıca Adalet Divanı'nın zorunlu yargılamayı kabul eden devlet sayısı kurulduğu günden 2018 yılına kadar 23'den 73'e çıkarken, taraf olan devlet sayısı 36'dan 193'e (tüm üye sayısı) çıkmıştır (Tablo 9).⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ The International Court of Justice Handbook, s. 41.

**Historical growth of States accepting
the Court's compulsory jurisdiction
and States parties to the Statute of the Court**

	States accepting compulsory jurisdiction	States parties to the Statute
1925 (PCIJ)	23	36
1930	29	42
1935	42	49
1940	32	50
1945 (ICJ)	23	51
1950	35	61
1955	32	64
1960	39	85
1965	40	118
1970	46	129
1975	45	147
1980	47	157
1985	46	162
1990	53	162
1995	59	187
2000	63	189
2005	65	191
2010	66	192
2013	70	193
2018	73	193

Tablo 9: Zorunlu (yargılama) yetki alanının devletlerce kabul edilmesinin tarihsel gelişimi

Tüm bunlar göstermektedir ki Uluslararası Adalet Divanı günümüzde Dünya Mahkemesi statüsünde devletler arası uzlaşmazlığı çözmek için kurulmuş yüksek bir mahkeme olarak önemli bir pozisyonadadır ancak BM'nin tüm işleyiş yapısında yaşanan aksaklıklar ve eşitsizlikler bu kurumların da yıpranmasına ve işleyişinde tutarsızlıklara neden olabilmektedir. Bu noktada Uluslararası Adalet Divanı hem işleyiş yapısı hem de yargıçlarının bağımsızlığı noktasında yapısal reformlara ihtiyaç duymaktadır.⁵⁵⁹ BM'nin neredeyse tüm organlarında ve işleyiş yapısında Güvenlik Konseyi'nin baskınlığı ve hakimiyeti geri kalan diğer üyelerin çoğu zaman eşitsiz muamele görmelerine neden olabilmektedir. Bu reformların

⁵⁵⁹ Eric A. Posner, ve Miguel F. P. de Figueiredo, "Is the International Court of Justice Biased?", s. 624-626.

da daha işlevsel bir BM yapısı oluşturabilmesi için adalet süreçlerine bireysel katılım ve bireylerin siyasal olarak adalet sorunlarına karşı kendi rızalarıyla dahil olabilmelerinin sağlanması günümüz adalet tartışmaları için önemli görülmektedir. Kuramsal bölümde görüldüğü üzere artık sadece ulus devletlerin güvenliğini sağlamayı amaçlayan Uluslararası Hukukun aynı zamanda hak, adalet ve ortak iyiyi siyasal olarak birey ve toplum üzerinden arayan halkların yasasına da ihtiyacı bulunmaktadır.⁵⁶⁰

Toplum sözleşmesi kuramcılarının adalet yaklaşımında kuramsal olarak incelenen beş norm üzerinden analiz edilen BM örneğinin önemli bir küresel sözleşme örneği olduğu ancak bu beş norm üzerinden yapısal durumunun ve çalışma mekanizmalarının günümüz küresel dinamikleri göz önüne alındığında yapısal reformlara ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Günümüzde küresel barış ve adalette yaşanan bozulmaların her geçen gün artması uluslararası anlamda etkin bir otorite olan BM'ye günümüzde daha fazla ihtiyacımız olduğunu ancak BM'nin de eşitsiz yapısının ve kurumsal kapasitesinin analiz edilen yapısal değişikliklere fazlasıyla ihtiyaç duyduğu iddia edilmektedir. Buna göre bu bölümde her ne kadar BM gibi uluslararası etkin otoritelere günümüzde oldukça ihtiyaç duyulsa da küresel olarak 8 milyona yaklaşan dünya nüfusunu tek bir küresel otoritenin yönetmesinin günümüzün çok boyutluluğunda imkansızlığı görüldüğünde ulus devletlerin meşru otoritesinin BM gibi küresel otoritelerce korunması ve desteklenmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Aksi halde ortaya çıkan kitlesel göç ve diğer sorunların sadece BM gibi kurumlarca yönetilmesi oldukça güçleşmektedir. Çünkü sayıları gittikçe artan bir şekilde ulus devletlerin etkin otoriteleri kaybetmesiyle ortaya çıkan çok büyük insan hakları ihlallerini, sadece BM üzerinden giderebilecek bir kurumsal kapasiteye ulaşmak oldukça zor görünmektedir. Dolayısıyla BM'nin ulus devletler arasındaki keyfi güç savaşlarını engelleyebilmesi ve ulus devletlerin etkin otoritelerini koruyabilmesi kendi küresel otoritesinin devamlılığı için de gerekli görülmektedir. Bunun için de bu bölümde incelendiği üzere öncelikle ekonomik anlamda ülkeler arası eşitsizliğin giderilmesi için yapısal reformların arttırılması, karar alma mekanizmalarında (özellikle Güvenlik Konseyi'nde) daha eşitlikçi bir yapının kurulması ve küresel olarak ortak sorunlara yönelik politikaların belirlenmesiyle hem ulus devletlerin hem

⁵⁶⁰ John Rawls. "The Law of Peoples", s. 38-42.

de bireylerin tam olarak katılımlarının önünün açılması BM'nin günümüzde daha etkin bir şekilde küresel barış ve adaleti sağlayabilmesi için gerekli görülmektedir.

Ayrıca günümüzde artık sadece ulus devletlerin Uluslararası Hukuk altında korunmasının yeterli olamadığı, Rawls'un Halkların Yasası normu altında bireylerin ve toplumsal meselelerin de siyasal olarak korunması gerektiği ve BM gibi uluslararası kuruluşların halkların bireysel ve toplumsal meselelerini sadece ulus devlet üzerinden değil, uluslararası adalet mekanizmaları üzerinden de sağlamaya çalışmasının gerekliliği görülmektedir. Ancak bundan önce bu uluslararası adalet mekanizmaların da tarafsızlık ve adalet için önemli yapısal reformlardan geçmesi gerektiği görülmektedir.

Bu yapısal reformlar her ne kadar öncelikli olsa da günümüzde BM için daha öncelikli bir tehlike söz konusudur. Özellikle Soğuk Savaş sonrası küresel olarak artan ABD hegemonyası ve bu hegemonyaya karşı güçlerini arttıran Rusya ve Çin gibi ülkelerin birbirleriyle olan güç savaşları BM gibi etkin otoritelerin de atlatılarak / kararlarına uyulmayarak uluslararası alanda hukuk dışı keyfi bir güç savaşına neden olabilmektedir. Bir sonraki başlıkta bu durum incelenerek BM kararları ve ABD hegemonyasının bu kararlara etkisinin yanı sıra alınan BM kararlarına da büyük güçlerin gerek duyduklarında keyfi bir şekilde uymadıkları sorunu incelenecektir.

BM Kararları, Örnekler ve ABD Hegemonyası

Soğuk Savaş sonrası değişen dengelerde kurumlar da bu değişimlerden ister istemez etkilenmiştir. Bu noktada BM'de her ne kadar kurulduğu günden bugüne ekonomik bağımlılığını ABD hakimiyetinde devam ettirse de özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu etki kurumların yetkilerini arttırarak daha geniş kapsamlı kararlar alabilmesine neden olmuştur.⁵⁶¹ Bu durum önceki başlıklarda eşitsiz yapısı ve adil olmayan yetkilere sahip olmakla eleştirilen Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin bu dönemde daha fazla artırılmasıyla

⁵⁶¹ Peter J. Fromuth. "The Making of a Security Community: The United Nations After the Cold War", *Journal of International Affairs* 46, no. 2 (1993): 341-366, s. 341-343.

önemli bir sorun haline gelmiştir.⁵⁶² Bu bağlamda BM'nin sadece beş büyük güç tarafından yönetildiği eleştirileri de artmaya başlamıştır.⁵⁶³ Buna göre artık daha geniş egemenlik alanlarında kararlar alabilen ve bu kararların bağlayıcı olması nedeniyle tüm devletlerin karar alma sürecine katılmayarak kararlara uymaya zorlanması önemli bir sorun haline gelmiştir.⁵⁶⁴ Çünkü artık Güvenlik Konseyi tek başına küresel yasa koyucu role bürünmüştür. Bu bağlamda özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra aldığı kararlar devletlerin uymak zorunda oldukları genel ve soyut normlar yaratmıştır.⁵⁶⁵

Bu bağlamda BM özellikle 1990'lerden sonra yasama, yürütme ve yargı uygulamalarını daha geniş bir çerçeveden yorumlamaya başlamıştır. Güvenlik Konseyi yürütme yetkisini arttırırken, BM Şartı'nın VII. Bölümü (39. Madde) soyut iddialara dayanarak yetki artırımına gidebilmiştir. Bu anlamda siyasi darbeler, iç savaş durumları barışa tehdit anlamında yorumlayıp müdahale etme yetkisini alabilmiştir. Ayrıca bazı durumlarda yargılama yetkisini de kullanmıştır. Örneğin 662 sayılı kararında, "Kuveyt'in Irak tarafından herhangi bir şekilde ve her ne sebeple olursa olsun ilhakının hukuki geçerliliği olmadığına ve hükümsüz kabul edildiğine" dair kararı alırken diğer yandan 940 sayılı kararında da Haiti'deki de facto rejimi "illegal" olarak nitelendirebilmiştir.⁵⁶⁶ Bu durum Güvenlik Konseyi'nin yasama yetkisini arttırarak küresel bir yasa koyucu role bürünmesi olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶⁷ Daha önce insan hakları ihlalleri, bulaşıcı hastalıkların engellenmesi (HIV/AIDS vb.), terörist saldırıların engellenmesi gibi durumlar üzerinden başlayan bu durum Soğuk Savaş sonrası yetki alanlarını daha da artırmıştır. Nitekim 2000'li yıllardan önce VII. bölüm yetkilerine başvurmuyarak ulus devletleri bu konuda yetki almaya zorlamazken, 2001 ve 2004 yıllarında VII. bölümün verdiği yetkileri geniş anlamda yorumlayarak aldığı

⁵⁶² David Bosco. "Uncertain guardians: The UN security council's past and future", *Canada, the US, and China: A new Pacific triangle, International Journal* 66, no. 2 (2011): 439-449, s. 441-444.

⁵⁶³ David Bosco. "Uncertain guardians: The UN security council's past and future", s. 448-449.

⁵⁶⁴ Peter J. Fromuth. "The Making of a Security Community: The United Nations After the Cold War", s. 343-345.

⁵⁶⁵ Şahin Eray Kırdım. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi", *YBHD* 7, (2022): 31-72, s. 31.

⁵⁶⁶ Şahin Eray Kırdım. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi", s. 33-35.

⁵⁶⁷ Nigel D. White. "UN Sanctions: Where Public Law Meets Public International Law", Reviewed Work(s): Sanctions, Accountability and Governance in a Globalised World by J. Farrall and K. Rubenstein, *The Modern Law Review* 74, no. 3 (2011): 456-478, s. 462-465.

kararlarla ulus devletleri yükümlölük almaya zorlamıştır.⁵⁶⁸ Buna göre 11 Eylül saldırılarından sonra 28 Eylül 2001 tarihinde 1373 sayılı kararın kabul edilmesi ile daha önce benzeri görölmemiş kararlar alabilmiştir. 1373 sayılı karara göre tüm devletler terör saldırıları ile ilgili yükümlölük altına girmiş ve gerekli görölen önlemleri almaya zorlanmıştır. Buna göre en önemli adım olarak da ilk olarak terör finansmanını kontrol etme ve tüm devletlere “terör eylemlerinin finansmanını önleme” görevini yüklemiştir. Bu karar doğrultusunda BM Şartı’nın 25. maddesine göre tüm devletlerin alınan kararlara uyma zorunluluğuna dayanılarak yeni bir norm üretilmiştir.⁵⁶⁹

28 Nisan 2004 yılında alınan 1540 sayılı karar ise kitle imha silahlarının devlet dışı otoritelerce kullanmasının engellenebilmesi yine VII. bölüm uyarınca tüm devletleri yükümlölük altına almıştır. Buna göre tüm devletler kitle imha silahlarını ve bunların ateşleme rampalarını üretmeye, bulundurmaya, taşımaya veya kullanmaya çalışan devlet dışı aktörlere destek sağlamama yükümlölüğü altına girmiştir. Bu kararların niteliğini ve zamanlamasına bakıldığında önleyici nitelikte kararlar olduğu somut olaylara dayanmadığı, soyut bir tehdit olarak yorumlanıp karar alınabilmesi olarak görölmektedir. Yani bu anlamıyla BM, somut olay yaşanmadan, barışa, güvenliğe ve adalete (insan hakları ihlallerine) tehdit gördüğü durumlarda somut olay gerçekleşmeden de tehdit unsuru olarak gördüğü durumlara müdahale edebilmiştir.⁵⁷⁰ Ancak bu durum tüm ölkelerin kendi rızalarıyla değil, Güvenlik Konseyi’ndeki beş ölkenin kararı ile alınmıştır ki bu da herhangi bir ölkeden somut bir olay yaşanmadan soyut gerekçelere dayanarak bu beş ölkenin keyfi bir şekilde karar alabileceğini ve diğer bir ölkeyi yok edebileceği tehdidini oluşturmaktadır.⁵⁷¹ Bu bağlamda bu kararlara dayanarak ABD, Irak’ta kitle imha silahlarını bahane ederek egemen bir ölkenin bağımsızlığını yok

⁵⁶⁸ Şahin Eray Kırdım. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi”, s. 34.

⁵⁶⁹ Şahin Eray Kırdım. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi”, s. 34-35.

⁵⁷⁰ Şahin Eray Kırdım. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi”, s. 36.

⁵⁷¹ Ninan Koshy. “Sidelineing the United Nations”, *Economic and Political Weekly* 35, no. 15 (2000): 1243-1244, s. 1244.

edebilmiştir.⁵⁷² Ayrıca soyut gerekçenin somut delilleri de yani kitle imha silahlarının da savaş sonrasında bulunamadığı ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından açıklanmıştır.⁵⁷³

BM Şartı'ndaki VII. bölüm ve 39, 40, 41 ve 42. maddelerindeki barışa tehdit durumu 1990'lardan önce farklı bir şekilde ele alınırken, Soğuk Savaş sonrası güvenlik, adalet vb. konuların kapsamı da değiştiğinden bu maddelerin yorumlanması da geniş anlamda değerlendirilmeye başlamıştır.⁵⁷⁴ Bu günümüz kapsamında güvenlik, adalet ve özgürlük gibi kavramları modern ve geniş bir yaklaşımla yorumlama için bir fırsat olabileceken, aynı şekilde somut delillere dayanmadan soyut ve abartılı yorumlamalarla bu fırsat, küresel düzen için oldukça büyük tehditlere de yol açabilmektedir.⁵⁷⁵ Somut delillere dayanmadan Irak'ın işgali ile başlayan süreçte Ortadoğu ülkelerinin yıkımı daha büyük bir düzensizliğe, kaosa ve adaletsizliğe yol açabilmiştir.⁵⁷⁶ Bu durum göstermektedir ki BM yasama, yürütme ve yargı konularında özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra oldukça geniş yorumlamalarla hareket edebilmiş ve yetkilerini arttırabilmiştir. Ancak bu yetki artırımı küresel barış ve adalet için bir fırsat olabileceken daha önce bahsedildiği gibi BM'nin bahsedilen eşitsiz yapısı, sadece Güvenlik Konseyi'nin asil üyelerinin orantısız güç kullanım yetkisi ve ABD hegemonyası gibi tehditlerle günümüzde küresel barış ve adaleti daha fazla tehdit eder hale gelebilmiştir.

Önceki başlıklarda belirtildiği gibi BM'nin kuruluşundan beri Güvenlik Konseyi her ne kadar BM'nin en etkili ve güçlü kurulu olsa da Genel Kurul ile güç dağılımı ve dengesi özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra radikal bir biçimde açılmaktadır.⁵⁷⁷ Tüm üye ülkelerin karar alma süreçlerinde nispeten yer alabildiği -iktisadi anlamdaki eşitsizlikler bir

⁵⁷² John Yoo. "International Law and the War in Iraq", *The American Journal of International Law* 97, no. 3 (2003): 563-576, s. 567-571.

⁵⁷³ CNN Turk, "Powell: "Irak'ta kitle imha silahları bulunamadı", 14 Eylül 2004, <https://www.cnnturk.com/dunya/powell-irakta-kitle-imha-silahlari-bulunamadi>.

⁵⁷⁴ Şahin Eray Kırdım. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi", s. 36-37.

⁵⁷⁵ Ulf Hlobil. "Social norms and unthinkable options", *Synthese* 193, no. 8 (2016): 2519-2537, s. 2522-2524.

⁵⁷⁶ Nihat Ali Özcan. "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?", *Uluslararası İlişkiler* 1, no. 1, s. 96-99.

⁵⁷⁷ Ian Johnstone. "Legislation and Adjudication in the Un Security Council: Bringing down the Deliberative Deficit", *The American Journal of International Law, Cambridge University Press* 102, no. 2 (2008): 275-308, s. 283-285.

yana- Genel Kurul Soğuk Savaş sonrasında Güvenlik Konseyi'ne oranla zayıflamaktadır.⁵⁷⁸ Güvenlik Konseyi ise yetkilerini orantısız bir şekilde arttırmaktadır.⁵⁷⁹ Güvenlik Konseyi'nin özellikle küresel yasa koyucu rolü tüm üyelerin eşit bir şekilde temsil edilebileceği bir Genel Kurul için mümkünken⁵⁸⁰, sadece beş üye ülkenin tüm dünya adına yasa koyucu rol üstlenmesi küresel barış ve adalet adına büyük bir tehdidi oluşturmaktadır. Çünkü küresel barış ve adalet arayışı sadece beş üyenin karar alabildiği ve herkes için bağlayıcılığı ve yükümlülüğü olan yasalarla bir dünya imparatorluğuna doğru gitmektedir.

Bu tezin kuramsal bölümlerinde görüldüğü üzere bu durum yasa koyma konusunda genel iradenin değil, hatta çoğunluk iradesinin dahi değil, sadece birkaç ülkenin çıkarını özellikle de ABD hegemonyasını yansıtmaktadır.⁵⁸¹ Dolayısıyla genel irade ile alınmayan kararların tüm üye ülkeleri zorunlu olarak bağlaması ve yükümlülük olarak dayatılması adaleti sağlaması gereken otoritenin daha büyük bir adaletsizliğe neden olmasına yol açmaktadır. Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar bu nedenle adil bir karar alma mekanizmasını yansıtmamaktadır ve küresel olarak yasa koyucu rolü yetkisi günümüzde oldukça sorgulanması gereken bir durumu ifade etmektedir. Genel Kurul tarafından tüm üye ülkelere görülen somut barış ve insan hakları ihlalleri olmadıkça BM Şartı'nın VII. bölümünde yer alan 39, 40, 41 ve 42. maddelerin Güvenlik Konseyi tarafından soyut bir şekilde yorumlanması ve somut deliller olmadıkça soyut tehdit algıları üzerinden askeri müdahaleler küresel olarak büyük bir kaos durumuna ve de adaletsizliğe yol açmaktadır. Bu durum ayrıca BM Şartı'nın genel ilkeleri ile de çelişmektedir çünkü bu bölümde de belirtildiği üzere BM'nin kuruluş amaçlarından biri de ülkelerin egemenliklerini korumaktır. Bu kural BM Şartı'nın 2(1)'nci maddesinde tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesiyle vurgulanmaktadır.⁵⁸² Ancak günümüzde üye ülkelerin egemenlikleri büyük tehdit altındadır ve Güvenlik Konseyi kimi zamanlarda aldığı kararlarda ya da kararsızlık durumlarında bu duruma engel olamamaktadır.

⁵⁷⁸ Ian Johnstone. "Legislation and Adjudication in the Un Security Council: Bringing down the Deliberative Deficit", s. 300.

⁵⁷⁹ Şahin Eray Kırdım. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi", s. 37.

⁵⁸⁰ Ian Johnstone. "Legislation and Adjudication in the Un Security Council: Bringing down the Deliberative Deficit", s. 300-301.

⁵⁸¹ Donald J. Puchala. "World Hegemony and the United Nations", *International Studies Review* 7, no. 4 (2005): 571-584, s. 572-575.

⁵⁸² Şahin Eray Kırdım. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ultra Vires Kararlarının Sınırları ve Yargısal Denetimi", s. 43.

Bu durum özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin küresel olarak hegemonyasını BM ve NATO gibi kurumlar aracılığıyla arttırma girişimleri olarak da okunmaktadır.⁵⁸³ BM'de Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini arttırması, askeri müdahale gücü gibi yetkiler özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde genellikle ABD'nin çıkarları uyarınca yorumlanmış ve uygulanmıştır. ABD'nin Irak işgali ile Ortadoğu'da ABD'nin hegemonyasını arttıracak kararların yanı sıra benzer kararlar Balkanlar'da da alınabilmektedir. Örneğin Kosova sorunu birçok uluslararası kuruluş ve BM tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar soruna uluslararası bir boyut kazandırmış ve BM Şartı'nın VII. bölümünden hareketle Güvenlik Konseyi dört önemli karar almıştır.⁵⁸⁴

Birincisi 31 Mart 1998'de 1160 sayılı kararla taraflar arasında yaşanan çatışmalar kınanmış, siyasal diyalog yollarının açılması istenmiş ve silah ambargosu uygulanmıştır. 23 Eylül 1998'de alınan ikinci kararla Kosova'da sorunun gittikçe kötü bir hal aldığı ve barış / güvenliğe tehdit olduğu kararı alınmış ve Kosova Diplomatik Gözlem Komisyonu kurulmuştur. 24 Ekim 1998'de alınan üçüncü karar (1203 sayılı karar) ve 17 Kasım 1998'de alınan dördüncü kararlarla (1207 sayılı karar) da benzer hususlar vurgulanmış ve müdahale öncesi önemli dört karar BM Güvenlik Konseyi tarafından alınmıştır.⁵⁸⁵ Ancak bu kararların BM'ye taşınmadan önce 11 Temmuz 1995'te ABD Temsilciler Meclisi'nde alınması BM kararlarının büyük oranda ABD hegemonyasında olduğunu göstermektedir. Ayrıca Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlarla hiçbir devlete ya da uluslararası örgüte tek başına kuvvet kullanma ve müdahale yetkisi verilmemiştir.⁵⁸⁶ Ancak ABD, 24 Mart 1999 günü başlayan NATO müdahalesiyle 11 hafta süren bir hava operasyonu başlatarak hem sadece hava operasyonu ile bir ülkeyi yok edebileceğini (Yugoslavya'nın tüm alt yapısı yok edilmiştir) hem de Güvenlik Konseyi'ni devreden çıkararak uluslararası hukuku yok sayabileceğini göstererek hegemon güç olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.⁵⁸⁷

⁵⁸³ Donald J. Puchala. "World Hegemony and the United Nations", s. 572-575.

⁵⁸⁴ Jülide Karakoç. "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8, no. 1 (2006): 227-242, s. 230.

⁵⁸⁵ Jülide Karakoç. "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova Müdahalesi", s. 230.

⁵⁸⁶ Jülide Karakoç. "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova Müdahalesi", s. 231.

⁵⁸⁷ Jülide Karakoç. "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova Müdahalesi", s. 233.

Halbuki BM Şartı'nın ikinci maddesine göre devletlerin başka devletlerin toprak bütünlüğüne ve de siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanması yasaklanmıştır. Ancak 51. maddeyle silah kullanımına karşı meşru müdafaa hakkı getirilmiştir.⁵⁸⁸ Buna rağmen ABD önderliğinde NATO, BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almadan hava harekatı başlatabilmiştir. Benzer durum Irak işgalinde de gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla tüm bu müdahaleler küresel olarak barış, güvenlik ve adalet ortamını bozarak ABD'nin hiçbir uluslararası kural ve hukuk dinlemeden keyfi bir şekilde hareket edebildiğini ve kurucusu olduğu BM kurallarını da ihlal edebildiğini göstermektedir.⁵⁸⁹ Buna göre birinci bölümde de görüldüğü üzere uluslararası ortamın Hobbes'un bahsettiği doğa durumunda kimsenin güvende olmadığı bir duruma oldukça benzer bir durumu yansıtmaktadır.

ABD'nin bu tutumu BM'nin kuruluş amacı olan barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye atmakta ve küresel olarak yaşanan kaos durumunu daha da arttırmaktadır. Ayrıca uluslararası hukuku hiçe sayan davranışları BM gibi örgütlerin meşruiyetlerinin sorgulanmasına ve küresel itibar kaybına neden olabilmektedir.⁵⁹⁰ Ancak küresel olarak yaşanan gelişmeler barış, güvenlik ve adalet için BM gibi uluslararası örgütlere ihtiyaç duymaktadır.⁵⁹¹ Ancak gerek ABD'nin BM ve Güvenlik Konseyi'ni hiçe sayan davranışları gerekse de BM içerisindeki özellikle Güvenlik Konseyi'nin eşitlikçi olmayan küresel yasa koyucu rolü günümüzde küresel olarak adaletsizliği daha da arttırmaktadır.

ABD bu doğrultuda gerektiğinde BM kararlarını manipüle etmeye çalışırken, edemediği durumlarda keyfi davranmaktan çekinmemekte ve BM kararlarını hiçe sayabilmektedir. Örneğin BM'nin “Kudüs'te diplomatik misyon kurmaktan kaçınma” çağrısı yapan karar tasarısı ABD'nin açık tehditlerine rağmen Genel Kurul'da 128 oyla kabul edilmiştir.⁵⁹² ABD ise kararı tanımayarak Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyarak

⁵⁸⁸ BM Şartı, “Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü”, https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/ankara_charter_turkish.pdf, s. 6 ve 27.

⁵⁸⁹ Jülide Karakoç. “ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova Müdahalesi”, s. 234.

⁵⁹⁰ Verlag Barbara Budrich. 2018. *Peace and Security: Fixing the Security Council* içinde “A United Nations Renaissance”, Ed. John Trent ve Laura Schnurr, s. 61-65.

⁵⁹¹ Verlag Barbara Budrich. “Peace and Security: Fixing the Security Council”, s. 65-67.

⁵⁹² BBC News Türkçe, “Kudüs tasarısı ABD'nin tehdidine rağmen BM Genel Kurulu'nda 128 oyla kabul edildi”, 21 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42447809>.

Ortadoğu’da var olan kaos ve güvenlik tehditlerini daha da arttırabilmiştir. Dahası karar tasarısına olumlu oy veren ülkeleri ekonomik ve diplomatik yaptırımlarla tehdit edebilmiş ve kararı destekleyen ülkeleri ABD'nin BM Büyükelçisi Nikki Haley oylamadan önce yaptığı konuşmada "ABD bugünü hatırlayacak. Oylama, Amerikalıların BM'ye bakışı ve bize BM'de saygısızlık yapan ülkelere bakışımız konusunda bir fark yaratacaktır" sözleriyle tehdit edebilmiştir.⁵⁹³ Diğer yandan alınan bu karar Genel Kurul’da alındığı için hiçbir bağlayıcılığı olmamasına rağmen bu derece rahatsızlık yaratabilmiştir. ABD’nin Genel Kurul’a danışmadan belirtildiği üzere Güvenlik Konseyi’nde VII. bölüme dayanarak aldığı kararlar sonucunda tüm ülkeleri bağlayacak kararlar alınabilmektedir. Genel Kurul’da alınan bu tür kararların ise uluslararası ortamda genel düşüncüyü yansıtmasına rağmen hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır ve karara uymak ülkelerin tercihinin bırakılmaktadır.⁵⁹⁴ Ancak benzer kararlar ABD öncülüğünde Güvenlik Konseyi’nde alındığında tüm ülkelerin bu karara uyma zorunluluğu oldukça adil olmayan bu tür durumlar yaratabilmektedir.

Sonuç olarak BM kararları ve yaşanan örnekler göstermektedir ki özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde artan ABD hegemonyası BM’nin küresel barış, güvenlik ve adalet misyonunu zayıflatabilmektedir. Böylece uluslararası hukuku ve diğer ülkelerin egemenliklerini yok sayan kararlarla keyfi hareket edebilen ABD ve Rusya gibi güçlerin uluslararası ortamı Hobbes’un doğa durumunda bahsettiği ve hiç kimsenin güvende olmadığı bir dünya düzenini yaşattığı iddia edilmektedir. BM gibi uluslararası etkin otoritelerin ise finansmanının büyük oranda ABD’ye bağımlı olması ve de Güvenlik Konseyi’ndeki adil ve eşitlikçi olmayan yetkileri itibariyle küresel olarak yasa koyucu rolüyle tüm dünya ülkeleri tek bir merkezden yönetilmeye çalışılmaktadır. Rusya ve Çin gibi güçlerini arttıran ülkelerin güç savaşlarına girmesiyle Güvenlik Konseyi’nin asil üyelerinin ABD hegemonyası ile çatışması BM’nin de bu ülkeler tarafından hiçe sayılarak keyfi davranabilmesinin önünü açmaktadır.⁵⁹⁵ Bu bağlamda tüm dünya ülkelerinin korunması gereken egemenlikleri, küresel barış, güvenlik

⁵⁹³ BBC News Türkçe, “Kudüs tasarısı ABD'nin tehdidine rağmen BM Genel Kurulu'nda 128 oyla kabul edildi”.

⁵⁹⁴ UN, “Model United Nations”, Security Council Decisions, <https://www.un.org/en/model-united-nations/security-council#:~:text=Security%20Council%20decisions%20are%20formal,Security%20Council%20are%20legally%20binding.>

⁵⁹⁵ Susan Turner. “Russia, China and A Multipolar World Order: The Danger in the Undefined”, *Asian Perspective*, 33, no. 1 (2009): 159-184, s. 161-163.

ve adalet, aralarında hegemonya yarışına giren beş ülkenin küresel olarak yasa koyucu rol üstlenmesiyle her geçen gün daha da kötüleşmektedir.

SONUÇ

Bu tez çalışması günümüzde küresel olarak artan adaletsizlik deneyimlerine karşı adalet arayışlarını incelemektedir. Adalet arayışının siyasal düşünceler tarihinin neredeyse tamamında yer alan temel bir meselesi olması; bu arayışın mutlak olarak çözülmesi ya da tanımlanması gereken bir mesele olmadığını, yaşadığımız bağlama ve adaletsizlik deneyimlerine göre sürekli düşünülmesi, tartışılması ve yeniden inşa edilmesi gereken bir kavram olduğunu göstermektedir. Buna göre bu tez çalışması günümüzün adaletsizlik deneyimlerini problematikleştirerek günümüz için adalet arayışımızın nasıl olması gerektiğini siyasal düşünceler tarihi ve toplum sözleşmesi kuramına dayanarak incelemektedir.

Siyasal düşünceler tarihine bakıldığında adalet arayışlarının monolitik bir süreç olmadığı ve bu bağlamda oldukça farklı kuramsal gelişmelerin ve çok yönlü yaklaşımların geliştirildiği görülebilmektedir. Bu nedenle benzer adaletsizlik deneyimlerini yaşayan insan ve toplumların da tek yönlü adalet arayışlarının olmadığı görülmektedir. Bu çok yönlü adalet arayışları kavramsal olarak bir zenginliğe işaret ederken aynı zamanda bu derinlik içerisinde kaybolma ya da kavram karmaşası içerisinde kuramsal bir yaklaşım geliştirememeye gibi tehditleri de içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu tez çalışması adaletle dair mutlak bir tanımdan ziyade günümüzün bazı adaletsizlik deneyimlerini problematikleştirerek siyasal düşünceler tarihi içerisinde önemli bir ekol olan toplum sözleşmesi kuramından adaletle dair günümüz için ilkeler/normlar analiz ederek günümüzde adaletin sağlanabilmesi için kuramsal bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu bağlamda toplum sözleşmesi düşünürleri olan Hobbes, Locke, Rousseau, Kant ve Rawls'un adaletsizlik/adaletle dair yaklaşımları günümüzün adaletsizlik deneyimleri ile ilişkilendirilerek günümüz adalet arayışları için norm/ilkeler temelinde bütüncül bir kuramsal yaklaşım geliştirilmeye gayret edilmiştir.

Bu kuramsal yaklaşım ve belirtilen düşünürlerin adaletle dair yaklaşımlarının günümüzün adalet arayışında önemli oldukları düşünülmektedir. Çünkü belirtilen düşünürlerin adaletle dair yaklaşımlarındaki bazı ortak niteliklerin/düşüncelerin günümüzde yaşanan adaletsizlikler ile ilişkili yönlerinin bulunduğu iddia edilmektedir. Buna göre bu tez çalışması ismi geçen tüm düşünürlerin ortak düşüncesini analiz ederek adaletin verili bir kavram

olmadığını, tüm bölümlerde detaylarıyla görüldüğü üzere adaletsizliğin gerek doğa durumundan gerekse de toplum durumundan kaynaklanan bir kavram olduğu dolayısıyla da adaletin inşa edilmesi / sağlanması gereken ve kendiliğinden gerçekleşmeyecek bir olgu olması itibarıyla bir iradeye/otoriteye/egemenliğe ihtiyacı olduğunu iddia ederek; günümüzün küresel adaletsizliklerinin artışı dikkate alındığında adaletin sağlanması için kuramsal bir modele ve bunu gerçekleştirebilecek etkin bir otorite ihtiyacına vurgu yapmaktadır.

Bu tez çalışmasına göre bu etkin otorite adalet için temel ve olması gereken bir normu ifade etmekle birlikte, tek başına yeterli bir norm olarak görülmemektedir. Bu nedenle toplum sözleşmesi ekolünün tarihsel gelişimi kronolojik sırayla incelenerek bu kuramsal yaklaşımın ve belirtilen düşünürlerinin adalet için temel olarak gördüğü etkin otoritenin / egemenliğin adaleti gerçekleştirilebilmesi için nasıl olması gerektiği sorusu yaklaşık üç yüzyıllık bir tarihsel gelişim içerisinde incelenmektedir. Buna göre adaletin bireysel, toplumsal, ulusal ve küresel boyutlarının olduğu ve her birinin bağlama göre öne çıkabildiği ya da öncelik sırasında geride kalabildiği tespitiyle etkin otoritenin bu çok boyutluluğu ve dinamik süreci dikkate alarak adaleti sürekli olarak yeniden değerlendirmesi, tartışması ve güncellemesi gerektiği iddia edilmektedir.

Kuramsal olarak tespit edilen bu analizler sonucunda bu tez; siyasal düşünceler tarihine baktığında adaletsizliğin her koşulda (doğa durumu ya da toplum durumu) bir arada yaşayan insanların, toplumların ve de ulusların aralarında yaşadıkları düzenlen(e)meyen hak anlaşmazlıkların bir sonucu olarak görmektedir. Bu tez çalışmasının ilk beş bölümünde iddia edildiği üzere toplum sözleşmesi ekolü için insanlar, toplumlar ve uluslar arasında yaşanan bu hak anlaşmazlıkları / adaletsizlikler tarafların kendi aralarında çözebilecekleri bir durum olarak gözükmemektedir. Tarafların bu durumu kendi kendilerine aşamadıkları için siyasal düşünceler tarihi boyunca çatışma ve savaşların arttığı ya da var olanların derinleştiği gözlemlenmektedir. Günümüzde küresel olarak yaşanan durumun da büyük bir kaos ve düzensizlik ortamı olduğu görüldüğünde toplum sözleşmesi ekolünün yaşanan bu hak anlaşmazlıklarına karşın taraflar arasında adaleti sağlama pratiğinin bu duruma maruz olan her iki tarafın ya da tarafların her biri tarafından meşru gördükleri / rıza gösterdikleri etkin bir otorite olgusu üzerinden sağlayabilecekleri iddiası bu tez çalışmasının gerekli koşulunu

oluşturmakta ancak bunun da tek başına yeterli bir koşul olamayacağını dolayısıyla diğer yeterli koşulların da (2., 3., 4. ve 5. bölümler) günümüzde adalet için sağlanması gerektiği iddia edilmektedir.

Toplum sözleşmesi ekolü için bu otorite genellikle devlet olarak görülmesine rağmen günümüze kadar bu etkin otoritenin niteliği değişime uğramıştır. Bu otorite/devlet Hobbes bölümünde görüldüğü gibi 'hükmedici, mutlak, korku ve saygı duyulması gereken' bir nitelikte iken, Locke'da 'düzenleyici, güçler ayrılığına dayanan, gerektiğinde sınırlı güç kullanabilecek' bir nitelikte görülmüş; Rousseau'da genel irade ile oluşturulmuş yasalarla sınırlandırılmış toplumsal bir nitelikte kurgulanmış, Kant'da evrensel değerleri ve yasaları / normları olan cumhuriyetçi federe bir yapı olarak, Rawls'da ise siyasal olanın (sistemin) ve bireyin öncelendiği liberal demokratik bir devlet olarak kurgulanmıştır. Buna göre toplum sözleşmesi ekolü için yaşanan adaletsizleri gidermek için temel olarak otorite kurgusu gerekli bir koşulken, bunun niteliğinin nasıl olabileceği bağlama, zamana, siyasal düşünceler tarihine, siyasal ideolojilere ya da herhangi bir doktrine yani onu oluşturanların serbest kurgusuna bırakıldığı tespit edilmektedir. Birinci bölümde Hobbes bu kurguyu yani toplum sözleşmesini içinde yaşadığı bağlama göre askeri ve güvenlik unsurları üzerinden kurgularken, ikinci bölümde görüldüğü üzere Locke'un bağlamında yaşanan iktisadi ve ticari ilişkilerden kaynaklanan adaletsizliklerin önüne geçilebilmesi için ekonomi temelli bir sözleşmeciliğin öne çıktığı iddia edilmektedir. Üçüncü bölümde Rousseau'nun yaşadığı bağlamda burjuvazinin yarattığı büyük eşitsizlikler ve de bunun sınırladığı özgürlüklerin oluşturduğu adaletsizliklerin, eşitlik ve bağımsızlığı hedefleyen ve bunun da ancak iyi düzenlenmiş toplum ve yasalarla olabileceği yani genel iradenin (karar alma mekanizmalarının) ortaya çıkabilmesiyle oluşabileceği iddia edilmektedir. Dördüncü bölümde küreselleşen ekonomik bağlamda, siyasetin de bu bağlama uyum sağlaması gerektiği, bu bağlamda Kant ile küresel anlamda yaşanan adaletsizliklere karşı ulus devletlerin adaletle dair görevleri ve yükümlülüklerinin küresel anlamda biçimlendirildiği iddia edilmektedir. Beşinci bölümde ise günümüzde faydacı adalet yaklaşımlarının sadece bireyin mutluluğunu öne çıkartarak hem ekonomik hem de sosyal anlamda bozduğu eşitlik ve demokratik yapının adil bir düzene tekrar kavuşabilmesi için Rawls'a referansla hakkın / adaletin önceleme ve eşit / demokratik toplum yapısının hakkaniyet olarak adalet yaklaşımına sadece ulus devletler temelinde değil,

halklar temelinde de (halkların yasası) ihtiyaç olduğu iddia edilmektedir. Buna göre bu önceliği toplumda gösterecek olanın da sonuçta bireyin kendisi olduğu bu nedenle de adalet için devlet-toplum-birey üçlüsünde günümüzde siyasal bireyin katılımının daha fazla olması gerektiği iddia edilmektedir.

Bu doğrultuda incelenen beş bölümde günümüz adaletsizliklerine dair siyasal düşünceler tarihinde önemli bir ekol olan toplum sözleşmesi kuramı ve düşünürleri referans alınarak günümüz adaletsizlikleri için kuramsal bir modele ulaşılmıştır. Buna göre bu tez çalışması günümüzde küresel adaletsizliklerin giderilmesi için toplum sözleşmesi ekolünün her bölümde her düşünürü için ayrı ayrı yapılan adalet yaklaşımlarını referans alarak günümüzde adalete dair hak/adalet ve ortak iyi temelli bir yaklaşım için aşağıda belirtilen beş ilkeye ulaşmaktadır:

1) Adaletsizlikleri gidermek için etkin bir siyasal otoritenin varlığı (gerekli koşul), Hobbes
2) Etkin otoritenin ekonomik değer ve iktisadi varlıkları düzenleyebilecek ve adil paylaşımın nasıl olması gerektiğini bağlama göre değerlendirilebilecek nitelikte olması (1. yeterli koşul), Locke
3) Etkin otoritenin karar alma mekanizmalarında adaletsizlikleri giderecek yasalar yapabilmesi için eşitlikçi bir yapının kurulması ve bunun sonucunda genel iradenin adil yasalar çıkartabilecek nitelikte olması (2. Yeterli koşul), Rousseau
4) Etkin otoritenin günümüz küresel ve uluslararası ticaret, iktisat ve sosyal ilişkilerinde iyi olan yerine hakkaniyetli / adaletli olanı önceleyerek evrensel nitelikte olması (3. Yeterli koşul), Kant
(5) Etkin otoritenin adalet için siyasal olanı ve de özellikle hakkaniyet / adalet bilincine ulaşmış siyasal vatandaşlığı (bireyselliği) önceleyecek nitelikte olması ve siyasal olarak bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyisini arayan halkların yasasını (<i>The Law of Peoples</i>) arayacak nitelikte olması (4. Yeterli koşul), Rawls

Bu beş ilkenin de sonuçta bir adalet tanımı ya da ideali olmadığı ve kurgulanan her siyasal norm ya da ilkenin her zaman adaletsiz görülebileceği ve adalet için yeniden inşa

edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuçta küresel adaletsizliklerinin bağlamı dikkate alındığında bu kuramsal modelin günümüzde küresel adaletsizlikleri azaltabileceği iddia edilmektedir. Bu iddia ve kuramsal model doğrultusunda altıncı ve son bölümde günümüzde küresel adaletsizlikleri gidermesi beklenen bir kurum olan BM, analiz edilen bu beş norm üzerinden incelenmektedir ve bölümlerde bahsedildiği üzere aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

BM günümüzde 193 üyesiyle küresel anlamda antlaşması (BM Şartı), parlamentosu (Genel Kurul), gerektiğinde kullanılmak üzere askeri / barış gücü (Güvenlik Konseyi) ve de yargı mekanizması (Uluslararası Adalet Divanı) bulunan uluslararası politikada oldukça önemli bir pozisyona sahip bir siyasal oluşum olması itibarıyla her ne kadar günümüzde adalet için oldukça ihtiyaç duyulan önemli bir kurum olsa da aşağıda bahsedilen kriterleri yerine getirememesi sonucunda küresel adaletsizliklerin artışına engel olamadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

(1) Uluslararası alanda kırılgan ve başarısız devletler sayısının her geçen gün artmasıyla oluşan etkin otorite eksikliği BM gibi uluslararası etkin otoritelerce tamamlanamamaktadır ve başarısız devletler sonucunda oluşan etkin otorite eksikliği BM tarafından yeterince kontrol edilememektedir. (Hobbes)

a. Halbuki egemen devletlerin siyasal otoritelerini kaybetmemeleri için yani ulus devletlerin başarısızlığa / kırılganlığa uğramaması için BM Şartının aşağıda belirtilen 55. Maddesi uyarınca egemen devletlerin ekonomik, sosyal/kültürel ve güvenlik unsurlarının korunması gerekmektedir.

İlgili madde: BM Şartı Madde 55⁵⁹⁶

(2) BM'nin herhangi bir iktisadi üretimi ya da iktisadi kaynakların kullanımına dair bir yapısı olmaması ve varlığını üye ülkelerin mecburi fonları ya da gönüllü bağışlarla devam ettirmesi BM'nin iktisadi hareketliliği yönetebilecek bir bağımsızlığı olmadığını göstermektedir. Ayrıca güçlü devletlerin fonları sayesinde iktisadi bağımsızlığı olmayan BM içerisinde eşitlikçi bir yapı kurulamamaktadır. (Locke)

⁵⁹⁶ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 17-18

- c. BM Şartının aşağıda belirtilen 19. Maddesine göre üye ülkeler maddi yükümlülüklerini yerine getiremezse BM içerisindeki oy haklarını kaybetmektedirler. Her ne kadar mücbir sebepler göz önüne alındığında bu durum askıya alınabilse de BM'nin ana gelirleri üye ülkelere karşılandığı için fakir ülkeler mali yükümlülükleri yerine getiremeyecek duruma geldiklerinde oy hakları yani egemen eşitlik ilkesi zarar görmektedir.

*İlgili madde: BM Şartı Madde 19*⁵⁹⁷

- (3) Eşitsiz yapısı itibariyle kararların alınmasında genel irade tam olarak yansıtamamaktadır. Sadece Güvenlik Konseyi'nde beş daimi üyenin hegemonyası üzerinden bağlayıcı kararlar alınabilmektedir. (Rousseau)

- a. Halbuki BM Şartının Madde 2, birinci fıkrası örgütün egemen eşitlik üzerine kurulduğunu açıkça belirtmektedir.

*İlgili madde: BM Şartı Madde 2, fıkra 1*⁵⁹⁸

- (4) Uygulamada ve de karar alma mekanizmalarında yaşanan eşitsizliğin de etkisiyle genel irade yani Kant'ın ifadesiyle bütünleşik irade kurulamamaktadır. Bu nedenle ortak ve bütünleşik iradeyi yansıtacak kararlar almakta zorluklar yaşanmaktadır. (Kant)

- a. Bu konuda BM Şartı açıkça birçok maddesinde sadece Güvenlik Konseyi üyelerinin aldığı kararların diğer ülkelere de mecburen kabul edilmesini ve uygulanmasını şart koşmaktadır.

*İlgili madde: BM Şartı Madde 25 ve 37*⁵⁹⁹

- b. Hatta bu kararlar bir ülkenin egemenliğini tehdit edecek şekilde ağır yaptırımları da kapsamaktadır.

*İlgili madde: BM Şartı Madde 41 ve 42*⁶⁰⁰

- (5) Küresel adalete dair sorunlar siyasal bir bilinç olarak siyasal sisteme ve de özellikle bireye aktarılamamaktadır ve sorunlar sadece ulus devletler düzeyinde çözülmeye çalışılmaktadır. Buna göre ulus devletlerin egemenliklerini koruma amaçlı Uluslararası

⁵⁹⁷ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 10

⁵⁹⁸ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 5.

⁵⁹⁹ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 11-13.

⁶⁰⁰ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 14.

Hukukun (*International Law – Law of Nations*) yanı sıra bireylerin ve toplumların hak, adalet ve ortak iyisini arayan siyasal bir kavram olan halkların yasasına (*The Law of Peoples*) duyulan ihtiyacın karşılanamaması. (Rawls)

a. *İlgili madde: BM Şartı Madde 110* ⁶⁰¹

Sonuçta bu nedenlerle küresel adaletsizliğin arttığı, küresel olarak meşru otoritenin kurulamadığı ve bunun sonucunda ulus devletlerin keyfî bir ortamda hareket ederek güç savaşlarını arttırdığı iddia edilmektedir. Bu durumu engelleme amacıyla kurulan küresel iş birliğinin (BM) de belirtilen yapısı itibariyle hakkaniyetli olmayan yaklaşımları sonucunda adaleti sağlaması beklenirken daha büyük adaletsizliklere sebep olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çalışmanın geliştirdiği kuramsal yaklaşıma göre BM her ne kadar uluslararası yetkin bir otorite olmasına rağmen, birinci yeterli koşulda üye ülkelerin ekonomik olarak eşitsizliğini giderememesi, ikinci yeterli koşulda karar alma mekanizmalarındaki genel iradesizliğin getirdiği adaletsizliği ve Güvenlik Konseyi'nin durumunu değiştirememesi, üçüncü yeterli koşulda küreselleşen dünyada ortak sorunlara, ortak karar alamaması ve de son olarak küresel olarak yaşanan adalet gereksinimine karşı birey ve toplum bazında bazında hak ve adaletin -Halkların Yasasının- öncelenememesi nedenleriyle; küresel olarak barış, güvenlik ve adalet sorunlarına yeterince çözüm sağlayamamaktadır. Buna göre küresel ortam bu haliyle Hobbes'un yaşadığı bağlama benzemektedir. Buna uygun olarak oluşturulması gereken uluslararası etkin otorite 1900'lü yılların başında Milletler Cemiyeti ardından BM gibi uluslararası kurumlarca oluşturulmaya çalışılmasına rağmen bu tez çalışmasının yeterli koşullar olarak incelediği 2, 3, 4, ve 5. bölümlerde analiz edilen normların henüz sağlanamaması nedeniyle küresel adaletsizlikler her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu tez çalışmasının kuramsal olarak dayandığı toplum sözleşmesi kuramının bahsedilen tüm düşünürlerinin birleştiği noktada, adalet eğer kendiliğinden gerçekleşemeyecek bir olgu olarak kabul edilirse, bahsedilen yeterli koşullar sağlanamadıkça küresel adaletsizliklerin daha da artacağı bu tez çalışması tarafından iddia edilmektedir.

⁶⁰¹ BM şartı, Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 30.

Sonuçta olarak bu tez çalışmasının bulgularına göre küresel olarak artan adalet ihtiyaı BM gibi küresel olarak etkin bir otoritenin meşruiyetini tartıştırmamaktadır ancak BM'nin bugünkü yapısı itibariyle günümüzde daha büyük adaletsizlere de yol açabileceğini altıncı bölümde bahsedilen örnekler üzerinden göstermektedir. Çünkü küresel olarak adalet için yapılması gerekenler tüm dünya ülkelerinin genel iradesiyle değil, kararlarını sadece belirli glerin aldığı ancak tüm dünya ülkelerin uyması gereken bir yapı üzerinden ilerlemektedir. Bu durum sonuç olarak hem küresel olarak adaletsizliklerin daha fazla artmasına hem de BM'nin bu adaletsizlikleri gidermesinden ziyade aldığı kararlar ve küresel yasa yapıcı rolüyle zaman zaman daha büyük adaletsizliklere yol açabileceği anlamına gelmektedir. Bu durum hem BM'nin küresel barış ve adalet misyonunun gerçekleştirilememesi hem de küresel adalet beklentilerinin sağlanamaması açısından günümüzün önemli bir sorunu olarak zlmeyi beklemektedir. Bu tez çalışması bu ihtiyaç doğrultusunda hem adalete dair farklı bir kuramsal yaklaşım/model geliştirmiş hem de günümüzde fazlasıyla gündemde olan (BM) reform tartışmalarına hak/adalet ve ortak iynin öncelenmesi temelinde katkıda bulunmuştur.

KAYNAKLAR

- Afoaku, Osita G., ve Okechukwu Ukaga, "United Nations Security Council Reform, A Critical Analysis of Enlargement Options", *Political, Economic, and Security Issues in the Third World, Journal of Third World Studies* 18, no. 2 (2001): 149-169.
- Al-Jarani, Yusef. "A War Developing Countries Cannot (Afford To) Win." *Yale Law & Policy Review* 35, no. 2 (2016): 585-602.
- Alger, Chadwick F. "Comparison of Intranational and International Politics", *The American Political Science Review* 57, no. 2, (1963): 406-419.
- Alger, Chadwick. "The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People's Millennium Assembly", *Global Governance* 8, no. 1, (2002): 93-117.
- Andersen, David. Review of *Comparative Democratization and Democratic Backsliding: The Case for a Historical-Institutional Approach*, by Daniel Ziblatt, Stephan Haggard, Robert R. Kaufman, and Steven Levitsky. *Comparative Politics* 51, no. 4 (2019): 645–63.
- Cepik, Marco A. C., ve Pedro T. Brancher. "Structure and Agency in International Relations." *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 6, no. 11 (2017): 154-189.
- Autto, Janne, Jukka Törrönen, ve Jef Huysmans. "Fear and Insecurity in the Politics of Austerity." *European Journal of Cultural and Political Sociology* 9, no. 1 (2022): 83-111.
- Bagchi, Subrata. "Introducing Sociology: An Indiscreet Text from the NCERT", *Social Scientist* 32, no. 9/10 (2022): 72-75.

- Bauman, Zygmunt. 2010. *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*. Çev. Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, 255.
- Baumgold, Deborah. "Hobbesian Absolutism and the Paradox of Modern Contractarianism", *European Journal of Political Theory* 8, no. 2 (2009): 207-228.
- Braumoeller, Bear F., ve Gary Goertz. "The Methodology of Necessary Conditions." *American Journal of Political Science* 44, no. 4 (2000): 844-858.
- Beck, Lewis White. "Sir David Ross on Duty and Purpose in Kant." *Philosophy and Phenomenological Research* 16, no. 1 (1955): 98-107.
- Beneyto, Jose Maria. 2008. "From Nice to the Constitutional Treaty: Eight Theses on the (Future) Constitutionalisation of Europe", içinde Griller, S., Ziller, J. (Eds), The Lisbon Treaty. Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft für Europaforschung (ECSA Austria) / European Community Studies Association of Austria Publication Series, 11. Springer.
- Berdica, Josip. "Justice as first virtue of social institutions: Rethinking with Rawls", *Filozofska Istrazivanja* 33, no. 4 (2015): 667-682.
- Berlin, Isaiah. 2014. *Freedom and Its Betrayal, Six Enemies of Human Liberty*. 2nd ed. Princeton University Press.
- Bester, Johan C. "Justice, Well-Being, and Civic Duty in the Age of a Pandemic: Why we all Need to Do our bit.", *Journal of Bioethical Inquiry* 17, no. 4 (2020): 737-742.
- Blanc, Sandrine, ve Ismael Al-Amoudi. "Corporate Institutions in a Weakened Welfare State: A Rawlsian Perspective.", *Business Ethics Quarterly* 23, no. 4 (2013): 497-525.

- Blau, Adrian. “Hobbes Today: Insights for the 21st Century by S.A. Lloyd”, Review, *History of Political Thought* 36, no. 2 (2015): 390-394.
- Bluhm, William T. “Freedom in “The Social Contract”: Rousseau's “Legitimate Chains””, *Polity* 16, no. 3 (1984): 359-383.
- BM Şartı, “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, Adalet Bakanlığı, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.
- Boettcher, James W. “What is reasonableness?”, *Philosophy & Social Criticism* 30, no. 5-6 (2004): 597–621.
- Bootle Attie, Katherine, “Re-Membering the Body Politic: Hobbes and the Construction of Civic Immortality”, *ELH* 75, no. 3 (2008): 497-530.
- Bosco, David, “Uncertain guardians: The UN security council's past and future”, *International Journal* 66, no. 2 (2011): 439-449.
- Boucher, David, ve Paul Kelly. 1994. *The Social Contract From Hobbes to Rawls*. London and New York: Routledge.
- Bozkurt, Enver. “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, *Anayasa Yargısı* 23, no. 1 (2007): 501-523.
- Bremmer, Ian. “State Capitalism Comes of Age: The End of the Free Market?”, *Foreign Affairs* 88, no. 3 (2009): 40-55.
- Buckley, Michael. “Justice in context: assessing contextualism as an approach to justice”, *Ethics & Global Politics* 5, no. 2 (2012): 71-94.

- Bufacchi, Vittorio. 2012. *Social Injustice, Essays in Political Philosophy*, İrlanda: Palgrave Macmillan.
- Bulgan, Birden Güngören. “Hegel’in Özgürlük Anlayışı Günümüzde Nasıl Yorumlanabilir”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20, no. 1 (2021): 119-132.
- Button, Mark E. 2008. *Contract, Culture, And Citizenship, Transformative Liberalism From Hobbes to Rawls*, The Pennsylvania State University Press.
- Caffentzis, George. 2021. *Clipped Coins, Abused Words, and Civil Government, John Locke’s Philosophy of Money*, Pluto Press.
- Carr, Craig L. “Kant’s Theory of Political Authority”, *History of Political Thought* 10, no. 4 (1989): 719-731.
- Chancel, Lucas, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, and Gabriel Zucman. “World Inequality Report 2022”, World Inequality Lab, UNDP, 2022.
- Chancel, Lucas, ve Thomas Piketty. “Indian Income Inequality, 1922-2015: From British Raj to Billionaire Raj?”, *Review of Income and Wealth Series* 65, no 1 (2019).
- Chang, Yung-Yung. “The Post-Pandemic World: between Constitutionalized and Authoritarian Orders—China’s Narrative-Power Play in the Pandemic Era”, *Journal of Chinese Political Science* 26, (2021): 27–65.
- Choi, Seung-Whans. “Beyond Kantian Liberalism: Peace through Globalization?”, *Conflict Management and Peace Science* 27, no. 3 (2010): 272-295.
- Choptiany, Leonard. “A Critique of John Rawls's Principles of Justice”, *Ethics* 83, no. 2 (1973): 146-150.

- Chung, Hun. "Rawls's Self-Defeat: A Formal Analysis.", *Erkenntnis* 85, (2020): 1169–1197.
- Cox, Robert W. "Thinking about civilizations", *Review of International Studies* 26, (2000): 217–234.
- Çınar, Meral Uğur. "Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 16, no. 1 (2017): 61-80.
- Çoban Balcı, Aslıhan. "A Review on Freedom and Authority in Theories of John Locke and Thomas Hobbes", *Fiscaoeconomia* 4, no. 1 (2020): 132-158.
- Coen, Deborah R. 2018. *The Nature of Fear and the Fear of Nature from Hobbes to the Hydrogen Bomb*, içinde Katrina Forrester & Sophie Smith (Ed.), *Nature, Action and the Future Political Thought and the Environment*, Cambridge University Press.
- Copeland, Dale C. "Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations", *International Security* 20, no. 4 (1996): 5-41.
- Cooper, Scott, Darren Hawkins, Wade Jacoby, ve Daniel Nielson. "Yielding Sovereignty to International Institutions: Bringing System Structure Back in", *International Studies Review* 10, no. 3 (2008): 501-524.
- Cox, Robert W. "Thinking about civilizations", *Review of International Studies* 26, (2000): 217–234.
- Cozette, Murielle. "What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations", *International Studies Review* 10, no. 4 (2008): 667-679.
- Cunneen, Chris, ve Barry Goldson. 2015. *Restorative Justice? A Critical Analysis* içinde Goldson, B. and Muncie, J. (Eds.) *Youth, Crime and Justice*, 2nd ed, London: Sage.

- Curran, Eleanor. "Hobbesian Sovereignty and the Rights of Subjects: Absolutism Undermined?", *Hobbes Studies* 32, no. 2 (2019): 215-217.
- Cushing, Simon. "Justification, Legitimacy, and Social Embeddedness: Locke and Rawls on Society and the State", *The Journal of Value Inquiry* 37, (2003): 217–231.
- Daniels, Norman. "An Argument about the Relativity of Justice", *Revue Internationale de Philosophie, L'Éthique égalitariste / Egalitarian Ethics* 43, no. 170 /3 (1989): 361-378.
- Davies, James, ve Anthony Shorrocks. 2021. *Comparing Global Inequality of Income and Wealth* içinde Carlos Gradín, Murray Leibbrandt, Finn Tarp (Ed.), *Inequality in the Developing World*, Oxford University Press.
- Davies, James C. "Political Stability and Instability: Some Manifestations and Causes", *The Journal of Conflict Resolution* 13, no. 1 (1969): 1-17.
- Debre, Maria, ve Hylke Dijkstra. "Are international organisations in decline? An absolute and relative perspective on institutional change". *Global Policy* 14, no. 1 (2023): 16-30.
- Del-Castillo-Feito, Cristina, Gabriel Cachón-Rodríguez, ve Iria Paz-Gil. "Political Disaffection, Sociodemographic, and Psychographic Variables as State Legitimacy Determinants in the European Union", *American Behavioral Scientist* 66, no. 1 (2022): 86–105.
- Delanty, Gerard. "What does it mean to be a 'European'?", *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 18, no. 1 (2005): 11-22.
- Dijn, Annelien D. "Rousseau and Republicanism", *Political Theory* 46, no. 1 (2018): 59–80.
- Dostoyevski. 2007. *Cinler*, çev. Ergin Altay, İletişim Yayınları: İstanbul.

- Dreben, Burton. 2003. *On Rawls and Political Liberalism*, içinde Samuel Freeman (Ed.), The Cambridge Companion to Rawls, Cambridge Uni Press.
- Dunning, Thad. "Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics", *The Journal of Conflict Resolution, Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics* 55, no. 3 (2011): 327-339.
- Dunning, Wm. A. "The Political Theories of Jean Jacques Rousseau", *Political Science Quarterly* 24, no. 3 (1909): 377-408.
- Dutt, Sagarika. "The UN and Global Governance: Do Ideas Alone Help?", *India Quarterly* 68, no. 2 (2012): 187-194.
- Eich, Stefan. "John Locke and the Politics of Monetary Depoliticization", *Modern Intellectual History* 17, no 1 (2020): 1-28.
- Fabbrini, Sergio. 2020. *Institutions and Decision-Making in the EU*, içinde Governance and Politics in the Post-Crisis European Union, Cambridge University Press.
- Falkner, Robert. "The Paris Agreement and the new logic of international climate politics", *International Affairs Royal Institute of International Affairs* 92, no. 5 (2016): 1107-1125.
- Featherstone, Kevin, ve Claudio Radaelli. 2003. *The Politics of Europeanization: Theory and Analysis*, Oxford Uni Press.
- Flikschuh, Katrin A. 2009. *Kant*, içinde Ed. D. Boucher & P. Kelly, Political Thinkers from Socrates to the Present, Second Edition, Oxford Press.
- Foucault, Michel. 2014. *Özne ve İktidar*, Seçme Yazılar 2, 307, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları.

- Freedman, Lawrence. "The Third World War", *The International Institute for Strategic Studies, Survival* 43, no. 4 (2001): 61-88.
- Freeman, Samuel. 2007. *Justice and the Social Contract, Essays on Rawlsian Political Philosophy*, Oxford University Press, 2007.
- Freeman, Samuel. "Reason and Agreement in Social Contract Views", *Philosophy & Public Affairs* 19, no. 2 (1990): 122-157.
- Friedrich, Carl J. "The Ideology of the United Nations Charter and the Philosophy of Peace of Immanuel Kant 1795-1945", *The Journal of Politics* 9, no. 1 (1947): 10-30.
- Frieden, Jeffrey, Michael Pettis, Dani Rodrik, ve Ernesto Zedillo. 2012. *After the Fall: The Future of Global Cooperation*, Geneva Reports on the World Economy, 14, International Center For Monetary and Banking Studies.
- Fromuth, Peter J. "The Making of a Security Community: The United Nations After the Cold War", *Journal of International Affairs* 46, 2 (1993): 341-366.
- Galligan D. J. "Review: The Paradox of Constitutionalism or the Potential of Constitutional Theory", M. Loughlin, ve N. Walker (Eds), Rev: Reviewed Work(s): The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Reform, *Oxford Journal of Legal Studies* 28, no. 2 (2008): 343-367.
- Gardiner, Nile. "The Decline and Fall of the United Nations: Why the U.N. has Failed and How it Needs to be Reformed", *Macalester International* 19, no. 9 (2007).
- Gartrell, David C. "Relational and Distributional Models of Collective Justice Sentiments", *Social Forces* 64, no. 1 (1985): 64-83.

- Gaus, Gerald, ve John Thrasher. 2015. *Rational Choice and the Original Position: The (Many) Models of Rawls and Harsanyi* içinde Timothy Hinton (Ed.), The Original Position, Cambridge University Press.
- George Kaloudis, “Could The United Nations Preserve International Peace”, *International Journal on World Peace* 10, no. 2 (1993): 47-52.
- Ghaniy, Nafi, ve Fithra Faisal Hastiadi. “Political, Social and Economic Determinants of Corruption”, *International Journal of Economics and Financial Issues* 7, no. 4 (2017).
- Ginsberg, Robert. “Kant and Hobbes on the Social Contract”, *The Southwestern Journal of Philosophy* 5, no. 1 (1974): 115-119.
- Glat, Mark. “John Locke's Historical Sense”, *The Review of Politics* 43, no. 1 (1981): 3-21.
- Gledhill, James. “Rawls and Realism”, *Social Theory and Practice* 38, no. 1 (2012): 55- 82.
- Global Policy Forum. “UN Finance”, Erişim tarihi 5 Haziran 2023, <https://archive.globalpolicy.org/un-finance.html>.
- Grant, Ruth W., ve Robert O. Keohane, “Accountability and Abuses of Power in World Politics”, *The American Political Science Review* 99, no. 1 (2005): 29-43.
- Grcic, Joseph. “Hobbes and Rawls on Political Power”, *Etica & Politica / Ethics & Politics* 9, no. 2 (2007): 371-392.
- Griffith, James. “The Anarchy of Justice: Hesiod’s Chaos, Anaximander’s Apeiron”, *Kilikya Journal of Philopsohpy* 1, (2022): 1-16.
- Grover, Robinson A. “The New State of Nature and the New Terrorism”, *Public Affairs Quarterly* 16, no. 2 (2002): 125-141.

- Gruszczak, Artur. 2010. *The securitization of the Eastern borders of the European Union. Walls or bridges?*, Paper to the UACES 40th Annual Conference Exchanging Ideas on Europe: Europe at a Crossroads, Bruges.
- Harris, Jerry. "Global monopolies and the transnational capitalist class", *International Critical Thought* 2, no. 1 (2012): 1–6.
- Hart H. L. A. "Rawls on Liberty and Its Priority", *The University of Chicago Law Review* 40, no. 3 (1973): 534-555.
- Heller, Mark A. "The Use & Abuse of Hobbes: The State of Nature in International Relations." *Polity* 13, no. 1 (1980): 21–32.
- Helman Gerald B., ve Steven R. Ratner, "Saving Failed States", *Foreign Policy* 89, (1993): 3-20.
- Hill, Thomas. "Kant and Humanitarian Intervention", *Philosophical Perspectives, Ethics* 23, (2009): 221-240.
- Hinton, Timothy. 2015. *Introduction: the original position and The Original Position – an overview* içinde Timothy Hinton (Ed.), *The Original Position, Classic Philosophical Arguments*, Cambridge Uni Press.
- History of UNSC reform, "Elect The Council", <https://electthecouncil.org/history-of-reform/>.
- Hittinger, Russell. "John Rawls, "Political Liberalism"", *The Review of Metaphysics* 47, no. 3 (1994): 585-602.
- Hobbes, Thomas. 1993. *Leviathan*, çev. Semih Lim, 6. Baskı, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi.

Hoff, Shannon. "Locke and the Nature of Political Authority", *The Review of Politics* 77, no. 1 (2015): 1-22.

Hoffman, Steven J. "Mitigating Inequalities of Influence among States in Global Decision Making", *Global Policy* 3, no. 4 (2012).

Tolley, Howard Jr. "Decision-Making at the United Nations Commission on Human Rights, 1979-82, *Human Rights Quarterly* 5, *The Johns Hopkins University Press*, no. 1 (1983): 27-57.

Huntjens, Patrick. "Towards a Natural Social Contract, Transformative Social-Ecological Innovation for a Sustainable, Healthy and Just Society", Springer, 2021.

IKV Brief, "Where Does Turkey Stand on the International Climate Regime", https://www.ikv.org.tr/images/files/Where_Does_Turkey_Stand_on_the_International_Climate_Regime.pdf, s. 17.

Ince, Onur.U. "John Locke and Colonial Capitalism: Money, Possession, and Dispossession", *SSRN Electronic Journal*, 2017, <https://ssrn.com/abstract=2971326>.

International Court of Justice, "the Court", Frequently Asked Questions, <https://www.icj-cij.org/frequently-asked-questions>.

International Court of Justice, "the Court", Frequently Asked Questions, Who may submit cases to the Court?, <https://www.icj-cij.org/frequently-asked-questions>.

Ioannou, Stefanos, Dariusz Wójcik, ve Gary Dymksi. "Too-Big-To-Fail: Why Megabanks Have Not Become Smaller Since the Global Financial Crisis?", *Review of Political Economy* 31, no. 3 (2019): 356-381.

- Ion, Dora. 2012. *Kant and International Relations Theory: Cosmopolitan Community-Building*, Routledge.
- Jenkins, David. “The Lockean Constitution: Separation of Powers and the Limits of Prerogative”, *McGill Law Journal / Revue de droit de McGill* 56, no. 3 (2011): 543–589.
- Jennings, Jeremy. 1994. *Rousseau, social contract and the modern Leviathan* içinde David Boucher & Paul Kelly (Ed.), “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, Routledge.
- Johnston, David. 2011. *A Brief History of Justice*, First Edition, John Wiley & Sons.
- Jones, Alistair. 2016. *Intergovernmentalism versus Supranationalism* içinde Britain and the European Union, Edinburgh University Press.
- Jørgensen, Knud Erik. 2008. *The European Union and international organizations: A framework for analysis* içinde The European Union and International Organizations, Routledge.
- Jotia, Lathi. “Globalization and the Nation-State: Sovereignty and State Welfare in Jeopardy”, *US-China Education Review B* 2 (2011): 243-250.
- Juliana Sanjaya, Fitri, Robby Darwis Nasution, Nabillah Audia Putri Utami, ve Ninda Mirantama. 2021. *Green Politics Theory: Industrialization and Environment*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 606, Atlantic Press.
- Kain, Philip J. “Rousseau, the General Will, and Individual Liberty”, *History of Philosophy Quarterly* 7, no. 3 (1990): 315- 334.
- Kakoliris, Gerasimos. “Misreading Rousseau? Jacques Derrida’s Deconstructive Reading of Rousseau’s Essay on the Origin of Languages”, *Philosophy Study* 5, no. 10 (2015): 499-512.

Kalfa, Ceren, ve Faruk Atay. “Rousseau ve Çoğunlukçu Demokrasi”, *alternatif politika* 7, no. 3 (2015).

Kant, Immanuel. 1960. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* çev. Yavuz Abadan, ve Seha L. Meray, Ankara.

Kant, Immanuel. 1975. *Perpetual Peace, A Philosophical Essay* çev. Campbell Smith, London.

Kant, Immanuel. NoD. *Political Writings*, Cambridge Texts in the history of Political Thought, Theory and Practice.

Karabıyık. Üzeyir M. 2007. *Dünya Mahkemesi olarak Uluslararası Adalet Divanı*, Uluslararası Hukuk Bülteni, https://diabgm.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2622020085959muzeyir_karabiyik.pdf

Karatekeli, Emre. “The Modern Value of the State of Nature in Rousseau’s Political Thought”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 31, (2021): 211-224.

Kateb, George, “Aspects of Rousseau's Political Thought”, *Political Science Quarterly*, 76, 4, pp. 519-543, 1961.

Kaufman, Arnold S. “The Paradoxes of Freedom by Sidney Hook”, Review, *The Journal of Philosophy*, 62, 9, pp. 241-246, 1965.

Kearns, Thomas R., ve Austin Sarat. 1996. *Legal Justice and Injustice: Toward a Situated Perspective*. içinde Thomas R. Kearns ve Austin Sarat (Eds.), *Justice and Injustice in Law and Legal Theory*, 1–18, University of Michigan Press.

- Kelly, George Armstrong. "Rousseau, Kant, and History", *Journal of the History of Ideas* 29, no. 3 (1968): 347-364.
- Keskin, Funda. 2002. *New Challenges Facing The United Nations*, The Turkish Year Book 18.
- Kharkongor, Elizabeth. "Thomas Hobbes and John Locke's State of Nature and Social Contract: A Comparative Analysis", *International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI)* 8, no. 2 (2019): 16-19.
- Kırdım, Şahin Eray. "Failed Efforts to Reform Humanitarian Intervention System in the United Nations", *Journal of Economics and Administrative Sciences* 19, no. 1 (2017): 75-85.
- Krasner, Stephen D. "Sovereignty", *Foreign Policy* 122, (2001): 20-29.
- Krieger, Leonard. "Kant and the Crisis of Natural Law", *Journal of the History of Ideas* 26, no. 2 (1965): 191-210.
- Kuper, Andrew. "Rawlsian Global Justice: Beyond the Law of Peoples to a Cosmopolitan Law of Persons", *Political Theory* 28, no. 5 (2000): 640-674.
- Kutlu, İlyas. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Tartışmaları", *Bilge Strateji* 10, no. 19 (2018): 177-200.
- Lalot, Fanny, Dominic Abrams, Sanna Ahvenarju, ve Matti Minkkinen. 2021. *Being future-conscious during a global crisis: The protective effect of heightened Futures Consciousness in the COVID-19 pandemic*, Personality and Individual Differences, 178.
- Laski, Harold J. 2000. *Authority in the Modern State*, Batoche Books Kitchener.

- Latif, Dilek. "United Nations' Changing Role in the Post-Cold War Era.", *The Turkish Yearbook of International Relations* 30, (2000): 23-66.
- Ledgerwood, Grant, ve Arlene Idol Broadhurst. 2000. *Greenpeace: Case Study of an NGO Multinational Enterprise* içinde: Environment, Ethics and the Corporation. Palgrave Macmillan: London.
- Leijenhorst, Cees. "Hobbes's Theory of Causality and Its Aristotelian Background", *The Monist* 79, no. 3 (1996): 426-447.
- Lloyd, Howell A. "Sovereignty: Bodin, Hobbes, Rousseau", *Revue Internationale de Philosophie* 45, no. 179/4 (1991): 353-379.
- Lloyd, S. A. 2013. *Hobbes Today, Insights for the 21st Century*, Cambridge University Press.
- Locke, John. 1823. *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*, Oxford: B. Blackwell Press.
- Lodewyckx, Ina, Christiane Timmerman, ve Johan Wets, "From Nation State to Migration State", *Economics & Sociology* 3, no. 2 (2010): 9-22.
- Long, Robert A. "A Theory of Hypothetical Contract", *The Yale Law Journal* 94, no. 2 (1984): 415-434.
- Lopez-Claros, Augusto, Arthur L. Dahl, ve Maya Groff. 2020. *The Challenges of the 21st Century* içinde *Global Governance and the Emergence of Global Institutions for the 21st Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Loth, Wilfried. 2015. *60 Years ago: The Foundation of EEC and EAEC as Crisis Management*", *Political history of European integration: Building Europe. A history of European unification*, De Gruyter Oldenbourg: Berlin/Boston.

- Louden, Robert B. 2011. *Kant's Human Being essays on his theory of human nature*, Oxford University Press.
- Lund, William R. "Hobbes on Opinion, Private Judgement, and Civil War", *History of Political Thought* 13, no. 1 (1992): 51- 72.
- Lyons, David. "Rawls Versus Utilitarianism", *The Journal of Philosophy, Sixty-Ninth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division* 69, no. 18 (1972): 535-545.
- Malcolm, Noel. "The Name And Nature of Leviathan: Political Symbolism and Biblical Exegesis", *Intellectual History Review* 17, no. 1 (2007): 29-58.
- Manicas, Peter T. "Authority in Modern Society", *Cross Currents* 30, no. 3 (1980): 345-348.
- Marens, Richard. "Returning to Rawls: Social Contracting, Social Justice, and Transcending the Limitations of Locke.", *Journal of Business Ethics* 75, (2007): 63–76.
- Mattila, Mikko, ve Jan-Erik Lane. "Why unanimity in the Council? A roll call analysis of Council voting." *European Union Politics* 2, no. 1 (2001): 31-52.
- Mead, Edwin D. "Hegel on the State", *The Journal of Speculative Philosophy* 16, no. 2 (1882): 194-208.
- Medina, Ricardo Norberto. "Cosmopolitanism and Democracy Beyond States: The Cosmopolitan Democracy Project", *European Scientific Journal* 4, 2013.
- Melzer, Arthur M. "Rousseau's Moral Realism: Replacing Natural Law with the General Will", *The American Political Science Review* 77, no. 3 (1983): 633-651.

Metzger, Gillian E. “The States as National Agents”, *Saint Louis University Law Journal* 59, no. 4 (2015).

Michaela, Ross, Madi Alexander, ve Paul Murphy. “Immigration Spending Surges as White House Calls for More Funds”, Bloomberg Government, 25 Ocak 2019, <https://about.bgov.com/news/immigration-spending-surges/>.

Mikalsen, Kjartan Koch. “In Defense of Kant’s League of States”, *Law and Philosophy* 30, no. 3 (2011): 291-317.

Miller, David. “Authority and Immigration”, *Political Studies* 1, no. 16 (2021).

Milner, Helen. “Review: International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses”, Reviewed Work(s): Cooperation among Nations by Joseph Grieco: Saving the Mediterranean by Peter Haas, *World Politics* 44, no. 3 (1992): 466-496.

Migdal, Joel. S. “Researching the State”, içinde Comparative Politics, Ed. Mark Irving Lichbach ve Alan S. Zuckerman, Cambridge University Press, 2012.

Mitsopoulos, Michael. “Majority Rule, Minority Rights and Corruption”, *SSRN Electronic Journal*, 2007.

Moon, Donald J. 2014. *Well-ordered society* içinde J. Mandle, ve D. Reidy (Eds.), The Cambridge Rawls Lexicon, Cambridge University Press.

Morkevičius, Valerie, “Power and Order: The Shared Logics of Realism and Just War Theory”, *International Studies Quarterly* 59, no. 1 (2015): 11-22.

Moulds, Henry. “Private Property in John Locke's State of Nature”, *The American Journal of Economics and Sociology* 23, no. 2 (1964): 179-188.

- Nadin, Peter. "The United Nations: A history of Success and Failure", *Australian Quarterly* 90, no. 4 (2019): 11-17.
- Nagel, Thomas. "The Problem of Global Justice", *Philosophy & Public Affairs* 33, no. 2 (2005): 113-147.
- Nanda, Ved P. "Nuclear Weapons, Human Security, and International Law", *Denver Journal of International Law & Policy* 37, no. 331 (2009).
- Naticchia, Chris. 2013. *Hobbesian Realism in International Relations A Reappraisal* içinde S. A. Lloyd (Ed.), "Hobbes Today Insights for the 21st Century", Cambridge University Press.
- Neuhouser, Frederick. "Freedom, Dependence, and the General Will", *The Philosophical Review* 102, no. 3 (1993): 363-395.
- Noone, John B. "The Social Contract and the Idea of Sovereignty in Rousseau", *The Journal of Politics* 32, no. 3 (1970): 696-708.
- Nuovo, Victor. 2003. *Locke's Christology as a key to understanding his philosophy* içinde Peter R. Anstey (Ed.), *The Philosophy of John Locke New perspectives*, Routledge.
- NY Times, "Fears of Russian Nuclear Weapons Use Have Diminished, but Could Re-emerge", 3 Şubat 2023, <https://www.nytimes.com/2023/02/03/us/politics/russia-nuclear-weapons.html>.
- OECD, "States of Fragility 2022", Multidimensional fragility framework, 2022, <https://www.oecd.org/dac/states-of-fragility-fa5a6770-en.htm>.

- Olesker, Ronnie. "The securitisation dilemma: legitimacy in securitisation studies", *Critical Studies on Security* 6, no. 3 (2018): 312–329.
- Olkan, Kartal Batuhan. "Çin-ABD ilişkilerinde Güvenlik ikilemi: Tayvan Sorunu, *Journal Of Business Innovation and Governance* 4, no. 1 (2021): 27 – 41.
- Oltra, Lluís Català. "The Objectification of European Identity in the Treaties and in European Institutions' Declarations", *DEBATS Annual Review* 6, (2021): 85-100.
- Ottaway, Marina, ve Stefan Mair. 2004. *States at Risk and Failed States*, SWP German Institute For International and Security Affairs, Policy Outlook.
- Page, Edward, ve Michael Redclift. 2002. *Introduction: Human security and the environment at the new millennium*, Monograph Book.
- Pasquino, Pasquale. "Locke on King's Prerogative", *Political Theory* 26, no. 2 (1998): 198-208.
- Petricovic, Olga, ve David J Teece, "The structural reshaping of globalization", *Journal of International Business Studies* 50, no. 9 (2019): 1487-1512.
- Pettit, Philip. 1998. *Cumhuriyetçilik, Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi* çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları.
- Philip Alston. 2012. *The United Nations: No Hope for Reform?* içinde Antonio Cessese (Ed.) Realizing Utopia: The Future of International Law, Oxford University Press.
- Phillips, Derek L. "Paradigms, Falsification, and Sociology", *Acta Sociologica* 16, no. 1 (1973): 13-30.

- Pieterse, Jan Nederveen. 2009. *Globalization & Culture, Global Melange*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Pick, Otto. "New Roles for Old Alliances?", *The World Today* 46, no. 10 (1990): 193-195.
- Pogge, Thomas W. "Review: Rawls on International Justice", Rev: "The Law of Peoples by John Rawls", *The Philosophical Quarterly* (1950-) 51, no. 203 (2001): 246-253.
- Polansky, David. "Drawing Out the Leviathan: Kenneth Waltz, Hobbes, and the Neorealist Theory of the State", *International Studies Review* 18, no. 2 (2016): 268-289.
- Posner, Eric A., ve Miguel F. P. de Figueiredo, "Is the International Court of Justice Biased?", *The Journal of Legal Studies* 34, no. 2 (2005): 599-630.
- Proudfoot, Wayne, "Rawls on the Individual and the Social", *The Journal of Religious Ethics* 2, no. 2 (1974): 107-128.
- Puchala, Donald J. "World Hegemony and the United Nations", *International Studies Review* 7, no. 4 (2005): 571-584.
- Ratha, Keshab Chandra. "Paris Climate Deal", *Indian Journal of Asian Affairs* 32, no. 1/2 (2019): 67- 90.
- Rauber, Jochen. "The United Nations – a Kantian Dream Come True?", Philosophical Perspectives On The Constitutional Legitimacy Of The World Organisation, International Law, *Hanse Law Review* 5, no. 1 (2009).
- Ray, Aswini K. "International Relations: A critique of the Realist theory", *India International Centre Quarterly* 30, no. 2 (2003): 110-128.
- Rawls, John. "The Priority of Right and Ideas of the Good", *Philosophy & Public Affairs* 17, no. 4 (1988): 251-276.

Rawls, John. 1999. *A Theory of Justice*, Revised Edition, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Rawls, John. "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", *Philosophy and Public Affairs* 14, no. 3 (1985): 223-251.

Rawls, John. 1993. *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.

Rawls, John. 1993. *Political Liberalism*. Rev. Michael Sandel, New York: Columbia University Press.

Rawls, John. "The Law of Peoples", *Critical Inquiry* 20, no. 1 (1993): 36-68.

Richter, Felix. "As the UN Turns 75, People Believe In Its Positive Impact", *Statista*, 23 Ekim 2020, <https://www.statista.com/chart/23277/public-views-of-the-united-nations/>.

Riley, Patrick. "Federalism in Kant's Political Philosophy", *Federalism as Grand Design*, *Publius* 9, no. 4 (1979): 43-64.

Roark, Eric. "Applying Locke's Proviso to Unappropriated Natural Resources", *Political Studies* 60, no. 3 (2012): 687-702.

Rowthorn, Robert. "The fiscal impact of immigration on the advanced economies", *Oxford Review of Economic Policy* 24, no. 3 (2008): 560-580.

Roberto Alejandro. "Rawls's Communitarianism", *Canadian Journal of Philosophy* 23, no. 1 (1993): 75- 99.

Roff, Heather M. 2015. *Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect A Provisional Duty*, Routledge.

- Rosenthal, Gert. “The Scale of Assessments of the UN Budget: A Case Study of How the United States Exercises Its Leverage in a Multilateral Setting”, *Global Governance* 10, 3 (2004): 353- 372.
- Rosenn, Keith S. “The Success of Constitutionalism in the United States and Its Failure in Latin America: An Explanation”, *The University of Miami Inter-American Law Review* 22, no. 1 (1990): 1-39.
- Rotberg, Robert I. “The New Nature of Nation-State Failure”, *The Washington Quarterly* 25, no. 3 (2002): 85-96.
- Rothschild, Emma. “Adam Smith and the Invisible Hand”, *The American Economic Review, Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic Association* 84, no. 2 (1994): 319-322.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2017. *The Social Contract*, Jonathan Bennett (Ed.).
- Rödl, Florian. “Justice in Contract, no Justice in the Background”, *European Review of Contract Law* 17, (2021): 157–169.
- Sabrow, Martin. “Time and Legitimacy: Comparative Reflections on the Sense of Time in the Two German Dictatorships”, *Totalitarian Movements and Political Religions* 6, no. 3 (2005): 351-369.
- Sandel, Michael. 2013. *Adalet, Gereken Doğru Şey Nedir?*, Çev. Mehmet Kocaoğlu, Bigbang Yayınları no. 3.
- Sarangi, Prakash. “Notion of ‘State’ in John Rawls’ Theory of Justice”, *The Indian Journal of Political Science* 52, no. 2 (1991): 195-207.

- Sargent, Brianna. 2019. *The Hobbesian State of Nature Among Nations*, A capstone project submitted in partial fulfillment of graduation from the Academic Honors Program at Ashland University.
- Schroder, Donald D. "John Rawls and Contract Theory", *An Interdisciplinary Journal* 56, no. 3 (1973): 338-348.
- Schultz, T. Paul. "Inequality in the Distribution of Personal Income in the World: How It Is Changing and Why", *Journal of Population Economics* 11, no. 3 (1998): 307-344.
- Scott, John T. "The Theodicy of the Second Discourse: The "Pure State of Nature" and Rousseau's Political Thought", *The American Political Science Review* 86, no. 3 (1992): 696-711.
- Scruton, Roger. 2001. *Kant A Very Short Introduction*, Oxford University Press.
- Sefia, "Türkiye Paris'e Ne Kadar Uzak? Paris İklim Anlaşması'nda çok tartışılan, az bilinen doğrular", https://sefia.org/blog/turkiye-parise-ne-kadar-uzak-paris-iklim-anlasmasinda-cok-tartisilan-az-bilinen-dogrular/?gclid=CjwKCAiAl9efBhAkEiwA4Torirdtz9Ni_1fHGWJeXnqiFwuu0-BB4NjzJWGVivhhYXqaRpYlyqd2oxoC3fUQAvD_BwE.
- Shatara, Amer N. "On the Hypothetical State of Nature of Hobbes and Kant; Same Premises, Different Conclusions", *European Scientific Journal* 12, no. 23 (2016).
- Shimokawa, Kiyoshi. 2003. *Locke's concept of justice*, içinde Peter R. Anstey (Ed.), *The Philosophy of John Locke New Perspectives*, Routledge.
- Shklar, Judith N. "Jean-Jacques Rousseau and Equality", *Rousseau for Our Time, Daedalus* 107, no 3 (1978): 13-25.

- Simmons, A. John. "Locke's State of Nature", *Political Theory* 17, no. 3 (1989): 449-470.
- Simpson, Evan. "The Subjects of Justice", *Ethics* 90, no. 4 (1980): 490-501.
- Skaug Sætra, Henrik. "A Hobbesian Argument for World Government", *Philosophies* 7, no. 66(2022).
- Skinner, Quentin. "Hobbes and the Purely Artificial Person of the State", *The Journal of Political Philosophy* 7, no. 1 (1999): 1-29.
- Smith, George. 2016. *Immanuel Kant's Theory of Justice*, The Encyclopedia of Libertarianism, <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel-kants-theory-justice>.
- Solomon, Hussein. "Discarding the Failed State Thesis: Neo-Weberian Institutionalism as an Alternative Approach to Policy Formulation", *Yönetim Bilimleri Dergisi* 11, no. 22 (2013).
- Sousa, André L. C. "Rev. Kazutaka Inamura. Justice and Reciprocity in Aristotle's Political Philosophy", Cambridge Classical Studies, Cambridge University Press: Cambridge, 2015, *Journal of Ancient Philosophy* 11, no. 2 (2016): 158-172.
- Soysal, Mümtaz. "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", *Anayasa Yargısı* 20, (2003): 171-181.
- Statement by President Trump on the Paris Climate Accord, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-trump-paris-climate-accord/>, 1 Haziran 2017.
- Steinberger, Peter J. "Hobbes, Rousseau and the Modern Conception of the State", *The Journal of Politics* 70, no. 3 (2008): 595-611.
- Stern, James Y. "Property's Constitution", *California Law Review* 101, no. 2 (2013): 277-326.

Stillman, Peter G. “The Concept of Legitimacy.” *Polity* 7, no. 1 (1974): 32–56.

Subotić, Jelena. “The Paradox of International Justice Compliance”, *International Journal of Transitional Justice* 3, no. 3/1 (2009): 362–383.

Şenol, Hüseyin Fırat, ve Ahmet Emre Demirci, “The Role of Social Contract in Kant’s Political Philosophy”, *Dört Öge* 21, (2022): 53-65.

Şentuna, Tarık. “Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti”, *The Turkish Yearbook of International Relations* 50, (2019): 215-239.

Taş, Burak. “Etkin Otorite Yokluğunda Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsan Hakları İhlallerinden Doğan Sorumluluk Halleri”, *Ankara Barosu Dergisi* 79, no. 1 (2021): 143-175.

Thakur, Ramesh. “Reforming the United Nations: Changing with and for the Times”, *International Peacekeeping* 10, no. 4 (2003).

Terry Hopton. “Kant’s two Theories of Law”, *History of Political Thought* 3, no. 1 (1982): 51-76.

The International Court of Justice Handbook, “The Judges and the Registry”, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/documents/handbook-of-the-court-en.pdf>.

The United States Officially Rejoins the Paris Agreement, <https://www.state.gov/the-united-states-officially-rejoins-the-paris-agreement/>, 19 Şubat 2021.

Thi Thuy HANG, Nguyen. “Europeanization: Simply A Top-Down Process”, *Marmara Journal of European Studies* 19, no. 1 (2011).

Timmermann, Jens. “Kantian Duties to the Self, Explained and Defended”, *Philosophy* 81, no. 317 (2006): 505-530.

Uberti, Luca J. “By “fancy or agreement”: Locke’s theory of money and the justice of the global monetary system”, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* 6, no. 1 (2013): 49-81.

Ulas Ince, Onur. “Enclosing in God's Name, Accumulating for Mankind: Money, Morality, and Accumulation in John Locke's Theory of Property”, *The Review of Politics* 73, no. 1 (2011): 29-54.

UN, “General Assembly, Workings of the General Assembly”, <https://www.un.org/en/ga/>.

UN, Meeting Coverage General Assembly, “Security Council Must Reflect Twenty-First Century Realities, Delegates Tell General Assembly, with Many Calling for Urgent Expansion of Permanent Seats”, 75. Session, 27-28th Meetings, 16 Kasım 2020, <https://press.un.org/en/2020/ga12288.doc.htm>.

UN Immigration, “World Migration Report 2022”, <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>.

UN Meetings Coverage and Press Releases, “United Nations in Severe Financial Crisis, Secretary-General Tells Fifth Committee Meeting on 2020 Budget, Stressing ‘Our Work and Our Reforms Are at Risk’”, <https://press.un.org/en/2019/sgsm19797.doc.htm>.

UN NGLS, 2007. Intergovernmental negotiations and decision making at the United Nations: A guide, second updated edition. <http://www.un-ngls.org>.

UN Non-Governmental Liaison Service (NGLS), “Intergovernmental Negotiations and Decision Making at the United Nations, The NGSL Guide for NGOs”, Geneva, 2003.

UN Paris Climate Agreement, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/pa/pa_e.pdf.

UN, “United Nations in Severe Financial Crisis, Secretary-General Tells Fifth Committee Meeting on 2020 Budget, Stressing ‘Our Work and Our Reforms Are at Risk’, 2019.

UN OHCHR and Migration,

https://www.ohchr.org/en/migration?gclid=CjwKCAiAu5agBhBzEiwAdiR5tDBRDnVnGrBkTgh8c9_V-WWTU5x9IfiFNOO2LAG-bet5vXTIAfMQKBoCZ08QAvD_BwE.

UNDP Climate Promise, Türkiye report, <https://climatepromise.undp.org/what-we-do/where-we-work/turkiye#:~:text=NDC%20Status&text=In%202021%2C%20T%2C%20BCrkiye%20ratified%20the,cities%2C%20sectors%2C%20and%20ecosystems>.

UNDP, Representation Office EU, “6 in 7 people worldwide plagued by feelings of insecurity”, 08.02.2002, https://www.undp.org/european-union/press-releases/6-7-people-worldwide-plagued-feelings-insecurity?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQiAtvSdBhD0ARIsAPf8oNkIJVIUw8I8HSsufC5XRjV-WE4dCDiySND2GJeaXjo1N2hrB6mhF-gaAtxWEALw_wcB.

UNDP, Representation Office EU: “6 in 7 people worldwide plagued by feelings of insecurity”, 08.02.2002.

UNDP, “2022 İnsani Gelişme Raporu”, 9 Eylül 2022, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-insani-gelisme-raporu>.

UNHCR, “Figures at a Glance, How is UNHCR funded”, <https://www.unhcr.org/us/about-unhcr/who-we-are/figures-glance>.

UNHCR, “Global Trends, Global Forced Displacement”, Haziran 2022, <https://www.unhcr.org/globaltrends.html>.

United Nations, “Social Justice in an Open World, The Role of the United Nations”, The International Forum for Social Development, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, New York, s. 1-10, 2006.

United Nations, “World Social Report 2020, Inequality in a Rapidly Changing World”, Department of Economic and Social Affairs, United Nations publication, 2020.

United Nations, History of the United Nations, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>.

United Nations, Milestones in UN History 1941-1950, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1941-1950>.

United Nations, Milestones in UN History 1981-1990, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1981-1990>.

United Nations, Milestones in UN History 2001-2010, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/2001-2010>.

United Nations, Milestones in UN History 2011-2020, <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/2011-2020>.

UNFPA Türkiye, Dünya Nüfus Durumu Raporu 2023, 19 Nisan 2023, <https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-%C3%B6zet-2023>.

Urhan, Veli. “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 26, (2016).

Uygun, Oktay. “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı* 19, no. 1 (2003): 11-45.

Vallecillo Graziatti, Lucia, “The Treaty of Rome EEC and EURATOM 1957”, *ABC Research Alert* 5, no. 3 (2017).

Veenhoven, Ruut. “Greater Happiness for a Greater Number”, *Journal of Happiness Studies* 11, (2010): 605–629.

Veraart, Wouter. “The Experience of Legal Injustice”, *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 43, no. 3 (2014).

Vietti, Francesca, ve Todd Scribner, “Human Insecurity: Understanding International Migration from a Human Security Perspective”, *Journal on Migration and Human Security* 1, (2013): 17-31.

Viroli, Maurizio. 2002. *Jean Jacques Rousseau and the 'well-ordered' society*, çev. Derek Hanson, Cambridge University Press.

Waldron, Jeremy. 1994. *John Locke: social contract versus political anthropology* içinde David Boucher, ve Paul Kelly (Ed.): “The Social Contract From Hobbes to Rawls”, Routledge.

Ward, Lee. “Trust and Distributive Justice in John Locke's Politics of Money”, *The Review of Politics* 83, (2021): 510–532.

Weale, Albert. 2013. *Democratic Justice & Social Contract*, Oxford University Press.

- Weiss, Thomas G., ve Rorden Wilkinson. “Rethinking Global Governance? Complexity, Authority, Power, Change”, *International Studies Quarterly* 58, no. 1 (2014): 207-215, 2014.
- Weithman, Paul. 2014. *Thin and full theories of good* içinde J. Mandle, ve D. Reidy (Eds.), The Cambridge Rawls Lexicon, Cambridge University Press.
- White, Nigel D. “UN Sanctions: Where Public Law Meets Public International Law”, Reviewed Work(s): Sanctions, Accountability and Governance in a Globalised World by J. Farrall and K. Rubenstein, *The Modern Law Review* 74, no. 3 (2011): 456-478.
- White, Mark D. “Pareto, Consent, and Respect for Dignity: A Kantian Perspect”, *Review of Social Economy, Ethics and Economics* 67, no. 1 (2009): 49-70.
- Wilkins, Burleight T. “Kant on International Relations”, *The Journal of Ethics* 11, no. 2 (2007): 147-159.
- Wilson, James Lindley, ve Jonathan Monten. “Does Kant Justify Liberal Intervention?”, *The Review of Politics* 73, no. 4 (2011): 633-647.
- Wong, Baldwin. “Is Rawls Really a Kantian Contractarian?”, *Public Reason* 8, no. 1-2 (2016): 31-49.
- Zammit, Ann. 2003. *Development at Risk: Rethinking UN-Business Partnerships*, A joint publication by the South Centre and UNRISD.